

Nutikate välisinvesteeringute uuring: Eestis tegutseva välisosalusega ettevõtete analüüs, et selgitada välja uute välisinvesteeringute maandamise fookus ja kriteeriumid

RITA 4: TAI poliitika seire

Lõpparuanne

Tartu Ülikooli majandusteaduskond

Urmas Varblane, Uku Varblane, Kristjan Pulk, Tiia Vissak, Oliver Lukason

2020

Uuringut rahastas SA Eesti Teadusagentuur Euroopa Regionaalarengu Fondist toetatava programmi (RITA) raames.

Uuring valmis Tartu Ülikooli majandusteaduskonnas.

Autorid:

Urmas Varblane, projektijuht

Uku Varblane

Kristjan Pulk

Tiia Vissak

Oliver Lukason

Viitamine: Varblane, U., Varblane, U., Pulk, K., Vissak, T., Lukason, O. (2020). Nutikate välisinvesteeringute uuring: Eestis tegutseva välisosalusega ettevõtete analüüs, et selgitada välja uute välisinvesteeringute maandamise fookus ja kriteeriumid. Tartu: Tartu Ülikooli majandusteaduskond.

RITA on Euroopa Regionaalarengu Fondist toetatav programm, mille eesmärk on suurendada riigi rolli teaduse strateegilisel suunamisel ning teadus- ja arendusasetuste võimekust ühiskondlikult oluliste uuringute tegemisel. Programmi kaudu rahastab SA Eesti Teadusagentuur Eesti riigi vajadustest lähtuvaid sotsiaalmajanduslike eesmärkidega rakendusuuringuid.

Tegevus 4: teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni (TAI) poliitika seire. RITA tegevuse 4 eesmärk on jälgida TAI poliitika elluviimist ja anda soovitusi uute poliitikate kujundamiseks. Analüüse ja uuringuid teevad Tallinna Ülikool, Tartu Ülikool, Tallinna Tehnikaülikool, Eesti Teaduste Akadeemia ning Eesti Teadusagentuur.

Sisukord

SISUKORD	3
SISSEJUHATUS.....	5
1. OTSESED VÄLISINVESTEERINGUD EESTI MAJANDUSES.....	6
1.1. EESTISSE TEHTUD OTSEINVESTEERINGUD.....	6
1.2. EESTIST VÄLISMAALE TEHTUD OTSEINVESTEERINGUD	17
1.3. KOKKUVÕTE	24
2. EESTI KOHALIKE JA VÄLISOSALUSEGA ETTEVÕTETE VÕRDLEVALANALÜÜS.....	25
2.1. OTSESTE VÄLISINVESTEERINGUTE OSATÄHTSUS EESTI MAJANDUSES	25
2.2. TOOTLIKKUS	32
2.3. EKSPORDILE ORIENTEERITUS.....	36
2.4. PALK JA KASUM.....	39
2.5. VÄLIS- JA KODUMAISES OMANDUSES OLEVATE ETTEVÕTETE VÕRDLU KASUTADES ETTEVÕTTE TASANDI ÜLDKOGUMI ANDMESTIKKU	40
3. EESTIS TEGUTSEVATE VÄLISOSALUSEGA ETTEVÕTETE JUHTIDE KÜSITLEMISE KÄIGUS SAADUD TULEMUSED JA JÄRELDUSED	44
3.1. SISSEJUHATUS JA VALIMI KIRJELDUS.....	44
3.2. MOTIVATSIOON EESTIS TEGUTSEMISE JA INVESTEERIMISE JÄTKAMISEKS	45
3.3. VÄLISTURGUEL TEGUTSEMINE	49
3.4. INNOVATSIOON JA TEHNOLOOGIA	52
3.5. AUTONOOMIA JA SUHTEVÕRGUSTIKUD	61
3.6. ETTEVÕTLUSE ARENDAMISE SIHTASUTUSE KUVAND JA ABI	67
3.7. MAJANDUSKESKKONNA JA VALITSUSE TEGEVUSE HINNANG	71
3.8. RAHULOLU INVESTEERINGUGA JA EDASISED PLAANID	75
3.9. EESTIS TEGUTSEVATE VÄLISOSALUSEGA ETTEVÕTETE KOLME RÜHMA ISELOOMUSTUS	79
3.10. KOKKUVÕTE	81
4. SOOVITUSED EESTI INVESTEERIMISKESKKONNA KUJUNDAMISEKS.....	84
4.1. ÜLDISED SUUNISED EESTI INVESTEERIMISKESKKONNA KUJUNDAMISEL.....	86
4.2. SOOVITUSED INVESTEERIMISKESKKONDA KUJUNDAVATE TEGURITE KAUPA.....	88
4.2.1. Tööjõud	88
4.2.2. Taristu.....	91
4.2.3. Innovatsioonivõimekus.....	91
4.2.4. Toetusmeetmed.....	92
LÜHIKOKKUVÕTE	94
SUMMARY	97
KASUTATUD KIRJANDUS	100
LISA 1. OTSESED VÄLISINVESTEERINGUD MAAILMAMAJANDUSES JA NEID SELGITAVAD TEOORIID	103
OTSESTE VÄLISINVESTEERINGUTE TEKKIMIST SELGITAVAD TEOORIID	103
OTSESTE VÄLISINVESTEERINGUTE VOOD MAILMAS	108
OTSESTE VÄLISINVESTEERINGUTE MÕJUD SIHTRIIGI MAJANDUSELE	116
VALITSUSE ROLL OTSESTE VÄLISINVESTEERINGUTE RIIKI MEELITAMISEL	120

LISA 2. ETTEVÕTETE ETTEPANEKUD RIIGI TEGEVUSEKS – ILLUSTRERIVAD TSITAADID	124
INVESTEERIMISKESKKOND JA RIIGI KUVAND	124
TÖÖJÕUD.....	131
TARISTU	134
INNOVATSIOONIVÕIMEKUS	135
TOETUSMEETMED	136

Sissejuhatus

Välisinvesteeringute tähtsus maailmamajanduses kasvab pidevalt. Seda peegeldab otseste välisinvesteeringute voogude 70-kordne kasv viimasel kolmekümnel aastal. Eriti olulist rolli täidavad välisinvesteeringud arengu- ja siirdemajandusega riikide puhul. Eesti majanduspoliitika üheks nurgakiviks on olnud soodsa investeerimiskeskonna loomine. Selle tulemusena on Eesti olnud võrrelduna teiste Kesk- ja Ida Euroopa riikidega väga atraktiivne välisinvesteeringute sihtkoht. Välisinvesteeringud on aidanud rahastada Eesti majanduse ümberstruktureerimist ja moderniseerimist ning majanduse ekspordile orienteerituse kasvu. Käesolevas töös uuritakse välisinvesteeringute poolt sihtriigile avaldatavat mõju, kasutades värsked empiirilisi andmeid, mis saadakse 2019.a. novembrist kuni 2020.a oktoobrini Tartu Ülikooli majandusteaduskonna (prof Urmas Varblase töörühm) ja Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse (EAS) koostöös läbi viidava uurimisprojekti “*Nutikate välisinvesteeringute uuring: Eestis tegutseva välisosalusega ettevõtete analüüs, et selgitada välja uute välisinvesteeringute maandamise fookus ja kriteeriumid*” raames. Selle uuringu käigus kogutakse küsitluslehtede ja intervjuude kaudu informatsiooni otseste välisinvesteeringute (OVI) rollist Eesti majanduses. Uuringu tulemusi kasutatakse investorite probleemide paremaks teadvustamiseks ning ettepanekute väljatöötamiseks Eesti Vabariigi Valitsusele, parandamaks Eesti investeerimiskliimat ja üldist ärikeskkonda. Tartu Ülikooli majandusteaduskonna uurimisrühm on välisinvestorite küsitlusi alates 1996.aastast läbi viinud kaheksal korral. See annab hea võimaluse praeguse küsitluse tulemusi võrrelda eelmise kümme aastat tagasi läbi viidud uuringuga “*Välisinvestor 2009*”. See võimaldab välja tuua muutusi välisinvestorite hinnangutes Eesti investeerimiskliimale, nende koostöös teiste ettevõtetega Eestis jne.

Küsitluses ja intervjuude tegemisel osales Tartu Ülikooli majandusteaduskonna töörühm järgmises koosseisus: prof Urmas Varblane (töörühma juht), Uku Varblane, Kristjan Pulk, Tiia Vissak, Oliver Lukason, Liis Roosaar, Triin Kask, Teele Tähe, Janika Sillamäe, Helen Uusberg.

Järgneva raporti esimeses peatükis esitatakse otseste välisinvesteeringute teket selgitavad teooriad, analüüsitakse välisinvesteeringute vooge maailmas regioniti ja näidatakse välisinvesteeringute võimalikku mõju sihtriigi majandusele. Teises peatükis analüüsitakse otseste välisinvesteeringute positsiooni ja vooge Eesti majanduses, kasutades Eesti Panga maksebilansi osakonna statistikat. Kolmandas peatükis tuuakse välja otseste välisinvesteeringutega ettevõtete osatähtsus Eesti majanduses ning võrreldakse kodumaiseid ja välismaiseid ettevõtteid terve rea majandusnäitajate alusel. See analüüs toetub Eesti Statistikaameti tabel ettevõtete majandusnäitajate kohta omandivormide kaupa. Neljandas peatükis selgitatakse küsitluse põhjal välisinvestorite motiive Eestis tegutsemiseks ja antakse ülevaade nende hinnangust Eesti investeerimiskliimale, käitumisest majanduskriisis ja ettevõtete arendamiseks kavandatavatest tegevustest. Viimases peatükis esitatakse ettepanekud Ettevõtluse Arendamise Sihtasutusele ja Eesti valitsusele investeerimiskliima parandamiseks.

Autorid tänavad välisinvestoreid, kes vastasid küsitluslehtedele ja leidsid aega intervjuudeks. Suur tänu kuulub Eesti Teadusagentuurile, kes rahastas seda uuringut valdkondliku teadus- ja arendustegevuse tugevdamise programmi (RITA) tegevus 4 projektiga 014/14.

1. Otsesed välisinvesteeringud Eesti majanduses

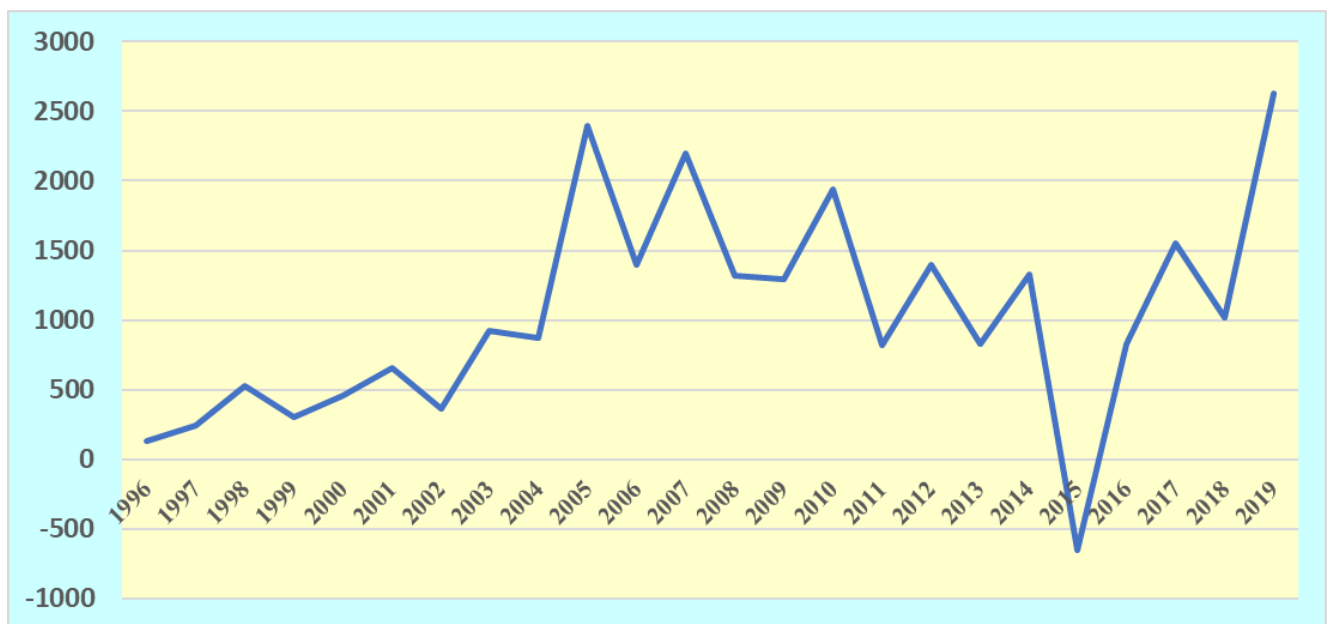
1.1. Eestisse tehtud otseinvesteeringud

Väga üldise määratluse kohaselt on otsene välisinvesteering (*foreign direct investment, FDI*) "omandiõigus mingis välismaal asuvas ettevõttes" (Grosse, R., Kujawa 1988). See on küll lihtne, kuid väga üldine määratlus. Täpsemini avab otsese välisinvesteeringu olemuse järgmine definitsioon: "Otsene välisinvesteering on teises riigis asuva ettevõtte asutamine või selle omandiõigusest olulise osa ostmine mingi riigi residentide poolt" (Wells, Wint 1990). Seega rõhutatakse asjaolu, et välisinvestor säilitab kontrolli investeeritud kapitali üle. Otsene välisinvesteering seisneb sageli ettevõtte filiaali loomises või mingi teise firma võtmises oma kontrolli alla (vt lisa 1).

Maaüldise kasvu, tehnilise progressi, rahvusvahelise konkurentsi ja liberaliseerimise tulemusena on otseste välisinvesteeringute maht viimastel aastakümnetel plahvatuslikult kasvanud (vt lisa 1). Majanduskriisi järgsel perioodil on muutunud Hiina ja teiste Aasia tärkavate majanduste investeerimismuster. Välisinvesteeringute sissevoolu kõrval on nad muutunud samaväärseks ise välja investeerivateks riikideks. Hiina on oma uue siiditee projektiga kavandamas suurejoonelist infrastruktuuri suunatud välisinvesteeringute projekti.

1970. aastate alguses liikus suurem osa arengumaadesse suunatud otsestest välisinvesteeringutest Ladina-Ameerika riikidesse. 1990. aastate teisel poolel hakkas suurenema Aasia riikide osatähtsus. Kuid 2010.a järgselt on toimunud välisinvesteeringute voogude teatav regionaliseerimine. Seoses uute investeerimisvõimalustega Kesk- ja Ida-Euroopa riikidesse on nende ja arengumaade konkurents investeeringute ligimeelitamisel muutunud järjest teravamaks (vt lisa 1).

Järgnevalt analüüsitakse Eestisse tehtud välisinvesteeringuid, kasutades Eesti Panga maksebilansi osakonna kogutud statistikat. Välisinvesteeringute sissevool Eestisse on olnud tsükliline protsess, kuid vaatamata suurtele kõikumistele, on siiski võimalik märgata üldist kasvutrendi kuni 2008. aasta lõpuni (vt joonis 1.1.)

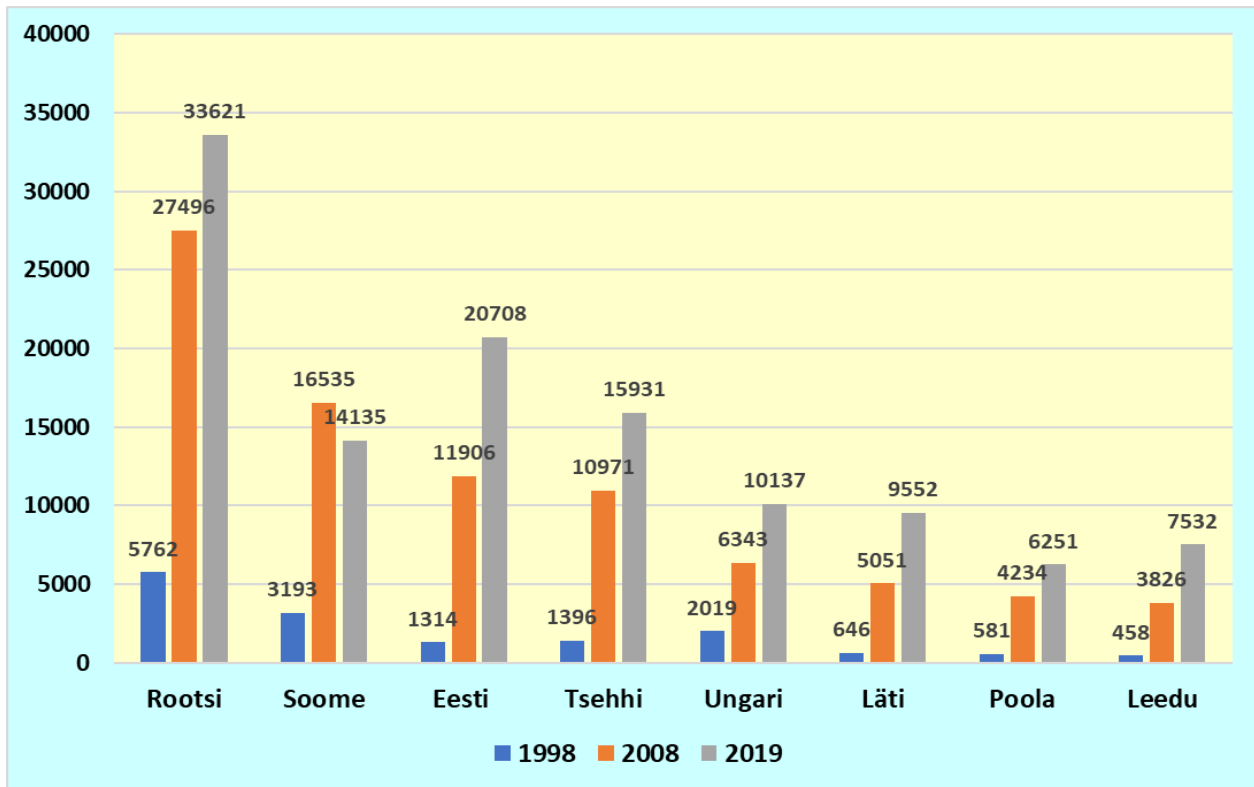

Joonis 1.1. Otseste välisinvesteeringute sissevool Eestisse 1996 –2019 (mln EUR, Eesti Panga andmetel)

Esimene kiire OVI-de kasvu periood oli kuni 1994. aasta lõpuni, mis oli esmajoones seotud riiklike ettevõtete erastamisega. Seejärel oli investeringutes mõningane madalseis ja 1996. aasta teisest poolest alates algas taas kasv. Uue hoo said OVI-d 1998. aastal, mil liikumapanevaks jõuks kujunes soov osta Eestis tegutsevaid erafirmasid, sest Vene kriis muutis müüdavate firmade hinnad väga soodsateks investoritele, kes oskasid õigesti hinnata Eesti makromajandusliku riski taset. 1999. aastal OVI-de sissevool langes, kuid pärast Venemaa kriisi tekkis uus laine investoreid, kes soovisid osaleda infrastruktuuri erastamisel (raudtee, AS Tallinna Vesi jne) või suurendasid oma senist osalust (Eesti Telekom). Samuti tehti sel perioodil uusi investeringuid puidutööstusse, masinaehitusse ja elektroonikakomponentide valmistamisse. Suurinvesteering oli AS Sylvesteri müük Soome multinatsioonalsele firmale Stora Enso 2003. aastal.

Plahvatuslikult kasvasid välisinvesteeringud pärast Eesti ühinemist Euroopa Liiduga. Kahtlemata sisaldasid 2005. aasta esimesel poolaastal tehtud hiiglaslikud otsesed välisinvesteeringud ka Hansapanga ülevõtmisega seotud kapitali sissevoolu, kuid muudiski valdkondades olid välisinvestorid väga aktiivsed. 2005. aastal tehti Eestisse kõige suuremas ulatuses otseseid välisinvesteeringuid kogu meie senises majanduse arenguloos. Pärast suurt rahasüsti Eesti majandusse OVI-de sissevool langes, kuid alates 2006. aastast jõuti OVI-des tasemeni, mis oli kõrgem kui enne Euroopa Liiduga liitumist. Kuid maailma majanduskriisi tulemusena ja Balti riikide usaldusväärse languse tõttu välisinvestorite huvi Eesti vastu vähenes ning alates 2008. aasta lõpust toimus OVI-de sissevoolu vähenemine Eestisse. Uus elavnemine toimus pärast majanduskriisi, tulenevalt majanduse kasvufaasis teenitud kasumi reinvesteeringutest Eesti majandusse.

Võrdlemaks Eesti atraktiivsust OVI-de ligitõmbamisel Läänemere äärsete naabrite ja Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega koostati joonis 1.2, millel võrreldakse otseste välisinvesteeringute kogumahtu ehk seisu ühe elaniku kohta USD-tes. Eesti positsioon Skandinaavia naabrite Soome ja Rootsiiga võrreldes on pidevalt paranenud ja 2019.aastaks on Eesti selle näitaja osas Soomest selgelt ette jõudnud. Võrreldes teiste Kesk- ja Ida-Euroopa siirderiikidega, on Eesti OVI-de ligitõmbamisel väga edukas, edestades 2019. aasta lõpuks ka Kesk- Ida Euroopa juhtriike Tšehhit, Ungarit ja Poolat ning märkimisväärselt lausa kolm korda Leedut ja kaks korda Lätit. Seega võib väita, et Eesti on olnud väga tubli otseste välisinvesteeringute kaasamisel majanduse ümbrestruktureerimisel sama stardipositsiooniga riikide hulgas.

Joonis 1.2. Otseste välisinvesteeringute seis (kogu sissevool) elaniku kohta Eesti võrdluses Põhjamaade ja mõnede Kesk- ja Ida-Euroopa riikides 1998, 2008. ja 2019. a a lõpu seisuga (USD; UNCTAD, 2020)

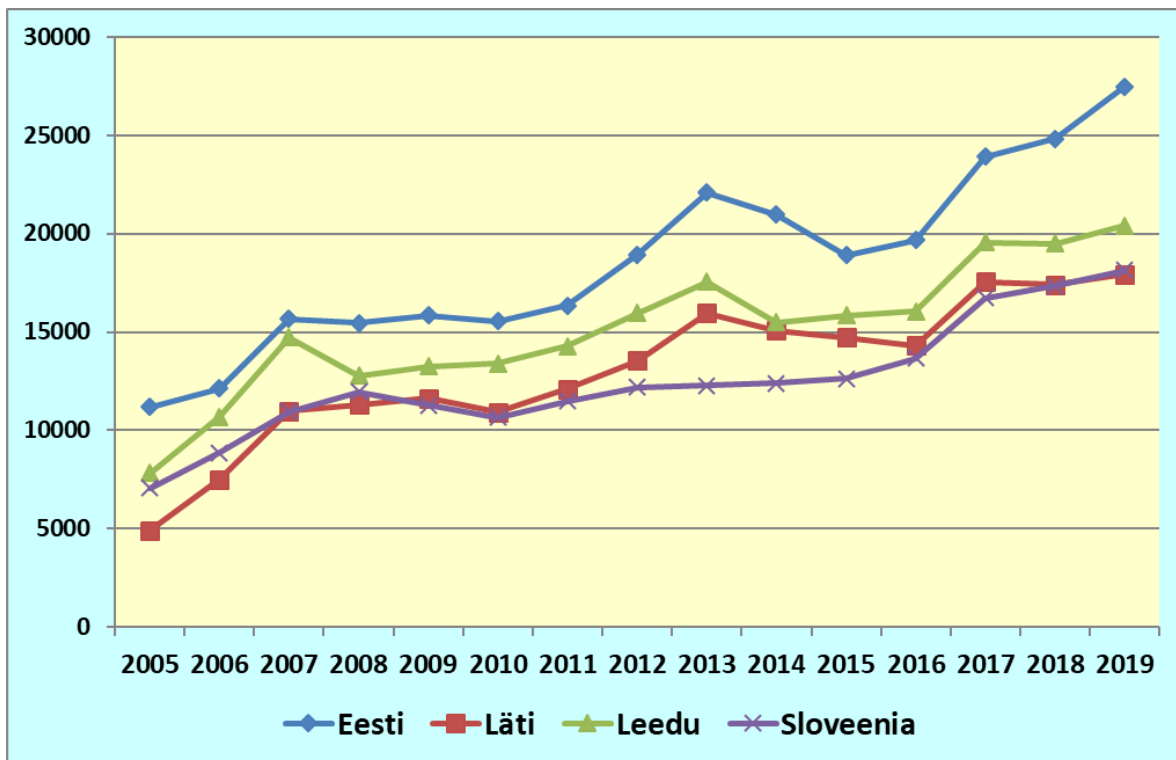
Küll aga selgub järgmisest tabelist 1.1., et ajavahemikus 2005-2019 oli kõige suurem otseinvesteeringute mahu kasv Lätis. Viieteistkümne aastaga kasvas seal välisinvesteeringute positsioon 3,66 korda. Võrdluseks Eestis oli kasv sel ajal 2,46 korda, mis on üsna sarnane Leedu, Tšehhis, Sloveenia ja Poolaga. Eestiga võrreldes kasvas Lätis välisinvesteeringute maht kõige enam 2014 ja 2015. a. (vt. ka joonist 1.3). Väga suures osas oli selle põhjuseks Swedbanki Baltimaade investeeringute paigutamise ümberkorraldused. Nende käigus senine süsteem, kus Swedbanki Läti ja Leedu investeeringuid kajastati Eesti kaudu, asendati uue lähenemisega, kus Lätis ja Leedus Swedbanki poolt tehtud välisinvesteeringud on Rootsi päritoluga. Antud ümberkorraldus muutis tublisti ka Eestist väljapoole tehtud investeeringute andmestikku.

Tabel 1.1. Kesk- ja Ida Euroopa riikide poolt kokku saadud välisinvesteeringute maht (milj. USD) ja selle kasv 2005 a. kuni 2019.a. (kordades) .

	2005	2008	2011	2014	2016	2019	Kasv 2019a.vs 2005a.
Eesti	11192	15450	16349	20971	19741	27476	2,46
Läti	4907	11310	12112	15070	14234	17948	3,66
Leedu	7843	12791	14270	15475	14679	20411	2,60
Sloveenia	7056	11967	11490	12385	13672	18135	2,57
Ungari	61110	88059	85331	99573	80721	97841	1,60
Poola	86338	148402	164424	211951	186735	236506	2,74
Tsehhi	60662	113173	120569	121512	121855	170682	2,81

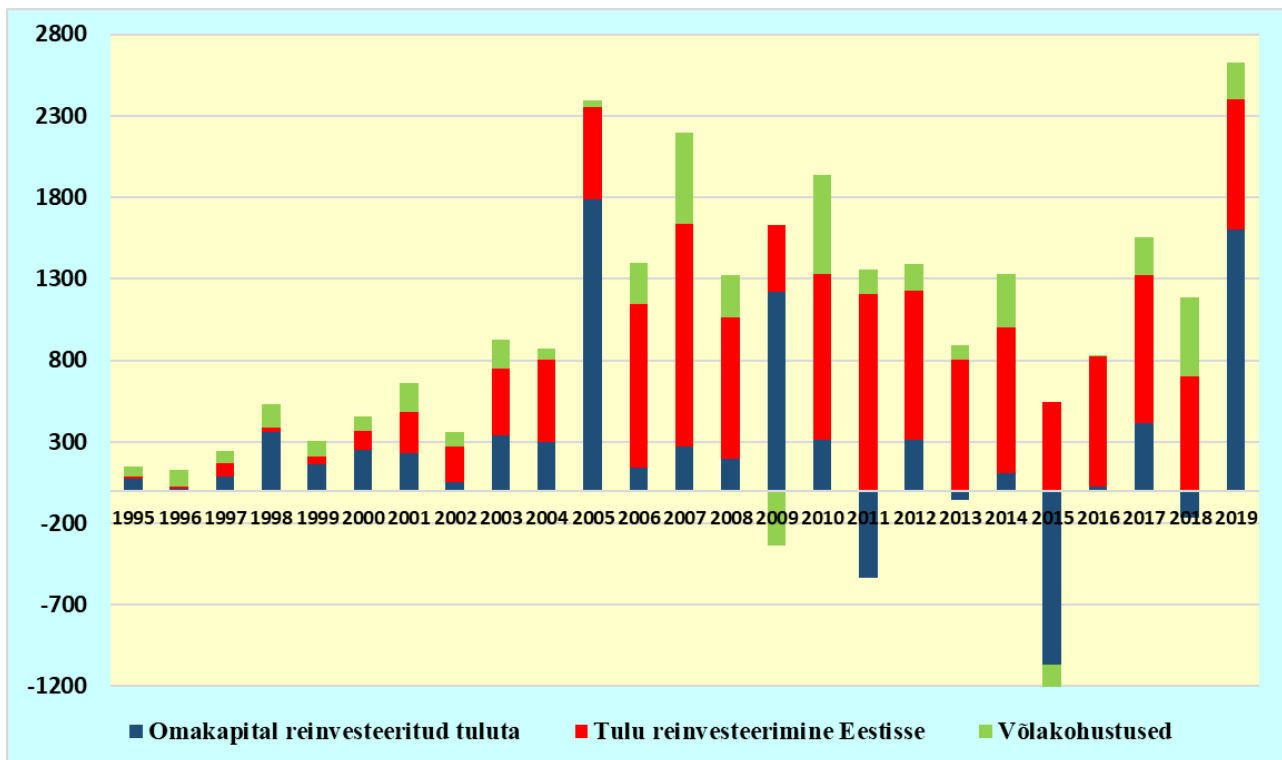
Allikas. Arvutused World Investment Report 2020 alusel

Joonis 1.3. Balti riikide ja Sloveenia otseste välisinvesteeringute positsioon 2005-2019 (milj.USD) UNCTAD, 2020

Selgitamaks, milline on Eestisse tehtavate otseste välisinvesteeringute struktuur, on joonisel 1.4 toodud OVI-de sissevoolu jaotus komponentide kaupa eri aastatel. Kõige üldisemas plaanis on kolm erinevat OVI-de koostisosa – **omakapital** (investeeringud aktsiakapitali), **reinvesteeritud kapital** (jaotamata kasumi arvelt ettevõttesse investeerimine) ja võlakohustused ehk sisuliselt **laenuid emaettevõtelt või selle teistelt allüksustelt**. Viimasel kümnendil ilmneb Eesti OVI-de struktuuris kolm tendentsi. Esiteks, raeinvesteeringute osatähtsus OVI-de kogumahu on märkimisväärselt kasvanud.

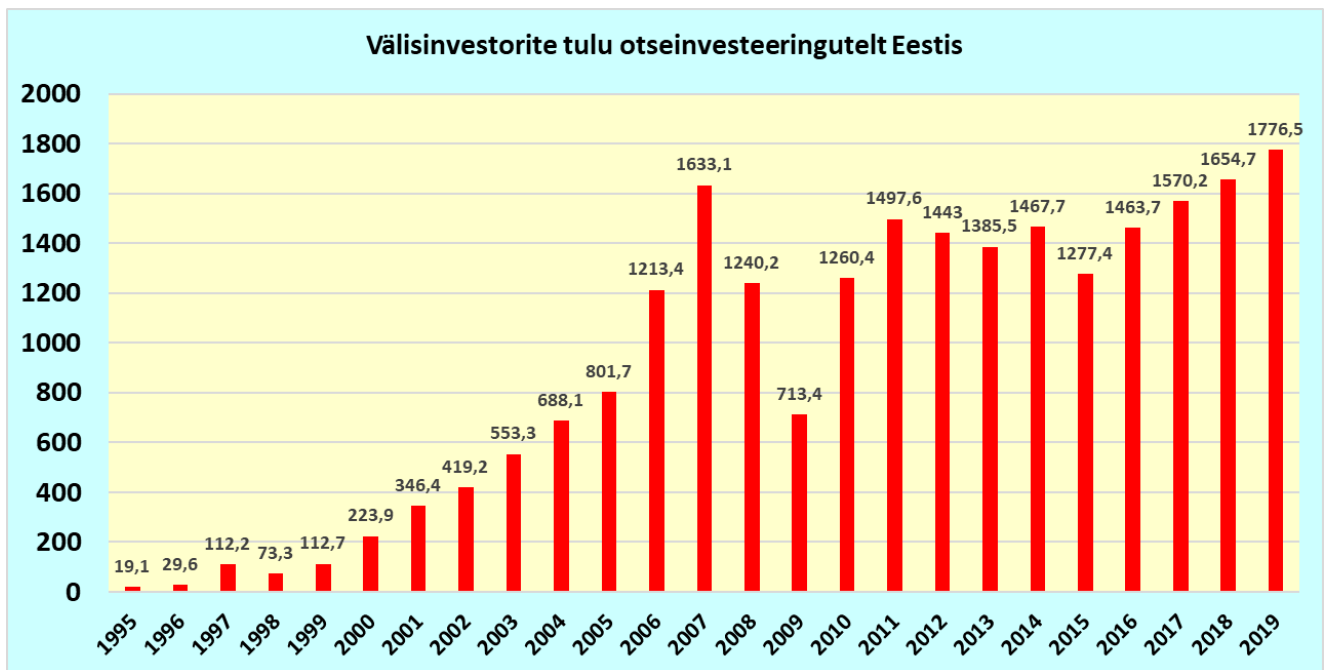
Joonis 1.4. Eestisse tehtud otsete välisinvesteeringute jaotus komponentide järgi 1995–2019 (miljonites eurodes, Eesti Panga andmetel).

Kui 1992. aastal moodustasid reinvesteeringud vaid 11% koguinvesteeringutest, siis 2008. aastaks oli nende osatähtsus kasvanud 75%-ni. Majanduskriisi käigus see roll vähenes, kuid alates 2010.a. on reinvesteeringud kasumi suhteline panus kokku tehtud OVI-test üle kahe kolmandiku.

Teise suundumusena võib täheldada aktsiakapitali tehtavate uute investeeringute osatähtsuse vähenemist. Kui 1992. aastal oli see 80%, siis 2013. aastaks muutus see lausa negatiivseks ehk välisinvestorid vähendasid osalust omakapitalis. See on osutab uute ettevõtete ja olemasolevate Eesti ettevõtete omandamise vähenemisele välisinvestorite poolt. 2015.a. järsk omakapitali vähenemine oli seotud Swedbanki reorganiseerimisega, millest oli juttu eelpool. Uus erakorraline omakapitali kasv on seotud Luminori panga reorganiseerimise ja kasvuga.

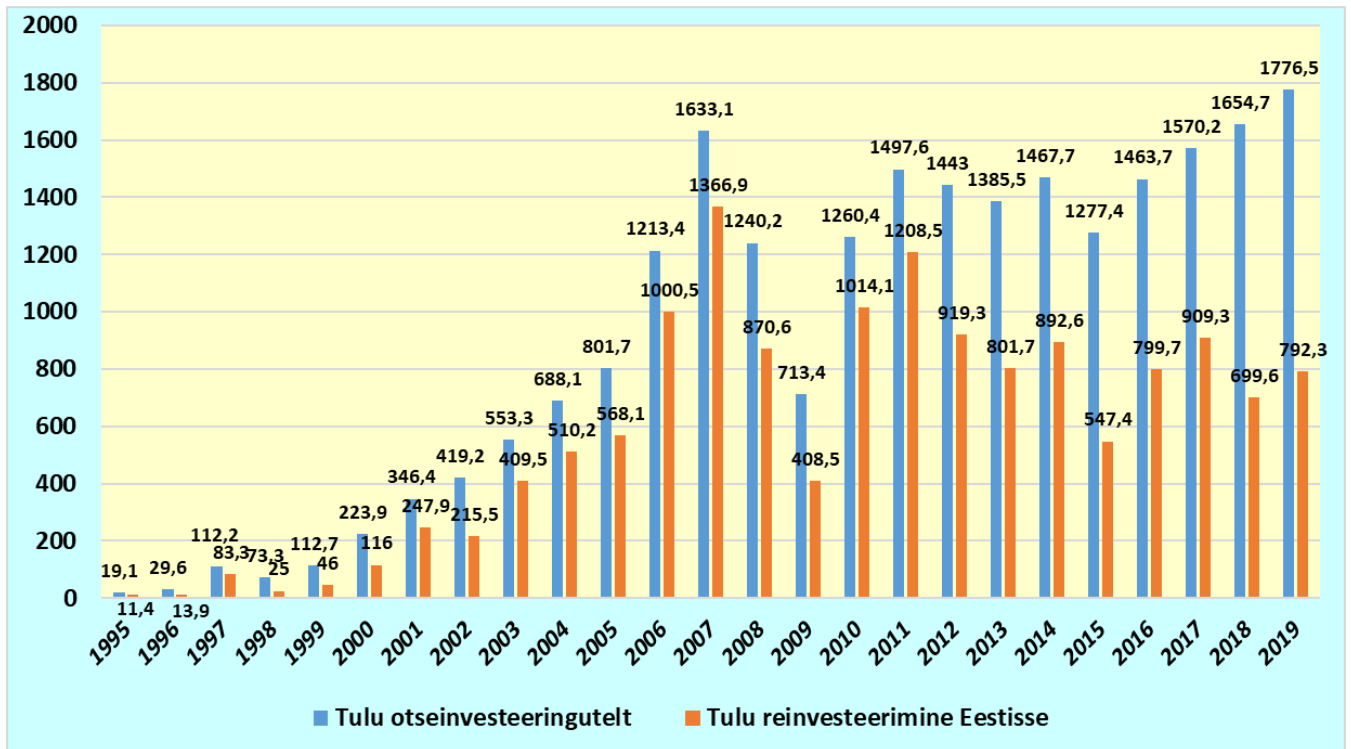
Kolmanda muutusena oli majanduskriisi järel 2009-2014 märgata laenudega rahastamise suhtelise osatähtsuse vähenemist ehk sisuliselt Eestis asuvad tütarettevõtted pigem hakkasid juba ise rohkem rahastama emaettevõtet või tema teisi allüksusi laenudega. Kuid pärast 2015.aastat on olukord paranenud ja laenude osakaal jälle kasvanud.

Kuidas suhtuda reinvesteeringute osatähtsuse kasvu kogu Eestisse tehtud otseinvesteeringutest? Kõigepealt näitab see, et investoritele kuuluvad ettevõtted suudavad majandada kasumlikult ja teenitakse hästi tulu, millest on võimalik üldse reinvesteeringuid. Seda iseloomustab hästi järgnev joonis 1.5., millel on toodud välisinvesteeringute poolt teenitud tulu ajavahemikus 1995-2019. Siin on hästi näha teenitud tulu järjekindel ja kiire kasv eelmises majandustsüklis kuni 2007.aastani, millal teenisid välisosalusega ettevõtted oma seni kõigi aegade suurima tulu 1,633 miljardit eurot. Majanduskriisist väljumise järgselt teenitud tulu langes, kuid oli ka kõige halvemal 2009.aastal 713,4 miljoni euroga plussis. Alates 2010.a algas teenitud tulu kasv, mis eriti selgelt on avaldunud 2015.a kuni 2019. aastani, mil püstitati kõigi aegade rekord – teeniti tulu 1,776 miljardit eurot.

Joonis 1.5. Eestisse tehtud otsestelt välisinvesteeringutelt teenitud tulu 1995–2019 (miljonites eurodes, Eesti Panga andmetel).

Kuid teenitud tulu saab kasutada erineval viisil. Järgnevalt vaadeldaksegi, kui suur osa välisinvestorite poolt Eestis teenitud tulust reinvesteeritakse ning kui palju võetakse välja dividendidena või antakse hoopis laenuks emaettevõttele või teistele tütarettevõtetele. Jooniselt 1.6 ilmneb, et välisinvestorite teenitud tulu on pärast 2008-2009.a. majanduskriisi järjekindlalt kasvanud. Samuti selgub, et välisinvestorite tehtud reinvesteeringud pole ühelgi vaadeldaval aastal olnud negatiivsed. Selle põhjal võib eeldada, et Eestist väljaviidavad tulud pole olnud suuremad kui siin teenitud tulud. Lihtsa üldistusena saab öelda, et investorid kasutavad suure osa teenitud tulust oma investeeringute laiendamiseks Eestis. Kuid andmed jooniselt 1.5 viitavad ka muutustele investorite käitumises. Kuni 2011. aastani ligikaudu 70-75 protsenti teenitud tulust reinvesteeriti. Kuid alates 2012. a. on toimunud muutus, mille käigus aasta-aastalt reinvesteeritud tulu osakaal kogu teenitud tulust on vähenenud. Näiteks 2018.aastal oli see vaid 37 % ja 2019.aastal 44 %. See on kindlasti tähelepanu vääri areng, mis vajab selgitust.

Joonis 1.6. Eestisse tehtud otsestelt välisinvesteeringutelt teenitud tulu ja reinvesteeringud 1995–2019 (miljonites eurodes, Eesti Panga andmetel).

Läbiviidud intervjuud välisosalusega ettevõtete Eesti allüksuste tegevjuhtidega aitasid mõista sellise käitumise tagamaid. Siin ilmselge erinevus väga suurte rahvusvaheliste hargmaiste ettevõtete ja väiksemate pereettevõtete vahel. Suurtes hargmaistes ettevõtetes kasutatakse ka Eestis teenitud tulu üle kogu maailma antud kontserni jaoks vajalike investeeringute rahastamiseks ehk teenitud tulu võidakse laenata emaettevõttele või tema erinevatele allüksustele üle kogu maailma. Reinvesteeringute suhteline vähenemine näitab nende puhul, et Eesti tütarettevõtetesse on juba tublisti investeeritud ja emaettevõtte soovib raha kasutada ka oma teiste tütarettevõtete tegevuse rahastamiseks, kasutades selles tulu, mis on teenitud Eestis. Seda hüpoteesi saame kontrollida, kui vaatame edaspidi, missugune on suhe aasta jooksul Eestisse tervikuna tulnud välisinvesteeringute ja reinvesteeringut kapitali vahel. Kasutame väga lihtsustatud mudelit.

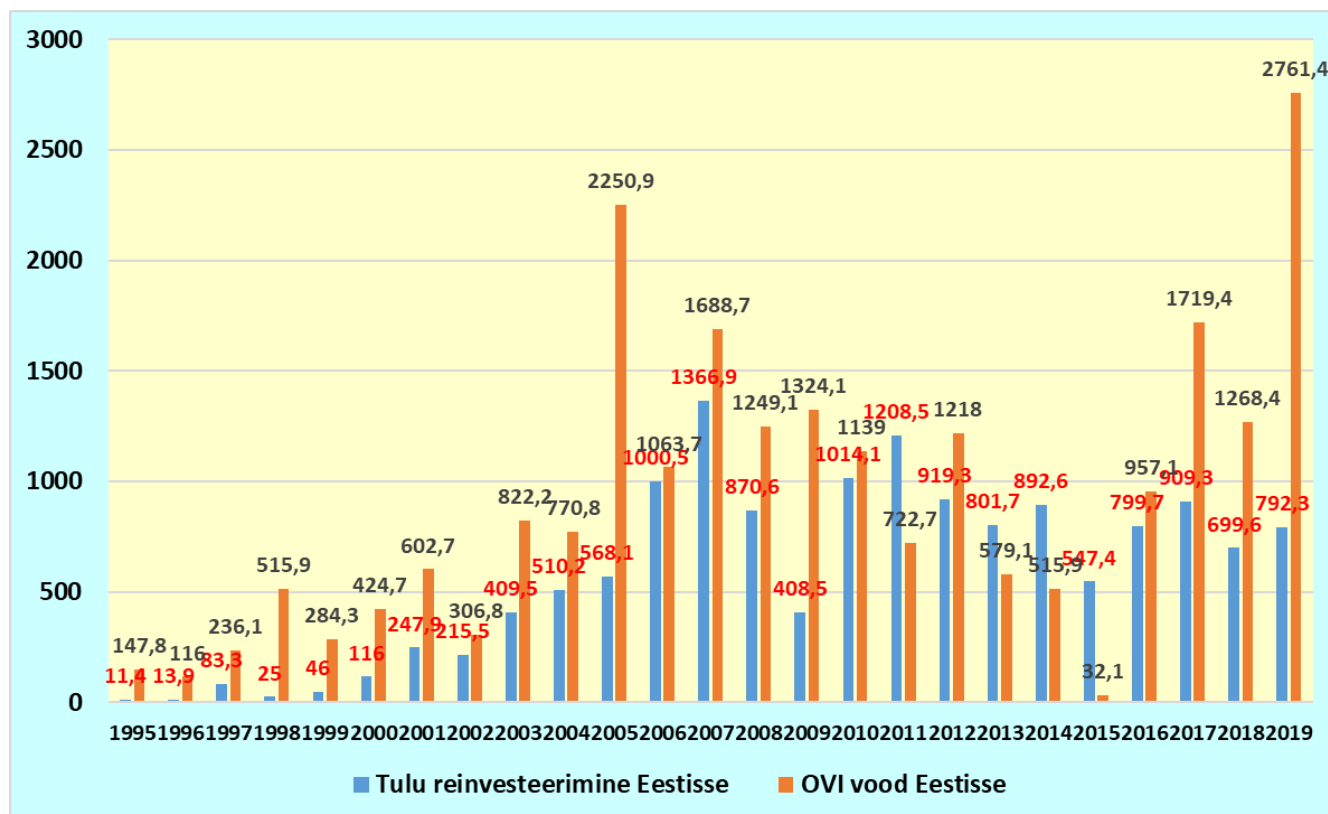
Ühelt poolt on teada, et maksebilansis kajastatud otseinvesteeringute vood antud aastal OVI on avaldatav järgneva liidetavate summana:

OVI voog = investeeringud aktsiakapitali + reinvesteeringud + Eestisse antud ja Eestis välja antud laenu saldo

Teiselt poolt ettevõtte poolt teenitud tulu võib kasutada: reinvesteeringuna ehk jätta jaotamata kasumina ettevõttesse, maksta dividende või kasutada multinatsionaalse ettevõtte sisese laenuallikana.

Saamaks ettekujutust, missugune on olnud laenusaldo ja aktsiainvesteeringute kogumuutus antud aastal võrdleme OVI voogu ja reinvesteeringut kapitali antud aastal (vt. järgmist joonist 1.6). Nende kahe näitaja vahe näitab meile, missugune on olnud laenusaldo välisosalusega Eestis asuvate ettevõtete ja nende emaettevõtte ja teiste välismaiste allüksuste vahel.

Kuni 2015.aastani näeme tüüpilist pilti, kus lisaks reinvesteeritud kapitalile on positiivne ka aktisakapitali laenukapitali saldo näitaja ehk OVI voog õlis suurem kui reinvesteeritud kapital. Kuid 2015, 2016 ja 2017 aasta olid täiesti erinevad. Näiteks 2016.aastal reinvesteeriti teenitud tulust Eestisse tagasi 813 miljonit eurot, kuid OVI aastane voog oli vaid 132,1 miljoniga plussis ehk 700 miljoni euro ulatuses pidi toimuma laenude andmine välismaale (kas emafirmale või tütaretevõtetele), mis vähendas antud aasta OVI voogu. Kui siia lisada veel asjaolu, et 2016.a teeniti välisinvesteeringutelt kokku tulu 1477 miljonit eurot (vt. joonist 1.5), siis selgub, et antud aastal ligikaudu miljardi euro ulatuses toimus välisinvestorite poolt kapitali liikumine Eestist välja. Nii toimus see kolmel aastal järjest. Muutus toimus 2018.a. kui taastus tavaline olukord, kus välisinvesteeringute aastane voog oli suurem kui reinvesteeringud.

Joonis 1.7 Eestisse liikunud OVI vood ja reinvesteeritud tulu antud aastal (miljonites eurodes, Eesti Panga andmetel).

Järgnevalt käsitletakse välisinvestorite päritolu riikide osas toimunud muutusi viimasel kahekümnel aastal. Kuni suurte muutusteni Eesti finantssektoris seose Swedbanki tegevuse reorganiseerimisega pärines ligi 40 % otsestest välisinvesteeringutest Rootsist ja veerand Soomest. (vt. tabel 1.2) Kuid viimasel kümnendil on toimunud olulised muutused. Rootsi ja Soome koos moodustavad veidi alla poole Eestisse tehtud investeeringutest. Välisinvestorite päritoluriikide loetelu on muutunud mitmekesisemaks. Kasvanud on Hollandist tulnud investeeringute roll, moodustades 2019. aasta lõpu seisuga 6,2% kõikidest Eestisse tehtud OVI-dest. Märkimisväärne on ka Luksemburgist tulnud OVIDe kasv. Silmatorkav on ka Leedust ja Lätist pärit investeeringute järsk kasv viimasel kümnendil aastal – kokku moodustavad nad juba 7,1 % kõigist investeeringutest. Enam pole ühesuunaline välisinvesteeringute liikumine Eestist teistesse Balti riikidesse, vaid ilmneb ka vastupidine voog. See-eest USA-st ja Suurbritanniast pärit OVI-de osatähtsus on aja jooksul selgelt vähenenud (17-lt 4-le protsendile). Viimasel viiel aastal on kasvanud kiiresti muudest tabel 1.2. loetellu mitte mahtunud riikide osakaal kogu Eesti välisinvesteeringute portfelist. Kui 2010.a lõpul oli see 10,1% siis 2019.a. lõpus juba 17%. Riigiti vaadates torkab silma näiteks Jaapanist pärit investeeringute kasv sel perioodil 5lt 135 miljoni; Poolast 1-lt 115 miljonini ja Ukrainast 43-lt 306 miljonini

euroni. Samal ajal on huvitav, et Hiinast pärit välisinvesteeringute maht ei ole sel perioodil üldse kasvanud ja on jätkuvalt vaid 32 miljonit eurot.

Tabel 1.2. Eestisse tehtud välisinvesteeringute seisu (*stock*) jaotus päritoluriigiti 1995-2019 (koguinvesteeringutest %)

	31.12.95	31.12.00	31.12.05	31.12.10	31.12.15	31.12.19
Rootsi	43	40	47	32	25	23,7
Soome	9	30	23	25	23	23,6
Holland	0	2	3	9	10	6,2
Luksemburg	0,1	0,2	1	2,0	3,0	4,9
Leedu	0,1	0	0,4	1,6	3,6	4,2
Venemaa	0	1	2	4,1	3,9	3,2
Suurbritannia	8	3	2	2,3	2,0	2,9
Läti	0,3	0,2	0,8	1,0	2,4	2,9
Küpros	0	0	1	3,0	3,8	2,7
Saksamaa	0	3	2	2,3	1,4	2,4
Taani	3	4	2	2,4	2,3	1,7
Austria	3	0	1	1,2	2,0	1,7
Norra		4	2	3,4	4,0	1,5
USA	9	5	3	1,7	2,1	1,4
Muud	25	8	11	10,1	11,8	17,1

Koostatud Eesti Panga välissektori statistika alusel

Järgnevalt analüüsitakse OVI-de jaotust Eestis tegevusalade kaupa. Kõige suurem on OVI-de osakaal finantsvahenduses (vt tabel 1.3), kuhu on paigutatud 34,2 % kõikidest investeeringutest 2019.a. lõpu seisuga. Põhjuseks on asjaolu, et enamik suuremaid panku Eestis on välisomanduses. Peale finantsvahenduse on Eestisse tehtud otseinvesteeringute puhul eelistatud tegevusalad veel kinnisvara, rentimine ja äritegevus (18,5 %), töötlev tööstus (12,3 %) ning hulgi- ja jaekaubandus (11,2 %). Väheneva tähtsusega on välisinvesteeringute osakaal sellistes tegevusvaldkondades nagu veondus, laondus ja side, elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus ning ehitus. Samuti on toimunud pidevalt läbi kahekümne aasta töötlevasse tööstusse tehtud OVI-de suhtelise osakaalu vähenemine kogu Eestisse tehtud välisinvesteeringutest. Kui 1998. aasta lõpus oli seal kolmandik kogu Eestisse tehtud välisinvesteeringutest, siis 2019.a kolmandas kvartalis oli see vaid 12,8 protsenti ehk peaaegu kolm korda väiksem.

Tabel 1.3. Otseste välisinvesteeringute jaotus tegevusalade kaupa Eestis 1998-2019 (koguinvesteeringutest %)

	31.12.98	31.12.00	31.12.05	31.12.10	31.12.15	31.12.19
Finantsvahendus	21,9	24,3	38,9	25,4	25,9	34,2
Kinnisvara, rentimine ja äritegevus	7,9	7,8	27,7	15,4	18,1	18,5
Töötlev tööstus	32,9	21,6	14,9	14,8	13,7	12,3
Hulgi- ja jaekaubandus	23	15,6	8,8	12,8	13,7	11,2
Veondus, laondus ja side	7,5	21,5	3,5	5,4	5,2	3,4
Elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus	0,8	2,4	2,4	3,5	1,1	0,7
Ehitus	1,4	1,5	1,3	1,5	0,9	1,0
Majutus ja toitlustus	1,4	2	0,4	0,6	0,6	0,4
Põllumajandus, jahindus ja metsamajandus	1,3	1,3	0,6	1,5	2,0	2,0

	31.12.98	31.12.00	31.12.05	31.12.10	31.12.15	31.12.19
Mäetööstus	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,3
Kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus	1,2	1,9	0,5	11,3	7,6	5,2
Info ja side	3,5	1,9	0,8	2,7	3,5	5,0
Muud				19,4	20,9	17,9

Koostatud Eesti Panga välissektori statistika alusel

See ei tähenda, et absoluutmahtudes oleksid tööstusse tehtud välisinvesteeringute maht kahanenud. Kui 1998. a. oli tööstuses OVI seis 500 miljonit eurot, siis 2019.a juba 3 miljardit eurot ehk kasv on olnud lausa 6 korda. Kuid muudes valdkondades on kasv olnud veel kiirem. Eriti silmatorkav on OVI-de osakaalu kasv info ja side valdkonnas ning põllumajanduses. Kui 1998.a. oli põllumajanduses välisinvesteeringuid 19,8 miljonit siis 2019.a juba 520 miljonit ehk 25 korda rohkem. Näiteks Eesti piimakarjakasvatuse valdkonnas on välisinvesteeringute osakaal tõusnud kiiresti, ulatudes juba 15 %ni kõigist investeeringutest. Oluline on rõhutada, et välisinvesteeringud finantsteenustesse, kaubandusse, transporti ning telekommunikatsioonisektorisse on olulised riigi investeerimiskliima parandamise seisukohalt ning see loob eeldused uute OVI-de saamiseks.

Väga oluline on EAS-i Välisinvesteeringute Keskusel teada, missuguste riikide investorid on huvitatud olnud investeerimast erinevatesse Eesti majandusharudesse. Seda ei olnud võimalik välja selgitada kuni 2020.a -ni, sest vastavat infot Eesti Panga välissektori statistika ei esitanud. Kuid 2019.a. maksebilansi aastaraamatus on esmakordsel võimalik ka sedalaadi teave kätte saada. Järgnevates tabelites 1.4 ja 1.5 on esitatud välisinvestorite top-i nimekirjad kaheksas erinevas majandustegevuse valdkonnas – finantsides- ja kindlustuses, kinnisvaralises tegevuses, töötlevas tööstuses, hulgi- ja jaekaubanduses, info ja side, kutse, teaduse ja tehnika, veonduses- ja laonduses ning põllumajanduses ja metsamajanduses.

Tabel 1.4. Eestisse tehtud välisinvesteeringute seis erinevates tegevusvaldkondades 2019.a. lõpus suurimate välisinvestorite päritoluriikide lõikes

Finants- ja kindlustus		Kinnisvaraline tegevus		Töötlev tööstus		Hulgi-/jaekaubandus	
Rootsi	4021,6	Soome	2098,6	Soome	1185	Soome	734,6
Luksemburg	537,7	Holland	745,3	Rootsi	722	Leedu	293,8
Leedu	363,7	Venemaa	303,6	Holland	145	Rootsi	227,0
Suurbritannia	344,0	Rootsi	248,6	Austria	119	Läti	224,6
Soome	303,1	Suurbritannia	124,5	Norra	113	Venemaa	206,4
Austria	186,9	Saksamaa	107,9	Singapur	111	Küpros	129,8
Küpros	155,1	Luksemburg	101,0	Taani	107	Ukraina	129,7
Araabia Ühend	153,6	Prantsusmaa	91,2	Läti	97	Suurbritannia	81,4
Läti	144,8	USA	77,2	Saksamaa	77	Saksamaa	79,2
Iirimaa	143,9	Iirimaa	52,5	Luksemburg	68	Norra	77,7
Venemaa	115,9	Sveits	51,2	Suurbritannia	67	Holland	70,3
Jaapan	109,0	Küpros	49,9	Prantsusmaa	66	Valgevene	58,9
Taani	97,6	Leedu	44,6	Sveits	55	Taani	55,6
Norra	94,1	Läti	40,2	Venemaa	32	Sveits	50,8
USA	90,0	Belgia	38,9	USA	30	Prantsusmaa	50,7
Saksamaa	82,7	Ukraina	37,1	Küpros	25	Belgia	43,3
Saint Vincent/C	80,8	Itaalia	36,6	Hispaania	14	Briti Neitsisaarid	24,7
Holland	76,1	Kanada	31,1	Hiina	14	Austria	24,0
Prantsusmaa	75,5	Norra	29,5	Leedu	11	Poola	21,5
Ukraina	67,3	Taani	26,7	Ukraina	4	Hispaania	19,8
KOKKU	8503	KOKKU	4599	KOKKU	3062	KOKKU	2777

Koostatud Eesti Panga 2019 a. maksebilansi statistika alusel

Tabelite 1.4. ja 1.5. riikide nimekirjad ei pruugi olla täiesti täpsed, sest andmekaitse reeglid ei luba esitada selliseid andmeid, kui mingist riigist on antud valdkonnas alla 3 ettevõtte. Seetõttu on mõnedes valdkondades, kus investeeringud on väga kontsentreerunud, võimatu esitada riikide järjestust.

Kui Rootsi ja Soome juhtiv roll paljudes valdkondades investorite päritoluriigina on hästi teada, siis väga huvitav on Leedu ja Läti esile kerkimine mitmetes tegevusalades. Näiteks hulgi- ja jaekaubanduses on Leedu teisel ja Läti neljandal kohal investeeringute kogumahuga, mis hakkab lähenema Soomele. Ka info ja side valdkonnas on Leedu kõrgel kolmandal kohal ja Läti viies. Teine huvitav suundumus on Venemaa kolmas koht kinnisvara valdkonnas ja viies koht hulgi- ja jaekaubanduses.

Tabel 1.5. Eestisse tehtud välisinvesteeringute seis erinevates tegevusvaldkondades 2019.a. lõpus suurimate välisinvestorite päritoluriikide lõikes

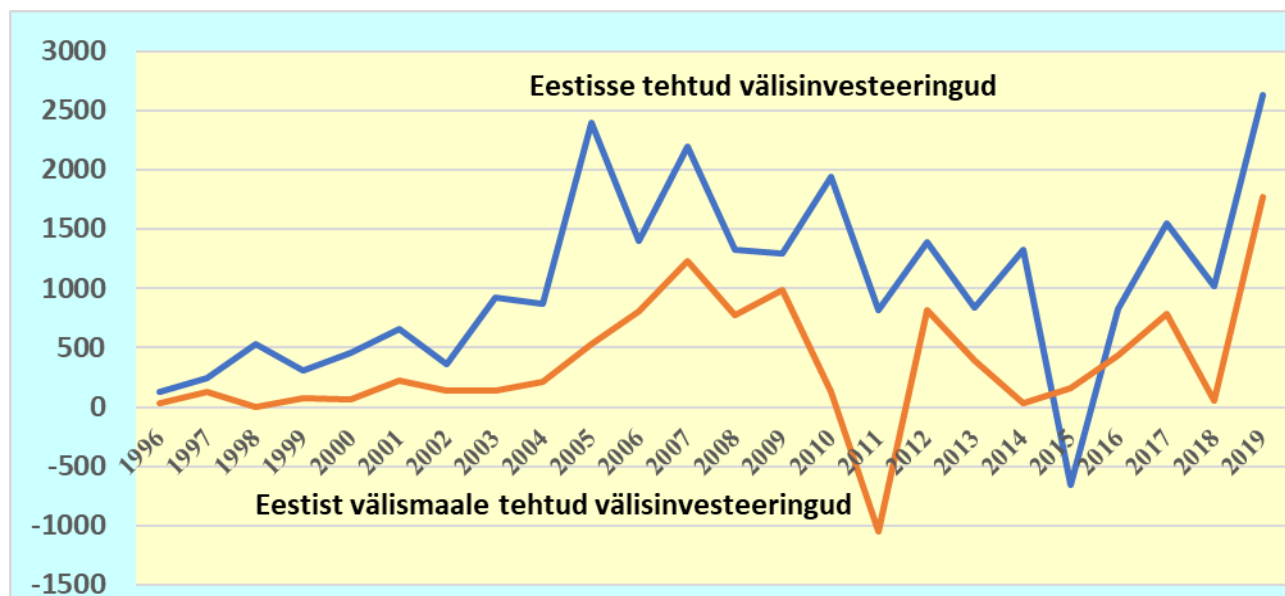
Info ja side		Kutse, teadus, tehnika		Veondus/laondus		Põllumajandus	
Soome	505,0	Luksemburg	315,0	Soome	135,3	Soome	207,5
Rootsi	309,3	Rootsi	178,4	Küpros	128,1	Rootsi	78,5
Leedu	152,6	Soome	133,4	Sveits	95,2	Taani	55,5
USA	71,0	Suurbritannia	102,6	Saksamaa	91,0	Luksemb	51,8
Läti	28,2	Prantsusmaa	81,6	Läti	75,0	Holland	38,5
Suurbritannia	25,6	Leedu	75,0	Holland	48,6	Austria	24,0
Ukraina	21,2	Venemaa	60,5	Leedu	29,5	Suurbrita	19,6
Küpros	20,6	Saksamaa	59,4	Belgia	26,0	Läti	1,5
Venemaa	16,3	Sveits	43,4	Ukraina	16,0	Saksamaa	1,2
Hongkong	11,7	Austria	40,2	Prantsusmaa	14,3	Leedu	1,1
Sveits	11,7	Holland	36,9	Taani	13,4	KOKKU	523
Holland	10,7	Läti	30,5	Luksemburg	9,2		
Prantsusmaa	9,4	Norra	25,0	Kasahstan	8,3		
Luksemburg	5,9	Belgia	20,8	Rootsi	8,0		
Valgevene	5,1	Taani	19,3	Norra	6,1		
Poola	4,3	Ukraina	13,6	Poola	5,7		
Hispaania	4,3	Portugal	12,8	Ameerika Üh	5,1		
Saksamaa	3,8	Küpros	12,3	Itaalia	3,5		
Itaalia	3,2	USA	8,1	Malta	1,8		
Slovakkia	3,1	Poola	7,0	Valgevene	1,5		
KOKKU	1249	KOKKU	1301	KOKKU	856		

Koostatud Eesti Panga 2019 a. maksebilansi statistika alusel

1.2. Eestist välismaale tehtud otseinvesteeringud

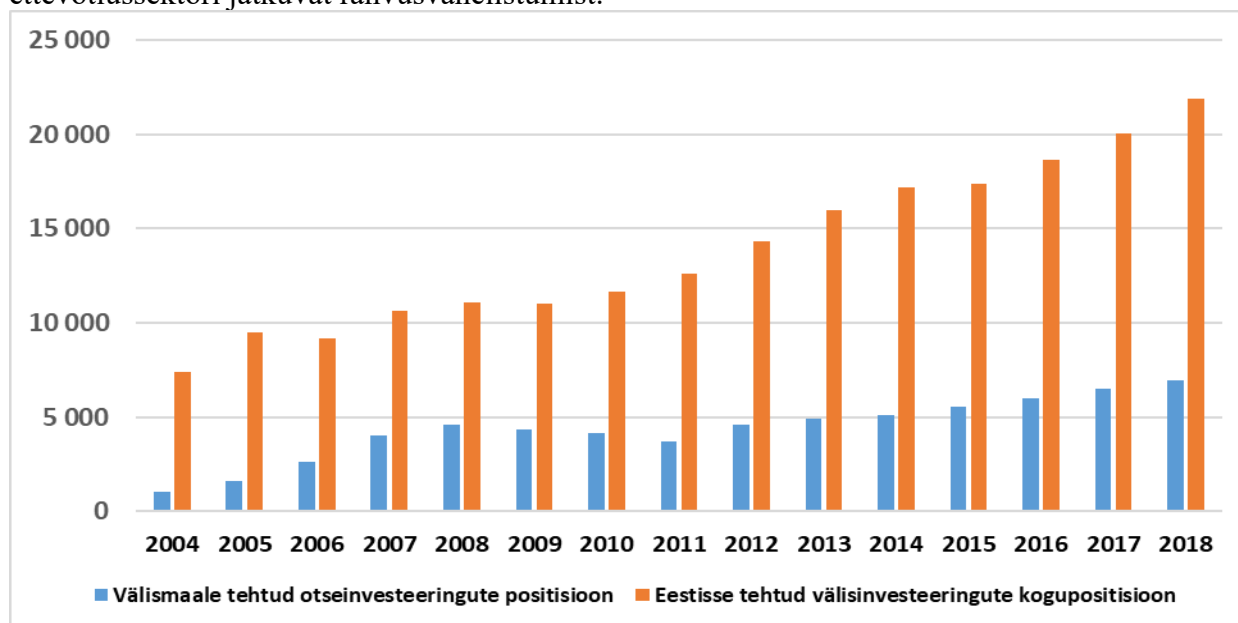
Otsesed välisinvesteeringud Eestist välismaale on samuti aja jooksul kasvanud. Eesti ettevõtted hakkasid välisturgudele sisenema ja suuremaid otseseid välisinvesteeringuid teistesse riikidesse tegema alles 1996. aastal (vt joonis 1.8). Põhiliselt oli tegemist meie pankade investeeringutega Läti ja Leetu. Esimene suurem investeeringute väljavoolu tipp oli 1997. aastal, mil välismaale tehti 120 miljoni euro väärtuses otseinvesteeringuid. Kuid aasta hiljem algas nn Vene kriis, mis kahandas tugevasti välisinvesteeringute väljavoolu. Vene kriisi tõttu tagastati suures mahus Eesti ettevõtetele laenu, mis olid antud välisriigis asuvatele tütarettevõtetele. Seetõttu ilmnis 1998. negatiivne OVI-de väljavool. Majandusliku kliima paranemisega Eestis 1999. aasta teisel poolel hakkas uuesti suurenema ka otseste välisinvesteeringute väljavool. Suur välisinvesteeringute väljavool toimus 2001. aastal, kui Hansapank omandas Leedu suuruselt teise panga Taupomasis Bankas'e (Leedu Hoiupank, LTB). Seejärel toimus uus suurem OVI-de väljavoolu kasv 2005–2008, hõlmates peamiselt kinnisvara-, ehitus- ja kaubandussektorit. Majanduskriisi tulemusena välisinvesteeringute väljavool Eestist aeglustus ja peatus 2009. aasta lõpus. Uus tõus Eestis välismaale investeerimisel algas 2012.aastal; See on seotud ühelt poolt töötleva tööstuse sooviga viia osa tootmist välja odavamatesse riikidesse (Toom Tekstiil), naabrite turule (AS TBT betoonitehas Riia lähistel) või kaugematesse regioonidesse (nt. Krimelte Ladina Ameerikas) või osta Soomest endale tootmisettevõtte koos kohaliku võrgustiku, teadmuse ja kuvandiga, mis aitab seal tegutseda (AS TBT). Teine rühm investeeringuid on olnud erinevate teenuste pakujate omandamine (Nt. Nortali poolt Soomes ostetud CCC- tarkvara ettevõtte).

Eestist välismaale tehtud välisinvesteeringute puhul on vaja siiski arvestada, et statistilises arvestuses loetakse Eestist pärit investeeringuteks kõiki nende firmade investeeringuid, mis on sihtriigis kirjas kui Eesti ettevõtte. Näiteks kui Eestis tegutsev Soome ettevõtte on rajanud tütarettevõtte Lätis või Leedus, siis see tehniliselt kajastus viimase ajani kui Eesti välisinvesteering, Seega on tegelikult suur osa Eestist tehtud välisinvesteeringutest Eestis asuvate välisfirmade tütarettevõtete investeeringud.

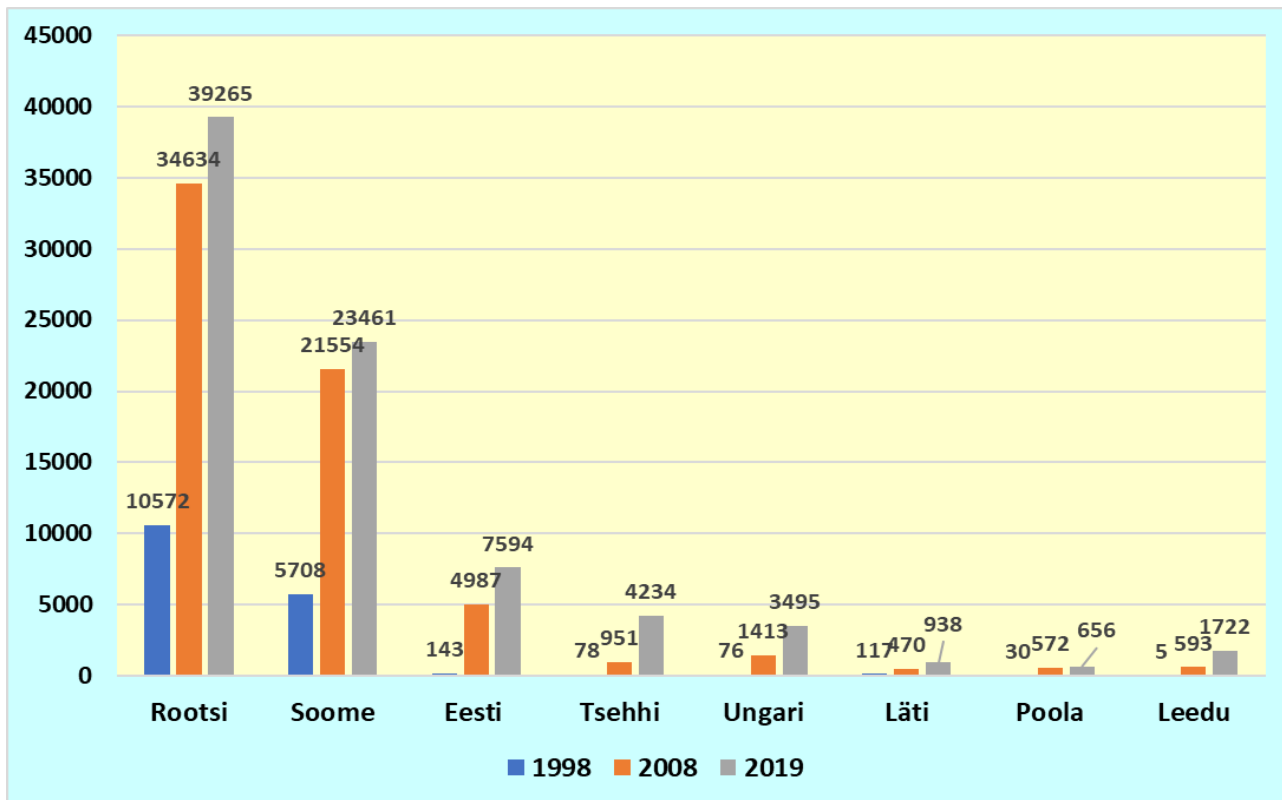
Joonis 1.8. Otseste välisinvesteeringute Eestisse sissevool ja väljavool Eestist 1996 – 2019 (miljonites eurodes, Eesti Panga andmetel).

Kokku oli 2019. aasta lõpu seisuga Eestist välismaale tehtud otseinvesteeringuid kogumahas 8,7 miljardit eurot, mis on peaaegu kolm korda väiksem kui Eestisse tehtud OVI-de kogumaht 24,9 miljardit eurot (vt joonis 1.9). Eestist väljavoolanud ja riiki sissevoolanud OVI-de mahtude suhe oli 2019. aastal 36%. Samas on Eestist välismaale tehtud ja Eestisse tehtud otseste välisinvesteeringute suhe aja jooksul paranenud. Nimelt, 2000. aasta lõpus moodustasid Eestist välismaale tehtud otseinvesteeringud ainult 10% riiki sisse tehtud välisinvesteeringutest. See näitab meie ettevõtlussektori jätkuvat rahvusvahelistumist.

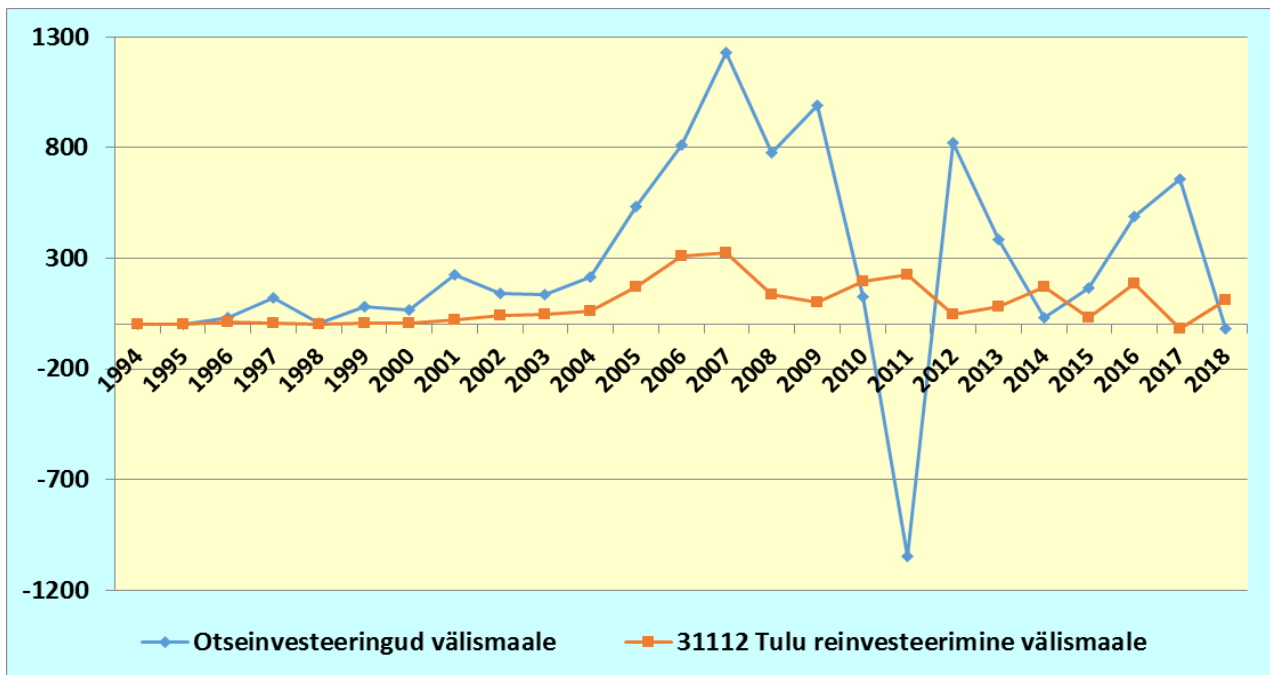
Joonis 1.9. Otseste välisinvesteeringute seis /ehk positsioon Eestis 2004-2019. a (miljonites eurodes, Eesti Panga andmetel).

Võrdlemaks Eestist välismaale tehtud välisinvesteeringute mahtu naabritega ja Kesk- Ida Euroopa konkurentidega tuuakse joonisel 1.10 ära antud riigist väljapoole tehtud otseinvesteeringute seis ühe elaniku kohta. Võrreldes Skandinaavia riikidega, on Eesti seis otseste investeeringute väljavoolu kogumahult inimese kohta märkimisväärselt nõrgem. 2019. aasta seisuga oli Eestist tehtud otseinvesteeringuid välismaale Rootsis viis ja Soomes kolm korda enam kui Eestis. Kuid võrreldes teiste Kesk- ja Ida-Euroopa siirderiikidega, on Eesti väga edukas otseste välisinvesteeringute tegemisel välismaale, edestades 2019. aasta lõpuks nii Tšehhit, Ungarit ja Poolat kuid ka Lätit ja Leedut. Praeguseks on Eesti on välismaale tehtud investeeringute seisuga elaniku kohta enam vähem samal tasemel nagu Soome 2000.aastate alguses. Ka see vihjab Eesti ettevõtluse jõudmisele tasemele, kus ollakse juba huvitatud ja võimelised ka investeeringutega sisenema välisturgudele. Teiselt poolt annab see ka signaale, et Eestis on kulutase hakanud tõusma ja muutub mõttekaks osa töömahukast tootmisest viia mujale.

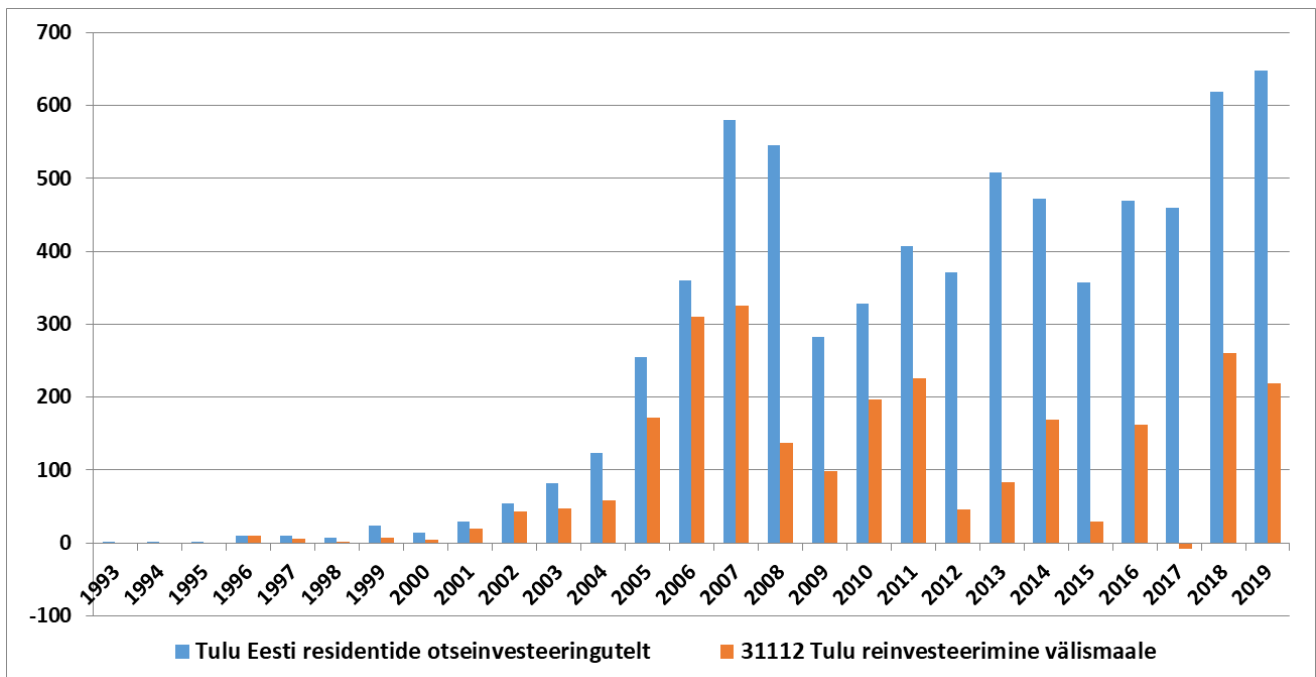
Joonis 1.10. Otseste välisinvesteeringute väljavoolu kogumaht inimese kohta Euroopa riikides 1998., 2008. a ja 2019.a. lõpu seisuga (USD). (UNCTAD, World Investment Report, 2020)

Selgitamaks Eestist välismaale tehtavate otseste välisinvesteeringute struktuuri, on joonisel 1.11 toodud lisaks OVI-de väljavoolule ka välismaal teenitud tulu reinvesteering sihtriiki. Reinvesteeringutel oli juba küllalt oluline roll majanduse kiire kasvu aastatel 2005–2007, kuid koos majanduskriisiga, mis tõi kaasa Läti ja Leedu majanduse jahtumise vähenes järsult ka reinvesteeringute tähtsus.

Joonis 1.11. Eestist välisriikidesse tehtud Eestist välismaale tehtud investeeringute vood ja reinvesteeringud välismaale aastatel 1996–2018 (miljonites eurodes, Eesti Panga andmetel).

Pärast majanduskriisi on reinvesteeringute maht püsinud üsna stabiilsena. Kuid samal ajal on Eestist välismaale tehtud investeeringud hakanud üha enam teenima tulu. Järgneval joonisel 1.12 on näha, kuidas 2009.aastal teenisid Eestist väljapoole tehtud investeeringuid alla 300 miljoni euro tulu. 2018. aastaks oli see summa kahekordistunud ja stabiliseerus järgmisel aastal. Kuid tulude kasvuga ei ole kaasnud reinvesteeringute kasvu välismaale. Pigem välismaal teenitud tulu oma koduste ettevõtete arendamiseks. Muutunud on tulu teenimise valdkonnad. Kui majanduskriisini teeniti kõige enam tulu finantsvahenduse valdkonnas ja tegemist oli peamiselt Swedbank'i poolt Lätis ja Leedus teenitud tuluga, siis praegu on tulu teenimine jaotunud ühtlasemalt üle tegevusalade.

Joonis 1.12. Eestist välismaale tehtud otseinvesteeringutelt saadud tulu ja selle reinvesteeringimine välismaale 1993-2019 (miljonites eurodes, Eesti Panga andmetel).

Säilinud on suundumus, et otseseid välisinvesteeringud Eestist on tehtud traditsiooniliselt kõige rohkem naaberriikidesse Läti ja Leetu (vt. tabel 1.6). Kuid alates 2019.a on Leedu on muutunud kõige tähtsamaks investeeringute sihtriigiks (28,6 %), järgneb Läti (23,3%) ja kolmandana meie merelaevanduse investeeringute sihtriik Küpros (12,6%).

Tabel 1.6. Eestis välismaale tehtud otseinvesteeringute jaotus sihtriigiti 1998-2019 (protsentides koguinvesteeringutest)

	31.12.98	31.12.00	31.12.05	31.12.10	31.12.15	31.12.19
Leedu	23	30	31,6	27,7	21,2	28,6
Läti	52,7	43,6	30,1	24,3	17,6	23,3
Küpros	13,3	13,9	9,1	14,8	23,2	12,6
Soome	0,3	-3,4	3,6	6,7	7,3	8,3
Ukraina	3	1,8	3,5	3,6	4,1	3,1
Holland	0		1,1	2,1	4,0	3,0
Venemaa	0,5	1,7	13,2	6,9	3,7	2,8
Poola	0	0,5	0,3	0,9	0,8	1,9
Suurbritannia			0,4	0,4	0,5	1,4
Valgevene	0,1	0	1,9	2,0	1,6	1,0
Hispaania		0	1	1,3	1,2	1,4
Muud	7,1	11,9	2,2	9,2	14,7	12,6

Koostatud Eesti Panga välissektori statistika alusel

Soome on tõusnud neljandaks sihtriigiks ehk 2019.a lõpuks oli Soomes 740 miljoni euro ulatuses Eestist pärit investeeringuid. Viieks ja kuueks on tõusnud Ukraina ja Holland. Rootsi investeeringud on kasvanud 23 miljonilt 2010.aastal 140 miljonini 2019.a lõpus ehk 8 korda. Seega lisaks meist odavamate tööjõukuludega riikidele on alanud investeerimine ka Lääne Euroopa arenenud tööstusriikidesse. See on tähelepanuväärne muutus.

Järgnevalt analüüsitakse Eesti investorite OVI-de jaotust tegevusalade kaupa. Tabel 1.7. osutab, et finantsvahenduse suhteline osakaal kõigist Eestist tehtud välisinvesteeringutest on kiiresti kahanenud. Osalt oli selle muutuse taga ka tehniline muudatus seoses Swedbanki tütarettevõtete reorganiseerimisega. Kinnisvara, rentimise ja äritegevuse valdkond hoiab teist kohta 14,4 %. Kuid silmapaistev on töötleva tööstuse osakaalu kasv 14,3 % -ni kõigist välisinvesteeringutest. Teine väga tähelepanuvääriv muutus on haldus- ja abitegevuste valdkonna osatähtsuse kasv 13 protsendini. Järsult on kahanenud välisinvesteeringuid veonduses, laonduses ja sides, kus 2019.a oli vaid 2% kõigist investeeringutest (võrdluseks 2009.a oli selle valdkonna osakaal 12%).

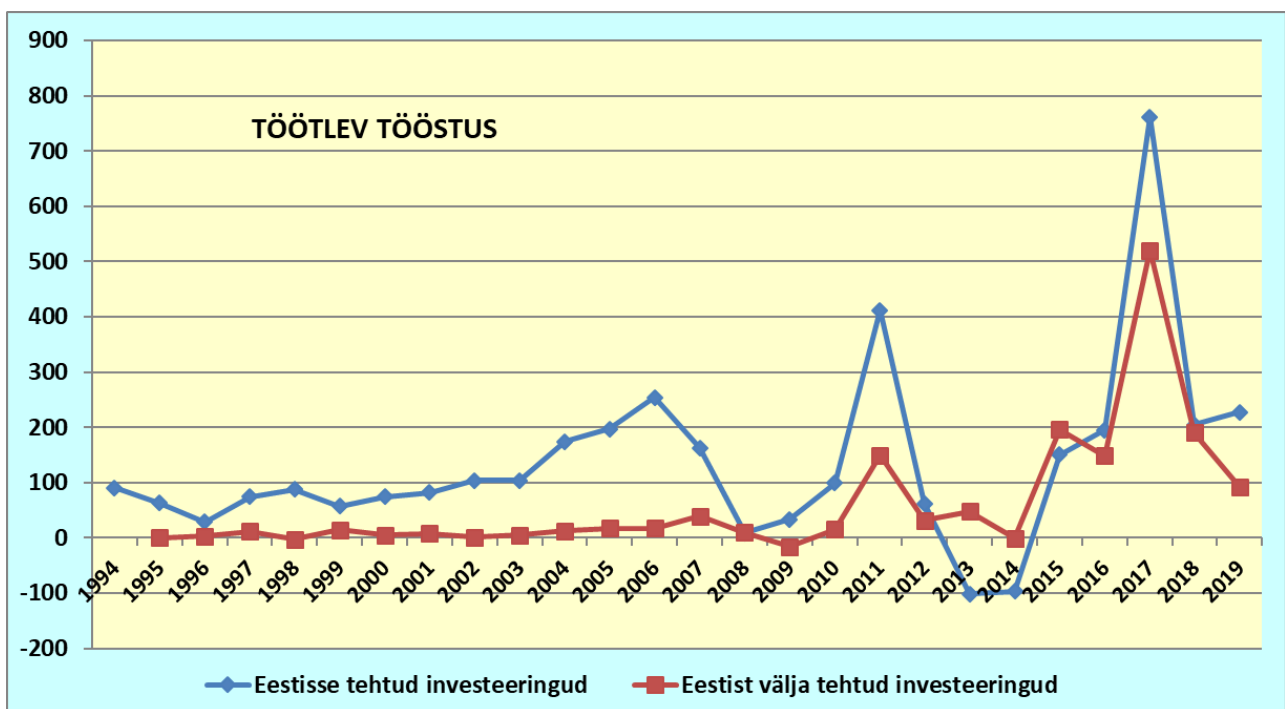
Tabel 1.7. Eestist välismaale tehtud otseste välisinvesteeringute jaotus tegevusalade kaupa 1998-2019 (%)

	31.12.98	31.12.00	31.12.05	31.12.10	31.12.15	31.12.19
Finantsvahendus	57,9	47,3	57,2	29,1	15,7	27,7
Kinnisvara, rentimine ja äritegevus	3,8	4,8	8,0	8,7	12,8	15,0
Veondus, laondus ja side	16,6	10,6	12,4	6,8	4,4	2,0
Hulgi- ja jaekaubandus	4,8	6,9	7,5	7,0	8,0	7,7
Töötlev tööstus	8,4	10,4	4,2	7,6	13,7	14,4
Ehitus	2,0	14,6	4,0	X	X	X
Elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus	0		0	0,6	2,0	3,1
Põllumajandus, jahindus ja metsamajandus			0,1	0,1	0,2	0,6

	31.12.98	31.12.00	31.12.05	31.12.10	31.12.15	31.12.19
Majutus ja toitlustus			0,1	0,0	1,4	0,9
Kutse, teadus ja tehnikaalane		0,1	0,6	2,9	1,9	1,0
Info ja side	2,4	2,1	0,3	3,2	1,3	1,9
Haldus- ja abitegevused	0	2,5	0,9	12,4	22	12,6
Mäetööstus	0			0,2	1,3	1,0
Muud				16,5	10,5	7,6

Koostatud Eesti Panga välissektori statistika alusel

Järgnevalt näide teoreetilises osas kajastatud investeeringute arengutee (*investment development path*) mudeli rakendamisest Eesti suhtes. Kui vaadelda tervikuna kogu Eesti majandust, siis oleme alates 1990. aastate algusest olnud olukorras, kus Eesti majandusse sisse tulnud välisinvesteeringute maht on olnud suurem kui Eestit välja läinud välisinvesteeringute maht. Ehk me oleme J. Dunningu investeeringute arengutee (vt. lisa 1) mõttes jõudnud kolmandasse arengutsüklisse, mille käigus riiki sisse ja riigist välja liikunud investeeringute mahud hakkavad tasapisi võrdsustuma. Kuid meil on juba majandusharu, kus me oleme jõudnud neljandasse investeeringute arengutee etappi – selleks on töötlev tööstus. Järgneval joonisel 1.12 on välja toodud Eesti töötlevasse tööstusse tehtud otsesed välisinvesteeringud ja Eesti töötleva tööstuse poolt välismaale tehtud investeeringud. Pärast iseseisvuse taastamist sai töötlev tööstus rikkalikult välisinvesteeringuid, mille üheks peamiseks motiiviks oli kulueelis nii tööjõukuludelt kui ka kõigis teistes kuludes. Seetõttu puudus kulude kahandamise mõttes motivatsioon investeerida Eestist välja teiste riikide töötlevasse tööstusse. See hakkas muutuma eelmise majandusbuumi tipul 2007 ja 2008.aastal, kui tööjõukulud Eestis kasvasid kiiresti ja muutus raskemaks leida sobivat tööjõudu. Seda kajastab joonisel 1.13 olukord 2008. aastal kui Eestisse sisse- ja välja liikuvad investeeringud tasakaalustusid. Seejärel toimus majanduskriisi käigus meie majanduses kulutaseme järsk langus ja kadus motiiv Eestist välja investeerida. Kuid alates 2012. a näeme täiesti uut olukorda.

Joonis 1.13. Eesti investeeringute arengutee (*Investment development path*) 1994-2019. (Eestisse ja Eestist välismaale tehtud investeeringud töötlevas tööstuses miljonites eurodes) (Koostatud Eesti Panga välissektori statistika alusel)

Eesti töötlevast tööstusest tehakse 2013-2015 a. igal aastal rohkem investeringuid välismaale kui siia tuleb uusi välisinvesteeringuid. Seega on Eesti jõudnud investeringute arengute neljandale astmele.

Lõpetuseks koostati tabel 1.8., mis toovad ära riikide järjestused kaheksa tegevusala lõikes, selle alusel, kuhu on Eestist kõige rohkem tehtud otseseid välisinvesteeringuid. Andmekaitse piirangute tõttu on riikide loetelud suhteliselt lühikesed, sest sageli on Eestist mõnda riiki tehtud vaid 1-2 investeringut. Kuid siiski võimaldab tabel 1.8. saada ettekujutuse Eestist tehtud välisinvesteeringute valdkondlikest geograafilistest eelistustest.

Esimene väga lihtne üldistus on seotud Leedu ja Läti kui meie peamiste investeringute sihtriikidega. Kui veel mõned aastad tagasi oli Läti peamine Baltimaade sihtriik meie investoritele, siis praegu on Leedu selgelt muutumas number üks sihtriigiks. Teine järeldus on seotud töötleva tööstuse sihtriikide portfelli muutusega ja Soome kui selles majandusharus meie kõige olulisema sihtriigiga. See on väga oluline märk selle kohta, et meie investoritel on olemas teadmusbasis ja ka rahaline võimekus investeerida ka meist rikkamate riikide majandusse. See on strateegiline liikumine turgudele, kust on võimalik kaasata uut vajalikku teadmust, kaubamärke ja positiivset kuvandit. Lisaks Soomele leiame töötleva tööstuse investeringute sihtriikide esikümnest ka USA, Rootsi, ja Norra.

Tabel 1.8. Eestist tehtud välisinvesteeringute seis erinevates tegevusvaldkondades 2019.a. lõpus investeringute sihtriikide lõikes

Finants- ja kindlustus	Kinnisvaraline tegevus	Töötlev tööstus	Hulgi-/jaekaubandus
Leedu	1150,3	Läti	482,4
Läti	742,4	Soome	385
Holland	123,8	Leedu	240
Soome	102,3	Läti	228
Rootsi	58,5	USA	104
Suurbritannia	37,7	Poola	78
Ukraina	27,5	Rootsi	46
Poola	25,7	Norra	39
Malta	19,6	Valgevene	32
Horvaatia	19,5	Ukraina	27
Küpros	16,6	Saksamaa	26
Luksemburg	13,4	Rootsi	12
Bulgaaria	9,9	Saksamaa	10
Tšehhi	7,1	Suurbritannia	6
Hispaania	6,3	Prantsusmaa	4
KOKKU	2472,0	Hiina	4
		Valgevene	11,1
		KOKKU	1340,0
		KOKKU	1283
		Läti	218,1
		Leedu	151,4
		Ukraina	87,3
		Venemaa	67,5
		Poola	37,6
		Soome	36,3
		USA	12,8
		Suurbritannia	12,7
		Rootsi	8,1
		Valgevene	7,2
		Taani	5,0
		Norra	5,0
		Saksamaa	2,5
		Rumeenia	1,8
		Hiina	0,7
		KOKKU	684,0

Info ja side		Kutse, teadus, tehnika		Veondus/laondus		Ehitus	
Leedu	45,0	Leedu	44,0	Soome	92,0	Leedu	247,0
Läti	20,0	Läti	31,0	Küpros	17,0	Läti	116,0
Soome	12,0	Soome	3,0	Läti	13,0	Soome	18,0
Ukraina	12,0	Poola	2,0	Leedu	12,0	Ukraina	7,0
Valgevene	6,0			Ukraina	9,0	Poola	5,0
Suurbritannia	4,0			Venemaa	8,0		
				Kasahstan	6,0		
KOKKU	168,0	KOKKU	88,0	KOKKU	180,0	KOKKU	398,0

Koostatud Eesti Panga 2019 a. maksebilansi statistika alusel

1.3. Kokkuvõte

Välisinvesteeringute sissevool Eestisse on olnud tsükliline protsess. Esimene kiire OVI-de kasvu periood oli kuni 1994. aasta lõpuni, põhjuseks esmajoones riigiettevõtete erastamine. Pärast madalseisu investeeringutes algas uus kasv 1998. aastal, mil liikumapanevaks jõuks kujunes soov osta Eestis tegutsevaid erafirmasid, sest Vene kriis muutis nende firmade hinnad välisinvestoritele väga soodsaks. Järgmine grupp välisinvestoreid osales infrastruktuuri (raudtee, AS Tallinna Vesi jne) erastamisel ja mitmete seni Eesti kapitali omanduse olnud ettevõtete ostmisel. Selle perioodi suurinvesteering oli AS Sylvesteri müük Soome multinatsionaalsele firmale Stora Enso 2003. aastal. Plahvatuslikult kasvasid välisinvesteeringud pärast Eesti ühinemist Euroopa Liiduga. 2005. aasta esimesel poolaastal tehtud hiiglaslikud otsesed välisinvesteeringud olid seotud Hansapanga ülevõtmisega.

Alates 2006 a. muutus Eesti majandusse tehtud otseinvesteeringute põhiliseks allikaks varem välisinvestorite poolt Eestisse tehtud investeeringutelt saadud kasumi reinvesteering. Uusi välisinvesteeringuid tuli vähem. Ülemaailmse majanduskriisi tõttu vähenes alates 2008. aasta lõpust märkimisväärselt otseste välisinvesteeringute sissevool Eestisse ning 2009. aastal Eestisse saabunud ja siit välja tehtud otseinvesteeringute vood võrdsustusid. Seejärel välisinvesteeringute vood taastusid, kuid alates 2010.aastast oli see pikalt langeva trendiga. Selle muutuse taga oli välisinvestorite käitumises toimunud muutus, kus Eestis teenitud kasumit kasutatakse ka emaaettevõtte või teiste tütarettevõtete tegevuse rahastamiseks ja enam ei reinvesteerita kolm neljandikku teenitud tulust Eestisse. Põhjalikumalt on tarvis uurida sellise käitumise motiive. Kuid alates 2016. aastast on märgata uut hoogu välisinvesteeringute sissevoolus Eestisse.

Teiselt poolt on toimunud ka muutus Eesti ettevõtjate käitumises, kus järjest julgemalt tehakse ise investeeringuid välismaale. Eesti töötlevast tööstusest tehakse alates 2014.a. igal aastal rohkem investeeringuid välismaale, kui siia tuleb uusi välisinvesteeringuid ehk oleme jõudnud investeeringute arengutee neljandale astmele. Need muutused vajavad põhjalikumalt uurimist.

2. Eesti kohalike ja välisosalusega ettevõtete võrdlevanalüüs

Järgnevas peatükis esitatakse Eestis asuvate välisosalusega ja kohalike ettevõtete majandustegevuse võrdlemise peamised tulemused. Selleks kasutatakse Eesti Statistikaameti kogutud andmeid ajavahemikust 1996–2018. Tulenevalt Eesti Statistikaameti kasutatavast metoodikast loetakse välisosalusega ettevõteteks need firmad, kus välispartneritele kuulub vähemalt 50% nominaalsest aktsiakapitalist. Eesti ja välisosalusega ettevõtete võrdlevanalüüs toetub Eesti Statistikaameti andmestikule, mis haarab vaid üle 20 töötajaga ettevõtteid. Tegevusalad ei sisalda põllumajanduse, metsamajanduse, kalapüügi ja finantsvahenduse ettevõtete andmeid. Kõige uuemad andmed on 2018.a kohta ja sellel aastal kuulus valimisse 2669 Eesti kapitali omanduses ja 872 välisomanduses ettevõtet. Kõigis neis ettevõtetes töötas 2018.a. kokku 261 142 töötajat (sealhulgas 97696 välisomandusega ettevõtetes), nende müügitulu oli 37,7 miljardit eurot (sh. välisosalusega 15,6 miljardit eurot).

Peatüki alguses analüüsitakse välisosalusega ettevõtete osatähtsust Eesti majanduses nii laiemate majandussektorite kui töötleva tööstuse harude kaupa. Seejärel võrreldakse kohalikke ja välisosalusega ettevõtteid tootlikkuse, ekspordile orienteerituse, materiaalse põhivaraga varustatuse ja palga ning kasumlikkuse alusel. Kõik need võrdlused tehakse samuti majandussektorite ja töötleva tööstuse harude kohta.

2.1. *Otseste välisinvesteeringute osatähtsus Eesti majanduses*

Otseste välisinvesteeringute osatähtsust Eesti majanduses on vaadeldud nii majandussektorite kui töötleva tööstuse harude kaupa. Alustuseks on esitatud tabel 2.1. milles on näidatud välisosalusega ettevõtete osatähtsus kogu Eesti ettevõtlussektorist töötajate arvu, müügitulu, ekspordi, ärikasumi, lisandväärtuse ja materiaalsesse põhivarasse tehtud investeeringute alusel. Saamaks aru ka muutustest on tabelis 2.1. need osatähtsused välja arvatud 2008, 2013 ja 2018.aastal. Eesti majanduses tervikuna andsid välisomandis ettevõtted 2018.a. 41,5 % käibest, 37,4 % tööhõivest, 54,5 % ekspordist, 40,7 % lisandväärtusest ja 33,7 % põhivarainvesteeringutest üle 20 töötajaga ettevõtete hulgas. Ehk tegelikult arvestades ka kõiki mikroettevõtteid oleks välisosalus veidi väiksem, sest mikroettevõtted on valdavalt kodumaises omanduses. Eesti töötlevas tööstuses on välisinvesteeringutel veel suurem roll, andes 60,5 protsenti ekspordist, 53 protsenti müügitulust ja 45 protsenti tööhõivest. Juba nendest andmetest on võimalik väita, et välisomanduses ettevõtted ekspordivad tublist enam kui keskmine Eesti ettevõtte, nad on kasumlikumad ja kõrgema lisandväärtuse tasemega.

Tabel 2.1. Välisosalusega ettevõtluse osatähtsus Eesti majanduses 2008-2018 (protsentides, üle 20 töötajaga ettevõtete hulgas)

	Aasta	Töötajate arv	Müügitulu	Ekspord	Ärikasum	Lisandväärtus	Investeeringud põhivarasse
KOKKU	2008	33,9	40,7	53,5	48,5	39,9	31,5
majanduses	2013	37,1	44,6	59,0	37,1	40,3	22,3
	2018	37,4	41,5	54,5	44,6	40,7	33,7
Töötlevas	2008	44,3	52,7	64,1	48,8	49,0	42,0
tööstuses	2013	45,2	58,9	67,1	51,7	50,0	42,0
	2018	45,6	53,7	60,5	57,0	50,2	47,2

Järgnevatel tabelitel 2.2. ja 2.3. on detailsemalt uuriti välisosalusega ettevõtete osatähtsust Eesti majanduse erinevate sektorite lõikes. Kahjuks andmekaitse reeglite tõttu ei ole see mitmetes valdkondades võimalik. Kuid sellest hoolimata saame siiski määratleda valdkonnad, kus välisosalusega ettevõtted mängivad võtmerolli nagu näiteks info ja side, töötlev tööstus, haldus ja abitegevus, kutse-, teadus ja tehnikaalane tegevus. Kuid ka teistes majandussektorites on neil oluline tähtsus.

Tabel 2.2. Välisosalusega ettevõtete (20 ja enama hõivatuga) osakaal (%) ettevõtete ja töötajate arvust ning tööjõukuludest 2018. a majandussektorite kaupa

	Ettevõtete arvust	Töötajate arvust	Tööjõukuludest
Kõik tegevusalad KOKKU	24,6	37,4	39,9
Mäetööstus (2017)	34,5	*	*
Töötlev tööstus	31,1	45,6	47,9
Elektrienergia, gaasi, auruga varustamine	25,0	*	*
Ehitus	5,3	15,8	17,5
Hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite remont	29,4	40,3	41,6
Veondus ja laondus	20,4	18,7	23,7
Majutus ja toitlustus	11,5	26,1	27,5
Info ja side s.h.	42,7	60,7	62,5
...Programmeerimine, konsultatsioonid jms tegevused	47,2	59,1	61,9
Kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus s.h.	33,3	38,4	36,8
...Peakontorite tegevus; juhtimisalane nõustamine	27,8	20,1	23,2
Haldus- ja abitegevused	32,3	51,0	54,6

Tabelis 2.3 on esitatud välisosaluse osakaalud (%) käibes, ekspordis, põhivaras ja ärikasumis 2018. aastal majandussektorite kaupa. Ka siin näeme välisomanduses ettevõtete osatähtsuse suurt varieeruvust. Kuid arvestades seda, et töötajate arvust moodustavad nad vaid 37 protsenti on selge, et kõigi vaadeldavate näitajate osas ületab välisomandis ettevõtete osakaal nende rolli hõives. Väga võimas on välisosalusega ettevõtete roll info ja side valdkonnas, kuid ka töötlevas tööstuses, kutse, tehnika alases tegevuses. Eriti selgelt eristub välisomandis ettevõtlus oma ekspordile orienteerituse poolest. Keskmiselt annavad nad 54 protsenti Eesti ekspordist, sealjuures info ja side valdkonnas lausa 70 protsenti.

Tabel 2.3. Välisosalusega ettevõtete (20 ja enama hõivatuga) osakaal (%) käibes, ekspordis, põhivaras ja ärikasumis 2018. a majandussektorite kaupa

	Välisosalusega ettevõtete osatähtsus (%)				
	müügitulus	ekspordis	ärikasumis	põhivaras	mat. põhivara investeringutes
Kõik tegevusalad KOKKU	41,5	54,5	44,6	28,4	33,7
Mäetööstus (2017)	17	64	12	22	
Töötlev tööstus	53,7	60,5	57,0	46,8	47,2
Elektrienergia, gaasi, auruga varustamine	9	*	12	4	
Ehitus	14,4	10,9	6,9	12,1	14,4
Hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite remont	42,1	39,4	39,1	30,8	36,5
Veondus ja laondus	25,8	43,0	35,1	23,8	12,9
Majutus ja toitlustus	32,6	57,4	41,7	47,1	25,1
Info ja side s.h.	64,1	69,7	110,6	77,6	86,8
...Programmeerimine, konsultatsioonid jms tegevused	51,8	72,5	458,6	27,9	70,2
Kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus s.h.	43,8	68,8	34,9	5,2	6,2
... Peakontorite tegevus; juhtimisalane nõustamine (2017)	32	92	13	4	
Haldus- ja abitegevused	55,5	66,3	53,6	38,9	63,8

*Andmed puuduvad.

Lisaks eelnevale 2018.a kesksele analüüsile on järgmises tabel 2.4. toodud ära välisomandis ettevõtete osatähtsus erinevates Eesti majandusharudes ajavahemikus 2008-2018, et saada tunnetus sellest, kas toimuvad ka mingid struktuurinihked – missugused sektorid on huvipakkuvad välisinvestoritele. Kokkuvõtlikult on ajavahemikus 2008 kuni 2018 toimunud suhteliselt väikesed muutused välisomandiga ettevõtete osakaalus, see on kasvanud 2 kuni 3 protsendipunkti. Vaid kutse-, teadus- ja tehnikaalasel tegevusalal on kasv ulatunud kümne protsendipunkti. See võib osutada, et uutel välisinvestoritel on vähenenud huvi Eesti majandusse investeerida või juba Eesti tegutsevatel oma kohalolu laiendada. Neid väiteid püüame hiljem kontrollida, kasutades nii küsitluse kui intervjuude andmeid.

Tabel 2.4. Välisosalusega ettevõtete osakaal ettevõtete arvus, töötajate aastakeskmises arvus ja töajukuludes 2008, 2013 ja 2018. aastal majandussektorite kaupa (protsentides)

Tegevusala	Näitaja	2008	2013	2018
Kõik tegevusalad	Ettevõtete arv	21,5	24,0	24,6
	Töötajate aastakeskmise arv	33,9	37,1	37,4
	Töajukulud, tuhat eurot	36,9	39,8	39,9
Mäetööstus	Ettevõtete arv	37,5	34,5	34,5
	Töötajate aastakeskmise arv	15,5	9,5	*
	Töajukulud, tuhat eurot	16,3	9,8	*
Töötlev tööstus	Ettevõtete arv	27,8	30,6	31,1
	Töötajate aastakeskmise arv	44,3	45,2	45,6
	Töajukulud, tuhat eurot	47,5	47,7	47,9
Elektrienergia, gaasi, auru ja konditsioneeritud õhuga varustamine	Ettevõtete arv	17,9	22,2	25,0
	Töötajate aastakeskmise arv	16,2	11,3	*
	Töajukulud, tuhat eurot	17,3	12,4	*
Ehitus	Ettevõtete arv	7,2	7,2	5,3

Tegevusala	Näitaja	2008	2013	2018
	Töötajate aastakeskmise arv	14,1	16,3	15,8
	Tööjõukulud, tuhat eurot	16,7	19,3	17,5
Hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite ja mootorrataste remont	Ettevõtete arv	23,9	25,9	29,4
	Töötajate aastakeskmise arv	34,6	39,3	40,3
	Tööjõukulud, tuhat eurot	39,5	41,8	41,6
Veondus ja laondus	Ettevõtete arv	18,2	20,0	20,4
	Töötajate aastakeskmise arv	13,5	19,1	18,7
	Tööjõukulud, tuhat eurot	20,1	27,8	23,7
Majutus ja toitlustus	Ettevõtete arv	11,7	10,2	11,5
	Töötajate aastakeskmise arv	26,9	24,2	26,1
	Tööjõukulud, tuhat eurot	31,0	29,8	27,5
Info ja side	Ettevõtete arv	42,0	42,6	42,7
	Töötajate aastakeskmise arv	58,8	63,6	60,7
	Tööjõukulud, tuhat eurot	65,4	67,8	62,5
Programmeerimine, konsultatsioonid jms tegevused	Ettevõtete arv	48,3	43,5	47,2
	Töötajate aastakeskmise arv	64,3	64,4	59,1
	Tööjõukulud, tuhat eurot	70,5	67,9	61,9
Kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus	Ettevõtete arv	22,9	30,7	33,3
	Töötajate aastakeskmise arv	26,8	34,9	38,4
	Tööjõukulud, tuhat eurot	26,0	35,3	36,8
Peakontorite tegevus; juhtimisalane nõustamine	Ettevõtete arv	28,6	45,0	27,8
	Töötajate aastakeskmise arv	22,4	*	20,1
	Tööjõukulud, tuhat eurot	29,1	*	23,2
Haldus- ja abitegevused	Ettevõtete arv	31,4	32,2	32,3
	Töötajate aastakeskmise arv	52,2	51,0	51,0
	Tööjõukulud, tuhat eurot	51,5	51,2	54,6

Järgnevalt käsitletakse täpsemalt välisinvesteeringutega ettevõtete rolli Eesti töötlevas tööstuses. Selleks esitatakse tabelis 2.5 välisosalusega ettevõtete osatähtsus (%) kogu Eesti töötleva tööstuse ettevõtete ja töötajate arvus ning kogupalgas 2018. aastal tööstusharude kaupa. Kõige suurem on välisosalusega ettevõtete osatähtsus töötajate arvust elektroonikatööstuses (93,7 %), joogitööstuses (75,6) ja paberitööstuses (74,3 %). Kõige väiksem on välisomandis ettevõtete osakaal aga trükinduses (13,6%), metalltoodete tootmisel (25,3%) ja mööblitööstuses (27,3%).

Tabel 2.5. Välisosalusega ettevõtete (20 ja enama hõivatuga) osakaal (%) ettevõtete ja töötajate arvus ning kogupalgas 2018. a töötleva tööstuse harude kaupa

	Välisosalusega ettevõtete osatähtsus (%)		
	ettevõtete arvus	töötajate arvus	kogupalgas
toiduainete tootmine	19,3	40,7	45,0
joogitootmine	66,7	75,6	77,1
tekstiilitootmine	39,5	51,1	54,8
rõivatootmine	29,7	43,3	45,7
puidutöötlemine, puit- ja korktoodete, punutiste tootmine	7,7	39,0	40,5
paberi ja pabertoodete tootmine	24,0	74,3	80,1
trükindus ja salvestiste paljundus	60,0	13,6	13,2

	Välisosalusega ettevõtete osatähtsus (%)		
	ettevõtete arvus	töötajate arvus	kogupalgas
kemikaalide ja keemiatoodete tootmine	18,8	71,1	69,7
kummi- ja plasttoodete tootmine	55,6	65,3	64,9
muude mittemetalsetest mineraalidest toodete tootmine	47,1	42,2	45,2
metalltoodete tootmine, v.a masinad ja seadmed	29,4	25,3	26,5
arvutite, elektroonika- ja optikaseadmete tootmine	22,5	93,7	91,6
mujal liigitamata masinate ja seadmete tootmine	78,1	67,9	71,0
elektriseadmete tootmine	53,1	53,9	57,1
mootorsõidukite, haagiste ja poolhaagiste tootmine	39,7	58,9	61,0
mööblitootmine	31,8	27,2	27,4
muu tootmine	20,0	62,7	66,7
masinate ja seadmete remont ja paigaldus	19,3	40,7	45,0

*Andmed puuduvad.

Tabel 2.6. Välisosalusega ettevõtete (20 ja enama hõivatuga) osakaal (%) käibes, ekspordis, põhivaras ja ärikasumis 2018. a töötleva tööstuse harude kaupa

	Välisosalusega ettevõtete osatähtsus (%)			
	käibes	ekspordis	põhivaras	ärikasumis
toiduainete tootmine	52,0	62,1	41,8	47,1
joogitootmine	73,1	84,9	83,5	93,0
tekstiilitootmine	69,9	77,0	45,6	56,6
rõivatootmine	53,8	59,8	37,7	732,8
nahatöötlemine ja nahktoodete tootmine	42,2	49,0	53,5	45,8
puidutöötlemine, puit- ja korktoodete, punutiste	90,0	92,7	93,4	98,9
paberi ja pabertoodete tootmine	14,6	13,1	7,5	37,9
trükindus ja salvestiste paljundus	51,3	48,3	50,7	79,2
kemikaalide ja keemiatoodete tootmine	62,2	71,1	68,9	61,0
kummi- ja plasttoodete tootmine	53,1	49,6	47,9	70,4
muude mittemetalsetest mineraalidest toodete tootmine	26,0	33,9	19,8	11,7
metalltoodete tootmine, v.a masinad ja seadmed	94,6	95,5	86,1	75,6
arvutite, elektroonika- ja optikaseadmete tootmine	71,6	70,9	72,5	67,7
elektriseadmete tootmine	51,7	54,0	34,6	46,4
mujal liigitamata masinate ja seadmete tootmine	74,2	78,4	76,7	71,8
mootorsõidukite, haagiste ja poolhaagiste tootmine	29,3	35,0	27,4	27,7
mööblitootmine	72,2	75,8	73,8	84,5
muu tootmine	35,9	39,8	37,7	25,5
masinate ja seadmete remont ja paigaldus	52,0	62,1	41,8	47,1

*Andmed puuduvad.

Tabelis 2.7 on esitatud välisosalusega ettevõtete osakaalu muutumine Eesti tööstusharudes 1996.–2018. aastal. See võimaldab paremini välja tuua arengusuundumusi töötlevas tööstuses. Selgelt on näha välisosalusega ettevõtete osatähtsuse kasv töötajate arvus enamikes tööstusharudes. Näiteks masinaehituses on see kasvanud 8 korda ja elektroonikatööstuses peaaegu 5 korda. Müügikäibe osas on eriti suur osatähtsuse kasv toimunud transpordivahendite tootmisel (7 korda) ja metallitööstuses (4 korda). Eriti laiapinnaliselt on välisomandis ettevõtete osakaal kasvanud ekspordi osas : muude toodete osas 18 korda, transpordivahendite tootmisel 7 korda, metallitoodete osas 4 korda.

Peatüki järgnevates alapunktides võrreldakse välisosalusega ettevõtete ja kohalikus omandis olevate ettevõtete tulemusi, võttes aluseks tootlikkuse näitajad, ekspordile orienteerituse, materiaalse põhivara ning palganäitajad.

Tabel 2.7. Välisosalusega ettevõtete (20 ja enama hõivatuga) osatähtsus Eesti tööstuses 1996., 2007. ja 2018. aastal

Tööstusharud	Töötajate arvus (%)			Käibes (%)			Ekspordis (%)			Põhivaras (%)		
	1996	2007	2018	1996	2007	2018	1996	2007	2018	1996	2007	2018
Toiduainetööstus	11	37	41	20	47	52	19	51	62	35	49	42
Tekstiilitööstus	59	63	51	78	64	70	72	76	77	66	71	46
Rõivatööstus	13	31	43	11	40	54	9	58	60	9	34	38
Nahatööstus	21			44			58			66		
Puidutööstus	10	27	39	12	39	42	14	48	49	24	37	54
Paberitööstus	54	74	74	63	88	90	82	98	93	80	95	93
Trükitööstus	6	21	13	10	25	15	9	21	13	7	24	8
Keemia- ja põlevkivitööstus	16		71	37		51	51		48	62		51
Kummi- ja plastitööstus	16	36	65	28	42	62	35	64	71	49	45	69
Ehitusmaterjalitööstus	31	41	42	54	62	53	91	85	50	82	64	48
Metallitööstus	6	16	25	6	31	26	8	48	34	17	45	20
Masinaehitus	7	35	54	17	43	52	28	61	54	17	31	35
Elektroonika- ja optikatööstus	21	76	94	45	75	95	49	84	96	49	67	86
Transpordivahendite tööstus	16	44	59	11	42	74	11	53	78	26	57	77
Mööblitööstus	11	29	27	18	33	29	26	53	35	19	30	27
Muud	2	26	63	4	17	72	4	21	76	1	8	74

2.2. Tootlikkus

Välisosalusega ja kohalikus omandis olevate ettevõtete tootlikkust analüüsitakse nii käibe kui lisandväärtuse näitajate alusel arvatuna ühe töötaja kohta. Järgnevas tabelis 2.8 on esitatud käive töötaja kohta erinevates majandussektorites toetudes Eesti Statistikaameti ettevõtlusstatistikale.

Tabel 2.8. Käive töötaja kohta 20 ja enama hõivatuga ettevõtetes majandussektorite kaupa 2018. a

	Välisosalusega (tuh eurot)	Eesti (tuh eurot)	Suhe Välis/Eesti (%)
Tegevusalad kokku	160	135	119
Mäetööstus (2017)	191	95	201
Töötlev tööstus	153	111	138
Elektrienergia, gaasi, auruga varustamine(2017)	568	373	152
Ehitus	159	179	89
Hulgi- ja jaekaubandus	276	256	108
..hulgikaubandus	489	410	119
..jaekaubandus	168	171	98
Veondus ja laondus	163	108	151
Majutus ja toitlustus	56	41	137
Info ja side	113	97	116
..programmeerimine, konsultatsioonid jms tegevused	79	106	75
Kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus	104	83	125
..peakontorite tegevus; juhtimisalane nõustamine	309	127	243
Haldus- ja abitegevused	45	37	122
Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne(2017)	65	34	191
Kunst, meelelahutus ja vaba aeg(2017)	78	98	80

*Andmed puuduvad.

Kõige suurem käive töötaja kohta on nii välisosalusega kui Eesti kapitalil põhinevate ettevõtete puhul ootuspäraselt energeetika ja kaubandussektoris, mille puhul eristub omakorda hulgikaubandussektor. Väga väikene on käibe näitaja majutuses ja toitlustuses ning haldus- ja abitegevuses. Tervikuna kasutatakse välisomanduses ettevõtetes töötajaid käibe loomisel paremini kui Eesti kapitaliga ettevõtetes, kuid erinevused on kahanenud. Kui 2007. aastal oli suhe ligi 144%, siis nüüd on see langenud 119% peale. Väga suur on erinevus välisosalusega ettevõtete kasuks peakontorite tegevuse valdkonnas ja mäetööstuses.

Järgnevalt vaadeldakse ühte levinumat tööjõu tootlikkuse indikaatorit – loodud lisandväärtust ühe töötaja kohta. Lisandväärtuse arvutamisel on kasutatud baasvalem, kus lisandväärtus leitakse järgmiselt: (kasum + amortisatsioon + palgakulu)/keskmine töötajate arv. Tabelis 2.9 on toodud saadud tulemused.

Tabel 2.9. Lisandväärtus töötaja kohta 20 ja enama hõivatuga ettevõtetes majandussektorite kaupa 2018. a

	Välisosalusega (tuh eurot)	Eesti (tuh eurot)	Suhe Välis/Eesti (%)
Tegevusalad kokku	37	32	116
Mäetööstus (2017)	58	50	116
Töötlev tööstus	32	27	119
Elektrienergia, gaasi, auruga varustamine(2017)	166	113	147

	Välisosalusega (tuh eurot)	Eesti (tuh eurot)	Suhe Välis/Eesti (%)
Ehitus	36	36	100
Hulgi- ja jaekaubandus	30	29	103
..hulgikaubandus	47	43	109
..jaekaubandus	22	22	100
Veondus ja laondus	50	33	152
Majutus ja toitlustus	22	17	129
Info ja side	61	39	156
..programmeerimine, konsultatsioonid jms tegevused	53	41	129
Kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus	41	46	89
..peakontorite tegevus; juhtimiselane nõustamine	94	70	134
Haldus- ja abitegevused	20	18	111
Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne(2017)	31	21	148
Kunst, meelelahutus ja vaba aeg(2017)	13	39	33

*Andmed puuduvad.

Elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus on sektor, kus välisosalusega ettevõtted on loonud suurt lisandväärtust (166 tuhat töötaja kohta), kuid samas on ka Eesti ettevõtete loodud keskmine lisandväärtuse tase siin väga kõrge (113 tuhat eurot). Väga kõrge on lisandväärtuse näitaja veel peakontorite tegevuse valdkonnas, kuid ka info ja side ning mäetööstuse valdkonnas. Välisosalusega ettevõtted suudavad luua keskmiselt 16 % rohkem lisandväärtust ühe töötaja kohta kui Eesti ettevõtted. Vaid kutse- ja tehnikaalase tegevuse valdkonnas olid näitajad vastupidised. Siiski, võrreldes 2007. aastaga on välisosalusega ettevõtete ülekaal vähenenud.

Järgnevalt vaatleme eraldi töötleva tööstuse siseselt käibe dünaamikat. Tabel 2.10 annab ülevaate, kuidas on muutunud aastatel 1996–2018 käive töötaja kohta erinevates töötleva tööstuse harudes.

Tabel 2.10. Käive töötaja kohta 20 ja enama hõivatuga ettevõtetes töötleva tööstuse harude kaupa 1996–2018

Tööstusharud	Välisosalusega (tuh eurot)			Eesti (tuh eurot)			Suhe Välis/Eesti (%)		
	1996	2007	2018	1996	2007	2018	1996	2007	2018
Toiduainetööstus	47	105	179	22	68	114	211	154	158
Tekstiilitööstus	20	35	122	8	34	55	255	105	222
Rõivatööstus	5	27	43	6	18	28	76	152	152
Puidutööstus	15	99	160	13	58	140	120	171	114
Paberitööstus	23	123	263	16	48	84	140	258	312
Trükitööstus	29	61	96	17	50	88	169	121	109
Keemia- ja põlevkivitööstus	64	0	183	20	0	427	316		43
Kummi- ja plastitööstus	42	83	112	21	65	128	199	126	88
Ehitusmaterjalitööstus	26	151	164	10	66	105	252	230	156
Metallitööstus	13	154	109	15	63	105	88	245	104
Elektroonika- ja optikatööstus	24	61	226	8	65	191	302	94	119
Masinaehitus	23	69	118	9	49	129	257	141	92
Transpordivahendite tööstus	9	72	200	15	79	100	61	92	201
Mööblitööstus	20	49	88	11	40	80	184	122	111
Muud	13	51	93	9	89	60	151	57	155

*Andmed puuduvad.

Tervikuna on käibe töötaja kohta kasvanud küllaltki ühtlaselt – ajavahemikus 1996-2007 oli käibe kasv 62 tuh. eurot töötaja kohta ja 2008-2018 oli kasv 74 tuh. eurot. Kõige kiirem tootlikkuse kasv välisomandiga ettevõtetes toimus transpordivahendite tööstuses, kus 1996-2018 tõusis tootlikkus lausa 22 korda, paberitööstuses 11 korda ja puidutööstuses 10,5 korda. Eesti kapitaliga ettevõtetes olid kiire kasvu valdkonnad teised – elektroonikatööstuse tootlikkus kasvas sel ajavahemikul 24 korda, keemiatööstuses 21 korda, masinatööstuses 13 korda jne. Välisomandis ettevõtete tootlikkuse ülekaal võrreldes kodumaistega on langenud 2,1 korralt 1,58-le ajavahemikus 1996-2018.

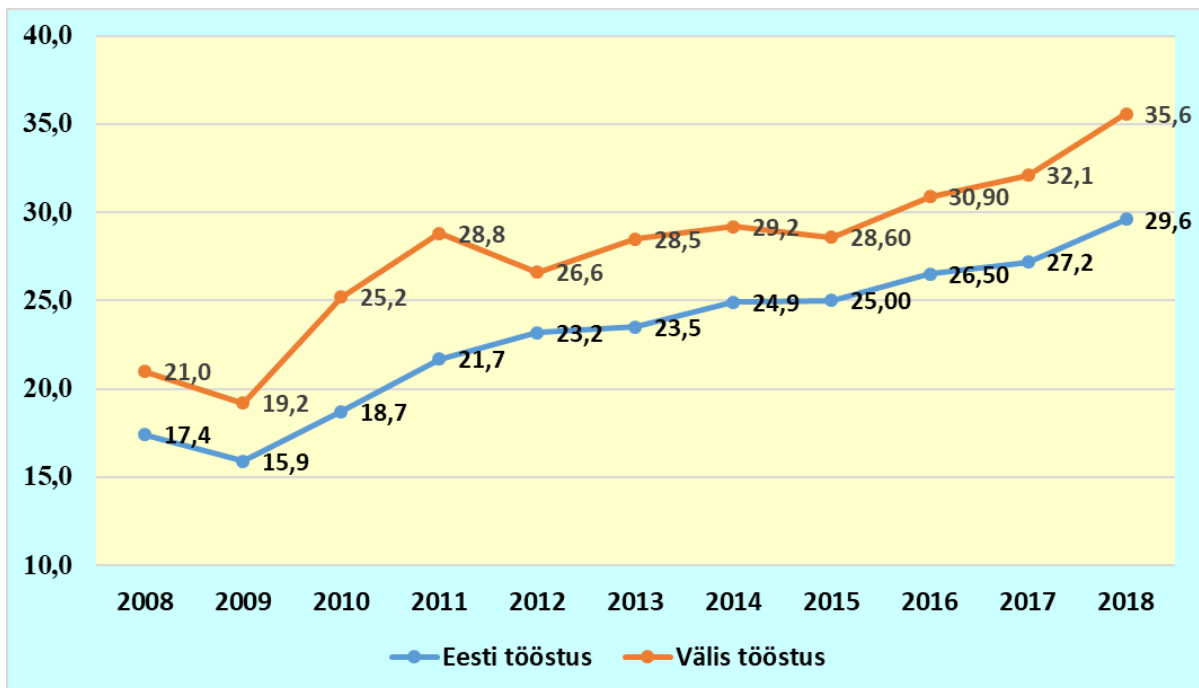
Järgnevas tabelis 2.11 tuuakse välja tootlikkuse võrdlused teise näitaja – lisandväärtus töötaja kohta alusel. Vaadeldakse jälle ajavahemikku 1996–2018.

Tabel 2.11. Lisandväärtus töötaja kohta 20 ja enama hõivatuga ettevõtetes töötleva tööstuse harude kaupa 1996–2018

Tööstusharud	Välisosalusega (tuh eurot)			Eesti (tuh eurot)			Suhe Välis/Eesti (%)		
	1996	2007	2018	1996	2007	2018	1996	2007	2018
Toiduainetööstus	9	23	34	4	15	26	212	160	130
Tekstiilitööstus	2	11	25	2	11	22	100	100	114
Rõivatööstus	3	8	16	3	7	11	98	113	145
Nahatööstus	5	*	*	2	*	*	203	*	*
Puidutööstus	3	22	37	3	16	32	91	142	116
Paberitööstus	5	30	77	3	14	24	156	208	326
Trükitööstus	11	24	34	6	19	29	200	127	116
Keemia- ja põlevkivitööstus	13	*	58	3	*	57	396	*	102
Kummi- ja plastitööstus	12	18	33	4	17	33	313	108	100
Ehitusmaterjalitööstus	8	51	57	3	25	35	243	205	161
Metallitööstus	4	26	30	4	19	31	91	134	96
Masinaehitus	8	19	37	3	17	37	262	115	101
Elektroonika- ja optikatööstus	5	16	30	3	18	57	195	86	52
Elektriseadmete	*	21	32		21	27	*	100	117
Transpordivahendite tööstus	4	22	43	6	19	32	72	112	135
Mööblitööstus	5	14	28	3	12	21	163	113	103
Muud	3	21	26	2	12	22	136	182	119

*Andmed puuduvad.

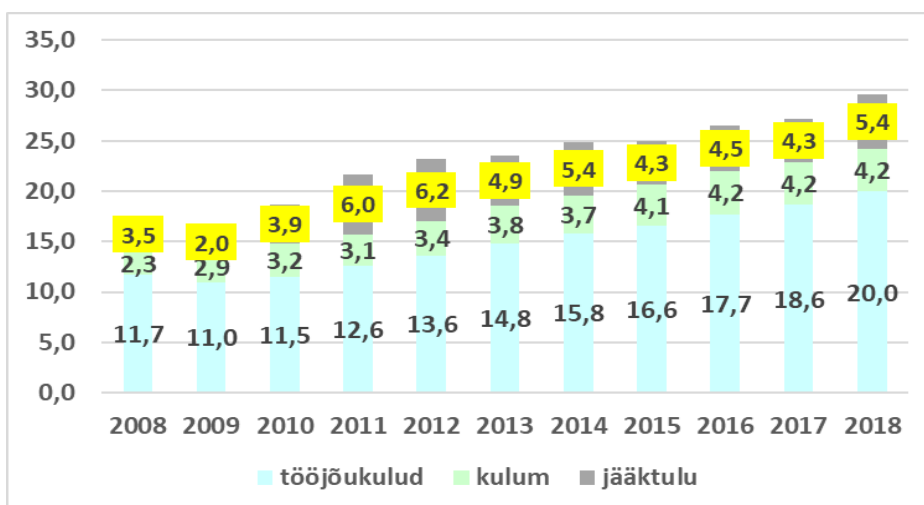
Suhtarve vaadeldes selgub, et sarnaselt käibe näitajatega on loodud lisandväärtus enamikus tööstusharudes suurem välisosalusega ettevõtetes. Teistest eristub paberitööstus, kus tootlikkuse erinevus on lausa 3 korda. Kuid tabelist 2.11. on näha, kuidas perioodil 1996-2018 välisosalusega ettevõtete suhteline ülekaal tootlikkuse osas on mõnedes tööstusharudes hakanud kahanema – ehitusmaterjalitööstus, kummi-ja plasti tööstus, masinaehitus, elektroonikatööstus jne. Kuid tervikuna töötlevas tööstuses ei ole ühe hõivatu kohta arvestatud lisandväärtuse taseme erinevus viimase kümne aasta jooksul vähenenud. Hästi ilmneb ka 2008-2009 kriisi järgne reaktsioon – välisosalusega ettevõtete lisandväärtuse tase kasvas/taastus kriisi järel märksa kiiremini (vt joonis 2.1).

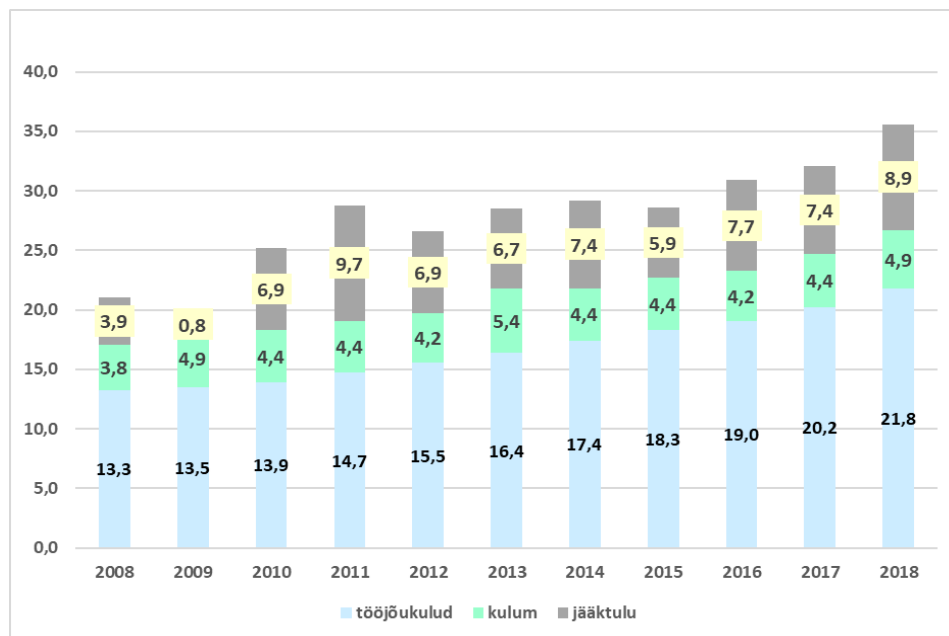
Joonis 2.1. Lisandväärtus töötaja kohta (tuh. eurodes) välis- ja kodumaises omanduses töötleva tööstuse ettevõtetes (koostatud Eesti Statistikaameti andmete alusel)

Teise vaatenurga tootlikkuse analüüsimisel pakub lisandväärtuse jaotamine komponentideks – tööjõukulu, kulum ja jääktulu/ärikasum. Selleks jagatakse loodud lisandväärtus töötajate arvuga ja saadakse näitaja, mida saab lihtsalt tõlgendada. Näiteks järgnevalt joonisel on 2018.a kohta võimalik öelda, et kodumaises omandis ettevõtetes keskmiselt oli ühe töötaja kohta keskmine tööjõukulu 20 tuhat eurot, kulum 4,2 ja jääktulu (sarnane ärikasumi näitajale) 5,4 tuhat eurot töötaja kohta. Selline lähenemiseviis võimaldab paremini aru saada, millise tootlikkuse komponendi osas toimus kasv ja milles on mahajäämus. Järgnevalt joonisel 2.2. ongi välja arvutatud lisandväärtuse kolme komponendi väärtused töötlevas tööstuses aastatel 2008-2018. Senini on välisomanduses ettevõtted suutnud oma jääktulu/ärikasumi taseme hoida kodumaiste ettevõtetega võrreldes stabiilselt kõrgema. Eriti suur oli erinevus majanduskriisi järgselt 2010-2011. Just see komponent panustab kõige rohkem välisosalusega ettevõtete kõrgemasse tootlikkuse tasemesse töötaja kohta mõõdetuna. Tööjõukulude osas on tasemed rohkem ühtlustunud kui kasumlikkuse osas.

A. Tootlikkus komponenditi Eesti kapitaliga ettevõtetes

B. Tootlikkus komponenditi välisosalusega ettevõtetes

Joonis 2.2. Tootlikkus töötaja kohta lisandväärtuse komponentideks jagatuna Eesti ja välisosalusega ettevõtete hulgas Eesti töötlevas tööstuses (tuh. eurodes aastas)

2.3. Ekspordile orienteeritus

Analüüsimeks välisosalusega ettevõtete ja Eesti ettevõtete ekspordikäitumist, on kasutatud kahte näitajat – eksport töötaja kohta rahalises väljenduses ja ekspordi osakaal käibes, mis on esitatud suhtarvuna. On välja toodud andmed nii majandussektorite kaupa 2018. aastal kui ka mõlema näitaja dünaamika aastatel 1996–2018 töötleva tööstuse harude kaupa. Tabel 2.12 kajastab ekspordi osakaalu käibes Eesti ja väliskapitalil põhinevates ettevõtetes majandussektorite kaupa 2018.aastal. Tabelist on näha, et peaaegu kõigis sektorites edestavad välisosalusega ettevõtted Eesti ettevõtteid ekspordi osatähtsuse poolest käibes ehk nad on rohkem ekspordile orienteeritud.

Tabel 2.12. Ekspordi osakaal käibes 20 ja enama hõivatuga ettevõtetes majandussektorite kaupa 2018. a

	Välisosalusega (%)	Eesti (%)	Suhe Välis/Eesti (%)
Tegevusalad kokku	43,3	25,6	169
Mäetööstus (2017)	43	5	860
Töötlev tööstus	74,8	56,7	132
Elektrienergia, gaasi, auru, konditsioneeritud õhuga	*	8	4
Veevarustus; kanalisatsioon; jäätme- ja saastekäitlus	*	*	*
Ehitus	7,1	9,8	72
Hulgi- ja jaekaubandus	16,4	18,3	90
..hulgikaubandus	27,2	26,7	102
..jaekaubandus	1,4	6,5	22
Veondus ja laondus	50,4	23,2	217
Majutus ja toitlustus	13,5	4,8	281
Info ja side	42,0	32,5	129
..programmeerimine, konsultatsioonid jms tegevused	89,3	36,5	245

	Välisosalusega (%)	Eesti (%)	Suhe Välis/Eesti (%)
Kinnisvaraala tegevus	*	*	*
Kutse-, teadus- ja tehnikalaane tegevus	60,7	21,5	282
..peakontorite tegevus; juhtimisaalne nõustamine	85,5	4,8	1781
..teadus- ja arendustegevus	*	*	*
Haldus- ja abitegevused	26,3	16,7	157
Haridus	*	*	*
Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne(2017)	16	6	267
Kunst, meelelahutus ja vaba aeg(2017)	3	1	300

*Andmed puuduvad.

Majandussektorite põhise analüüsi teine vaadeldav näitaja on eksport töötaja kohta, vastavad arvud on esitatud tabelis 2.13.

Tabel 2.13. Eksport töötaja kohta 20 ja enama hõivatuga ettevõtetes majandussektorite kaupa 2018. a.

	Välisosalusega (tuh eurot)	Eesti (tuh eurot)	Suhe Välis/Eesti (%)
Tegevusalad kokku	69,5	34,7	200,3
Mäetööstus (2017)	82	5	16400
Töötlev tööstus	114,3	62,7	182,3
Elektrienergia, gaasi, auruga varustamine (2017)	2	31	7
Veevarustus; kanalisatsioon; jäätme- ja saastekäitlus			
Ehitus (2017)	11,5	17,5	66
Hulgi- ja jaekaubandus	45,2	46,8	96,6
..hulgikaubandus	133,2	109,6	121,5
..jaekaubandus	2,3	11,1	21
Veondus ja laondus	82	25	328
Majutus ja toitlustus	7,6	2	380
Info ja side	47,3	31,7	149
..programmeerimine, konsultatsioonid jms tegevused	70,5	38,8	182
Kinnisvaraala tegevus			
Kutse-, teadus- ja tehnikalaane tegevus	262,9	17,8	14769
..peakontorite tegevus; juhtimisaalne nõustamine	263,9	6,1	43278
..teadus- ja arendustegevus			
Haldus- ja abitegevused	11,8	6,2	190
Haridus			
Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne (2017)	10	2	500
Kunst, meelelahutus ja vaba aeg(2017)	3	1	300

*Andmed puuduvad.

Tabel 2.13 näitab üsna ilmekalt välisosalusega ettevõtete paremust Eesti ettevõtete ees, kuivõrd välisosalusega ettevõtted Eestis ekspordivad töötaja kohta keskmiselt kaks korda rohkem kui Eesti ettevõtted.

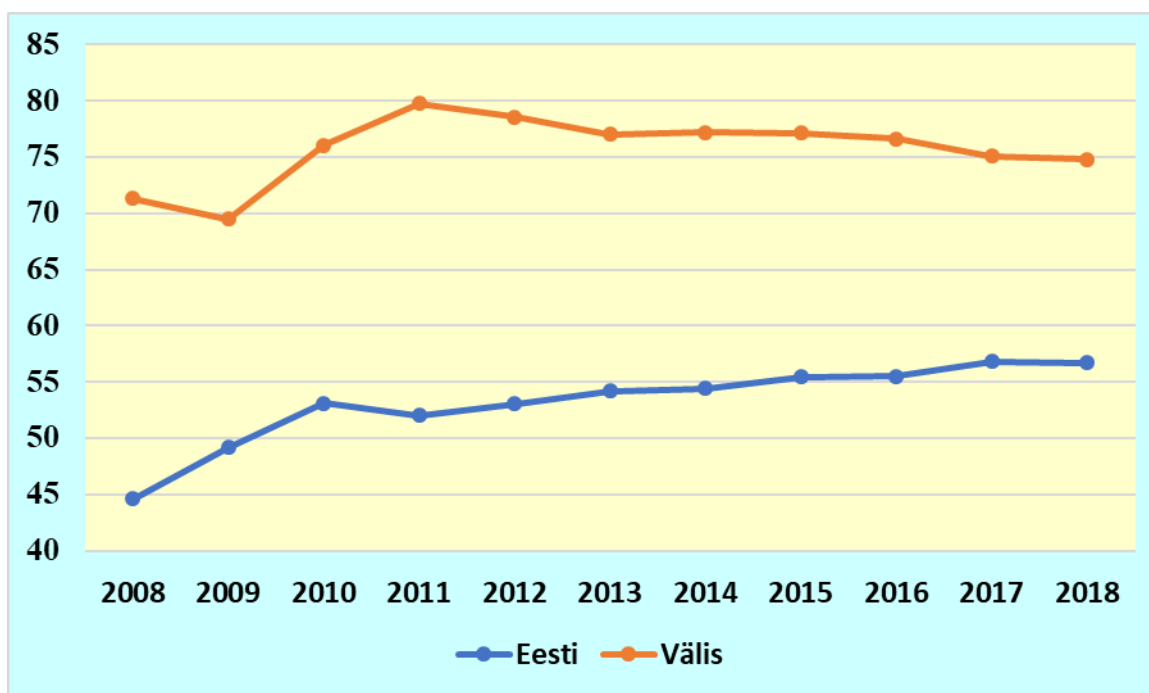
Eesti ja välisosalusega ettevõtete ekspordile orienteeritust analüüsime veel töötleva tööstuse harude kaupa, vaadeldes näitajate dünaamikat aastatel 1996–2018.

Tabel 2.14. Ekspordi osakaal käibes 20 ja enama hõivatuga ettevõtetes töötleva tööstuse harude kaupa 1996–2018 (protsentides)

Tööstusharud	Välisosalusega			Eesti			Suhe Välis/Eesti (%)		
	1996	2007	2018	1996	2007	2018	1996	2007	2018
Toiduainetööstus	28	26	41	31	23	27	90	115	151
Tekstiilitööstus	34	90	89	48	52	62	71	175	144
Rõivatööstus	47	89	83	60	43	65	79	208	128
Puidutööstus	67	67	72	51	47	54	130	143	132
Paberitööstus	68	84	84	25	13	59	269	639	142
Trükitööstus	3	13	50	4	16	56	92	80	88
Keemia- ja põlevkivitööstus	72		78	41		87	178		89
Kummi- ja plastitööstus	55	68	74	41	27	49	136	251	150
Ehitusmaterjalitööstus	59	36	37	7	11	43	854	342	87
Metallitööstus	52	69	78	38	34	53	138	202	146
Elektroonika- ja optikatööstus	39	87	96	40	50	81	97	176	119
Masinaehitus	64	85	84	34	42	77	191	201	110
Transpordivahendite tööstus	69	88	98	69	56	78	100	156	126
Mööblitööstus	83	87	86	50	39	66	166	227	130
Muud	53	80	92	41	63	76	128	127	121

*Andmed puuduvad.

Ekspordi dünaamika uurimisel paistab hästi silma, et majanduskriisi järel välisfirmad said turu kiiresti kätte ja suurendasid oma ekspordi palju rohkem kui siinsel kapitalil ettevõtted (vt joonis 2.3)

Joonis 2.3. Välis- ja kodumaises omanduses oleva töötleva tööstuse ettevõtete ekspordile orienteerituse areng 2008-2018 (ekspordi osakaal müügitulust, protsentides)

Muutuste uurimisel jääb silma ka asjaolu, et ekspordi osakaalu erinevus kodumaiste ja välisosalusega ettevõtete vahel on viimase kümne aasta jooksul vähenenud. Tabelis 2.15 on esitatud eksport aastatel 1996–2018 ühe töötaja kohta töötleva tööstuse harude kaupa. Tulemused

peegeldavad olulisi varieeruvusi nii Eesti ja välisosalusega ettevõtete vahel kui ka vastavate gruppide sees eri tööstusharudes.

Tabel 2.15. Eksport töötaja kohta 20 ja enama hõivatuga ettevõtetes töötleva tööstuse harude kaupa 1996–2018

Tööstusharud	Välisosalusega (tuh eurot)			Eesti (tuh eurot)			Suhe Välis/Eesti (%)		
	1996	2007	2018	1996	2007	2018	1996	2007	2018
Toiduainetööstus	13	28	73	7	16	31	190	178	239
Tekstiilitööstus	7	32	109	4	17	34	180	183	320
Rõivatööstus	2	24	36	4	8	18	60	315	195
Puidutööstus	10	66	115	7	27	76	155	245	150
Paberitööstus	16	104	221	4	6	50	377	1654	441
Trükitööstus	1	8	48	1	8	49	152	97	96
Keemia- ja põlevkivitööstus	46	*	142	8	*	373	560	*	38
Kummi- ja plastitööstus	0	*	82	0	*	63	*	*	131
Ehitusmaterjalitööstus	23	56	61	9	18	45	271	316	135
Metallitööstus	15	55	85	1	7	56	2155	786	151
Elektroonika- ja optikatööstus	15	59	218	3	21	155	492	283	141
Masinaehitus	7	106	99	6	21	99	122	495	101
Transpordivahendite tööstus	9	53	197	3	32	78	294	165	252
Mööblitööstus	7	63	76	11	44	53	61	143	144
Muud	17	43	86	6	15	46	305	277	186

*Andmed puuduvad.

2.4. Palk ja kasum

Eesti ja väliskapitalil põhinevate ettevõtete võrdlevanalüüsi lõpetuseks vaadeldakse palga ja kasumi näitajaid. Tabelites 2.16 ja 2.17 on toodud keskmised aastapalgad töötaja kohta majandussektorite kaupa 2018. aasta andmetel. Kõige suuremad palgad nii Eesti kui ka välisosalusega ettevõtetes on programmeerimise valdkonnas ning madalaimad jaekaubanduses. Võrreldes töötajate palku Eesti ning välisosalusega ettevõtetes, selgub, et välisosalusega ettevõtetes on üldjuhul palgad kõrgemad..

Tabel 2.16. Aastane palgakulu (sotsiaalmaksuta) töötaja kohta majandussektorite kaupa 2007. ja 2018 a .

	Eesti (tuh EUR)		Välisosalusega (tuh EUR)		Suhe Välis/Eesti (%)	
	2007	2018	2007	2018	2007	2018
Tegevusalad kokku		15,5		17,2		111
Mäetööstus (2017)	9,6	18,5	10,3	18,7	1,07	101
Töötlev tööstus	7,5	14,9	8,7	16,4	1,17	110
Elektrienergia, gaasiga varustamine (2017)	9,5	21,2	12,7	22,7	1,34	107
Ehitus	8,8	19,1	14,1	21,7	1,60	114
Hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite remont	7,3	14,3	10,9	15,0	1,50	105
..hulgikaubandus	8,3	18,0	14,2	23,6	1,70	131
..jaekaubandus	6,0	11,9	7,4	11,0	1,24	92
Veondus ja laondus	8,1	15,6	13,5	21,1	1,67	135
Majutus ja toitlustus		10,3		11,1		108

	Eesti		Välisosalusega		Suhe Välis/Eesti	
	(tuh EUR)		(tuh EUR)		(%)	
	2007	2018	2007	2018	2007	2018
Info ja side	6,6	26,7	15,0	28,8	2,28	108
..programmeerimine, konsultatsioonid	18,9	31,0		34,8	0,00	112
Kinnisvaraalaane tegevus	8,0		10,0		1,26	
Kutse-, teadus- ja tehnikaalaane tegevus		23,4		22,0		94
..peakontorite tegevus; juhtimisaalaane nõustamine		36,3		44,7		123
Haldus- ja abitegevused		10,6		12,3		116
Tervishoid ja sotsiaalhaolekane(2017)		13,3		14,2		107
Kunst, meelelahutus ja vaba aeg(2017)		12,4		15,6		126

Tabel 2.17. Aastane palgakulu (sotsiaalmaksuta) töötaja kohta töötleva tööstuse harudes 2018 a .

Tööstusharud	Eesti	Välisosalusega	Suhe Välis/Eesti
	tuh.eur	tuh.eur	(Kordades)
Toiduainetetööstus	12,5	14,9	1,19
Joogitööstus	20,2	22,0	1,09
Tekstiilitööstus	11,3	13,1	1,16
Rõivatööstus	8,5	9,4	1,10
Puidutööstus	15,4	16,4	1,07
Paberitööstus	13,6	18,9	1,39
Trükitööstus	16,8	16,2	0,96
Keemiatööstus	18,9	17,7	0,94
Kummi- ja plastitööstus	16,0	15,8	0,99
Ehitusmaterjalitööstus	18,1	20,5	1,13
Metallitööstus	16,4	17,4	1,06
Elektroonikatööstus	20,5	15,0	0,73
Elektriseadmete tootmine	14,8	17,2	1,16
Masinaehitus	18,5	21,1	1,14
Mootorsõidukite tööstus	15,5	16,9	1,09
Mööblitööstus	13,5	13,6	1,01
Muud	12,3	14,7	1,19
Masinate remont/paigaldus	16,9	14,9	1,01

2.5. Välis- ja kodumaises omanduses olevate ettevõtete võrdlus kasutades ettevõtte tasandi üldkogumi andmestikku

Järgneva analüüsi aluseks on 2020. a. maist Äriregistris olevate käibemaksukohustuslasest firmade üldkogum (90187 firmat), mis jaguneb vastavalt 2963 välis- ning 87224 kodumaises omandis olevaks ettevõtteks. Omandi puhul on kasutatud Amadeusi andmebaasi >50% välismaise lõpposaluse definitsiooni. Analüüsi aluseks on võetud aasta 2018 andmed ning kui neid pole, siis on firma analüüsist välja jäetud. Lisaks on seatud täiendav piir müügitulu miinimumsuurusele väärtusega 100 tuhat eurot. Seega jääb lõplikuks analüüsivaks kogumiks 29228 firmat, millest 2085 on välis- ja 27143 kodumaise osalusega¹.

¹ Osade muutujate kättesaadavuse tõttu võib kasutatud populatsioon olla hilisemas analüüsis mõnevõrra väiksem.

Tabel 2.18. Firmade profiil osaluse alusel.

Kvartiil	Müügitulu		Bilansimaht		Töötajaid		Vanus	
	Ko	Vä	Ko	Vä	Ko	Vä	Ko	Vä
1. kvartiil	170519	480657	90195	392871	1	2	5,6	8,1
Mediaan	327260	1600411	229327	1445609	4	10	10,7	14,5
3. kvartiil	832696	6307451	722196	5761420	8	36	17,9	20,9

Märkus: Ko-kodumaise enamusosalusega, Vä-välismaise enamusosalusega.

Tabel 2.18 annab ülevaate analüüsi kaasatud ettevõtete peamisest karakteristikutest. Välisosalusega firmad on kodumaisest võrdlusgrupist selgelt suuremad ja vanemad. Vastavad erinevused on ka mediaanitesti alusel statistiliselt olulised ($p < 0,001$). Mõlema grupi mediaanettevõtte on siiski sarnaselt mikrofirma² kategoorias, kuid kolmanda kvartiili puhul on välisomanduses olevad firmad erinevalt kodumaistest väikeettevõtte. Järgnev Tabel 2.19 annab ülevaate firmade suurusegruppide esindatusest populatsioonis eraldisseisvalt kolme üksiknäitaja (bilansimaht, müügitulu, töötajate arv) alusel.

Tabel 2.19. Firmade kuuluvus suurusegruppidesse kolme näitaja alusel³.

Suurusgrupp	Müügitulu		Bilansimaht		Töötajad	
	Ko	Vä	Ko	Vä	Ko	Vä
Omand						
Mikro	88%	54%	88%	56%	78%	50%
Väike	9%	27%	9%	26%	18%	30%
Keskmine	2%	15%	2%	13%	3%	16%
Suur	1%	4%	1%	5%	1%	4%

Tabelist 2.19 on näha, et firmade suurusegruppide jaotused välis- ja kodumaises omanduses olevate firmade lõikes erinevad oluliselt. Täpsemalt on välisomanduses firmade populatsioonis kordades suurem osakaal väikesi, keskmiseid ja suuri ettevõtteid. Eelnev viitab asjaolule, et oodatult tehakse välisinvesteeringuid mastaabis, mis tagab firmade puhul oluliselt suuremas mahus tegevuse võrreldes sarnase kodumaise populatsiooniga. Samas on huvitav tendents, et vähemalt pooled välisomanduses firmad on siiski mikroettevõtteid.

Järgnevalt on Tabelis 2.20 võrreldud suure hulga finantsnäitajate mediaanväärtusi⁴ välis- ja kodumaises omanduses firmade lõikes, seda ka vastavalt suuruse- ja vanusegruppides⁵. Kasutatud on kõiki klassikalisi finantsdomeene väljendatuna järgnevate suhtarvude kaudu: a) tootlikkus ($PROD1 = \text{müügitulu}/\text{töötajate arv}$; $PROD2 = \text{müügitulu}/\text{bilansimaht}$; $PROD3 = \text{puhaskasum}/\text{töötajate arv}$), b) kasumlikkus ($RENT1 = \text{puhaskasum}/\text{müügitulu}$; $RENT2 = \text{puhaskasum}/\text{bilansimaht}$), c) likviidsus, st. lühiajaliste kohustuste tasumise võime ($LIKV1 = \text{käibevara}/\text{lühiajalised kohustused}$; $LIKV2 = (\text{käibevara}-\text{lühiajalised kohustused})/\text{bilansimaht}$), d) kapitaliseeritus ($KAPIT = \text{omakapital}/\text{bilansimaht}$), e) põhivara intensiivsus ($PVOK = \text{põhivara}/\text{bilansimaht}$), d) ebaõnnestumise tõenäosus ($ALTMAN = \text{Altman et al. (2017)}^6$ Euroopa SME ettevõtete ebaõnnestumise tõenäosusmudel (vahemikus 0 kuni 1)).

² Töötajate arvu alusel on välisomanduses firmade mediaan napilt väikeettevõtete kategoorias (piirmäär on <10 töötajat)

³ Aluseks on ELi poolsed firmade suuruskategooriad lähtuvalt: https://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/sme-definition_en

⁴ Kasutatud on mediaani, kuna keskmiste võrdlus võib olla liialt anomaaliat poolt mõjutatud.

⁵ Suuruse puhul on lähtutud müügitulu põhjal nelja gruppi jaotusest ning vanuse puhul on kasutatud firmade jaotust alla ja üle kümneaastaseks (registreerimise ajast lähtuvalt).

⁶ <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/jifm.12053> Mudel 2

Tabel 2.20. Finantsnäitajate kirjeldav statistika ning mediaanide erinevuse võrdlus.

	PROD1	PROD2	PROD3	RENT1	RENT2	LKVI1	LKVI2	KAPIT	PVOK	ALTMAN
Staatust										
Ko mediaan	85665	1,819	4079	0,051	0,082	2,131	0,327	0,612	0,247	0,296
Vä mediaan	132652	1,633	5050	0,041	0,054	1,932	0,291	0,549	0,179	0,319
Populatsiooni mediaan	88202	1,808	4147	0,050	0,080	2,119	0,325	0,608	0,243	0,298
Firmagrupp	Ko ja Vä mediaanide erinevuse võrdluse p-väärtused									
Kõik	0,000	0,000	0,004	0,000	0,000	0,008	0,021	0,000	0,000	0,000
Mikro	0,000	0,000	0,135	0,201	0,000	0,120	0,030	0,000	0,000	0,000
Väike	0,107	0,126	0,017	0,822	0,069	0,022	0,044	0,970	0,001	0,970
Keskmine	0,869	0,981	0,057	0,415	0,019	0,024	0,080	0,005	0,053	0,112
Suur	0,929	0,891	0,716	0,891	0,337	0,019	0,038	0,009	0,493	0,019
Noor	0,000	0,000	0,009	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,082	0,000
Vana	0,000	0,761	0,000	0,680	0,235	0,696	0,006	0,025	0,000	0,761
EMTAK C	0,000	0,212	0,274	0,365	0,012	0,030	0,052	0,915	0,009	0,573

Kuigi välis- ja kodumaises omanduses firmade populatsioonid erinevad finantsnäitajate lõikes oluliselt statistilises mõttes (rida „Kõik“ väärtused alla 0,05), siis väärtuste arvulised erinevused pole paljudel juhtudel suured (võrdlusena „Ko mediaan“ ja „Vä mediaan“ read). Vaadeldes firmade suurusgruppe, siis saab selgelt välja tuua, et statistilised erinevused on peamiselt tingitud välis- ja kodumaises omanduses mikrofirmade erinevustest. Väikeste, keskmiste ning suurte ettevõtete grupe eraldiseisvalt analüüsid on väga vähe statistiliselt olulisi erinevusi (kui kasutada p-väärtus <0,01 lävendit). Küll on statistiliselt erinevad noorte välis- ja kodumaises omanduses olevate firmade finantsnäitajad.

Eelnevaid tulemusi on täiendavalt valideeritud, kasutades vähemalt küpses eas (vanus >5 aastat) põhitegevusalana töötlevas tööstuses tegutsevate firmade (EMTAK C) andmeid. Tegu on sektoriga, kus on ajalooliselt olnud suur kogus välisomanduses olevaid ettevõtteid. Vastava kitsenduse tulemusena on kogumi suuruseks 2687 firmat, neist 353 välisomanduses. Tulemused ühtivad suuresti varasema järeldusega mikrofirmadest suuremate ettevõtete kohta, st. statistilisi erinevusi finantsnäitajates on väga vähe (vt. tabel 2.20 rida „EMTAK C“), kuivõrd sarnaselt populatsioonis saadud tulemustele teenivad välisomanduses olevad vanad EMTAK C firmad selgelt rohkem müügitulu töötaja kohta. Siiski on vastav tulemus järjekordselt mõjutatud mikrofirmade konteksti poolt ning nende analüüsist välja jätmisel pole vastavad mediaanid statistiliselt oluliselt erinevad.

Kuna üksiknäitajate põhine vaade ei pruugi luua firmadest tervikpilti, on täiendavalt vaatlusalused firmad rühmitatud erinevate finantsnäitajate sarnasuse alusel. Vastavaks grupeerimiseks on kasutatud faktor- ja klasteranalüüsi kombineeritud lähenemist (kasutades kõiki tabeli 2.20 muutujaid, v.a. ALTMAN), mille tulemusel moodustuvad viis firmade rühma. Tabelis 2.21 on toodud kõigi firmatüüpide finantsnäitajate mediaanväärtused. Osade firmade puhul teatud andmete puudumise tõttu on rühmitamise aluseks 25602 firmat.

Tabel 2.21. Finantsnäitajate mediaanväärtused firma tüüpide kaupa.

Tüüp	PRODI	PROD2	PROD3	RENT1	RENT2	LIKVI1	LIKVI2	KAPIT	PVOK	Firmade osakaal Ko	Firmade osakaal Vä
Tüüp 1	81737	1,74	3687	0,045	0,074	1,97	0,272	0,598	0,347	18%	14%
Tüüp 2	72544	0,78	4570	0,064	0,047	1,11	0,014	0,790	0,795	10%	8%
Tüüp 3	77345	1,33	4090	0,052	0,065	1,62	0,136	0,671	0,558	15%	10%
Tüüp 4	85296	2,22	4040	0,045	0,095	2,27	0,431	0,579	0,155	21%	21%
Tüüp 5	106812	2,29	4399	0,038	0,084	2,55	0,536	0,515	0,024	37%	46%

Kõige sagedamini esineb Eesti ettevõtte populatsioonis firmatüüp 5, mida iseloomustab üheaegne kõrge tootlikkus, rentaablus ja likviidsus, saavutatuna samas läbi madala põhivaramahukuse (st. madal põhivarade osakaal bilansis). Tabel 2.21 indikeerib selgelt, et välisomanduses firmade hulgas on oluliselt rohkem selliseid ettevõtteid (Tüüp 5 osakaal 46% kodumaiste 37% vastu). Seevastu on kodumaiste ettevõtete hulgas mõnevõrra rohkem kõiki selliseid firmade tüüpe, mida iseloomustavad teatavad puudujäägid mõnedes finantsdomeenides, näiteks: Tüüp 1 ja 3 firmad, mille kõik finantsnäitajad on „keskpärase“, küll mõnevõrra erinevalt (kui Tüüp 1 puhul on rohkem probleemiks madal rentaablus ning kõrge laenukapitali osakaal, siis Tüüp 3 puhul on probleemiks madal tootlikkus, likviidsus ja ebaefektiivne põhivarakasutus); Tüüp 2 firmad, mis on väga madala likviidsuse ja väga suure põhivaramahukusega, genereerides viimase aspekti tõttu põhivara kasutades liialt vähe müügitulu. Tüüp 2 firmad on ka statistiliselt kõige tõenäolisemad turult lahkujad. Seega saab üldistada, et 7% välisomandusega firmade populatsioonist on suutnud vältida Tüüpidele 1, 2 ja 3 omaseid probleeme, positsioneerudes seega parimal järjel oleva Tüüp 5 alla.

3. Eestis tegutsevate välisosalusega ettevõtete juhtide küsitlemise käigus saadud tulemused ja järeldused

3.1. Sissejuhatus ja valimi kirjeldus

Järgnev peatükk toetub kolmele informatsiooniallikale. Esiteks on kasutatud "Nutikate välisinvesteeringute uuringu (2019)" raames läbi viidud 80 struktureeritud intervjuud otsesid välisinvesteeringuid saanud firmade tippjuhtidega. Intervjuude valimi kirjeldus on välja toodud tabelis 3.1. Teiseks on kasutatud sama uuringu raames korraldatud küsitluse andmeid, mille tulemusena saadi 117 vastust. Küsitluses osalenud ettevõtete valimi kirjeldused on välja toodud tabelis 3.2. Andmete võrdlemiseks on kolmanda informatsiooniallikana kasutatud "Välisinvestor 2009" raames läbi viidud 51 struktureeritud intervjuud ning 96 küsitluse vastust. Küsitluse struktuur ning intervjuude kava on võrdlusvõimaluste huvides hoitud võimalikult sarnane.

Tabel 3.1. „Nutikate välisinvesteeringute uuring 2019“ raames intervjuude ettevõtete valimi kirjeldus.

1) Valimis esindatud ettevõtete liigid									
mikroettevõtted (0–19 töötajat)		väikeettevõtted (20–49 töötajat)		keskmised ettevõtted (50–249 töötajat)		suurettevõtted (250 ja rohkem töötajat)			
12		12		32		23			
2) Ettevõtete liigitus regiooni järgi									
Tallinn	Tartu	Saaremaa	Lääne-Virumaa	Harjumaa	Tartumaa	Muud			
33	11	7	6	6	4	12			
3) Ettevõtete liigitus tegevusharu järgi									
Töötlev tööstus	Info- ja side	Kaubandus	Kutse, teadus ja tehnika		Haldus	Muud			
43 (54%)	16 (20%)	7 (9%)	5 (6%)		2 (3%)	6 (8%)			
4) Välismaise emafirma või suurima välisosaniku päritoluriik									
Soome	USA	Rootsi	Saksamaa	Taani	Šveits	Suur-britannia	Jaapan	Hiina	Muud
17	16	10	7	4	4	4	3	2	12
5) Asutamisaeg									
–1990	1991–1994	1995–1998	1999–2002	2003–2006	2007–2010	2011–2014	2015–2018	2019–	
2	21	20	9	6	5	8	7	1	
6) Müügitulu (mln)									
Alla 2	2-4	5-9	10-19	20-49	50-99	100+			
12	11	14	14	11	11	6			

Tabel 3.2. Küsitluse „Nutikate välisinvesteeringute uuring 2019“ raames vastanud ettevõtete valimi kirjeldus.

1) Ettevõtete liigitus tootmis- ja teenusettevõteteks									
tootmisettevõtted					teenusettevõtted				
45 (38.5%)					72 (61.5%)				
2) Tootmisettevõtete liigitus tegevusharu järgi									
puit, paber, mööbel	masinaehitus ja metallitööstus	elektroonika-komponendid	Muu toormaterjal	keemia- ja plastitööstus	toiduaine-tööstus	muud			
6	6	5	5	3	3	12			
3) Teenusettevõtete liigitus tegevusharu järgi									
Kaubandus	Info- ja Side	Haldus	Konsultatsioon	T & A	Logistika	muud			
18	17	10	6	5	4	11			
4) Välismaise emafirma või suurima välisosaniku päritoluriik									
Soome	Rootsi	Saksamaa	Suur-britannia	USA	Taani	Norra	Holland	Austria	Muud
33	24	10	8	6	5	4	4	3	15
5) Esimese otsese välisinvesteeringu (s.t vähemalt 10% firma aktsia- või osakapitalist) saamise aasta									
-1990	1991–1994	1995–1998	1999–2002	2003–2006	2007–2010	2011–2014	2015–2018	2019–	
-	10	16	17	13	11	16	26	1	

Kogu järgnev peatükk kasutab paralleelselt kõiki kolme allikat, selgitamaks välisinvestorite motiive Eestisse investeerimisel. Samuti analüüsitakse välisosalusega ettevõtete rahvusvahelistumist, digitaliseerimise osatähtsust ning tehnoloogia ülekannet, otsustusprotsesse ja autonoomsust, välisinvestorite suhtumist Eesti investeerimiskliimasse ja Eesti valitsuse tegevusse. Uuringuga koguti välisinvestorite ka ettepanekuid Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse tegevuse paremaks muutmiseks.

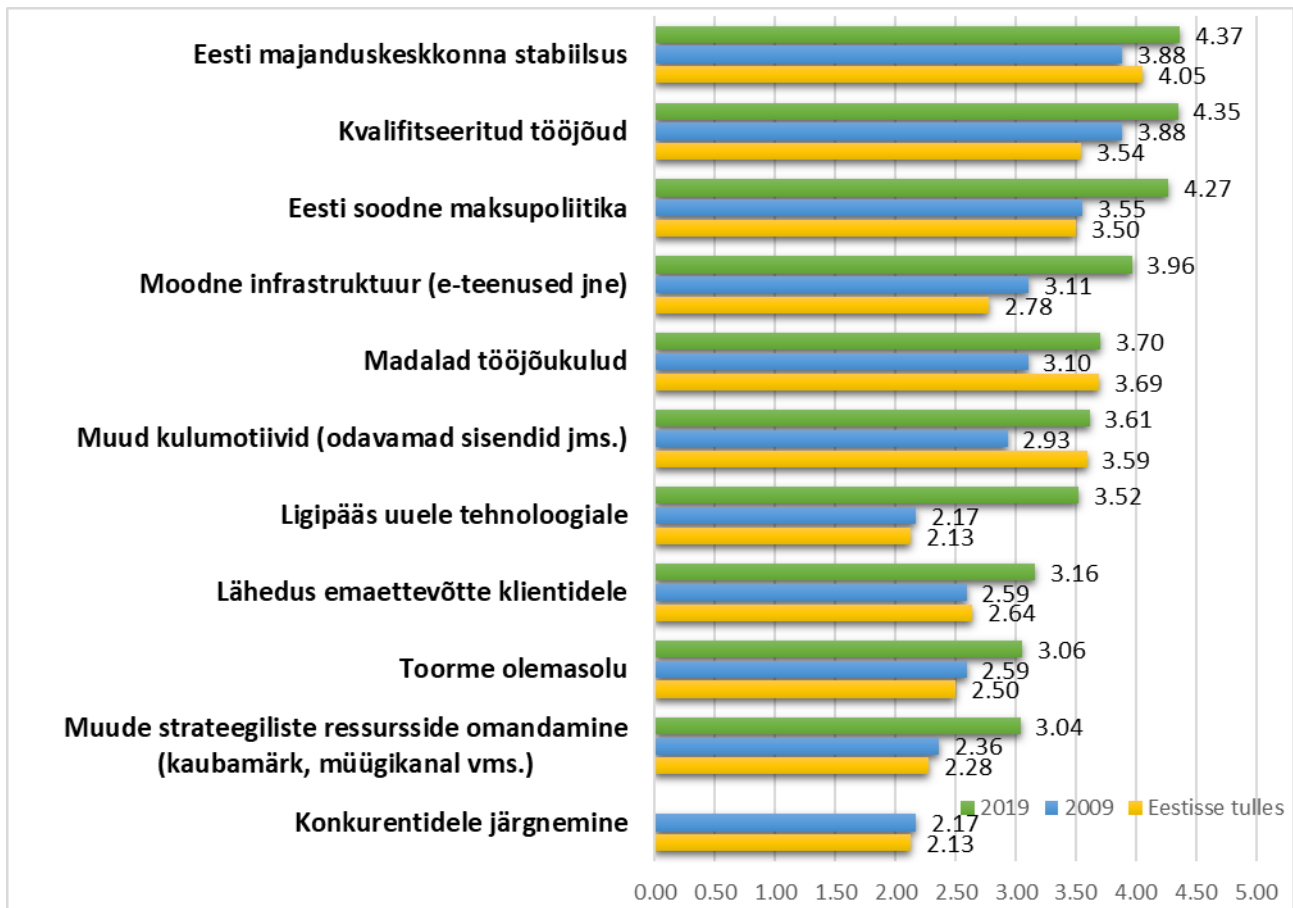
3.2. Motivatsioon Eestis tegutsemise ja investeerimise jätkamiseks

Otsesed välisinvesteeringud saab lähtuvalt välisinvestorite motiividest jagada nelja peamisse gruppi (Dunning, 1993):

1. turu otsimine: sihtturu ning naaberturgude teenindamine;
2. efektiivsuse suurendamine: sihtriigi madalate tootmiskulude kasutamine, mis annavad eelise eksportimisel;
3. tooraine ja ressursside kasutamine: sobiva tooraine (puit, turvas, teravili, toorpiim jms) hõivamine;
4. sihtriigi strateegiliste varade kasutamine: eelkõige uurimis- ja arendustöö, jaotuskanalid, mingite turgude parem tundmine jms.

Jooniselt 3.1 on näha erinevate tegurite olulisus välisinvesteeringuga Eestisse sisenemisel. Kõige olulisemaks teguriks leiti Eesti turul alustamise algusfaasis olevat Eesti majanduskeskkonna stabiilsus (4.05), millele järgnesid madalad tööjõukulud (3.69) ning odavad sisendid nagu elekter (3.59). Olulised tegurid olid ka kvalifitseeritud tööjõu olemasolu (3.54) ning soodne maksupoliitika (3.5). Sellest võib järeldada, et Eesti turule tulekul olid pigem olulised efektiivsuse suurendamisega seotud motiivid. Eesti turule tulekul peeti pigem ebaoluliseks ligipääsu tehnoloogiale (2.13) ning konkurentidele järgnemist (2.13).

2009. aastal korraldatud uuringu tulemuste järgi hinnati kõige tähtsamaks teguriks samuti majanduskeskkonna stabiilsust (3.88), kvalifitseeritud tööjõu olemasolu (3.88) ning soodsat maksupoliitikat (3.55), ehk võrdlemisi sarnased, efektiivsusega seotud tegurid. Kõige vähem tähtsustati 2009. aasta seisuga ligipääsu uuele tehnoloogiale (2.17) ja muudele strateegilistele ressurssidele (2.36). Eesti turule sisenemise ning 2009 küsitluse tulemusi võrreldes langes madalate tööjõukulude ning odavamate sisendite olulisus, samal ajal kui tõusid kvalifitseeritud tööjõu ning moodsa infrastruktuuri tähtsused.

Joonis 3.1. Keskkonna ja kuludega seotud tegurite olulisus Eesti turul tegutsemisel (1 – täiesti ebaoluline ... 5 – väga oluline).

Investorite motiive Eestis alustades kirjeldavad hästi ka järgmised väljalõiked intervjuudest:

- „Kuna tööjõukulud ja energiakulud ja kõik sisendid olid siin odavad, siis otsustati Eestisse investeerida.“
- „Esiteks, asukoht oli sobilik, teiseks, tööjõud on usaldusväärne ja kohusetundlik. Kolmandaks, tööjõu hind loomulikult.“
- „See oli kõige odavam alternatiiv, muud alternatiivid Soome-Rootsiga olid oluliselt kallimad. Sest et, kogu see tants ju käib põhiliselt ressursside ümber.“
- „Miks välisinvestorid investeerivad – kolm asja. Tooraine olemasolu, infrastruktuur ja kvalifitseeritud tööjõud. Eestis olid need asjad olemas.“
- ”Välisinvestori jaoks on tähtis see, et oleks tööjõud mõistliku hinnaga, et seda oleks saada. Kindlasti, et oleks mingisugune stabiilsus – et riigis seda ära ei muudeta. Peamiselt tööjõud ja selle hind, saadavus, kvaliteet.”

Uuemate 2019/2020 a. andmete järgi on Eesti turul tegutsemise motiivid aga olulisel määral muutunud. Esimesena paistab silma pea kõikide tegurite suurem olulisus, ehk teisisõnu ollakse

üldplaanis päris palju nõudlikumad. Kõige tähtsam on endiselt majanduskeskkonna stabiilsus (4.37), millele järgneb aga kvalifitseeritud tööjõu olemasolu (4.35), soodne maksupoliitika (4.27) ning moodne infrastruktuur ja e-teenused (4.27). Suurem osa ettevõtetest mainib intervjuudes ära siiski ka majanduspoliitilist stabiilsust, kusjuures säärasele muudatustele reageeritakse väga negatiivselt.

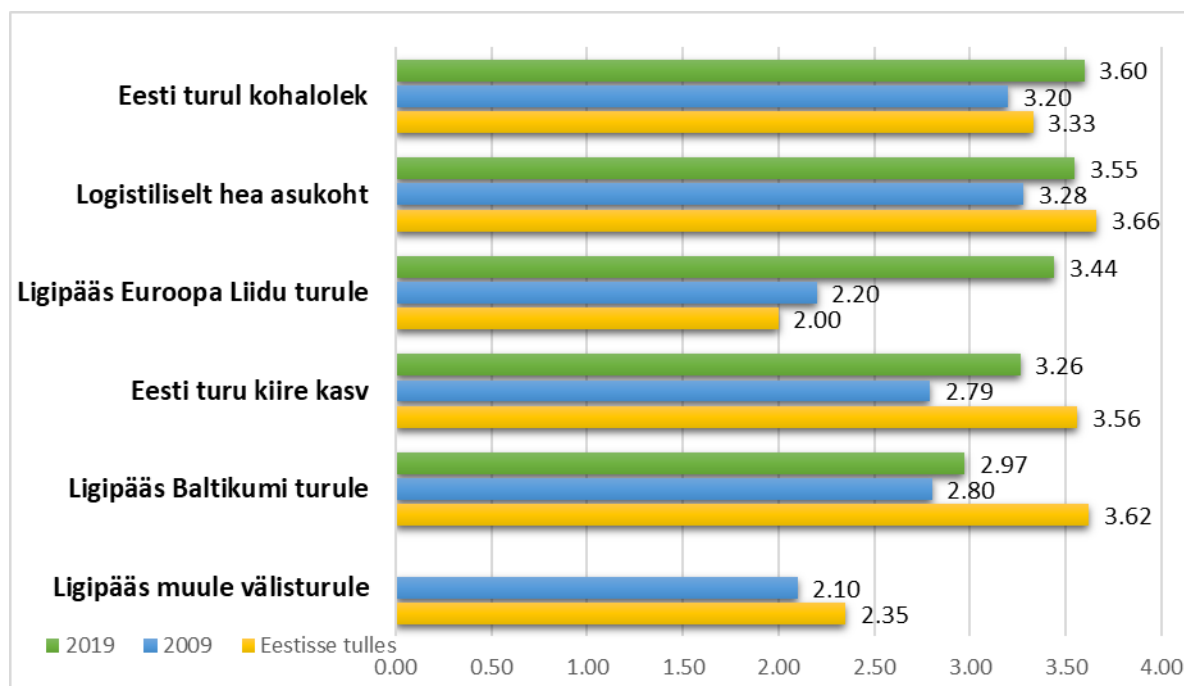
Kõige vähem tähtsustatakse hetkel muude strateegiliste ressursside omandamist (3.04) ning toorme olemasolu (3.06). Jooniselt 3.1 on ka näha, et kõige enam on olulisuse osas võrreldes eelmise uuringuga kasvanud ligipääs uuele tehnoloogiale (2.17-lt 3.52-ni), mis varem oli üks madalamaid tegureid. Samuti on oluliselt kasvanud ka odavamate sisendite ning kvalifitseeritud tööjõu tähtsus. Seega võib keskmiste hinnangute põhjal öelda, et hetkel on ettevõtetele saanud palju olulisemaks tehnoloogia ligipääs ning seda kasutada oskava tööjõu kättesaadavus. Praegu Eestis tegutsemise motiive illustreerivad järgmised väljavõtted intervjuudest:

- "Peamine on see, et siin on kvalifitseeritud tööjõud ja siin tööjõumahukaid tooteid on ikkagi odavam teha kui Soomes"
- "Mina ütleks, et omaniku seisukohast on ikkagi maksu- ja ärikeskkonna stabiilsus on kõige-kõige olulisem ja seda ei tohiks torkida. Et omanikud, kui mõelda niimoodi, teevad selliseid otsuseid, nagu oma tootmine Eestisse tuua, teevad kümne aasta peale ette."
- "Üleüldine majandus keskkonnale üldiselt sobib ja soodne on kõik igapäevane asjaajamine, digitaliseeritus - see absoluutselt rõõmustab. Kuna ma olen teiste riikidega ka seotud, olgem ausad, sellist asja nagu meil ei ole mitte kusagil - aruandluse lihtsus, majandusaruannete, kõikide aruannete esitamine, see, mis võtab sul tegelikkuses mõni minut aega siin, Saksamaal see võtab päevi."
- "Mida täna suured ettevõtted jahivad - üks on turg, aga teine on ajud, selle peale käib ikkagi räume võitlus. Eestit peetakse ikkagi turvaliseks nagu ja ettearvatavaks keskkonnaks, viimasel ajal ütleme kõik need tõmblevad seaduse muutused, need ei ole eriti ausalt öeldes soodustanud võib-olla seda aspekti."
- "Sellel väikesel turul innovatsiooni tegemine on tegelikult ikkagi üsna lihtne, et seda väikest asja on lihtne hallata."
- "Eesti on võrreldes muude Skandinaavia riikidega enda e-mõtlemise ja e-teenustega ikka päris palju ees. See on üks meie võimalusi, et me alustasime hiljem, aga targema tegutsemisega oleme ette saanud. Selline kasvav majandus ja kindlasti meie maksusüsteem on soodne, väga lihtne on ettevõtet siia luua. Et need tingimused on Eestis kindlasti head. Eestis on väga hea kompetentsi tase, targad inimesed, head ülikoolid."

Jooniselt 3.2 on näha turgudega seotud tegurite olulisus välisinvesteeringute osas. Eesti turule sisenedes peeti kõige olulisemaks logistiliselt head asukohta (3.66) ning olulised olid ka Eesti turu kiire kasv (3.56), ligipääs Baltikumi turule (3.62). Mitmeid ettevõtteid motiveeris kohalolu Eesti turul (3.33). Võrreldes turule sisenemise tegurite olulisusi 2009. aastal korraldatud uuringu vastustega, siis need tegurid kuigi palju ei muutunud – firmadele oli eriti oluline Eesti hea asukoht (3.28), Eesti turul kohalolek (3.2) ja ligipääsud Baltikumi (2.8) turgudele. Vähem oluline oli ligipääs teiste Euroopa Liidu liikmesriikide turgudele (2.2). Enim olid langenud Eesti turu kiire kasvu ning Baltikumi ligipääsu tähtsused. Turuga seotud motiivide olulisust näitavad ka mõned väljavõtted intervjuudest:

- "See oli selline uus turg, täiesti valge leht. Siin võis kiiret kasvu oodata"
- "Tehti seda põhjusel, et alanud on uus nii-öelda vaba turumajandusega turg Balti regioonis ja siin on võimalus raha teenida valdkonnas, kus tol ajal olid siis mingid kompetentsid olemas."
- „Ma arvan, et Eesti on selles mõttes nagu loogiline jätk - ühelt poolt lähedus, teiselt poolt sarnane kultuur, aga - mis seal salata - kolmandaks madalamad tootmiskulud.“

- ”Nad teenindavad neid rahvusvahelisi kliente (.), et rahvusvahelisi kliente siin teenindada siis mingi esindus peab olema.”
- ”Strateegilise piirkonnana defineerib ettevõtte nüüdseks juba Skandinaavia ja Baltikum. Et see polnud nagu Eestis oleks mingid eriti head tingimused, vaid see kuulus investori koduturu piirkonda.”

Joonis 3.2. Turgudega seotud tegurite olulisus Eestis (1 – täiesti ebaoluline ... 5 – väga oluline).

Samuti on jooniselt 3.2 näha, kuidas hinnatakse hetkel turgudega seotud tegurite olulisust võrreldes Eesti turule sisenemise ning 2009. aasta andmetega. On näha, et ligipääs Euroopa Liidu turule (3.44) on omandanud märkimisväärselt suurema tähtsuse kui varem. Lisaks on ettevõtetal oluline säilitada kohalolek Eesti turul (3.6) ning suurt rolli mängib ka Eesti logistiliselt hea asukoht (3.55). Eesti turu kiire kasv (3.26) on samuti üheks oluliseks teguriks, samas kui ligipääs Baltikumi turule (2.97) on omandanud mõnevõrra väiksema kaalu. Turgude olulisust näitavad ka alljärgnevad väljavõtteid intervjuudest:

- ”Turupotentsiaal. Jah, suures plaanis ikkagi täna turupotentsiaal.”
- ”Geograafiline osa jah kindlalt”
- ”Üks motiiv on alati ikkagi pääs Põhja-Euroopale”
- ”Sellel turul on võimalik laieneda. Panna väiksele turule midagi püsti, katsetada tehnoloogiat.”
- ”Eesti keha loomine oligi võib olla selline viimane Baltikumi samm. Muud põhjust võib olla seal ei olnudki. Otsustati, et enda asju peaksime Eestis ikkagi ise müüma. See on asjade loomulik käik ühtepidi.”

Kokkuvõtteks võib öelda, et mitmed ettevõtted hindavad Eesti turgu positiivselt, seda nii logistilise asukoha kui ka kiirete kasvutingimuste osas. Eestist on lihtne pääseda nii Skandinaavia turule kui ka Baltikumi ning mõnel juhul ka Kesk- või Ida-Euroopa turule. Väikesel turul on aga nii puuduseid kui ka eeliseid. Näiteks kuigi tihti on laienemiseks keeruline piisavalt tööjõudu hankida, siis jällegi võimaldab turg tehnoloogiat paremini katsetada ning innovatsioone arendada. Eesti turul on tugev potentsiaal ning paljude suuremate ettevõtete poolt nähakse riiki kui loomulikku osana enda kohalolu kehtestamisest kas Skandinaavia või Baltikumi strateegilises piirkonnas.

Eesti turule sisenedes olid peamised motiivid selle investeeringu tegemiseks majanduskeskkonna stabiilsus, madalad tööjõukulud ning odavad sisendid. 2009. aasta seisuga omandasid aga suurema tähtsuse ka kvalifitseeritud tööjõu olemasolu. See trend on jätkunud ning tänaseks saanud üheks võtmeteguriks. Tänapäeval on ka moodsa infrastruktuuri ning e-lahenduste olulisus ettevõtete seas märgatavalt kasvanud – kõrgelt hinnatakse seda, et Eestis on kerge digitaalselt riigiga suhelda. Samuti on aruandlus Eestis muutunud lihtsamaks kui mujal. Ettevõtted tõid olulisena välja ka võrdlemisi soodsa maksukeskkonna. Valdav osa intervjuueeritud ning küsitletud ettevõtetes tähtsustab aga eriti keskkonna majanduslikku ning poliitilist stabiilsust – planeerimise ning Eestisse investeerimise osas on väga tähtis suuri muudatusi vältida.

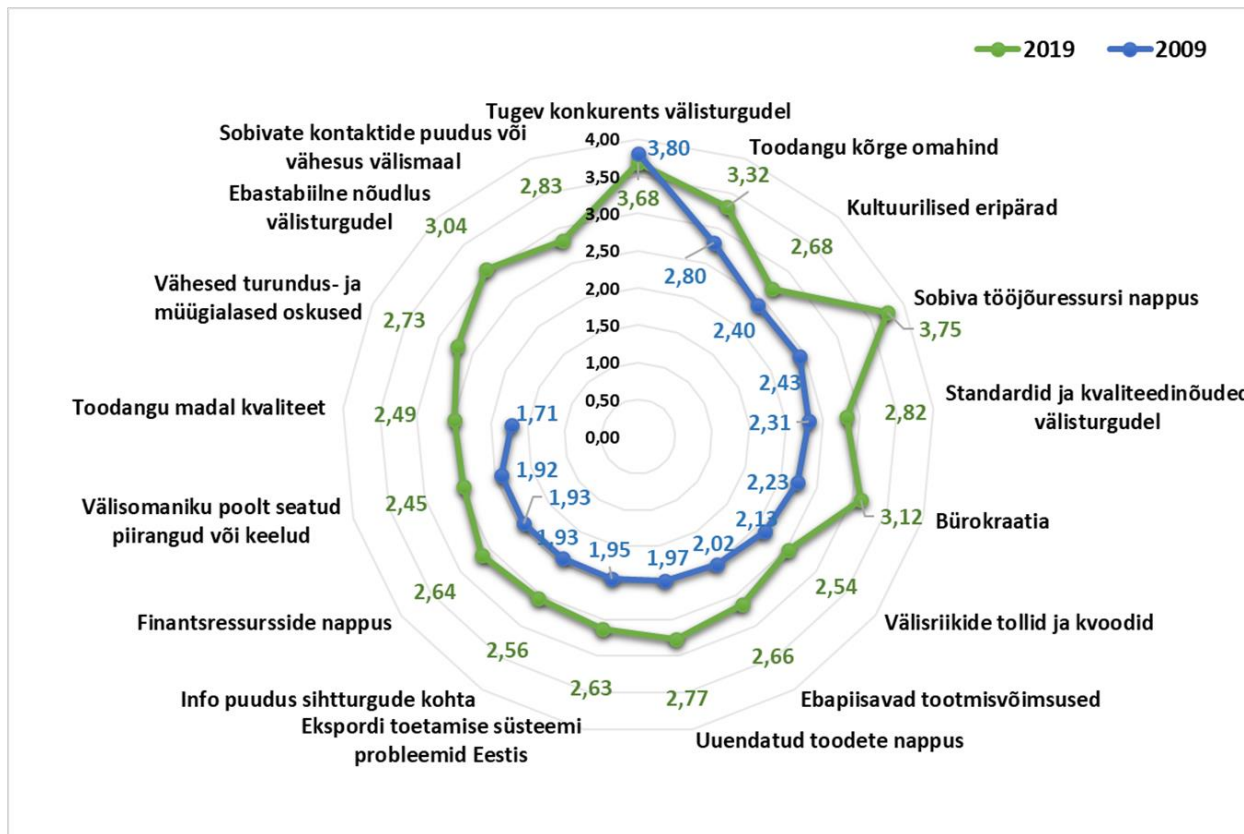
3.3. Välisturgudel tegutsemine

Välisturgudel tegutsemise meetoditest toodi enim välja allhanketöö tegemist emafirmale või tema tütarfirmadele, mida märkis ära 53 vastajat 113-st. Teiseks oluliseks meetodiks on omatoodangu otsene eksport (näiteks agendid, turustajad, oma poed, muud filiaalid sihtriigis või müük otse ilma vahendajateta), mida mainis 44 vastajat. 16 vastajat tegid allhanketöid teistele firmadele, 5 kasutas litsentseerimise või frantsiisimise meetodit, 4 olid teinud ka ise otsese välisinvesteeringu. Selline sisenemismeetodite valik vastab rahvusvahelistumise Uppsala mudelile, mille kohaselt on järkjärguline eksportimine naaberturgudele ja seejärel liikumine kaugematele turgudele kõige sobivam rahvusvahelistumise meetod. Võrreldes 2009. aasta andmetega on suhted erinevate meetodite osas jäänud võrdlemisi samaks, kuid suurema osakaalu on omandanud allhanketööde tegemine ning litsentseerimine.

Joonisel 3.3 on kirjeldatud eksporti takistavad tegurid ning nende muutus viimase 10 aasta jooksul. Sisuliselt kõikide tegurite tähtsus on aja jooksul tõusnud. Kui 2009 hinnati kõige rohkem eksporti takistavaks teguriks tugevat konkurentsi välisturgudel (3.8), siis nüüdseks on see sobiva tööjõuressursi nappus (3.75). Tööjõud on kahtlemata saanud võtmeküsimuseks ettevõtete arengu ning eksportimisvõimaluste juures. Tänapäeval hinnatakse olulise eksporti takistava tegurina ka toodangu kõrget omahinda (3.32), välisturgude nõudluse ebastabiilset iseloomu (3.04) ja sobivate kontaktide puudust välismaal (2.83). 10 aastaga on üsna palju suurenenud ka keskmised hinnanguid bürokraatlike takistuste osas, 2.23-lt pallilt 3.12-le. Kõige vähem takistavad hetkel vastanute arvates eksporti välisomaniku poolt seatud piirangud või keelud (2.45), toodangu madal kvaliteet (2.49), välisriikide tollid ja kvoodid (2.54) ning info puudus sihtturgude kohta (2.56). Siin võib ka märgata, et tänapäeva kõige madalama väärtusega hinnang eksporti takistavale tegurile oleks 2009. aasta andmete puhul olnud suurima 3 seas. Seega võib ka antud juhul öelda, et konkurents on tihenunud. Mõnel juhul on aga ettevõtte näol tegemist vaid Eesti turule orienteeritud ettevõttega, kes ei soovigi enda toodangut eksportida. Teisalt ei pruugi teatud juhtudel olla toote eksportimine transpordikulused arvestades mõistlik. Seda, et tööjõud on muutunud paljude ettevõtete peamiseks murekohaks, kirjeldavad ka järgmised intervjuude väljavõtted:

- ”Fookus on kõige efektiivsemaks tegemisel. Ühelt poolt on see, et konkurents on tihenunud ja teiselt poolt on ka see, et tööjõud on kallimaks läinud. Kui algselt võis olla see eesmärk, et me saame ka odavamalt tööjõudu kätte, siis tänaseks päevaks see enam ei ole argument. Mujal on palgad ka väga atraktiivsed.“
- „Seal ongi see probleem lihtsalt, kuna äri on nii madala marginaaliga ja me ju ettevõtte idee järgi peaksime ikkagi olema kasumise, siis on laveerimine seal tohutult keeruline. Kindlasti on see, et me peaksime rohkem ära automatiseerima, et meil ongi nagu vähem otsest tööjõudu vaja või siis tööjõud tegeleb millegi muuga. Lihtsalt, et jõuaks rohkem kliente ära teenindada.“

- „Eriti tööjõumahukates valdkondades on tööjõu saadavus hästi oluline faktor, see hakkab oluliselt mõjutama su kulusid. Siin on Eestil pigem äärmiselt oluline puudus võrreldes meie põhikonkurentidega“.
- „Suurem tagasilöök on ju see, et ei ole tööjõudu. Ma arvan, et see on igal pool täna tööstussektoris.“

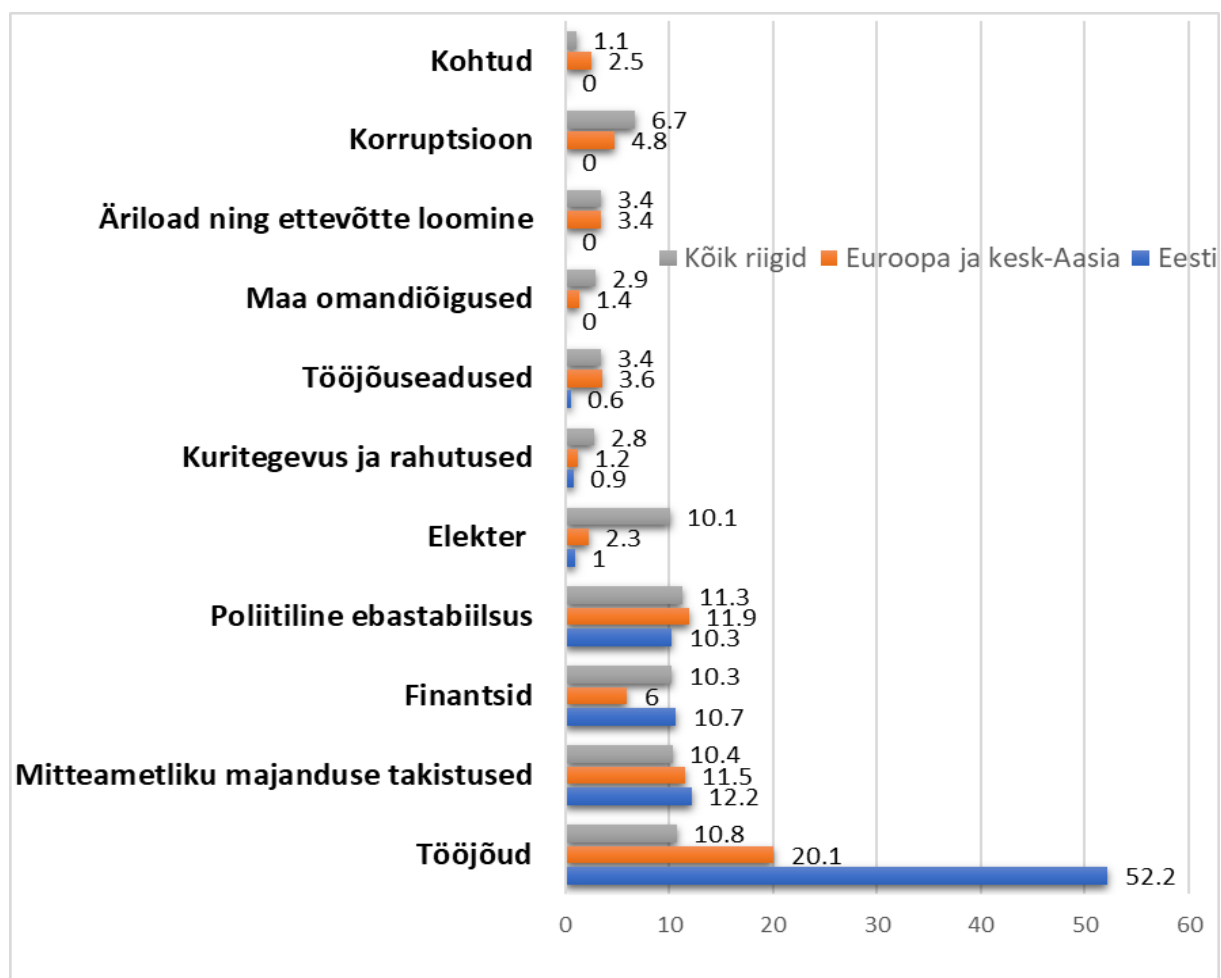

Joonis 3.3. Eksporti takistavad tegurid (1 – täiesti ebaoluline ... 5 – väga oluline).

Praeguse analüüsiga saadud tulemusi on hea võrrelda ka Maailmapanga (World Bank) 2018.-2020. a. kogutud andmetega, mille valimis oli 360 ettevõtet Eestis. Uuringus küsiti lisaks erinevatele muudele aspektidele ka erasektori ettevõtete suurimaid takistusi äritegevuses. Liigitades andmeid otseste välisinvesteeringutega ettevõtete osas, saame tulemusi kirjeldada joonisel 3.4, millelt on selgelt näha, et Eesti ettevõtete suurim probleem on seotud tööjõu kättesaadavusega. Antud probleemi kirjeldavad 52.5% ettevõtetest kui kõige piiravat tegurit äritegevusele. Euroopa ning Kesk-Aasia riikide keskmine oli selles uuringus 20.1%. Küsimust täpsemalt uurides selgub, et 12.4% ettevõtetest leiavad probleemi peamiseks põhjuseks olevat sobiva haridusega oskustööjõu puudumise, 9.1% aga tööjõudu puudutavad regulatsioonid. Samuti on Eesti puhul oluline mitteametliku majandusega (varimajandus, aga ka ilma ametliku vormistusega tööjõud) seotud takistused, finantsilised põhjused ning poliitiline ebastabiilsus, mis on kõik võrdlemisi muu maailmaga sarnased probleemid. Kõik ülejäänud tüüpilised probleemid nagu korrupsioon, kohtud või ärilood on Eesti kontekstis olematud.

Järgnevalt vaatame aga välisurgudel tegevuse lõpetamist suunavaid tegureid. 27 vastanut olid erinevatel põhjustel välisurgudele tegutsemise lõpetanud, samas kui 69 ettevõtet polnud seda teinud. Välisurgudel äritegevuse lõpetamise põhjustavad tegurid on toodud joonisel 3.5. 2019. aasta andmete järgi olid suurimaks teguriteks senise partneriga koostöö lõppemine (3.08), välisomaniku strateegia (3.05) ning kontsentreerumine olulisematele sihtturgudele (3.05). See on

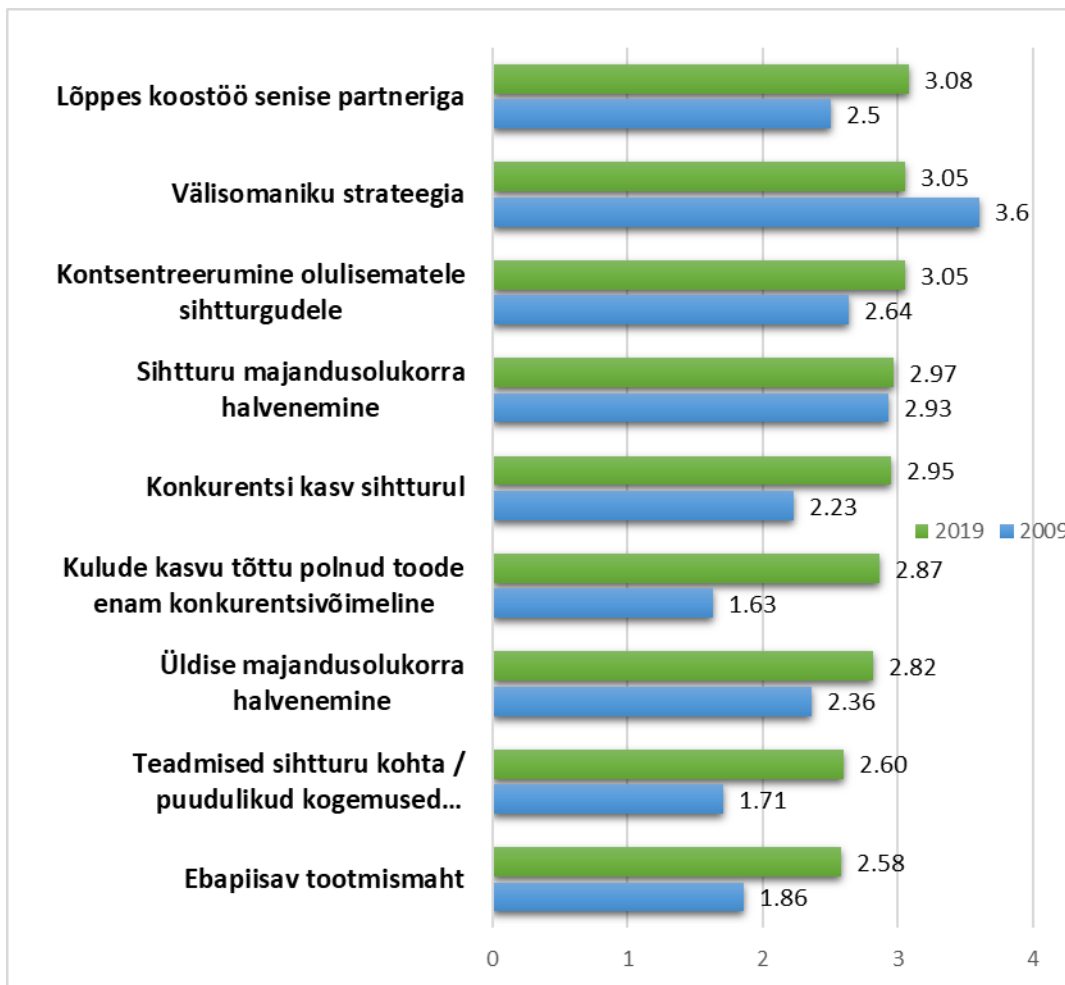
mõnevõrra erinev 2009. a. uuringu tulemustest, kus peamisteks põhjusteks olid välisomaniku strateegia ning sihtturu majandusliku olukorra halvenemine. Kõige vähem põhjustasid nii varem kui ka praegu välisurust loobumist kulude kasv, teadmiste ja kogemuste nappus ning ebapiisav tootmismah. Siiski on pea kõikide põhjuste hinnangute väärtused suurenenud. Üks vastaja tõi välja ka Vene turu kadumise poliitilistel põhjustel.

Joonis 3.4. Suurimad takistused Eesti erasektoris (World Bank Enterprise Surveys, 2020)

Intervjueeritavate väitel tekitasid välisurgudel keerukusi ka logistilised ning laiemad Euroopa poliitikaga seotud küsimused. Seda ilmestavad järgmised väljavõtteid intervjuudest:

- „Ma arvan, et välisurgudel, kui me vaatame siin Soomet-Rootsit, siis ikkagi see teatud usaldamatus on sees, või selline eelarvamus, et kui tuleb Eestist, siis see peab esiteks olema paduodav ja kindlasti see ei ole sama hea, kui see oleks Soomes tehtud. Et kuigi meie tegelikult oleme nüüd Soomes münud üle kümne aasta, siis ma arvan, esimesed kolm-neli aastat oli seda eelarvamust igakuuliselt tunda.“
- „Üks äri on karm konkurents ja teine on see, et meil lihtsalt nii pika logistikaga kaob see kiire eelis ära, mis meil täna siin lähiregioonis on.“
- „Konkurentsivõime on meil selline, et ta piirdub praegu siin selle Balti merega. Aga teistpidi ütleme see Euroopa Liidu kogu CO2 kaubanduse värk ju samamoodi teeb ekspordi mõttetuks kolmandatesse riikidesse. Ütleme praktiliselt kõik (sektor) eksport on sellega nagu ära lõigatud, ei ole võimalik enam, ei saa teha niimoodi.“
- „Vene turg täitsa kadus ära. Nad olid väga huvitatud. Aga see asi lõppes ära siis, kui tuli (konkurent), siis nad hakkasid ise tegema ja meid polnud seal vaja, vaid vastupidi - me häirisime.“

Joonis 3.5. Välisuru teenindamisest loobumise põhjused (1 – täiesti ebaoluline ... 5 – väga oluline).

Kokkuvõtteks võib öelda, et suurim eksporti takistav tegur välisinvesteeringuga ettevõtete puhul on seotud tööjõu kättesaadavusega, eriti just oskustööjõuga. Eksporti takistavate tegurite osas on suurenenud ka bürokraatia hulk ning toodangu omahinna suurenemine, samal ajal kui konkurents välisurgudel on jäänud sarnaselt kõrgele tasemele ning pigem isegi tõusnud. Tööjõuküsimuste kõrval on teine oluline tegur majanduspoliitiline ebastabiilsus. Peamiseks välisurgudel äritegevuse lõpetamise ajendiks on koostöö lõppemine senise partneriga ning välisomaniku strateegia või kontsentreerumine olulisematele sihtturgudele. Valdavalt välisurgudele sisenemise meetodiks on Eesti välisomanikega ettevõtete puhul allhanketöö tegemine emafirmale või tema tütarfirmadele, aga ka omatoodangu otsese eksportimine.

3.4. Innovatsioon ja tehnoloogia

Eestis tegutsevate ettevõtete jaoks nende kapitali päritolust sõltumata on siinse ärikeskkonnaga seotult üheks suuremaks väljakutseks kiiresti kasvanud tööjõukulud. Ühelt poolt ilmestab see Eesti majandusarengu edusamme ja on meeldiv areng töötajate jaoks, kuid teisalt tekitab ettevõtetele pideva surve oma ärimudeleid ja tegevuspõhimõtteid uuendada, et püsida rahvusvahelises konkurentsisis.

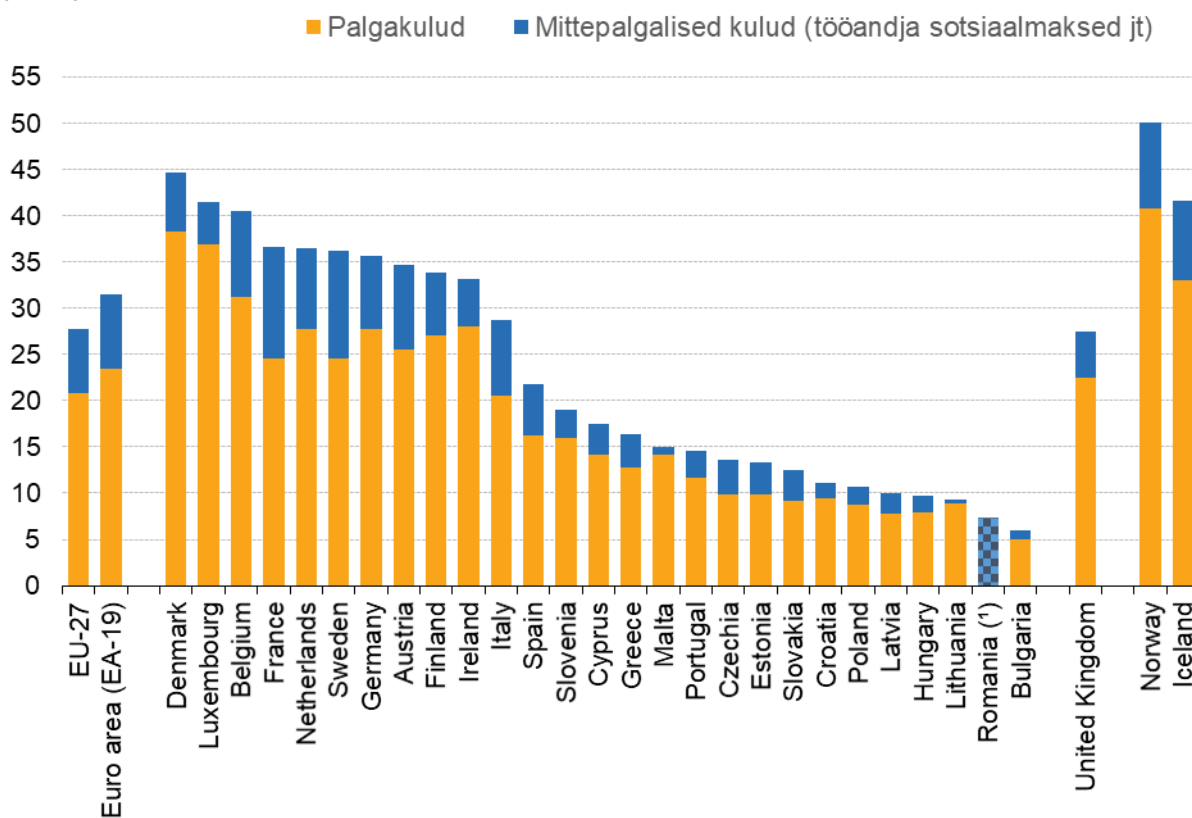
Tööjõul on majanduse toimimises oluline roll ning see on peamine tootmistegur kasutatava kapitali ehk tootmistehnoloogia ja seadmete ning loodusvarade (maa, maavarad, mets jne) kõrval. Ettevõtjate seisukohast tähendavad tööjõukulud inimtöö eest makstavat hinda. See sisaldab nii

töötajate palku, aga ka mittepalgalisi kulusid, peamiselt tööandja makstavaid sotsiaalkindlustusmaksid.

Eesti ei ole enam odava tööjõuga maa. Järgneval joonisel 3.6 on näidatud Eesti suhteline koht Euroopa Liidu liikmesriikide hulgas tööjõukulude alusel kogu majanduses tervikuna (välja arvatud vaid põllumajandus ja avalik haldus). Võrreldes teiste 2004. aastal Euroopa Liidu liikmeks astunud riikidega on tööjõukulu Eestist kõrgem vaid Tšehhis ja Sloveenias ning Maltal ja Küprosel. Suur osa Eestiga sarnaselt stardipositsioonilt alustanud riike – Slovakkia, Horvaatia, Poola, Läti, Leedu, Ungari, Bulgaaria ja Rumeenia on jäänud tööjõukulude tasemelt meile alla. Kuid siiski on erinevus tööjõukuludes võrreldes meie Põhjala naabritega siiski veel enam kui kahekordne.

Hinnangulised tööjõukulud tunnis, 2019

(EUR)

Märkus: andmed hõlmavad 10 või enama töötajaga ettevõtete kogu majandust (v.a põllumajandus ja avalik haldus). Esialgsed andmed.

RO: kuvatud on ainult tööjõukulud tunnis. Palkade / palgaväliste tööjõukulude jaotust 2019. aasta

Joonis 3.6. Hinnangulised tööjõukulud tunnis, 2019 (eurot)

Allikas: Eurostat (andmetabel lc_lci_lev)

Eesti tööjõu suhteline kallidus on suurenenud just viimase 6-7 aasta jooksul (**Tõrge! Ei leia viiteallikat.**). Eelmise, 2008-2009. aasta majanduskriisi järel ajutiselt surve tööjõukulude suurenemiseks kahanes, kuid alates 2012. aastast on Eesti tööjõukulud järjepidevalt kasvanud kiiremini kui meie konkurentidel Kesk-Ida Euroopast. Tabelist 3.3 näeme, et tööstustöötaja tunnitööjõukulud on ajavahemikus 2008-2019 kasvanud 74 protsenti ehk 5,3 eurot. See on vaadeldavate riikide hulgas kasvutempo mõttes teine tulemus Läti järel ja Leedu ees. Ehk samad mured puutuvad ka meie naaberriike. Kuid viimase kümne aastaga on toimunud ka uus murrang – Eesti töötaja tunnitööjõukulud tööstuses on alates 2017.aastast suuremad kui Portugalil ja

arvestades Kreeka tööjõukulude paigal püsimist on tõenäoline, et ka Kreekast on meie tööjõukulud peagi suuremad.

Tabel 3.3. Tööstustöötaja tunnitööjõukulud ja nende muutused aastatel 2008-2019 Eestis rahvusvahelises võrdluses

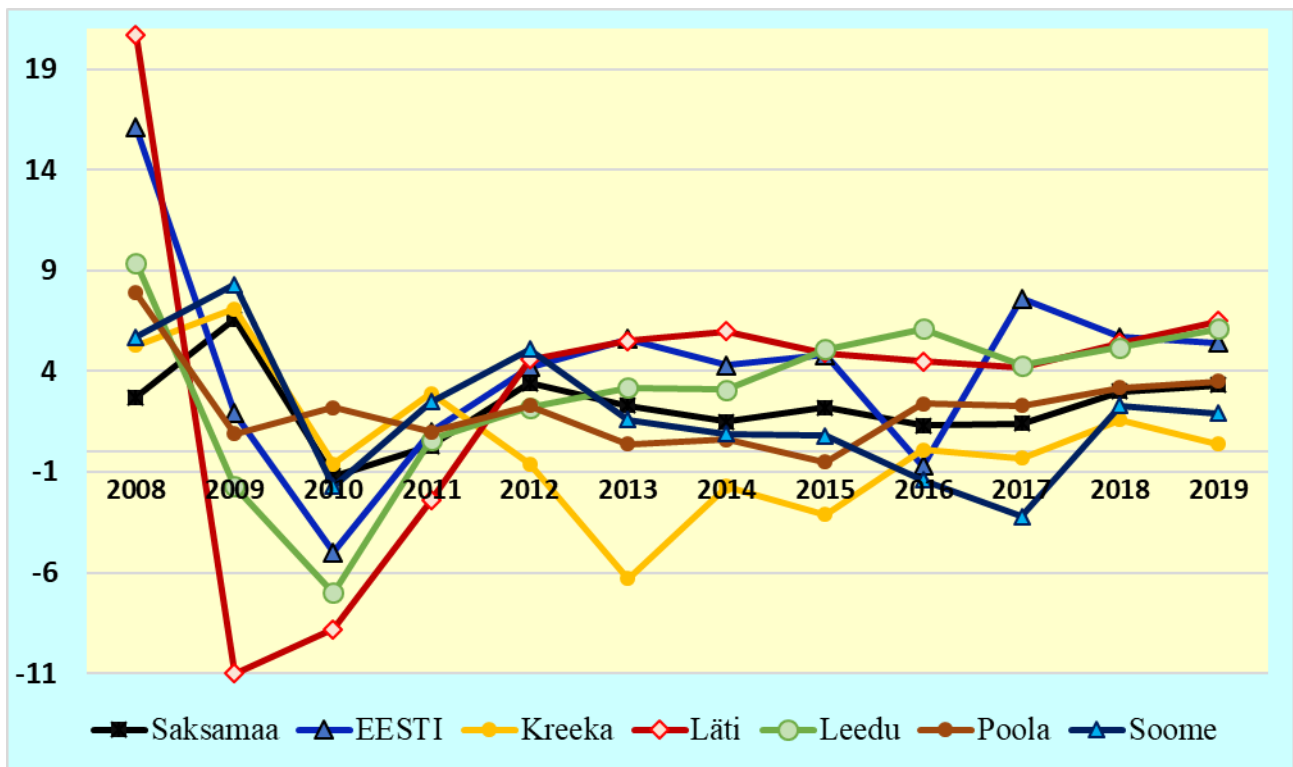
Riigid	Tööjõukulud (koos maksudega) töötunni kohta eurodes						Tööjõukulude kasv 2019 a. võrreldes 2008 a.	
	2008	2012	2016	2017	2018	2019	kordades	eurodes
EESTI	7,2	8,2	10,3	11	11,7	12,5	1,74	5,3
Läti	5,2	5,5	7,2	7,8	8,8	9,5	1,83	4,3
Leedu	5,5	5,5	7,3	8,1	8,8	9,3	1,69	3,8
Tsehhi	8,7	9,7	10,2	11,4	12,6	13,5	1,55	4,8
Poola	6,8	6,8	7,8	8,5	9,1	9,7	1,43	2,9
Ungari	7,5	7,5	8,3	9,2	9,7	10,6	1,41	3,1
Portugal	9,8	10,9	10,7	11	11,4	11,7	1,19	1,9
Kreeka	15,8	15,5	15,1	15,1	15,5	16,1	1,02	0,3
Itaalia	23,8	26,8	27,1	27,1	27,5	28,3	1,19	4,5
Soome	30,1	35	37,1	36,4	36,8	37	1,23	6,9

Koostatud Eurostat 2020 andmetabeli lc_lci_lev alusel

Tööjõukuludel on väga tähtis roll ettevõtete konkurentsivõime kujunemisel. Lihtsustatult öeldes on kasvava palgasurvega toime tulekuks üks võimalus kasutada tööjõu asemel rohkem kapitali ehk teisisõnu, asendada inimtöö masinatega – automatiseerida tootmisprotsesse ja kasutada ettevõtete juhtimisel erinevaid digitaliseerimise meetodeid. Teine võimalus on säilitada tööjõupanuse osakaal, kuid püüda suurendada tööjõu tootlikkust toote- või teiste väärtust lisavate innovatsioonide kaudu. Kõige tavapärasem on see, et neid võimalusi kasutatakse kombineerituna. Seega ei ole kiire palgakasv otseselt probleemiks, kuni ettevõtted suudavad tööjõu tootlikkust suurendada samas tempos. Kui tööjõukulud kasvavad kiiremini kui tootlikkus, võib majanduse rahvusvaheline konkurentsivõime hakata kannatama, eeldusel, et suurenenud palgakulu ei ole võimalik pikaajaliselt teiste kulude arvelt kompenseerida.

Üheks indikaatoriks, mis kirjeldab riigi konkurentsivõimet kulukonkurentsi aspektist on tööjõu ühikukulu. Tööjõu ühikukulu (*unit labour cost – ULC*) arvutatakse tööjõukulu ja tööjõu tootlikkuse jagatisena. Ühelt poolt kirjeldab see suhtarv, kui suurte tööjõukuludega luuakse riigis üks ühik SKP-d. Teiselt poolt kirjeldab tööjõu ühikukulu SKP loomisel kasutatud tööjõukulude ja tööjõu tootlikkuse suhet ehk kaudselt annab hinnangu ka tootmistehnoloogiale. Kui tööjõukulude näitajalt on rikkad riigid tegevuskeskkonnana väga kallid, siis tööjõu ühikukulu mõttes ei pruugi see nii olla. Selle põhjuseks on sageli väga kõrge tööjõu tootlikkus, mis tuleneb nii ettevõtete ärimudelitest kui ka kasutatavast tootmistehnoloogiast. Tihti on selle taga ettevõtete tooteportfelli eripära, mis võimaldab väärtusahelas loodud lisandväärtust välja võtta lõpptoodangut kõrgema kasumimarginaaliga müües.

Tööjõu ühikukulu on viimase kümnendi jooksul kasvanud Eestis (ja ka Lätis, Leedus) võrrelduna teiste Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega kasvanud väga kiiresti. Jooniselt 3.7. on näha, kuidas 2012.a. alates on kolm Baltimaad olnud igal aastal suurima tööjõuerikulu kasvuga. Näiteks 2019.a. kasvas tööjõuerikulu Lätis 6,5, Leedus 6,1 ja Eestis 5,4 protsenti eelmise aastaga võrrelduna. Samal ajal kõrge palgatasemega Saksamaal oli see kasv 3,3 ja Soomes 1,9 protsenti. Soome on üldse suutnud pidurdada palgakasvu ja suurendada tootlikkust, mille väljenduseks on tööjõu erikulu kasvu järjekindel aeglustumine 2012.a. kuni 2017.a, mil tööjõu erikulu lausa kahanes.

Joonis 3.7. Töjõu ühikukulu (unit labour cost) aastane muutus, 2008-2019 (%)

Allikas: Eurostat 2020 (andmetabel TEC00130)

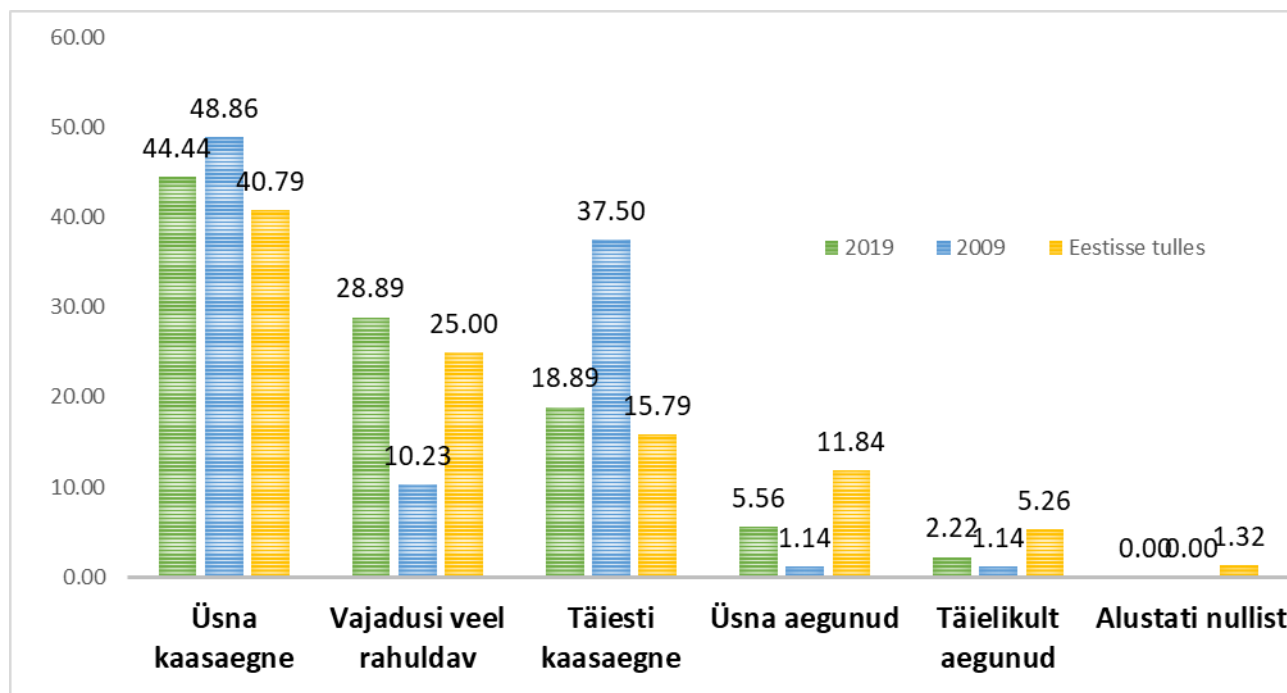
Joonis 3.7. ilmestab olukorda, kus Eestis tegutsevatel ettevõtetel on olnud keeruline kasvavaid töjõukulusid tootlikkuse suurendamisega kompenseerida. Mõeldes nii Eesti demograafilisele olukorrale kui ka välisöjõu kasutamise võimalustele, saab lähikümnendi järjest süvenevaks väljakutseks olema, kuidas tagada ettevõtete rahvusvaheline konkurentsivõime töjõupuudusest tingitud kasvava palgasurve olukorras. Seda kinnitavad nii käesoleva töö raames läbi viidud intervjuudest kõlanud seisukohad kui ka ettevõtete poolt esitatud poliitikasoovituste rõhuasetus. Nii veebiküsitluse tulemused kui ka intervjuud viitasid automatiseerimisele ja digitaliseerimisele kui kõige olulisemale tegevussuunale, mis võimaldab Eestis tegutsevatel välisosalusega ettevõtetel säilitada rahvusvaheline konkurentsivõime.

Järgnevalt selgitatakse välisosalusega ettevõtete digitaliseerimise ja automatiseerimise alaseid tegevusi ja tulevikuplaane, kui ühte võimalust tootmistehnoloogia efektiivsemaks muutmiseks ning inime töö asendamiseks kapitaliga. Seejuures kirjeldatakse ka digitaliseerimise ja laiemalt tehnoloogiliste muutuste läbiviimisega seotud takistusi. Joonisel 3.8 on kujutatud muutused Eesti välisomanikega ettevõtete tehnoloogilises seisundis kahe uuringu vahelisel perioodil. Kui 2009 aastal pidas 86.4% küsimustikule vastanutest enda ettevõtte tehnoloogilist seisukorda kas täiesti või üsna kaasaegseks, siis tänaseks on vastav näitaja langenud 63.3%-le. Samuti on suurenenud täielikult aegunud ning üsna aegunud tehnoloogiaga ettevõtete osakaalud. Osati selgitab asjaolu kaasaegse tehnoloogia muutumise kiiruse hüppeline kasv. Teiselt poolt on ka võrdlusbaas erinev, sest 2009. ja 2019.a küsitlusele vastanud ettevõtete koosseis on erinev. Nagu tabelis 3.2 eelnevalt oli ka välja toodud, on ligipääs uutele tehnoloogiate Eestis saavutamas üha suuremat osatähtsust. Ettevõtted peavad pidevalt enda tehnoloogilist olukorda kaasajastama ning tehnika aegub kiiresti. Väljavõtteid intervjuudest:

- "Selle tehase rekonstrueerisime hiljuti täielikult, vahetasime praktiliselt kõik sisustuse ja sisseseade välja. Kvaliteedinõuded on oluliselt kasvanud, täpsused on muutunud sada korda täpsemaks."

- "Kui nüüd lugeda näiteks kõik need tehnoloogiad, mis on (sektor) toonud siin erinevatel aastatel turule, siis me oleme väga innovaatilised olnud. Pidev areng on siia täna sisse kirjutatud."
- "Digi muutub nädalatega, mitte enam aastatega. Et selles mõttes see on niisugune valdkonna väljakutse. Andmemahd on nii jõhkraks läinud, et keegi ei jõua neid Excelis läbi käia."
- "Paljudel Eesti ettevõtetel on juba näha, et kes jäävad vanasse tootmistsüklitesse kinni – et ega sealt midagi head ei tule. Sa pead kogu aeg sisemiselt efektiivistama."

Joonis 3.8. Ettevõtete tehnoloogia seisund praegu ja esimese välisinvesteeringu saamise ajal.

Küsimustiku järgmine osa käsitles kvaliteedisertifikaate. 55-st antud küsimusele vastanuist 39-l on juhtimis- või kvaliteedisertifikaat, 16-l need puudusid. Enim levinud juhtimis- või kvaliteedisertifikaadid Eesti välisomanikega ettevõtetes on ISO 9001 ja ISO 14001. Osad vastajad mainisid oma tööstusharu spetsiifilisi sertifikaate, näiteks vandetõlgi sertifikaat. Üks vastaja kasutab isejuhtiva organisatsiooni juhtimispraktikaid (RHP for Horticulture, 2.0).

Järgmisena uuriti küsimustikuga teadmussiirde olulisust nii Eestist emaaettevõttesse kui ka vastupidi. Jooniselt 3.9 selgub, et hinnangud teadmussiirde olulisusele on pigem vähenenud. Kui 2009. aastal kandsid välisomanikud kõige rohkem emafirmast Eestisse toote- ja protsessiarenduse (3.73) ning turundus- ja juhtimisalast oskusteavet (3.48), siis nüüdseks on nende tähtsused vähenenud vastavalt 3.29 ning 2.96 pallini. Digitaalsete tehnoloogiate alaste teadmiste ülekanne on võrdlemisi madala hinnanguga, 2.83 Eestis asuvasse üksusesse ning 2.04 emaaettevõttesse. Osaliselt võib seda selgitada aga ka oluliselt suurem nõudlus digitaalsete tehnoloogiate osas, mida ei suudeta piisavalt alati emafirma poolt täita. Lisaks tuleb intervjuudest välja, et eriti just suuremates ettevõtetes loodetakse pigem enda ettevõttesisestele ressurssidele, sest mujalt on kompetentsi keeruline leida. Tihtipeale on aga vastutusalad (eriti just T&A) ära jagatud emaaettevõtte erinevates riikides paiknevate üksuste vahel ning Eesti osakondade roll selles on võrdlemisi väike. Sellele viitab ka veebiküsitluses antud 2,84 punkti maksimaalsest viiest punktist küsimusele, kuidas jaguneb teadus- ja arendustegevuse alaste küsimuste puhul otsustusõiguse emaaettevõtte ja Eesti allüksuse vahel.

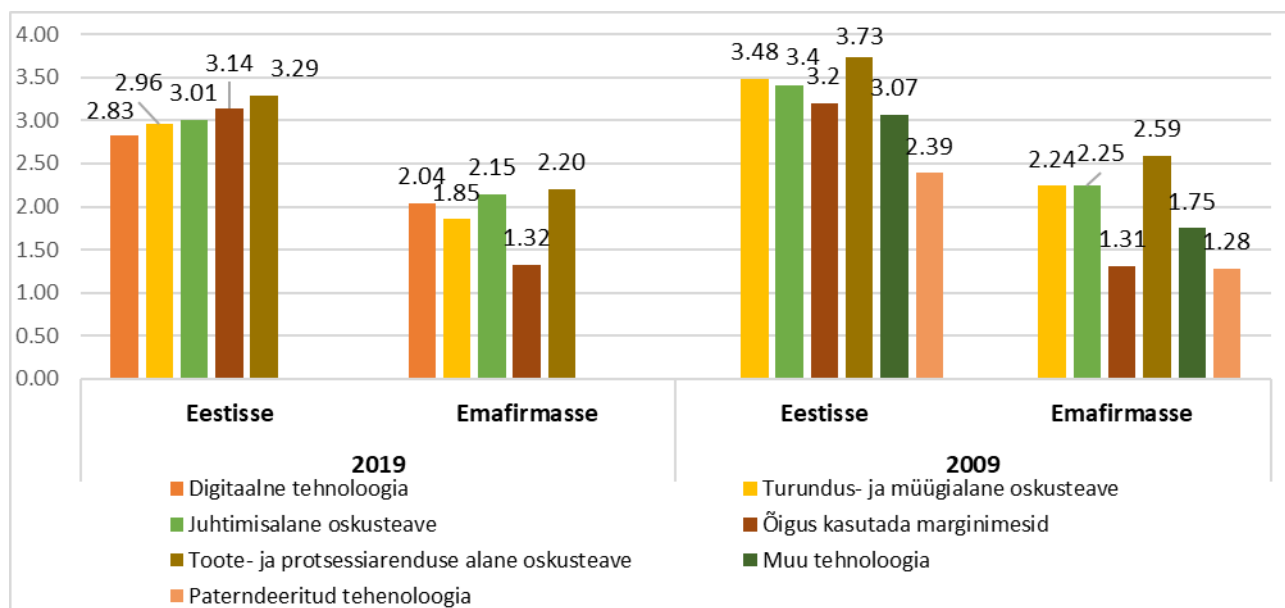
Kui selles osas leidub ka väga tublisid erandeid. Näiteks Henkeli kontserni polüeretaanvahtude alase kompetentsi oluline keskus asub Henkeli Pärnus asuvas allüksuses. Ericsson Eesti on viimastel aastatel väga oluliselt muutnud oma tegevusprofiili ja liikunud tavalisest masstootmisest

ära prototüüpide testimisele, mis on selgelt arendustöö suunitlusse liikumine. 2020.a. sügisel töötab ca 45% Ericssoni 2100 töötajast prototüüpide katsetamisel ja kaasatud on enam kui 50 riigist pärit kõrgharitud spetsialiste.

Teadmussiirde olukorda ilmestavad ka järgmised väljavõtted korraldatud intervjuudest:

- ”Tänu meie inimeste tööle oleme suutnud näiteks ka emattevõtte mingisuguseid äriprotsesse optimeerida.”
- ”Kõige olulisem on ettevõttesisene kompetents.”
- ”Siin võib olla ise mõtled, et ma leiutasin sellise asja...aga keegi teine juba teeb ja keegi teine arendab. Meil on eraldiseisvad üksused ja igalühel on enda ülesanded. Info läheb R&D-sse ja tootearendus käib keskselt.”

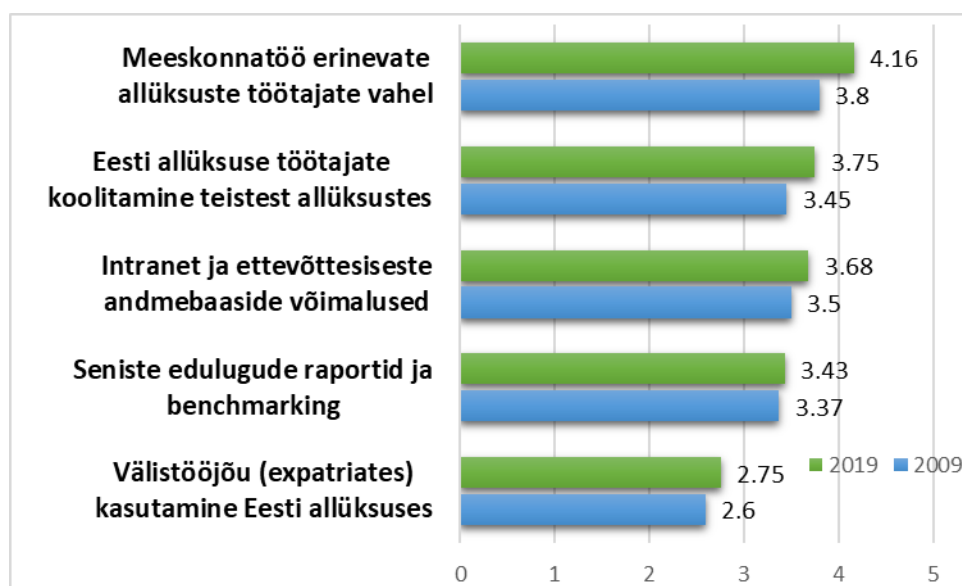

Joonis 3.9. Välisinvesteeringu tagajärjel toimunud teadmussiire emafirmast Eestis asuvasse tütar-ettevõttesse ja vastupidi (1 – ülekannet ei ole ... 5 – väga suur ülekanne).

Jooniselt 3.10 selgub, et teadmussiirdeks kasutatavate erinevate vahendite suhteline tähtsus on vastajate hinnangul suurenenud. Kõige rohkem hinnatakse hetkel meeskonnatöö tegemist erinevate allüksuste töötajate vahel (4.16) ning enda töötajate koolitamist teistes allüksustes (3.75). Kõige väiksema tähtsusega teadmussiirde meetodiks hinnati välistööjõu kasutamist Eesti allüksuses. Seda selgitab samas asjaolu, et välistööjõud on Eestis raskesti kättesaadav. Samas kasutatakse edukalt ka mitmeid teistsuguseid allüksusesse teadmiste ülekande vahendeid:

- ”Me üritame omavahel kasutada avatud innovatsioonimeetodit, me kaasame hästi palju tarnijad, me kaasame kliente, me kaasame mingi teadusasutused, mis iganes ja mingid täiesti teisest valdkonnas võib-olla. Ja, aga, võib-olla kohalik, ütleme, töötajaskond, kes natuke võib-olla passiivsed ja kardavad, nad mõtleavad pigem Eesti piires, mõtleavad Baltikumi piires.”
- Me oleme innovatsiooni püüdnud oma inimeste jaoks turgutada igasuguste üritustega, mis me korraldame - sisemised häkatonid, et inimestes seda innovatsioonikirge üleval hoida.”
- „See on tarbijapõhine innovatsioon siis põhimõtteliselt, nad suruvad seda peale. See on väga motiveeriv, kuna tegelikult on see, et kui sul on teada, et sul toote hind läheb näiteks kolm protsenti odavamaks, siis kuskilt sa pead selle kasumi teenima ja selles suhtes enamik kliente nagu väga head, et nad jagavad teadmisi ja aitavad koolitada ja läbi oma nõuete tegelikult julgustavad seda innovatsiooni.“

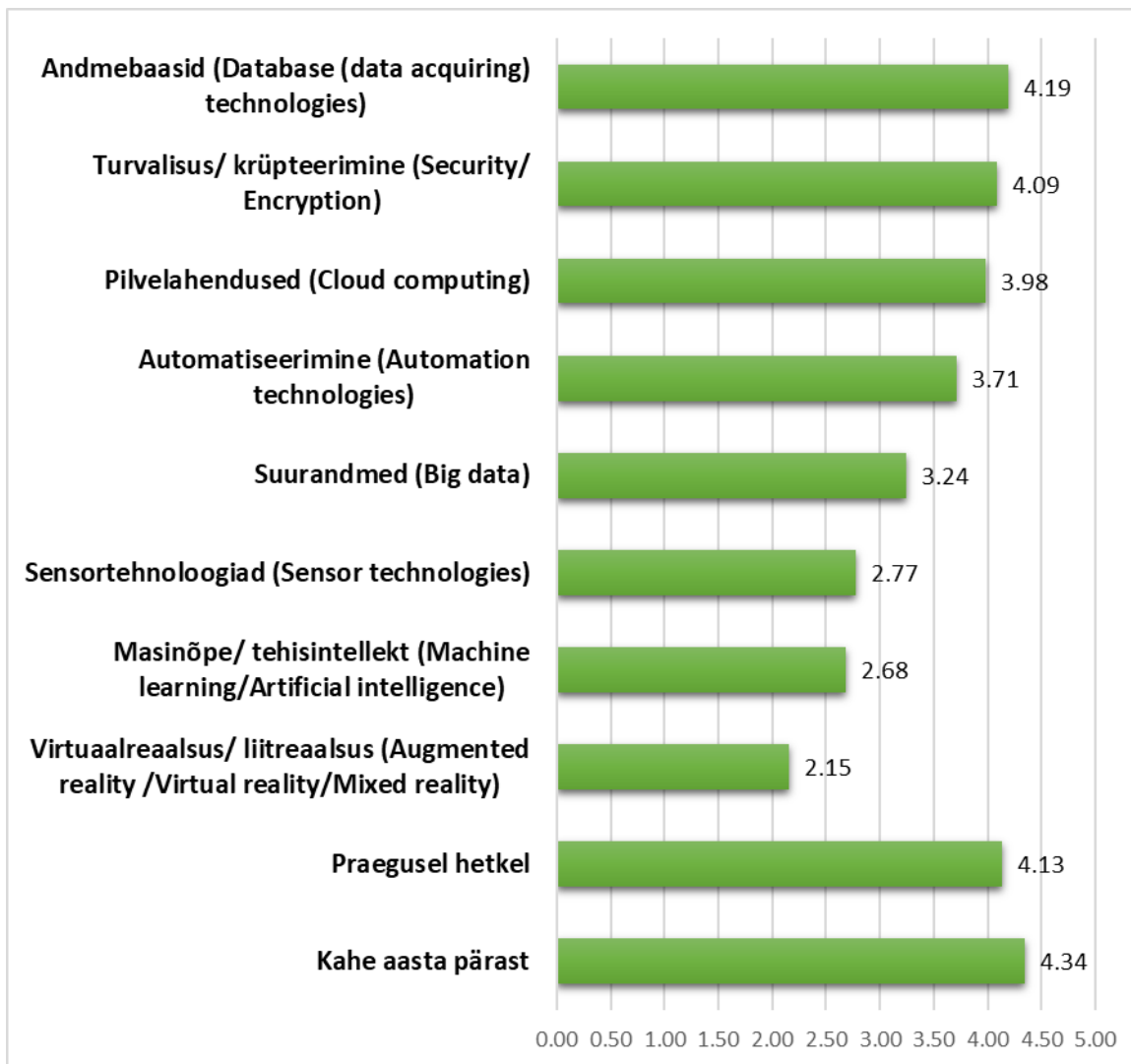
- „Just ükspäev leppisime kokku, et me järgmisel nädalal saame grupiüleselt kokku. Me panime sellise R&D tiimi kokku, meil on esimene *kick-off* meeting, kus proovime hakata mingisuguseid reegleid ja niisugused kontserniüleseid arendusi kommunikeerima, raporteerima.“

Joonis 3.10. Emaettevõttest Eesti allüksusesse teadmiste ülekande vahendid (1 – täiesti ebaoluline ... 5 – väga oluline).

Joonisel 3.11 on kirjeldatud vastanute hinnanguid digitaliseerimise erinevate vahendite tähtsust ettevõtetes. Valdav osa vastanutest leiavad, et digitaliseerimine on väga oluline (4.13) ning selle tähtsus kahe aasta pärast on veelgi suurem (4.34). Digitaalsed tehnoloogiad muutuvad kiiresti ning nende rakendamise võimalusi on mitmeid. Kõige suurema tähtsusega leiti ettevõtete poolt olevat andmebaaside tehnoloogiad (4.19), krüpteerimine ja turvalisus (4.09), pilveteenustel põhinevad lahendused (3.98) ning automatiseerimine (3.71). Kõige vähem tähtsustati küsitletute poolt aga virtuaalreaalse mõju (2.15) ning masinõppe või tehisintellekti kasutamise võimalusi (2.68). Selge on aga see, et digitaliseerimine on pea kõikides sektorites omandamas üha suuremat kaalu, eelkõige andmete kogumise näol. Kogutud andmete kasutamine on aga pigem hetkel problemaatiline. Intervjuudes on digitaliseerimise tähtsust kirjeldatud järgmiselt:

- „Soov, tähtsus või reaalne kasutus on nagu hästi oluliselt erinevad asjad. Reaalne kasutus on nõrk. Soov on rohkem kasutada ja tuleviku tähtsus saab olema katastroofiliselt suur. Aga olemasolevat tehnoloogiat me ei suuda kindlasti ümber vahetada väga kiiresti. Siis vaade on tootmise optimeerimine, kus siis igasugusel tarkvaralisel lahendusel AI-l ja kõigel muul saab olema ilmselgelt väga suur roll.“
- „Terve (sektor) tunnetab seda, et see digitaliseerimine muudab seda äri. *Business-to-Customer*-tüüpi ärimudel trügib kindlasti selle digitaliseerimisega sisse.“
- „IT teenused on ikkagi need kus me järjest põnevamaid asju saame teha. Pilveteenused on kindlasti üks innovatsioon. Siis võib öelda ka andmekeskused ... nii paljudes valdkondades toimub nii palju.“
- „Neid asju mida teha oleks väga palju. Näiteks saada masinad omavahel infot vahetama, liikumisandurid ning pilveteenustega. Tänapäevane müügianalüütika, müüki analüüsiv tarkvara oleks vaja teha.“
- „Andmeanalüütika juurutamine on üks kõige olulisemaid (innovatsioone). See on kõige suurem muutus viimastel aastatel ning see jätkub veelgi.“

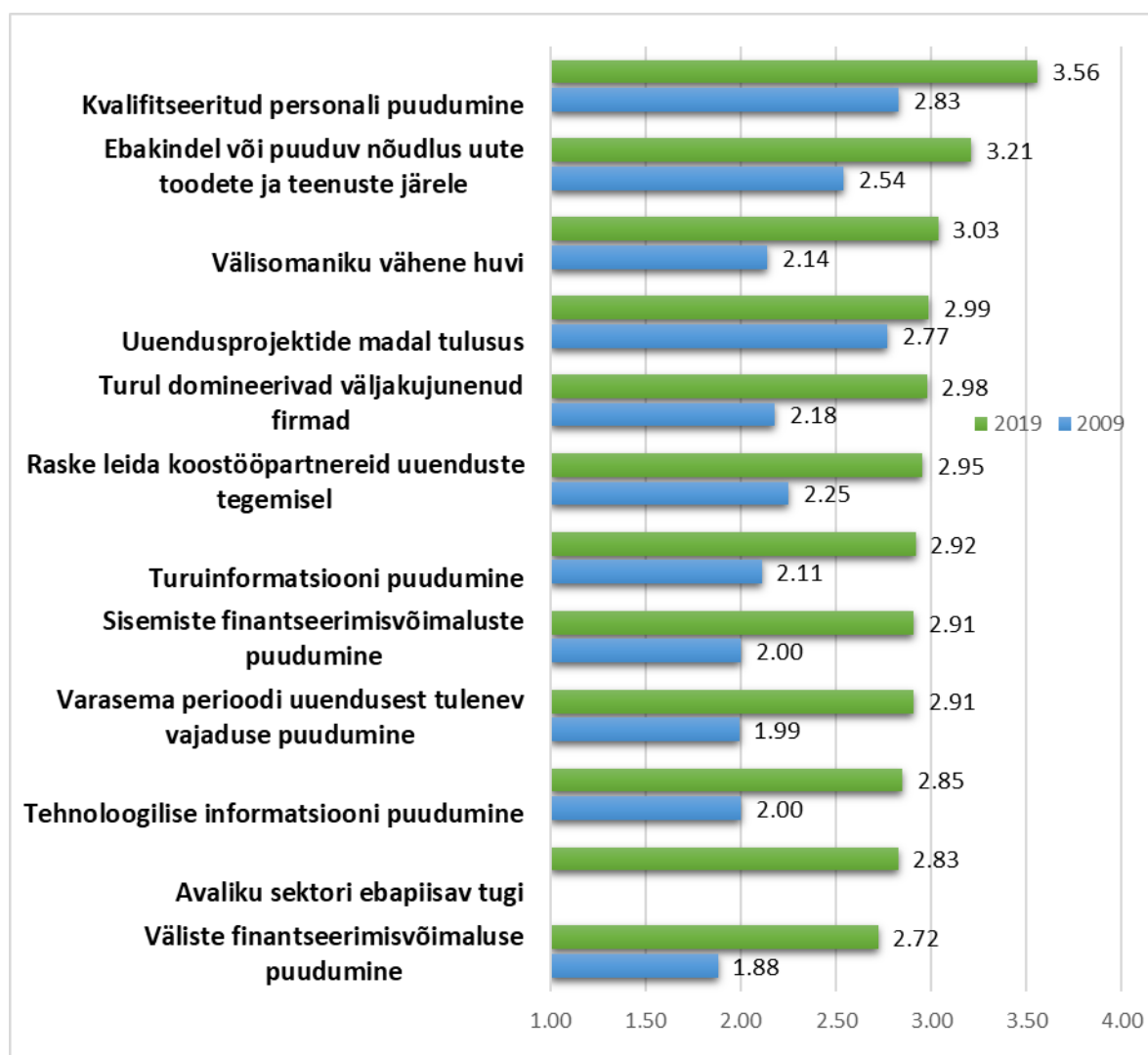

Joonis 3.11. Digitaliseerimise olulisus ning tähtsaimad valdkonnad 2019 (1 – täiesti ebaoluline ... 5 – väga oluline).

Järgneval joonisel 3.12 on näidatud innovatsiooni takistavate tegurite tähtsus. Võrreldes kümne aasta taguse uuringuga on kõikide takistavate tegurite suhteline tähtsus suurenenud. Nüüdseks on kõige tõsisemad innovatsiooni takistavad tegurid kvalifitseeritud personali puudumine (3.56), ebakindel nõudlus uute toodete ja teenuste järele (3.21) ning välisomaniku vähene huvi innovatsiooni osas (3.03). Vastavad näitajad on igaüks ajas ka oluliselt kasvanud, kõige enam aga välisomaniku huvi puudumine (2.18-lt 3.03-le). Mõnikord leiavad ettevõtted, et uuendusprojektid on madala tulususega (2.99) või sobivaid koostööpartnereid on keeruline leida (2.95). Kõige vähem takistavad innovatsiooni väliste finantseerimisvõimaluste puudumine (2.72) ning avaliku sektori vähene tugi (2.83). Innovatsiooni takistavate tegurite ilmestamiseks on toodud ka järgmised väljavõtted intervjuudest:

- (Eestis innovatsioonide tegemise võimekuse kohta) ”Tegelikult ta on üsna madal, sellepärast et seda ressursi, mida sinna ollakse valmis paigutama, on väga vähe. See võib ka tulla enda sellest, et tegelikult Eesti ettevõtted on ikka hästi ratsionaalsed, et see võime näha tulevikku on ka väga madal, et see katsetamise julgus ei ole väga kõrge.”
- ”...aga Eestis (pole) nagu mingisugust kompetentside kättesaadavust, sul ei ole tihti valikut, kui sa tahad kasvõi alternatiive, seda uut kogemust, ei ole, lihtsalt mass on väike.”

- (innovatsioonide arendamisest) ”ega me ei tööta neid ise välja, me tellime ikka selle arenduse sisse. Võimekus seisneb selles, et tehnoloogiat kasutada osata. Inimesed peavad õppima selle selgeks ning õppima kasutama ka.”
- ”Meilt ei ole nagu küsitud. Meie ise seda ei otsusta – meie teeme enda osa ajast ning ongi kõik. Kui keegi paluks, siis loogiline et võiks. Aga omanik aktsepteerib küll Eesti ülikoole, aga see otsus tuleb väljast.”
- ”Et ega meie mehitatus ei ole selline, et oleks väga pika ajaks arenguprojekti võimalik teha, teine pool on see ka see nii-öelda ettevaatav ärintulu kasu. Et mida me näeme sellest, et kui me ta hakkaksime (..) mingisugust projekti läbi vedama. Sellega on tore kaheldamatult, aga see peab päeva lõpuks ikkagi ka transleeruma mingiks tooteks või vähemalt peaks olema meil mingi nägemus, et kui me täna tahame panna mingisugune pool miljonit eurot järgmise kahe aasta jooksul sinna projekti alla magama.”
- ”Eks need probleemid on nagu ikka – inimesi on vähe, inimesi on raske leida. Tihti sõltub arendus ühest inimesest ja kui ta ei tule ...”

Joonis 3.12. Innovatsiooni takistavad tegurid (1 – täiesti ebaoluline ... 5 – väga oluline).

Kokkuvõtteks võib öelda, et digitaliseerimine ning uute tehnoloogiate kasutamine on äärmiselt oluline Eestis tegutsevate välisosalusega ettevõtetes. Vajadus selliste tehnoloogiate kasutamise järgi ainult suureneb, kuid samas on probleeme nii tehnoloogiliste innovatsioonide teostamise kui ka personali osas, kes uusi seadmeid ning rakendusi kasutama hakkab. Olulisel kohal on andmebaaside tehnoloogiad ning andmeanalüüsi roll nii tootmise kui ka müügi toetamisel. Samas leiavad mitmed

küsitlute, et peamine takistav tegur innovatsioonide sisseviimisel on siiski kvalifitseeritud tööjõu puudumine ning ebakindel nõudlus uute toodete ja teenuste järele. Pigem keskendutakse tehnoloogia osas protsesside efektiivsemaks muutmisele, kui uute arendamisele. Samas loodavad ajaga kaasas käimiseks mitmed ettevõtted siiski ematettevõtte T&A osakondadele või siis suuremate ettevõtete puhul ka ettevõttesisesele kompetentsile. Üldjoones võib öelda, et võrreldes 10 aastat tagasi tehtud küsitlusega on paljudel ettevõtetel negatiivsem nägemus enda tehnoloogilisest seisundist. Osaliselt selgitab seda ka tehnoloogia üha kiirem areng.

3.5. Autonomia ja suhtevõrgustikud

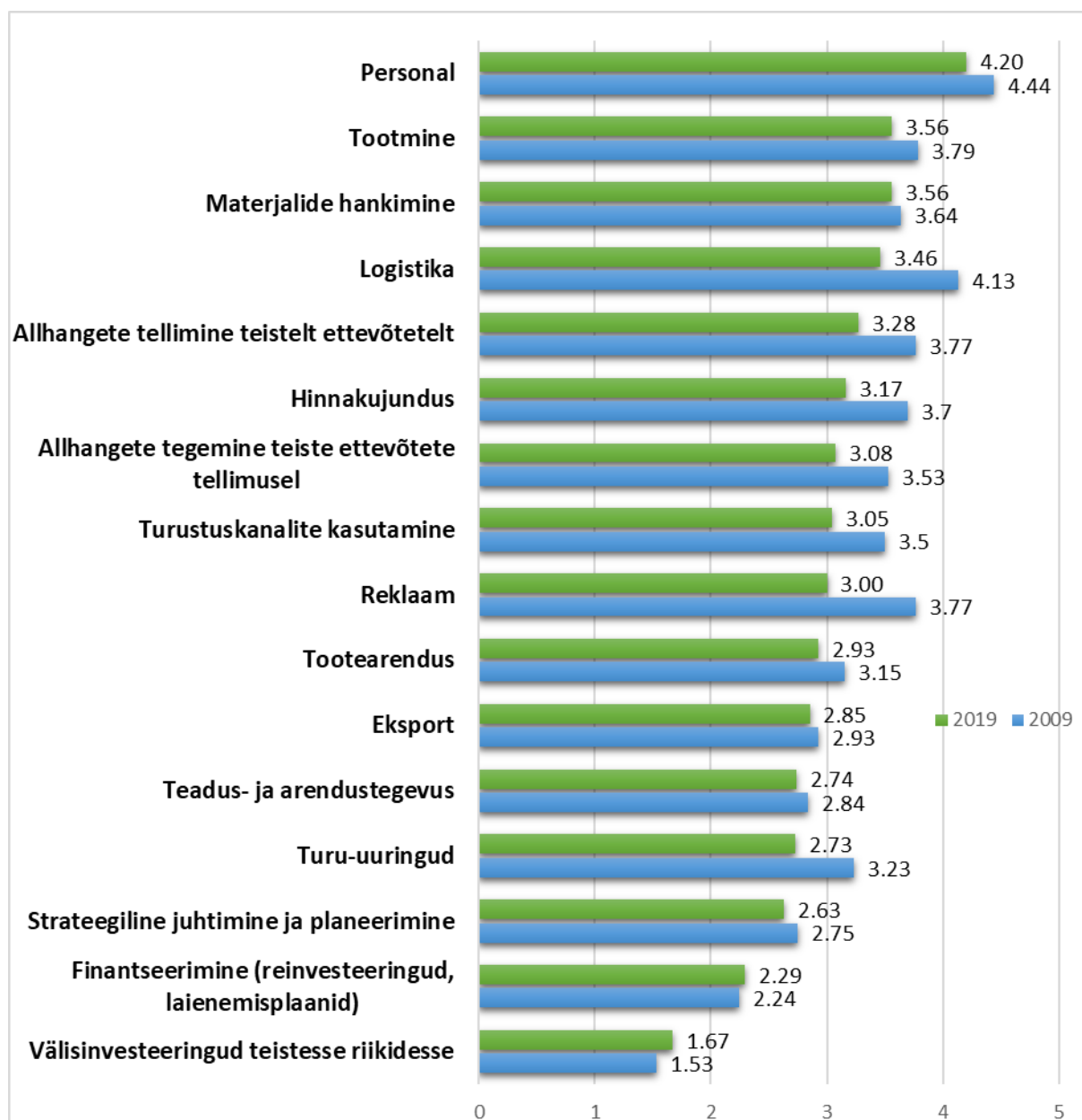
Joonisel 3.13 selgub, et võrreldes 2009. a. seisuga on Eestis tegutsevad välisomanduses ettevõtete otsustusprotsessid rohkem välisomaniku hallatud – hinnangud autonoomsuse osas on kõik kas vähenenud või jäänud sisuliselt samaks. Võrreldes 2009 aasta andmetega on enim langenud otsustusprotsesside kontroll reklaamimise (0.77 punkti) ja logistika (0.67) osas.

Eestis paiknevatel välisinvesteeringutega ettevõtetel on välisomanike poolt kõige rohkem kontrollitud valdkonnaks investeerimis- ja finantseerimisotsused, eelkõige välisinvesteeringud teistesse riikidesse (1.67) ning finantsseerimine ja laienemisplaanid (2.29). Nende otsuste puhul on väga suur välisomaniku roll ajan püsinud, mis on ka ootuspärane tulemus. Välismaine omanik otsustab peamiselt ka Eestis paikneva ettevõtte strateegilise juhtimise ning planeerimise osas (2.63), aga ka teadus- ja arendustegevuse (2.74), tootearenduse (2.93) ja eksporttegevuse osas (2.85). Suurem autonomia antakse välisomaniku poolt Eesti allüksusele tegemaks reklaamimise (3), turustuskanalite kasutamise (3.05) ning hinnakujundusega seotud otsuseid (3.17). Allhangete tellimine teistelt ettevõtetelt on välisomanikust sõltumatum kui allhangete tegemine teiste ettevõtete tellimisel, vastavalt 3.28 ning 3.08. Kõige rohkem otsustusõigust on Eesti allüksustel personaliga seotud otsuste (4.2), tootmise (3.56), materjalide hankimise (3.56) ning logistika osas (3.46). Uurimis- ja arendustegevuse ning ka tootearenduse autonomia sõltub pigem siiski sinise üksuse tegevusprofiilist ning sektorist. Mõnikord osalevad siinsed töötajad samuti arendusprotsessides, kuid tihtipeale on tegemist asukohas planeeritud allüksuse spetsialiseeritud konkreetse ülesandega, näiteks tootmisega. Mitmes tegevusvaldkonnas piirub arendustegevus välisomanikult saadud tootenäidise kvaliteedijuhiste juurutamisega. Otsustusprotsesside jagunemist on kirjeldanud ka intervjueritud ettevõtete juhid järgmistes väljalõigetes:

- ”Kus me oleme suhteliselt sõltumatum või suhteliselt ise otsustavad ikkagi, see on kohalik turg. Suures plaanis ma julgen öelda, kui meil peaks olema vajalik kellegagi leping lõpetada või kellelegi uue olulise kliendiga lepingusse minna, on puhtalt nagu kohaliku tasandi otsus. Mis puudutab kontserni, siis otse loomulikult strateegiliselt ärimuudatused, ettevõtete ostmine-müümine, strateegiliste varade ostmine-müümine, mingite ärisuundade kinnipanek, äraandmine, mis iganes - see on kõik kontserniga seotud täiesti kindlasti. Investeeringud on kontserniga seotud. Ja siis teistpidi ka finantseerimine, siin pole nagu üldse mõtet rääkida.”
- (Emafirmast sõltuvana või mittesõltuvana olemise kohta) ”Sõltuvana, sõltuvana. Sellises keskkonnas sa ise mingeid sooloid ei tee. Tegelikult omanik annab sulle ikkagi ette teatud strateegilise raamistiku. Näiteks sina opereerid täna (toode) ja sinu põhikanaliks peab olema see. Täna ei ole nii, et ma võtan raha, hakkan ehitama mingisugust uut bisnist. Sellist vabadust mul ei ole, aga tervikuna kui ma vaatan oma isiklikku rolli, siis selles vabaduse aste on suur. Keeruline on nagu nuriseda, aga ta ei ole jah nii agiilne nagu tahaks ja ka kõik sellised tehnoloogilised süsteemid, ütleme selle ettevõtte arhitektuuris ja tehnoloogiline kiht, see on väga tsentraalne, ülimalt tsentraalne”
- ”Me oleme täna üsna sõltumatum ehk turupõhised otsused tehakse Eestis, need küll käivad kooskõlastusringil teatud juhtudel, aga ikkagi need turust tulenevad otsused on puhtalt Eesti

keskkonnas. (Mis valdkonnas võib-olla kõige rohkem tunda sellist sõltuvust?) Tehnoloogilises osas.”

- ”Vabadust igale poole turgudele minna ei ole. (Emafirma) on ära otsustanud siin kus kohas ja mida tarnib. Et seal nagu väga suurt isetegevust ei saa olla.”
- ”Me oleme ikkagi partnerid. Kui me oleme edukad ja toodame tootlust, siis nad investeerivad meisse. Ja investeerivad meeskondadesse. Küll me aga peame tõestama, kui me midagi tahame, et millal me selle raha tagasi maksame, seda tuleb täpselt tõestada. Aga meil on ikka kõik eraldi üksused igal pool laiali, müük, R&D, tootmine... Tootearendus käib kindlalt keskselt”
- ”Meie ettevõtte eripära ongi see, et Eesti ei ole autonoomne üksus, nii et meil on ikkagi struktuur ülemaailmne.”

Joonis 3.13. Keskmised hinnangud otsustusprotsessi jagunemise kohta välisinvestori ja Eesti allüksuse vahel (1 – otsustab täielikult välisomanik ... 5 – otsustab täielikult Eesti allüksus).

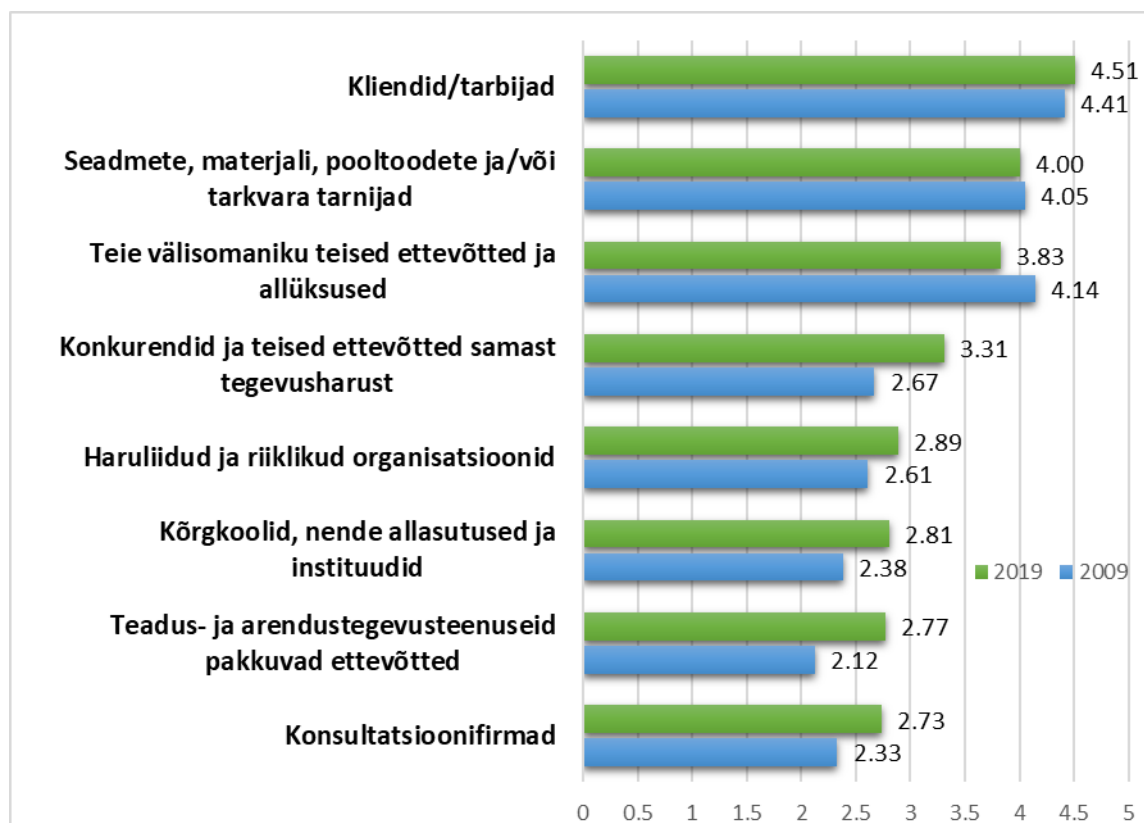
Muidugi on ka selliseid allüksusi, mis saavad kõige osas ise otsustada, ning välisomanik seab vaid eesmärgid kasumile:

- ”Ütleme niimoodi, et tegevuses me oleme suht nagu iseseisvad, et see, mis omanik meilt ootab, on kasuminumbrid. Et kui me toodame kasumit, siis meid ei torgita. Meie puhul on küll tegutsemismall see, et me ise töötame välja strateegia, mis garanteerib omanikule selle vajaliku tulususe.”
- ”Et noh, selles mõttes ongi nii, et ega selline väga lühikeste ohjadega juhtimine on jällegi teistpidi probleem nagu me oleme harjunud suhteliselt iseseisvalt toimetama ja need lahendused on kohapeal leitud. Et me nagu tavaliselt ei oota nende juhiseid, et mis me nüüd plaani võtame.”

Autonoomiat ei saa aga käsitleda staatiliseks. Seda võib ühest küljest vähendada ettevõtte välisomaniku rahvusvahelise tegevuse kogemuste suurenemine ning Eesti turu tundmise paranemine. Teisalt on töhusa koostöö ja usaldusliku suhte loomisega ka kohalikul juhtkonnal võimalik tõestada oma otsustusvõimet ja -valmidust. Siinse ettevõtte autonoomia ja juhtimisrolli suurendamine võib osutada otsustavaks eelsammuks ettevõtte turupositsiooni laiendamisel. Autonoomia jätkuv või kasvav piiramine võib aga suurendada Eestis tegevuse lõpetamise ja mujale kolimise tõenäosust. Kuigi alati ei tarvitse need otsustused ilmned samasuguse põhjus-tagajärjeseosena, on autonoomia siiski siinse üksuse tähtsuse indikaatoriks välisomaniku silmis.

Joonisel 3.14 on kirjeldatud välisinvesteeringuga ettevõtete võrgustiku suhted. Antud aspektist on paljudele välisomandiga ettevõtete juhtidele kõige olulisem siiski kliendi või tarbija vaade ning nende vajadustega arvestamine (4.51). Järgnevalt on ettevõtete juhid oluliseks märkinud võrgustikus erinevad tarnijad (4.0) ja välisomaniku teised ettevõtted / allüksused (3.83). Kõige vähem tähtsustati konsultatsioonifirmade rolli (2.73), T&A- teenuseid pakkuvad ettevõtteid (2.77), kõrgkooli (2.81) ning haruliite ja riiklike organisatsioone (2.89). Võrdlemisi olulised on ka konkurendid ja teised ettevõtted samast tegevusharust (3.31). Valdavalt on tähtsused erinevate koostööpartnerite juures jäänud võrreldes 2009. a.-ga sarnaseks. Märkimisväärselt on suurenenud tehnoloogia arenduse ning teadmussisendit jagavate partnerite roll, eriti just T&A pakkuvad ettevõtted aga ka kõrgkoolid. Siiski on antud partnerid võrreldes teistega siiski kõige madalama olulisusega – suur osa vajadusest kaetakse emafirma teiste ettevõtte läbi.

Joonis 3.14. Keskmised hinnangud erinevate koostööpartnerite olulisuse kohta välisomandiga ettevõttes (1 – täiesti ebaoluline ... 5 – väga oluline).

Koostööpartnerite olulisust eriti teadmiste ning tehnoloogia osas väljendasid ettevõtete juhid ka järgmistes intervjuude väljavõtetes:

- "Sul tekib mingisugustes valdkondades- on selleks tootmisjuhtimise all mingid alamaspektid, tootearendus, sul tekivad sellised globaalsed või mingid suuremad professionaalsed *community*'d nagu kus tekib mingi .... üks pluss üks on kuus nagu ütlevad."
- "Välisomanike eelis on esiteks see, et sul on kõik selle grupi *know-how*, kõik tehniline know-how, kõik see tehnoloogia, on sul tasuta käes praktiliselt maailma tipptasemel. See on kindlasti nagu pluss, plussiks on see ka, et ta on siin kõige tugevam tootja ja tal on kõige tugevam positsioon siin turul."
- „Samas meil on nagu teatud selline partnerite võrgustik, (sektoris). Meil on kontraktorid, kes siis saavad erinevate skeemide alusel (töö tehtud).“
- On olemas selline asi nagu (sektori) Liit - aga see tegelikult suurt eksisteeri, mina enam ühtegi kohtumist aasta jooksul pole näinud-, kes tegelikult võiks seista valdkonna huvide, uuringute eest, aga see praktiliselt ei toimi. Et (kaudsed konkurendid) on koostööpartnerid ja mingis osas ka konkurendid.
- „Meie tegevusmudel on selline, et me tooteid töötame välja koostöös kliendiga. Jah, palju sisendit tuleb kliendilt“
- "Me teeme juba täna ühisvedusid, aga nüüd me tahame teha nagu neid ühisvedusid märksa rohkem, üks võimalus on muidugi teha läbi keskladude, mis ka siin täna hoogu võtab, aga kuna (toode) on selline, et seda ei saa väga palju läbi keskladude solgutada, et seda tuleb nagu täna veel otse viia, siin on oluline optimeerimine."
- "Ülikoolidega ei ole pistmist. Ainuke, kellega meil on koolitusalaselt pistmist, on (T&A asutus). Kõikidele (sektoris) on väga oluline, nad tegelevad siis sertifitseerimisega ehk siis kvaliteedinõuded, nendel on luba väljastada seda sertifikaati.."

Konkureerivad ettevõtted teevad sageli koostööd erialaliitude raames, samas on üldjuhul välisomanduses ettevõtete juhid erialaliitude rolli ja panuse suhtes saanud kogemuste asjus pigem skeptilised ning leiavad, et neist saadav kasu on tagasihoidlik või isegi olematu. Erandina peavad erialaliite väga oluliseks need juhid, kel endal on neis organisatsioonides juhtiv roll. Esile on toodud veel asjaolu, et mõnikord kaitsevadki erialaliidud kitsalt mingi ettevõtete grupi huve, mis pärsib teiste sama sektori ettevõtete võimalusi saada koostööst reaalselt kasu.

Võrgustiku suhted konsultatsioonifirmade, teadusasutuste, ülikoolide ja muude kõrgkoolide ning haridusasutustega ei ole välisomanduses ettevõtete jaoks väga olulised. Peamiste probleemidena nähakse akadeemilise hariduse teoreetilisust ning raskesti seostatavust haru praktiliste arenguvajadustega (nt jäätmekäitluse valdkonnas) või seda, et kutsehariduskeskustes pakutavad õppekavad ei vasta ettevõtjate tööjõuvajadustele ning uute erialade loomine on liiga aeganõudev protsess, milleks on mõnikord keerukas kõiki osalisi motiveerida.

Siinkohal oleks tähtis vaadata aga täpsemalt probleeme kõrgkoolide ning teadusasutustega koostöö tegemisel. Need on välja toodud joonisel 3.15. Ka siin on nüüdseks hinnangud tegurite juures läinud võrreldes 2009. a. näitudega olulisemaks. Kõige suuremaks murekohaks on aga saanud info puudumine uurimissuundade kohta (3.51) ning vajalike teadmistega pakkujate puudumine (3.42). Mitmete ettevõtete juhid leiavad, et teadusasutused võiksid ise esimesena initsiatiivi ette näidata - tulla ning enda lahendusi pakkuda ettevõtetes. Teadusasutustega koostöö tegemise probleeme on välja toonud ka järgmised intervjuueeritavad:

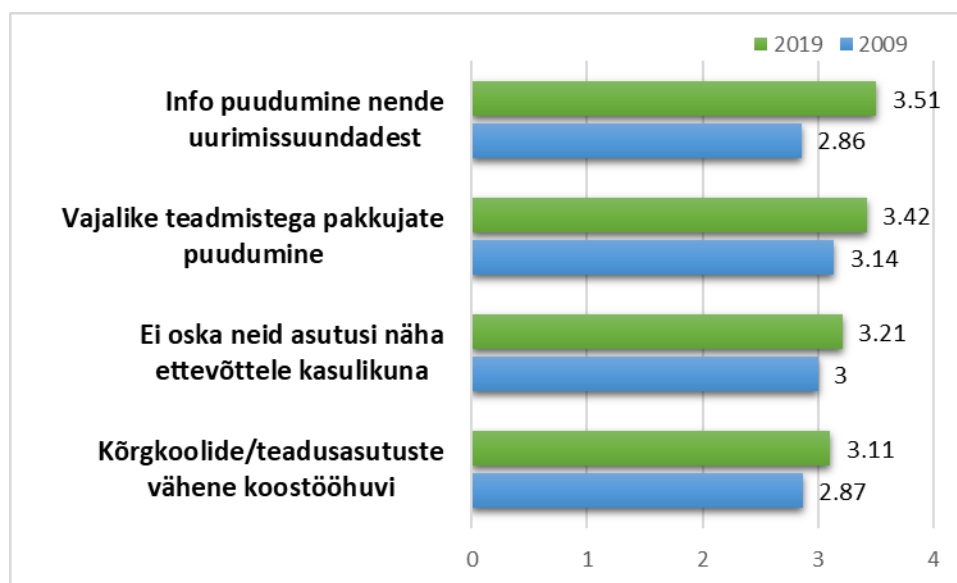
- "Ei ole, meie ei ole teinud ülikoolidega koostööd. Eestis ei ole seda teadmist, mida meil vaja on."

- Ülikool oleks selle kindlasti võtnud vastu, selles ma ei kahtle raasugi, aga et kas nendel see - no (üldine ala) kompetents, seda neil kindlasti on, aga meil oli vaja väga spetsiifilist oskust”
- ”Eesti turul me otseselt selliste teadusasutustega koostööd sellel tasandil teinud veel ei ole. Me oleme küll koostööpunkte otsinud, aga innovatsiooni või mingite uute tehnoloogiate sisseostmiseni me ei ole veel jõudnud.”
- ”Et tegelikult seda võimekust kui sellist oleks kindlasti palju rohkem kui see eraettevõtlus ja teadusasutused hakkaksid koostööd tegema. Selleks on vaja mingisuguseid nähtavaid ideid ja mõtteid, et mida nagu üldse nagu katsetada ja arendada. Võib-olla teadusasutused ei oska ka ennast müüa. Minu meelest sellist dialoogi täna ei toimu.”
- ”Kui räägime (sektori) tehnoloogiast, seda ikkagi Eestis ei ole, seda ei õpetata, seda on ainult nendes suurtes rahvusvahelistes kontsernides. Ja näiteks kui me räägime digitaliseerimise arendamisest, siis on Eestis võimalusi küll, me ei pea kuskilt välismaalt otsima, siin on Eesti firmasid küll ja veel, kes suudavad praktiliselt igat asja teha.”
- „mulle tundub, et kahjuks ka ülikoolid ei tööta. /.../ Pane asjad kokku, lood keskkonna, kus inimesed saavad suhelda, kus tekib nagu valdkondade ülene teadmine, siis tekivad mingisugused seosed. Tartus teeme spetsiaalselt - ehitame ühe asja ühe põllu peale, teise asja teise põllu peale, mingisugust ökosüsteemi ei loo ja katsume, et need inimesed üksteisega kokku ei puutuks. Inimesed suhtlevad läbi arvuti. See on minu jaoks hästi kurb“
- [koostööst ülikoolidega] „kas ikka tasub ära, selle pärast et see bürokraatia, mis siia kaasa tuleb, see on üsna suur“

Eraldi töid osade ettevõtete juhid probleemina välja ka sobivate laborite puudumise:

- „Standardi nõuete kohaselt me peame - ja mis on ka täiesti ratsionaalne - analüüsima oma tooteid, tegema referentsanalüüsid välislaborites. Me ei saa siin Eestis teha, saadame kõik proovid Hollandisse. Miks? Laborite võimekus meil on maaülikoolis olemas. Laborid, mis suudaksid seda kõike teha. Aga mitte ükski labor ei ole rahvusvaheliselt akrediteeritud. Mitte ükski. Neil oleks tööd ülepeakaela - tuhanded ja tuhanded proovid, mida nad saaksid teha. Ja mitte ainult Eesti, me suudaks tuua ka Läti tootjate labori siia. Pole mitte ühtegi akrediteeritud laborit, mis suudaksid neid analüüse teha.“
- ”Siin pole häid laboreid. See on väiksuses või suuruses küsimus – ainult meie pärast seda ei teha. Et need laborid on mujal. Seda soodustaks muidugi kui teadusasutused oleksid ise aktiivsemad.”

Joonis 3.15. Keskmised hinnangud kõrgkoolide, teadus- ja arendusteenuste pakkujatega koostöö tegemist takistavate probleemide olulisuse kohta välisomandiga ettevõttes (1 – täiesti ebaoluline ... 5 – väga oluline).

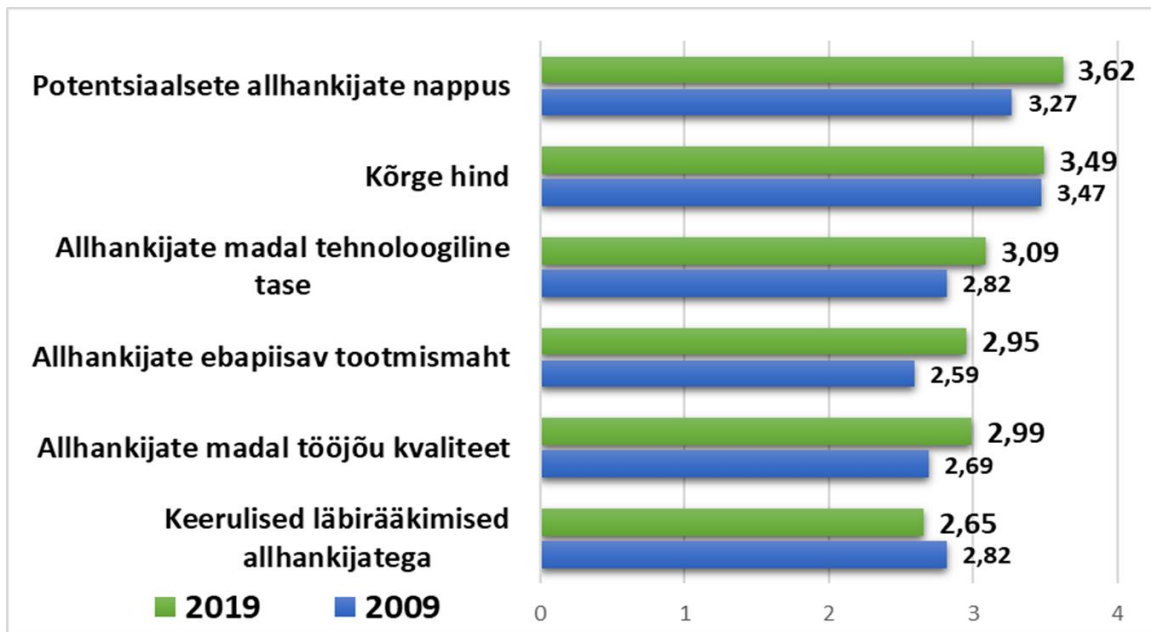
Loomulikult on ka positiivseid näiteid tõhusast koostööst Tallinna Tehnikaülikooliga või Tartu Ülikooli kui reaalteaduse või juhtimisteadmuse allikaga, aga palju sõltub väga spetsiifiliste oskustega inimese leidmiseks, sest tüüpiliselt eeldatakse siiski Euroopa tasemel tipptegijaid:

- „...me teeme koostööd täna Tartu Ülikooliga, seal on (nimi), suur tänu talle selle eest, meil on temast palju abi ja me oleme lasknud tal teha väga mitmeid analüüse, läbi mille me oleme saanud paar sellist nii-öelda nurgakivi, mida me nüüd jälgime, meil on mulle tundub läinud asjad palju paremaks.“
- (kuidas te teete koostööd ülikoolidega) „See on hästi vajalik. Tihedam koostöö on Taltechiga, et kuidas sealtpoolt saada seda teadmist ja tegelikult ka töötajaid. Mida varem me koolipingist inimese saame, seda tõenäolisem on et ta jääb meile edasi. Mida me võidame sellega? Natukene teadmist, aga rohkem on see, et kuidas tagasi anda seda infot ja natukene nii öelda seda promo osa teha, et miks tudeng peaks siia tulema.“

Eestis paiknevate välisomanikega ettevõtete juhid näevad potentsiaali kogemuste vahetamises ülikoolidega, kuid nagu eelnevalt mainitud siis palju sõltub üksikisikute initsiatiivist. Insener-tehnilise taustaga juhid näevad rohkem koostööperspektiive just Tallinna Tehnikaülikooliga. Samas juhtimisteadmuse osas on tugevamad seosed Tartu Ülikooliga. Ka Maaülikool on mõnikord mainitud koostööpartnerina. Intervjuudes toodi esile sedagi, et ülikoolid on mõnikord huvitatud rohkem projektidest kui rahaallikatest, mitte niivõrd reaalsete tulemusteni jõudmisest. Välisomanduses ettevõtted ootavad nii ülikoolidelt kui kutsehariduselt suuremat paindlikkust õppekavade arendamisel vastavalt ettevõtluse muutuvatele tööjõuvajadustele ning teoreetilise õppe ulatuslikumat seostamist eriala tegevuspraktikaga.

Joonisel 3.16 on kirjeldatud Eesti turul paiknevate hankijate ja alltöövõtjatega seisnevad probleemid. Siin on samuti märgata ettevõtete juhtide nõudlikumat vaadet Eesti oludele, ehk pea kõiki probleeme on tähtsustatud rohkem kui seda tehti 10 aastat tagasi. Kõige rohkem esineb olukordi, kus probleeme tekitab kohalike pakkujate puudumine (3.62) või tegevusprobleemid, näiteks kasvav pakkumishind (3.49). Mõnikord leiti ka, et allhankijate tehnoloogiline tase pole piisavalt kõrgel tasemel (2.82), vähem aga seda, et nende tööjõud oleks madala kvaliteediga (2.69). Lisaks on keskmiselt oluline allhankijate tootmisvõimekuse piiratus (2.95). Kõige vähem probleeme tekitavad läbirääkimised allhankijatega (2.82), kuigi keskmine hinnang on siiski mõõdukalt kõrge. Allhankijate rolli Eesti välisosalusega ettevõtetes ilmestavad ka järgmised väljavõtted intervjuudest:

- „Allhanke all mina nimetaks teenuste sisseostmist, et on ülitähtis roll. Ja praegu teenust pakuvad kolm-neli suuret ettevõtet, seal on tugev konkurents, väga tugev konkurents hindadele ja selle töö teeb allhankena ära selle just mis keskkonda säästab. Nii et, et tegelikult see roll on suur ja suureneb veelgi.“
- „Arvestades Eesti tööjõudu, ma arvan, et kui sihiks võtta, et meie tööjõutase on kõrge, aga palgad tõenäoliselt madalamad kui suurriikides, tõenäoliselt suudaksime ühes või teises asjas pakkuda ka teiste riikide allhanget, aga me ei ole praeguse sellist suunda võtnud, aga mingid asjad - kas mingite raportite tegemised või isegi ma arvan mingid Google add-words'id ja sellised asjad oleks tegelikult siit tehtavad, kui see võtta sihiks, aga meil on praegu omalgi tööjõupuudus, ei suuda teistele allhanget pakkuda.“
- „Jälle see, et hinnatase on jälle kõrgem, et iga asi maksab midagi.“
- „See on nagu selline kultuuriküsimus, kultuuride erinevused, et kui tulevad mujalt kuskil väga omapäised ja me oleme siin seda tööohutuse kultuuri nii kõvasti arendanud, et seal näeme, et teinekord on need asjad teistmoodi, aga ma ei ütleks, et see on nagu mingi suur probleem. Me saame siit kõike seda teenust ja seda, mis meil tarvis on, toredasti kätte...“

Joonis 3.16. Keskmised hinnangud Eestis allhankijate leidmisel esinevate probleemide olulisuse kohta välisomandiga ettevõttes (1 – täiesti ebaoluline ... 5– väga oluline).

Kokkuvõtteks võib öelda, et välisomanduses ettevõtte otsustusvabadus sõltub suuresti ettevõtte rollist siinsel turul ning rahvusvahelise kontserni allüksuste vahelises koostöövõrgustikus. Tihti on kontsernil spetsialiseeritud üksused erinevates riikides, kes igauks tegeleb enda vastutusalaga. Ootuspäraselt on välisomanike poolt kõige enam kontrollitud valdkonnaks Eestis paikneva ettevõtte investeerimis- ja finantseerimisotsused. Suurim otsustusvabadus on Eestis paiknevatel üksustel personali osas ning tootmises ja materjalide hankimises. Suurenenud on ka välisomanike roll strateegilise juhtimise ja planeerimise valdkonnas ning ka teadus- ja arenduse valdkonnas või tootearenduses. Eesti juhid on siinkohal küll tihti otsustamise kaasatud, kuid pigem märgiti üsna selgeid piiranguid.

Võrgustikusuhete aspektist on paljudele välisomandiga ettevõtete juhtidele tähtis tõhus kliendi vajadustega arvestamine, koostöö hankepartneritega ning koostöö omaniku teiste ettevõtetega nii Eestis kui välisriikides. Valdavalt ollakse üsna rahul allhanke kvaliteediga Eestis, kuid siingi on olulised eelkõige varasemad pikaajalised suhted ning uute allhankijate leidmise keerukused. Samuti võib öelda, et allhanke hind on mõnikord takistuseks. Võrgustikusuhetes tähtsustatakse vähem konsultatsioonifirmade ning T&A pakkuvate ettevõtete ning teadusasutuste rolli, kuigi nende tähtsus on ajas üsna palju kasvanud. Seda tulemust võib osaliselt põhjendada küll tehnoloogia ning digitaliseerimise suurenenud vajadusega, kuid ka vastavatest ettevõtetest või teadusasutustest sobivate lahenduste ning inimeste puudumisega.

3.6. Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse kuvand ja abi

Välisomanikuga ettevõtete küsitlusest ilmnas, et 22% vastanutest olid kasutanud Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse (EAS) teenuseid ning ülejäänud paraku mitte. Seda on oluliselt vähem kui 2009. aastal tehtud küsitluse seas, kus 58% valimisse sattunud ettevõtetest olid EAS-iga kokkupuutes olnud. Suuremate tootmisettevõtete seas tekitas pahameelt seadmetesse tehtavate investeeringute abikõlbmatuse, kuna need vähendavad töökohtade arvu. Abikõlbmatuse põhjendustena on tihti esile toodud ka ettevõtte suurus ja välisomanikule kuuluvus. Seda aspekti toetustele kõlblikkusest ilmestavad järgmised väljalõiked intervjuudest:

- [EAS-ist] „me enamasti ei kvalifitseeru nende mõistes kuhugi, me oleme mingeid asju üritanud, aga siis on tulnud välja, et see ikka ei lähe nii.“
- [EAS-ist] „meil on aastate jooksul on olnud väga vähe võimalusi üldse mingit toetust taotlema hakata tänu sellele, et me oleme välisettevõtte“
- „Ma ei ole mitte midagi EAS-i käest saanud, aga küsinud ma ka ei ole, sest reeglina need formaadid, mis on olnud, nad ei ole kattunud reeglistikuga, mis seal on. Näiteks, kui mina midagi investeerin, siis reeglina kahjuks majanduse mõttes pärast seda vähendan töökohti, ma muudan mingi asja kihvtimaks. EAS-is on näha, et mitu töökohta ma sellega juurde tekitan. Ühtegi ei tekita, vähendan - ei kvalifitseeru“
- [EAS'ist] ”See ei ole realistlik lihtsalt, kui sul on nii suur ettevõtte nii võimeka organisatsiooniga, siis sa ilmselt ei kvalifitseeru toetuseks enam.“
- „kuna me oleme kontserniettevõtte ehk siis tütarettevõtte, siis väga paljud asjad meile kahjuks ei laiene. Siis öeldakse, et aga te olete kontsernis, et me ei saa teid toetada, see ei ole meie reeglite vastu, et kui te oleksite selles mõttes nagu erakapitalil, Eesti kapitalil, siis me saaksime teid aidata, et see tuleneb puhtalt ilmselt seadusandlusest.“

Eelnevate tsitaatide puhul on mitmel puhul tunda, et see ettevõtte ei ole enam viimastel aastatel pöördunud EAS-i poole toetuste saamiseks. Näiteks väide, et välisosalusega ettevõtted ei kvalifitseeru EAS-i toetustele, vastas tõele kümme aastat tagasi, kuid nüüd see enam nii ei ole. Kuid see osutab vajadusele, et regionaalsed investorkonsultandid peaks senisest veel aktiivsemalt tegema selgitustööd ka välisosalusega ettevõtete hulgas, et nad tunneksid huvi EAS-i poolt pakutavate teenuste suhtes.

Lisaks toetustele kvalifitseerumisele tõid mitmed välisomanikuga ettevõtete juhid välja ka liialt ranged kriteeriumid, mida ei ole nende ettevõtete puhul kuidagi võimalik täita:

- „...ja reeglid on kui sellised mingisugune meede, mida ma vaatasin, mis oli EAS-i kaudu oli Tehnoloogia tootearendus oli põhimõtteliselt reeglites ette kirjutatud, et selle leppe tulemusena peab siis ettevõtte tulemused kasvama enne kui see, nagu see projekt on juba alanud, peaks juba selle meetme tulemusena ettevõtte näitajad peaksid juba minema lakke ja lisandväärtus peaks juba minema olematuse kõrgustesse. Ja kui sa mõtled neid kulusid (...)“
- „...me uurisime muid meetmeid, mis minu meelest on äärmiselt ebarealistlike nõudmistega. Kui me räägime arengutoetusest, kus on kosmilised eesmärgid - see oli pluss 15 protsenti turu keskmist kasvu näidata, kohe järgmisel aastal ja aasta-aastalt, lõpuks see kasvas välja, kui me võtsime viie aasta plaani, [peaksime] käivet põhimõtteliselt kahekordistama.“

Ka eelpool toodud kriitika puhul selgub, et tegelikult EAS-is vastavate meetmete puhul mõõdetakse saadud tulemusi kolme aasta pärast ja kohe toetuse saamise aastal ei ole nõutud kasvuhüpet majandustulemustes.

EAS-i tegevuse hindamisel on siinsete välisomanikega ettevõtete arvamused kaunis erinevad. Välisomanikuga ettevõtete juhid näevad EAS-iga suhtlemisel probleemidena eelkõige suurt toetustega seonduvat bürokraatiat, kuigi selle osatähtsus on hetkel madalam kui varem – vastavalt hetkel 3.36 punkti, enne 3.76 punkti (vt joonis 3.17). Oluline on aga täheldada, et mitmed EAS-i bürokraatlikuks hinnanud ettevõtte juhid ei olnud tegelikult organisatsiooniga kokkupuutes. Siiski näitab see pigem mainekuvandit. EAS-i bürokraatlikku kuvandit on mitmed intervjuueeritud ettevõtete juhid välja toonud järgmiselt:

- [EAS-ist] „Meil kogemus nendega endal puudub, sellepärast et väga pikka me oleme ju sada protsenti väliskapitalil ja meile ei laienenud ükski EAS-i poolne meede. Jah, toetusi on alati tore saada, aga samas kui see bürokraatia, mis sellest tuleks teha, on niivõrd suur, siis taas teistpidi noh, ei ole suurt vajadust“

- [EAS-ist] ”...oleme seal pigem jäänud sellise barjääri taha, et see bürokraatia ja nii-öelda masinavärk, mis sa sealt läbi pead närima, see on päris suur. Meil on olemas sellised projektid, mida me tahame kohe ära teha ja me teeme seda sõltumata toetusest, toetuse saamine tekitaks sellise olukorra, et me peaks seda projekti edasi lükkama või mingid konsultandid kaasama ja siis sellega tegelema ja menetlema, mis nõuab meilt ka ressursi ja kulu, et pigem on jäänud selle taha, et me oleme projekti juba ära teinud, enne kui üldse toetuse küsimise jõudmiseni on jõutud.
- [EAS-ist] ”Jah, selline asi ka ütleme ka see bürokraatia, et see selle ka suhted on, mis on nüüd pehmelt, et sul peab olema mingisugune reisikulud peavad olema tulevase projektis nii palju. Kui sul reisikulud ei ole nii palju pärast projekti lõppu, siis vähendatakse ka teisi kulusid, nagu, et see peaks nagu natuke olema ka paindlikum ja eks see bürokraatia on selles mõttes arusaadav, see on Euroopa Liidu raha, reeglid ja seda on kuritarvitatud ja sellest ma saan nagu aru, aga eks me hindame ka, et kas see reeglite järgimine pidurdab meie tootearendust selliselt, et kas meie põhifookuses tootearendustehnoloogia arendus hakkab nagu elamas reeglite järgi või siis me ikkagi teeme seda tehnoloogia, tootearendust, nii et, et me saame nagu selle parima tulemuse, see, see küsimus alati. Et ei peaks aega ja ressursi raiskama sellistele asjadele ja kui see tasakaal läheb paigast ära, siis me oleme otsustanud, et me parem kasutame oma vahendeid.“
- [EAS-ist] „neid meetmeid me ei ole väga kasutanud, sest nendega tegelemine on keeruline ja aeganõudev. Siis sa pead palkama kellegi, kes on nende meetmetega tegeleb, me ei saa kulutada selle peale.“

Mõned intervjuueeritud ettevõtete juhid märkisid ära ebaefektiivset ressurside kasutamist EAS-is. Samuti leiti, et taotlemisele kuluv ressursikulu on liialt suur ning mõneti ka riskantne. Need aspektid ilmnevad näiteks järgmistes intervjuudes:

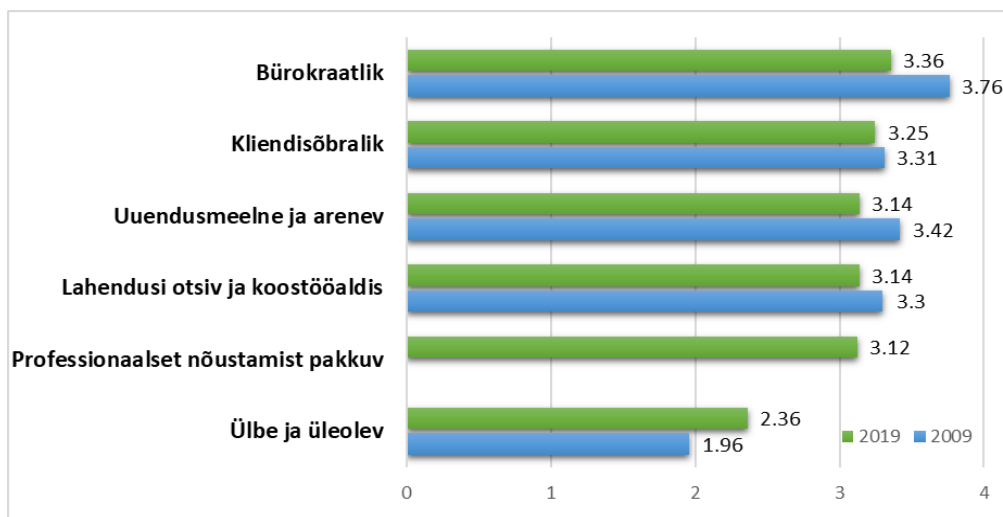
- [EAS-ist] „Need otsetoetuseid suures osas ma arvan, et ei tohiks jagada /.../ See on maha visatud raha ja maha visatud talent, kõik need kuradi projektifirmad, seal on ju väga andekad inimesed, need võiksid mingit päris tööd teha.“
- [EAS-ist] „Minu arvates see ei ole efektiivne. Et kui võtta, et mis on EAS-i tegevuskulud versus see raha, mis ta nagu laiali jagab, see tegelikult ei ole okei, ükski eraomanikuga äriettevõtte sellist jama pikalt nagu ei laseks toimuda, mis meil toimub. Ja minu arust seda tuleks muuta“
- „See risk, et me midagi peame tagasi maksma EAS-ile, on hästi suur ja see haldusmajandus, et sealt mingis ulatuses toetust saada, ei ole veel väga üle kaalunud seda kasu saamist“.

Peale bürokraatia käsitlemist peavad üldjoones ettevõtete juhid EAS-i võrdlemisi kliendisõbralikuks (3.25), koostööaltiks (3.14) ja uuendusmeelseks (3.14) ning professionaalset nõustamist pakkuvaks (3.12) aga need näitajad on kõik 10 aasta jooksul pigem langenud (vt joonis 3.17). Vähem leitakse, et EAS-i suhtumine on ülbe ja üleolev (2.36), kuid selle hinnang on praegusega tõusnud (enne oli 1.96). Siiski ei ole ülbus ja üleolevus laiemas valimis EAS-ile iseloomulik tunnus. Intervjuudest ilmnes veel, et vahel ei olda EAS-i tugivõimalustega kursis, või ei kujutata ette millised toetusi võiks üldse organisatsioonilt küsida. Segadust tekitavad ka toetuse saajate kriteeriumid, mis mõnikord näivad ettevõtete juhtidele ebaõiglasel. Arvatakse, et avalikkusele tuntud ja mainekal taotlejal on lihtsam saada aktsepteeritud kui vähetuntud. Ka see on paraku üks kujutlus EAS-i mainest, mis ei tarvitse kajastada tegelikkust, kuid viitab siiski vajadusele muuta hindamise otsustusprotsessid ja -kriteeriumid avalikkusele veelgi läbipaistvamaks ning mõistetavamaks. Järgnevad mõned väljavõtted intervjuudest:

- /.../ ”siin pigem on niimoodi, et toetused ühes kohas on konkreetselt aidanud kaasa ebaausale konkurentsile näiteks sellega, et meie kohalik konkurent sai sealt rahasid selleks,

et ennast promoda messidel ja selle asemel on seda toetust kasutatud hoopis omale kauplustes ostupindade ostmiseks, mis minu arvates väljub messitoetuse raamest”

- ”Kui ma võrdlen Inglismaaga, sealt me saame R&D toetust ja saame iga aasta, kogu aeg. Ma ei ole seal mitte ühtegi inimest kunagi näinud, ei ole kellegagi suhelnud, see on kuidagi selge, läbipaistev, sa ei pea kuskil midagi kedagi tundma. Seal on täpsed tingimused - kui sa teed siukseid asju, saad oma toetuse kätte, me saame ma toetuse kätte ja ma ei ole mitte ühtegi valitsusametnikku kunagi näinud. Eestis ma siin nagu ei ole kunagi midagi saanud. See minu jaoks arusaamatu maailm, et mida nad siis ... loed, et mida nad toetavad ja see minu jaoks on täiesti arusaamatu, et miks nad siis seda asja toetasid ja meid ei toetanud?”

Joonis 3.17. Keskmised hinnangud EAS-i iseloomustavate märksõnade kohta (1 – ei iseloomusta ... 5 – iseloomustab väga).

Intervjueeritavad on tihti kiitnud aga digidiagnostika ja digitaliseerimise meetet, mille puhul mainitakse taotlemise lihtsust:

- [EAS-i digidiagnostika meetme kohta] ”See konkreetne meede oli äärmiselt lihtne, seal nagu mingit probleemi ja EAS-iga suhtlemine põhimõtteliselt oligi avalduse kirjutamine, et saada toetust ja siis avalduse kirjutamine, et saada toetus nii-öelda välja makstud. Seal olid mingid probleemid, aga need on sellised operatiivselt tekkinud, mida ma ei saa EAS-ile ette heita, pigem meie enda ja siis meie konsultandiga seotud erinevad sellised pisiasjad, mis tegid protsessi keerulisemaks, aga muidu igati positiivselt. Aga samas see kindlasti ei olnud ka mingisugune suur projekt, kus me oleksime nagu EAS-i kaasanud.”
- ”Praegu on üks asi, mis käigus on ja selle kohta ma ütlen küll, et see on hästi tehtud - see on digitaliseerimise toetus. Me ka esitasime taotluse sinna, rahasummad ei ole väga suured, aga poole siis ikkagi EAS maksab kinni nüüd meie arenduses ja need projektid läksid käima. Sellel aastal peab saama kõik need tehtud ja kulutatud. See on küll tänuväärne asi, sellepärast et ise nagunii tahtsime midagi teha ja siis me nägime, et digitaliseerimise toetus on olemas. Ega see tööstus muidu ilma selle digiprojektide toetuseta on hästi niisugune ettevaatlik.”
- ”Me oleme jah EAS-iga tegemas siis seda arenguprogrammi, mis on niisugune suurem projekt, mille all on nii tootearendus kui ka sellega seotud koolitus ja natuke ka sellist digimuutust. Digidiagnostika tegime nende kaudu. Praegu on taotlus sees siis selle elektristabiilsuse jaoks. EAS on suhteliselt okei. Taotluste tegemine, menetlemine, kokkupanek on tegelikult meil maja sees tehtav, oleme teinud. Arenguprogrammi raportitega on küll alati mingisugune tsirkus edasi-tagasi, et vahepeal tundub, et keegi ajab

ikkagi väga näpuga rida ja juba teab mitmes ring peab uuesti esitama dokumente. Aga võrreldes KIK-iga on EAS puhas lust ja lillepidu.”

Kaks vastanut väljendasid ka rahulolematust meetme elluviimise protsessi ja selle lõppemise kohta:

- [EAS-i digitoetustest] „Idee on üllas - hinnata, kas see ettevõtte üldse on digitaalselt võimekas või mitte. Kuid selle digiauditi eelarve on umbes 20 000 eurot, näha on, et see on tulnud ainult nendest toetustest tulenevalt selle tööstusharu *pushimiseks* on see hind nii ebanormaalselt kõrgeks lükatud. Ma olen täiesti veendunud, et üks või kaks inimest, kui sa tuled ja vaatad ära toimivad süsteemid ühe või kahe päevaga - see peaks olema selge, kas sellel ettevõttel on mingisugustki võimekust, ei ole. Venitada seda teadlikult 6-nädalaseks protsessiks, et siis oleks õigus küsida 20 000 eurot. /.../ digiauditist kas kolmandiku või pool pead ju ise ära maksma. Kui sa sellest kahekümnest tuhandest juba kümme investeerid millessegi, millesse sul usku ei ole ja siis sa saad midagi sealt toetuseks, siis see ei ole tasakaalus“
- „Selleks, et digitoetust teha, oli vaja ära teha digiaudit. Digiauditi tellisime, saime selle tehtud, seda kompensatsiooni või seda raha tagasi me küll veel ei ole saanud, aga see on töös, ma loodan. Aga noh, ütleme nali või selles mõttes jutumärkides selle asja juures oli see, et sel hetkel, kui me digiauditiga saime ühele poole ja tuli välja, et digitoetus on läbi, raha on otsas. Nii et me kulutasime ära lisaks 15000, 10000 me loodetavasti saame sealt tagasi.“

Kokkuvõtteks võib öelda, et vaid umbes 22% vastanuist olid kasutanud Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse (EAS) teenuseid, samal ajal kui 10 aastat tagasi oli teenuste kasutajate arv umbes 58% vastanuist. Ilmselt on viimasel kümnel aastal suurem osa välisosalusega ettevõtteid oma arenguvajadused saanud ellu viia omaniku toel ja abi avalikult sektorilt pole vaja olnud. EAS-i tegevuse hindamisel on ettevõtete esindajate arvamused lahknevad ja kindlasti tuleb arvestada ka nende väiksemat kogemust oma firmaga EAS-iga suhtlemisel, seetõttu on raske eristada kogemust ja üldist kuvandit ning varasemate aegade kogemust. Paljudele on EAS jätnud liigselt bürokraatliku mulje, kus toetuste pälvimine on keeruline ning aeganõudev protsess ja mille puhul edukaks taotlemiseks tuleb kindlasti palgata eraldi konsultatsiooniteenus. Oluline siin on just bürokraatlik kuvand, sest vastav arvamus oli ka paljudel ettevõtete juhtidel, kes ise pole üldse EAS-iga kokku puutunud. Positiivse külje pealt toodi EAS-i teenustest tihti esile digidiagnostika ja digitaliseerimise meedet (kuid oli ka kriitilisi arvamusi) ning messitoetusi. Väga positiivselt märgiti ka ära EAS-i töö Estonian House loomisel ja välismaalt Eestisse tööle asunud kõrgetasemeliste töötajate probleemide lahendamisel. Mitmed ettevõtted olid pettunud seadmetesse tehtavate investeeringute abikõlbmatuses ning välismanduses firmade sobimatuses. Välja toodi ka asjaolu, et mõne meetme puhul on seatud ebareaalselt kõrged eesmärgid, mis eeldaks nende puhul võimatult suurt kasvu lühikese aja jooksul. Kokkuvõttes peeti EAS-i kõige iseloomulikumateks tunnusteks bürokraatlikkust ja kliendisõbralikkust. Selline näiline vastuolulisus väljendab ilmselt erinevaid kogemusi taotlusi sisse andnud ning juba täielikult eemaldunud ettevõtete vahel.

3.7. Majanduskeskkonna ja valitsuse tegevuse hinnang

Majanduskeskkonna ja valitsuse tegevuse hindamiseks on juba 1996.a. välisinvestorite küsitlusest alates kasutatud loetelu võimalikest probleemidest, mis takistavad ettevõtte arengut Eestis. Järgneval joonisel 3.18 on esitatud võrdlevalt välisinvesteeringutega ettevõtete hinnangud nende arengut ja laienemist takistavate probleemide hinnangud võrdlevalt 2009. ja 2019.a. küsitluses. Kõikide takistavate tegurite osas on eelmise uuringuga võrreldes näha üsna suurt kasvu, mis taaskord annab aimdust ettevõtete suurenenud nõudmistes Eesti majanduskeskkonna osas. Kuid teiselt poolt osutab see ka teatud probleemide süstemaatilisele esinemisele. Võrreldes 2009. aastaga

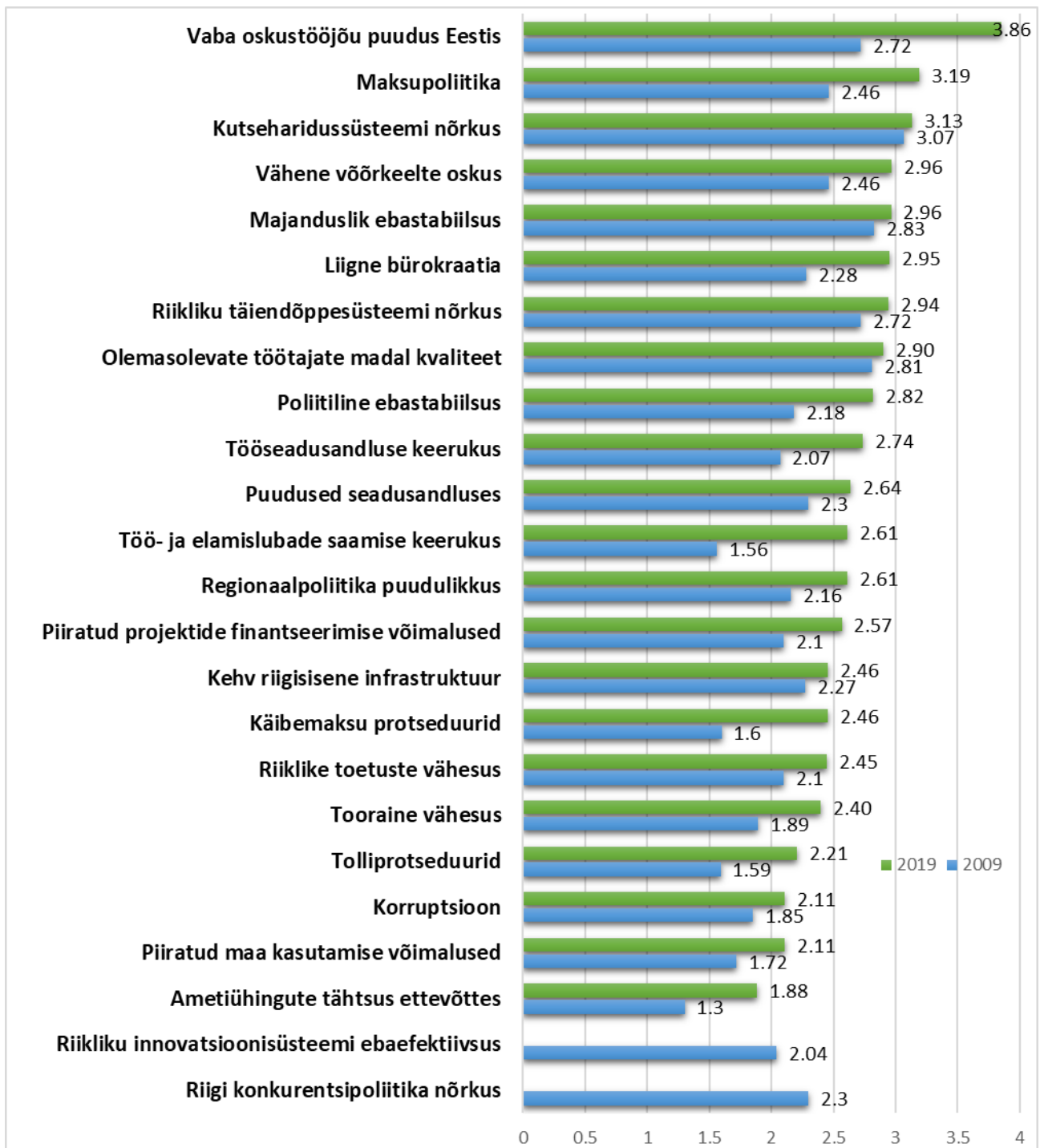
on kõige enam kasvanud vaba oskustöajõu puuduse tähtsus takistava tegurina, mida hinnati 2019.a. küsitluses 3.86 punktiga maksimaalsest viiest. Võrdlusena 2009. a. hinnati seda vaid 2,72 punktiga. Seega on oskustöajõu puudus selgelt hetke kõige oluliselt takistavam tegur. Ka teised uuringud kinnitavad seda seisukohta. Näiteks IMD World Competitiveness Online (2020) andmebaasist selgub, et Eesti asus oskustöajõu kättesaadavuselt 63 uuritud riigi hulgas 58. ja inseneride kättesaadavuselt 61. kohal. Läbiviidud intervjuude käigus toodi praktiliselt alati välja tööjõudu puudutavad probleemid. Siinkohal mõned katkendid vaba oskustöajõu puudumisest Eestis:

- „mõistlike oskustega tööajõu kättesaadavus on kindlasti probleem“
- „meil on väga häid töötajaid vähevõitu. Meil on kõike tippe, aga neid on vähe.“
- „Meie põhiline probleem on alati olnud oskustöajõu puudus./.../ täna ilmselt me suudame ära hõivata kõik vabalt liikuva Eesti turul saadava tööajõu. Viimasel ajal toome ikkagi väga palju inimesi juba väljastpoolt sisse./.../ Tööpuudus on madal, aga kogemustega spetsialistide saadavus on selles mõttes null“

Järgmine, eelmisega osaliselt seotud probleem, on töö- ja elamislubade saamise keerukus, mis oli 2009.a uuringus sisuliselt olematu probleem (1.56), kuid mille olulisuse hinnang on tänaseks kasvanud 2.61-ni. Ka IMD World Competitiveness Online (2020) andmebaasist selgub, et välistöajõu palkamist takistavate immigratsiooniseaduste karmus on tõsine takistus: Eesti asus 63 uuritud riigi hulgas 59. kohal. Eriti teravalt töid intervjueritavad välja välistöajõu kasutamise piiranguid, mis võivad viia ka ettevõtte lahkumiseni:

- „töajõu küsimus on täielik katastroof. Valitsuse seisukoht, kus me keelame ära igasuguse välistöajõu toomise – see on absoluutselt tupiktee. Ei vii mitte kuskile. See on väljapääsmatu. Kuna see on väljapääsmatu, siis see asi tuleb süstematiseerida, luua konkreetset reeglid, kuidas seda teha ja elada sellega. Muud alternatiivi meil ei ole. See on esimene küsimus, mis tuleb ilmtingimata ülikiiresti ära teha. /.../ Kui me lõpuks jõuame sinnamaale, et keerame need kraanid kinni, siis midagi teha pole - tuleb [Eesti turult] ära minna.“
- „kui ikkagi võõrtöajõu sissetoomine hakkab arengupiduriks, siis seda võiks lõdvemaks lasta. Minu meelest ma ei kardaks seda nii hirmsasti, ega me üks hetk sellest ikkagi ei pääse. Kas see on siis parem, et me laseme paljudel sektoritel nulli joosta, sest äri viiakse lihtsalt mujale.“
- [ettevõtte lahkumiseks Eestist, kui] „Eesti paneb piirid täiesti kinni. Kui välistöajõudu enam sisse ei lubata. Kui välisinvesteeringud ei ole okei, kui see on selline kitsarinnaline väike suletud kuri majandus. Siis ma küll enamuse äritegevusest viin Eestist välja. Tõenäoliselt jääbki ainult niisugune *backoffice*-teenindus.“

Joonis 3.18. Välisomandiga ettevõtete arengut ja/või edasist Eestis laienemist takistavate probleemide keskmised hinnangud (1 – täiesti ebaoluline ... 5 – väga oluline).

Järgmised suuremad takistused seisnevad ebastabiilses maksupoliitikas (3.19) ning kutseharidussüsteemis (3.13), mis on omakorda pigem seotud sobiva haridusega ning oskustöõjõu puudumisega. Intervjuude käigus selgus, et kutsehariduse puhul on probleem pigem väärtushinnangutes ühiskonnas, mis ei tekita noortes huvi asuda õppima kutsehariduse süsteemis ja pigem liigutakse tööturule läbi ülikoolihariduse saamise. Võrreldes 10 aastat tagasi tehtud uuringuga on eelkõige maksupoliitika tähtsus takistava tegurina kasvanud, samal ajal kui kutseharidusega rahulolematuse on võrdlemisi stabiilne. Maksunduse osas oli rahuolematust ebastabiilsusega maksudes – eriti aktsiiside osas, kuid ka üksikisiku tulumaksu reform tundus tarbetu keerukuse tekitamisena. Terve hulk IT valdkonna ettevõtteid sooviksid sotsiaalmaksu lage ja

paindlikkust pensionimaksete osas välismaal juba pensionifonde omavate spetsialistide osas. Siinkohal mõned näited intervjueeritud ettevõtete juhtide arvamusest Eesti maksupoliitika osas:

- „me peaksime väga hoolikad olema, et me seda [maksukeskkonda] ei halvenda, seda, et me täna saame seda müüa, maksukeskkond on suhteliselt stabiilne, ta on läbipaistev, tähendab suhteliselt lihtne“
- „Eestis võiks kehtida sotsiaalmaksule lagi. Tippspetsialistid on siiski suhteliselt hästi tasustatud. Sotsiaalmaksu lagi aitaks tegelikult tööandjale tööjõukulusid kontrolli all hoida.
- „sotsiaalmaksureformi on vaja, sotsiaalmaks ei saa nii kõrge olla.“⁷
- „tööjõu hind on iga aasta kasvanud ja see on üks põhjus, kui midagi ei muutu, võib see tulevikus investorid siit ära ajada või siis tuleb muuta seda tootmistüüpi teistsuguseks, aga siis ma ei mõista seda eelist enam, miks nad peaksid siin tootma, mitte oma riigis, automatiseerida võivad samahästi Soomes ka, tootmishind oleks sama mis Eestis.“

Seonduvalt sobiva haridusega on ka võrdlemisi oluline aspekt töötajate puhul nende vähene võõrkeele oskus (2.96), mille tähtsus on kasvanud 0.5 punkti. Seda aspekti on kirjeldanud ka järgmine ettevõtte juht:

- „kellel ei ole keel probleemiks, kellel on inglise keel käes, see läheb ära /.../ kui nüüd minu ukrainlased õpivad ka keele ära, tulevad nooremad ja kui õpivad, siis nad Eestisse ei jää või jäävad sellisel juhul, kui me suudame neile pakkuda ka 12 eurot (tunnis)“

Traditsiooniliselt olulised tegurid on seotud nii majandusliku (2.96) kui ka poliitilise (2.82) stabiilsusega. Viimastel aastatel on eelkõige suurenenud just poliitilise ebastabiilsuse roll ettevõtte arengu takistamises, nagu on välja toodud ka järgnevat katkendites läbiviidud intervjuudest:

- „Kurvastab valitsuste ja poliitikute ebastabiilsus, ehk siis tegelikult me ettevõtjatena ei saa kindlad olla, milliseid seadusi ja ... lühiajaliselt hakatakse vastu võtma ja võetaksegi vastu. Et väga keeruline teha mingisugust pikaajalist plaani või pikaajagset nägemust.“
- „tahaks öelda praegusele valitsusele, et me oleme nii väike riik, me ei saa lubada endale lühiajalisi otsuseid. Me lõikame nii valusalt kätte või jalga või pähe või ükskõik kuhu. Ma vaatan seda, kui lühiajaliselt nad vaatavad kogu seda majandust ja kuidas neil ei ole majandusnimesi tegelikult juhtimise juures. Nad ei kuula üldse eksperte. Et teeks ainult oma valimistulemuse ära, saaks jälle viis aastat või neli aastat valitsuses istuda. Nii väikese riigina ei saa olla nii omakasupüüdlik.“
- „kõige olulisem selle maksuteema juures on ikkagi stabiilsus ja ette ennustatavus. Et kui see kunagi on niimoodi tehtud ja ta on töötanud ja ta töötab, et siis tavalises ettevõtluses on ka niimoodi, et kui asjad töötavad, ära näpi.“

Takistavate teguritena toodi veel välja liigset bürokraatiat ning tööseadusandluse keerukust, millest mõlemad on samuti ajas suurenenud, vastavalt 2.28-lt 2.95-ni ning 2.07-lt 2.74-ni. Bürokraatia rolli on kirjeldatud ilmekalt järgmises intervjuus:

- [saastelubadest] „Ma arvan, et me oleme nii väike firma, see on isegi sisuliselt täiesti mõttetu, sest ma arvan, et siin kõrval kuskil viis eramaja saastavad ka rohkem, kui meie. Peame iga kvartal aruandeid tegema, et siis see saastav projekt - väga mahukas dokument. Ma arvan, et teatud mahust väiksematel firmadel peaks olema kuidagi teistmoodi lahendatud, tulebki see inspektor kohale, vaatab üle. /.../ (Lisaks) Kindlasti raamatupidamist

---

⁷ Ka IMD World Competitiveness Online (2020) andmebaasist tuli välja, et tööandjate kõrge sotsiaalmaksukoormus on suur probleem: Eesti asus 63 uuritud riigi hulgas 57. kohal.

häärib Statistikaamet igapäevaselt. Ma tean, et neid aruandeid on ikka päris palju. Sellest ma saan aru, et need on vajalikud. Aga seal on, ma tean, et kas see ei ole topelt aruandlus, seda võiks võib-olla läbi vaadata, et puuduks topelt küsimine.“

Keskmise tähtsusega takistavad tegurid on ka riikliku täiendusõppe nõrkus (2.94), olemasoleva tööjõu madal kvaliteet (2.90), puudused seadusandluses (2.64) ning regionaalpoliitika puudulikkus (2.61), eriti just (regionaalse) infrastruktuuriga (2.46), sh töötajate elukohtadega seotud probleemid. Siinkohal on viimast kahte tegurit väljendatud ka intervjuudes:

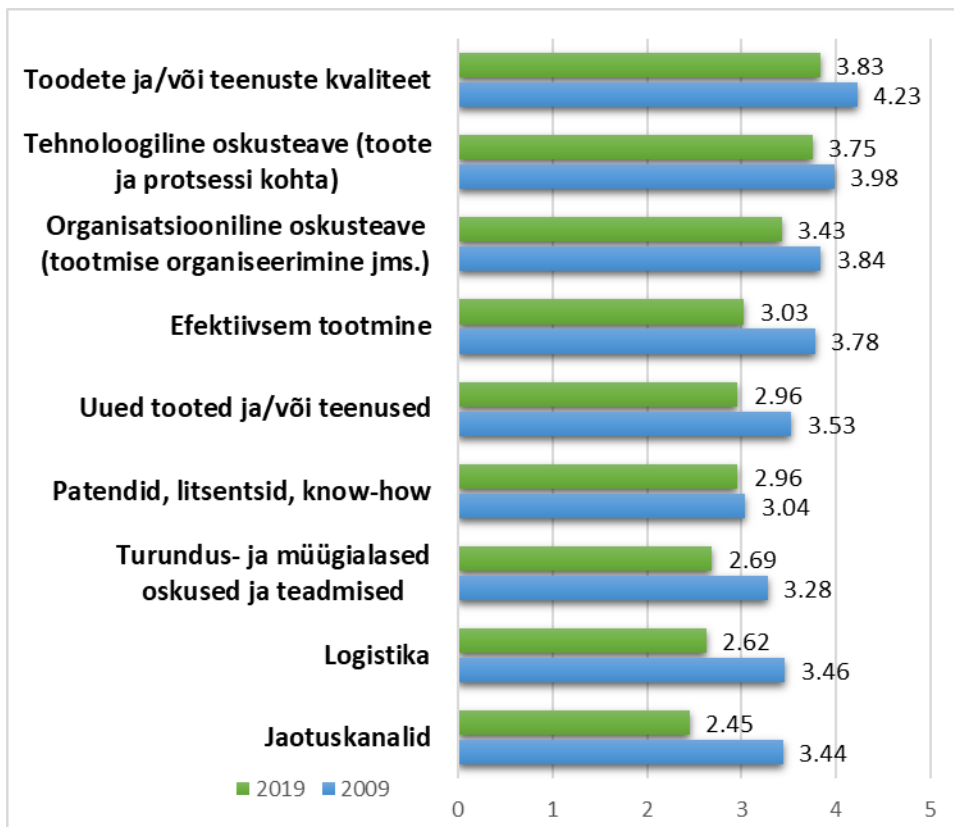
- „regioniiti on ka olemasolevate seaduste täitmine erinev riigi poolt, riigiametite ja riigiametnike poolt. Tõlgendused ühes piirkonnas, teises piirkonnas ja kolmandas piirkonnas ei ole samad sama ameti sees. Tihtipeale jääb ka selgusetuks ka see, kas see on mingisugune piirkondlik suva või puhtalt ametniku suva“
- „noh, see on üleüldine Eesti probleem. Et kui sa Tallinnas ei ole, [siis] spetsialisti elama panna pole kuskile. Mida me talle pakume, kui me tahaksime tuua sellise kolmekümne viie aastase inimese Sillamäele koos perega. Selle korteriturul midagi ei ole, viimased viisteist aastat pole midagi ehitatud, no kaksikümmend-kolmkümmend aastat võib olla.“
- „mis puudutab näiteks noori, siis tegelikult kui konkreetselt Kuressaarest räägime, kui inimene ei ole näiteks saarlane, aga mingil põhjusel ta leiab selle kena elukoha olevat ja tal on näiteks töökoht olemas, siis üürikorteri turg Saaremaal on olematu, suvekuudel on ta lihtsalt hullumeelselt kallis. See absoluutselt ju ei käi kokku ühegi noore inimese rahakotiga ega võimekusega.“

Kõige vähem oluliseks märkisid välisomanikega ettevõtete juhid ametiühingute osatähtsuse (1.88), piiratud maa kasutamise võimalused (2.11), korrupsiooni (2.11) ning tolliprotseduurid (2.21). Samuti on pigem väiksemad probleemid tooraine vähesus (2.4), riiklike toetuste vähesus (2.45) ning käibemaksu protseduurid (2.46). Samas viimase puhul on olulisus aja jooksul päris palju kasvanud.

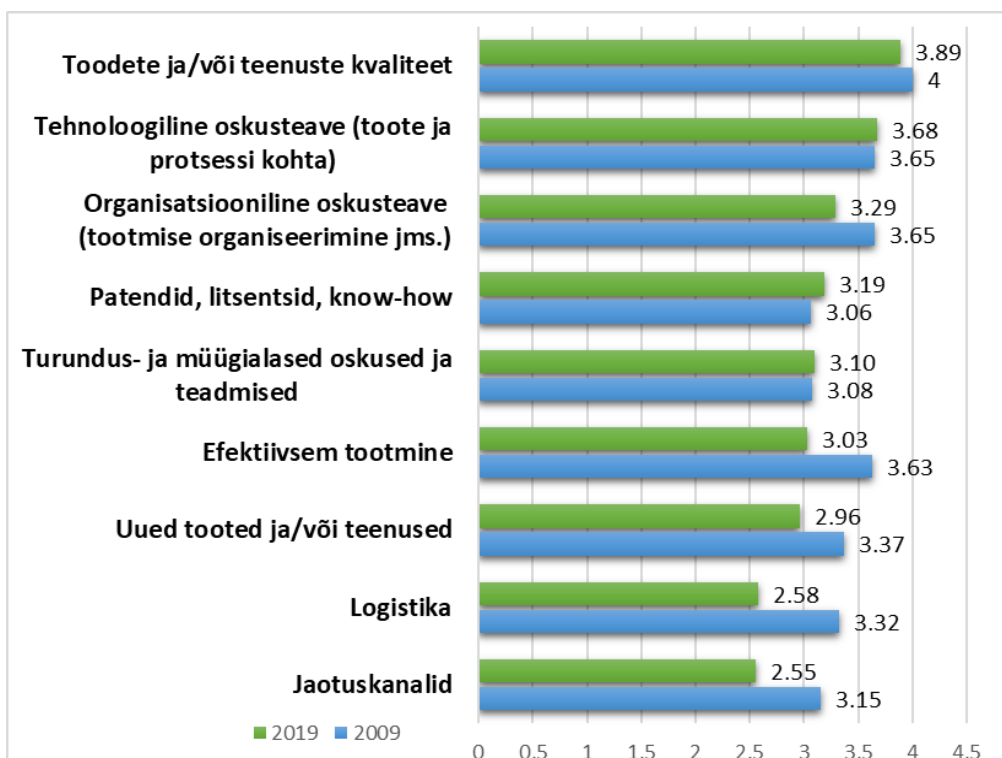
Kokkuvõtteks tõuseb väga tugevalt esile tööjõu ning eriti oskustööjõu kättesaadavuse probleem kui ettevõtete edasist laienemist takistav tegur. Eriti kriitilised olid ettevõtete juhid välistöajõu piiramisesse. Olulisteks takistavatest teguriteks märgiti ka ebastabiilset maksupoliitikat, kutseharidussüsteemi maine nõrkust ning nii majanduslikku kui ka poliitilist ebastabiilsust. Kõige vähem häirivad tegurid olid ametiühingud, maa kasutamise piirangud, korrupsioon ning tolliprotseduurid. Siiski tuleb märkida, et kõik takistavad tegurid said 2019.a küsitluses suurema olulisuse kui kümme aastat tagasi. Eriti kasvasid selles ajavahemikus just tööjõu ning töö- ja elamislubadega seotud keerukused.

3.8. Rahulolu investeringuga ja edasised plaanid

Eestis tegutsevate välisomanikega ettevõtete puhul on Eesti konkurentsieelisena seostatud eeskätt toodete ja teenuste kvaliteeti (3.83) ning tehnoloogilise ja töökorraldusliku oskusteabe akumulierimist (3.75) (vt jooniseid 3.19 ja 3.20). Sarnane pilt ilmneb ka konkurentsieelise hindamisel välismaal (keskmised hinnangud vastavalt 3.89 ja 3.68). Võrreldes joonistel toodud väärtuseid 2009. aastal tehtud küsitlusega on ettevõtete juhid kõikide tegurite hinnangute lõikes pigem tagasihoidlikumad – ehk konkurentsieelis võib olla teataval määral langenud. Kõige vähem olulised on hetkel aga jaotuskanalitel (2.45) ning logistikal (2.62) põhinevad eelised, mis on mõlemad märkimisväärselt eelnevaga võrreldes langenud. Tähtsat kaalu omavad endiselt organisatsiooniline oskusteave (3.43) ning efektiivsema tootmise eelis (3.03). Kui vaadata täpsemalt joonist 3.20, siis on näha, et keskmised hinnangud peamiste eeliste tugevusele välisururul on mõnevõrra madalamad kui Eesti turul. Ka siinkohal on keskmised 2019. aasta seisuga hinnangud madalamad kui 2009. aasta uuringus küsitletute puhul.

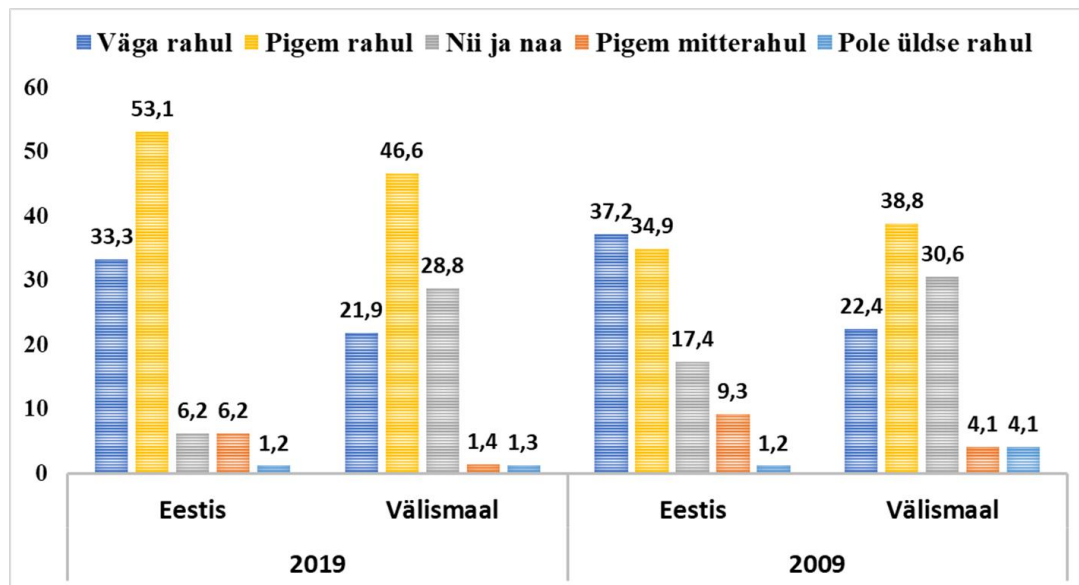
Joonis 3.19. Keskmised hinnangud välisomandiga ettevõtete konkurentsieelise aluseks olevatele teguritele Eestis (1 – pole üldse eelis ... 5 – eriti tugev eelis).

Joonis 3.20. Keskmised hinnangud välisomandiga ettevõtete konkurentsieelise aluseks olevatele teguritele välisurul (1 – pole üldse eelis ... 5 – eriti tugev eelis).

Joonis 3.21 kajastab vastuste protsentuaalset jagunemist välisinvestori rahulolus. Hinnates välisinvestori võimalikku rahulolu Eestis tegutseva ettevõttega nii siinse turu kui välisurude kontekstis, leidis enamik juhte, et välisinvestor on pigem rahul või väga rahul. Eesti turul toimunud

tegevust hinnates olid pigem rahul 53.1% ning väga rahul 33.3% vastanutest, välismaal toimunud tegevuse puhul olid vastavad jaotused 46.6% pigem rahul ning 21.9% väga rahul. Seega võib eelnevale tuginedes öelda, et ootused ning nõudmised on suuremad, kuid välisomanikud on isegi rohkem rahul kui 10 aastat tagasi. Rahulolu kasv on aga pigem leidnud aset Eestis seotud tegevustega. Välismaal seotud tegevustega on seis võrdlemisi stabiilne, samas kui kõige rahulolematute osakaal on selgelt vähenenud.

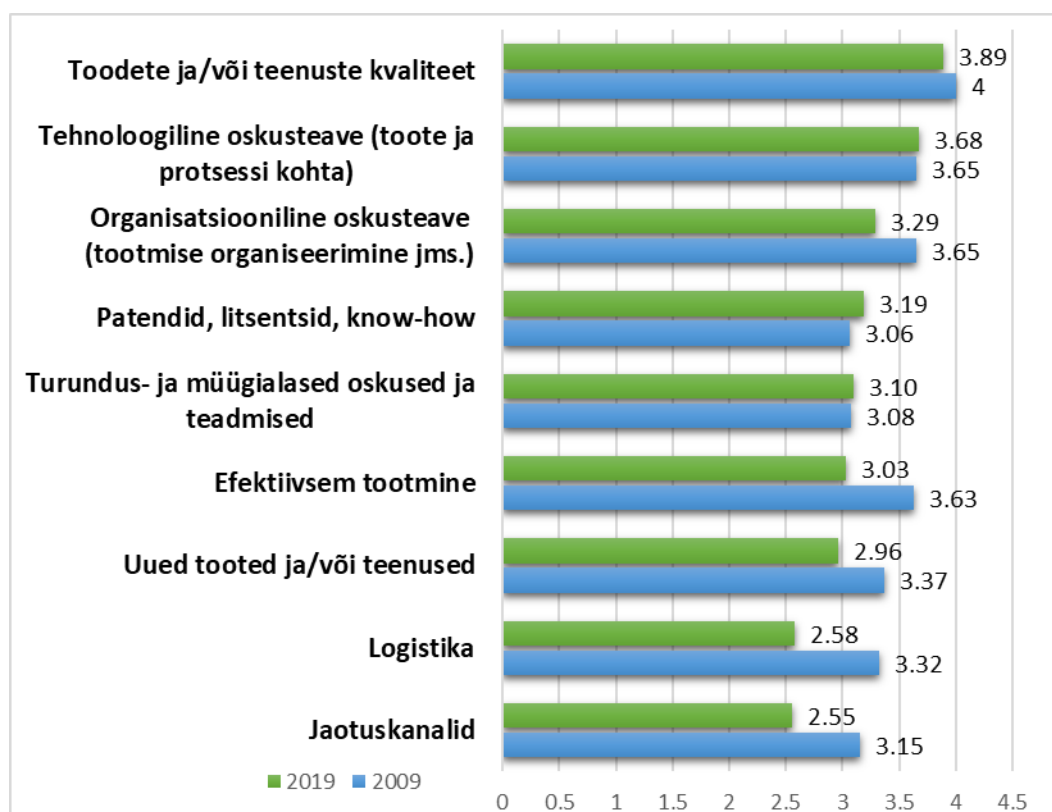

Joonis 3.21. Erinevate vastuste osakaal (%) välisinvestori rahulolus ettevõtte tegevusega Eestis ja välismaal.

Joonisel 3.22 on aga toodud keskmised hinnangud välisomandiga ettevõtetes viimase kolme aasta jooksul toimunud muutustele. Siin on üldine pilt pigem samaks jäänud, kus toodete ja teenuste kvaliteet on paranenud (3.63), käive suurenenud (3.61) ning toodete ja teenuste mitmekesisus samuti paranenud (3.54). Eksporditegevuse kasv (3.45) on kohati aidanud oluliselt asendada siinset vähenenud nõudlust. Siiski püüavad ettevõtted oma tegevust mitmekesistada selliselt, et langevate või probleemsete sihtturgude ja tegevusalade kõrval leiduks stabiilsemaid turge ning valdkondi.

Küsitlusankeetide baasil saadud tagasisidet laienemise- ja arenguplaanide kohta kajastab tabel 3.4. Laienemisplaanide intervjuudes uurides selgus, et mitmed ettevõtted on ulatuslikumad investeeringud tootmise või muu tegevuse avardamiseks teinud mõni aeg tagasi ning praegu keskendutakse pigem orgaanilisele kasvule kui suurtele muutustele. Näiteks väljendavad seda aspekti järgmised tsitaadid intervjuudest:

- „Me vaatame selles mõttes aktiivselt ringi ja me kindlasti tahaks laieneda nagu ärikliendivaates, et täna me oleme turuliider klienditeenindustes. Et jõulisemalt ka ärikliendilahendusi pakkuda.“
- „Noh, eks me ikka kasvame, ma arvan, et ma ka Eesti turul nüüd järk-järgult üritame laieneda natuke. Et seda Eesti müügi osakaal on aga kasvatada siin korra juba tegutseme. Aga muidu on selline orgaaniline kasv, et me ei plaani mingeid suuri revolutsioonilisi muutusi.“
- „Minu parima teadmise järgi meie tänane tegevus on seotud oma tootmisohutude hoidmise, võib-olla mõningase kasvatamisega, aga see on orgaaniline kasv, millest me räägime.“

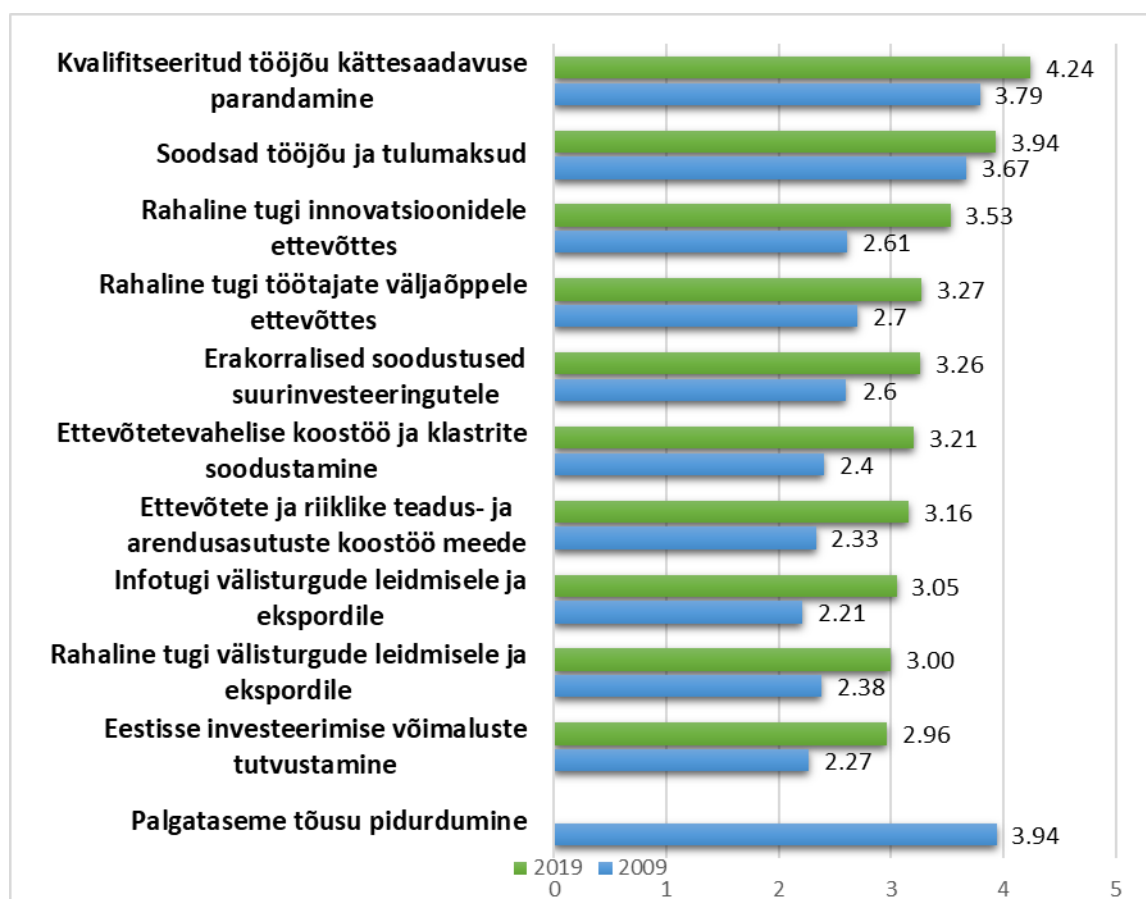
Joonis 3.22. Keskmised hinnangud välisomandiga ettevõtetes viimase kolme aasta jooksul toimunud muutustele (1 – oluliselt halvenenud ... 5 – oluliselt paranenud).

Enim leiavad küsitletud ettevõtete juhid, et olemasolevat ettevõtet võiks Eestis laiendada jällegi pigem orgaanilise kasvu teel. Välismaal olemasoleva ettevõtte laiendamine on pigem väiksema kaaluga. Pigem otsitakse välismaal uusi kliente, ehk suurendatakse enda ekspordi osa. Arvestatav osa plaanib ka laieneda läbi firma ostmise Eestis, mida märkis 12 vastajat ning ka välismaal (10 vastajat). Sarnaselt plaanib 17 ettevõtte juhti laieneda Eestis uutele tegevusaladele, ligi sama palju ka välismaal paiknevatele turgudele.

Tabel 3.4. Välisomandiga ettevõtete laienemisplaanid tulevikus (vastanud ettevõtete arv)

	2019		2009	
	Eestis	Välismaal	Eestis	Välismaal
Olemasoleva ettevõtte laiendamine	44	21	45	16
Uute klientide leidmine	42	50		
Tootmise uue asukoha leidmine	14	8	10	12
Firma ostmine	12	10	17	9
Uute toodete ja tehnoloogiate tutvustamine			31	11
Uutele tegevusaladele sisenemine	17	16	21	5
Täiendavate finantside kaasamine			1	
Uued nišiturud või sihtturud			1	1

Eestis edasise laienemise otsuse peamiste mõjutajatena näevad juhid taaskord kvalifitseeritud tööjõu kättesaadavuse parandamist (4.24) (vt joonist 3.23). Ka siin on kõikide tegurite tähtsus võrreldes 2009. aasta seisuga suurenenud. Soodsamad tööjõu ja tulumaksud märgiti väga tähtsaks (3.94), millele järgnesid natuke pikema vahemaaga rahaline tugi ettevõtete innovatsioonidele (3.53) ning rahaline tugi töötajate koolitamisele ettevõttes (3.27). Kõige vähem tähtsaks hinnati Eestisse investeerimise võimaluste tutvustamist (2.96) ning rahalist tugi välisurgudele leidmisele ja ekspordimisele (3.00). Siiski on ka need pigem kõrge keskmise hinnanguga.

Joonis 3.23. Keskmised hinnangud välisomandiga ettevõtete Eestis laienemise otsust mõjutavatele teguritele (1 – täiesti ebaoluline ... 5 – väga oluline).

3.9. Eestis tegutsevate välisosalusega ettevõtete kolme rühma iseloomustus

Läbiviidud intervjuude ja küsitluse andmete põhjal saab liigitada Eestis tegutsevad välisosalusega ettevõtted kolme rühma - suured hargmaised ettevõtted, tugevad perefirmad ja hajutatud omanikkonnaga ettevõtted:

- Esimesse rühma kuuluvad need Eestis paiknevad ettevõtted, kelle välismaine omanik on suur ja väga tugev hargmaine (*multinational*) ettevõtte, kellel on allüksusi kümnetes riikides ja käive ületab kaugelt üle miljardi. (nt. ABB, Saint Gobain, Henkel, Ericsson, Amphenol, Stoneridge Electronic, Carlsberg, Dentsu, Fujitsu, Valio, UPM Kymmene, Orkla, BDO, Telia, RPC Group).
- Teise rühma kuuluvad ettevõtted, mis on olemuslikult pereettevõtted, mis on laienenud oma kodumaalt naaberriikidesse. Sageli tegutsevad mitmes riigis, kuid neile on enamasti koduturg jätkuvalt väga oluline ja käibed jäävad eelmise rühma ettevõtetest suurusjärgu võrra väiksemaks (nt. Karl Hedin AB, Toftani omanik, Stockmann, Fazer Foods, Tilgman Group, Dataprinti omanik; Carl Bennet AB, Hekoteki omanik, Erik Hagström, Linda Nektari omanik).
- Kolmandasse nn. hajutatud omanikkonnaga ettevõtete rühma kuuluvad välisosalusega ettevõtted, mis tegutsevad idufirmadena, kasvasid välja idufirmast või on läbi börsile mineku saanud väga hajutatud omanikkonna. Siia rühma kuulub palju ettevõtteid, mis on asutatud Eesti ettevõtjate poolt, kuid seejärel on kaasatud välisinvestorid, liigunud

peakorteriga välismaale, kuid oluline tugiüksus on jäänud Eestisse (Playtech, Bolt, Pipedrive – need kõik on „ükssarvikud“, Funderbeam, Zero Turnaround, Click&Grow, Fortumo, Now!Innovations Technology, Insly, Nevercode, Starship Technologies, Xolo.

Need kolm välisinvesteeringutega ettevõtete rühma erinevad üksteisest nii selle poolest, mida nad peavad investeerimiskeskonna puhul kõige olulisemaks, milline on nende investeerimisotsuste tegemise kiirus ja ulatus, kuivõrd suur on nende Eesti allüksuste juhtide autonoomia ja kuidas nad positsioneerivad ennast Eesti avalikkuses. Järgnevas tabelis 3.5. on püütud üldistatult sõnastada intervjuude käigus kujunenud arvamused neis aspektides.

Tabel 3.5. Eesti tegutsevate välisosalusega ettevõtete kolme rühma iseloomustus

Välisomani- kuga ettevõtte tüüp	Mis on oluline investeerimiskliima puhul?	Milline on võimekus teha investeeringuid	Eesti juhi autonoomia	Positsioneerimine Eesti avalikkuses
Suured hargmaised ettevõtted	Vaatavad Eestit üldisemas plaanis – detailid ei loe nii palju (nt. ettevõtte tulumaksumäär). Oluline on riigi üldine kuvand – kas on korralik riik?	Suur (ei ole otseses seoses Eestis akumuleeritud jaota- mata kasumiga), kuid aeganõudev Investeerimisotsuse tegemisel võrdluseks mitu kandidaati – vajalik mingi vallan- dav eelis	Enamasti suhteliselt piiratud autonoomia – kuid on väga kohaliku juhi ambitsioonikusest	Sageli hoiavad Eestis madalat profiili - teevad oma asja ja ei võta avalikkuses eriti sõna
Tugevad perefirmit	Vaatavad Eestit kui investeeringu sihtriiki teraselt (hästi kursis meie erinevate poliitikatega). Käituvad kriisi ajal pikema vaatega	Tavaliselt tugevasti kapitaliseeritud. Koguvad jaotamata kasumit ja seejärel reinvesteeringud Eesti ettevõttesse	Eesti juhtidel suurem autonoomia. Lasevad katsetada uusi asju ja annavad üle juhtimiskogemusi	Eesti riigi tunnustus on neile tähtis. Sageli on ka regionaalne tunnustus oluline.
Hajutatud omanikkon- naga ettevõtted	Hindavad väga riigi avatust ja poliitikate paindlikkust. Ülitähtis on talentide olemasolu ja nende liikumis- vabadus. Ühendatavus muu maailmaga on tähtis	Väga erinev, on suhtest investoritega, samuti tegevusalast. Ettevõtte tegevuse algfaasis domineerib välisinvestori kui nõustaja, kontaktide looja innustaja roll. Kasvufaasis on oluline nende rahastaja roll, mis toetab eriti rahvusvahelistumist	Eesti juhtidel enamasti suur autonoomia. Oleneb koostöö kestusest investoritega.	Investorid ei kipu väga esile ja tunnustused pole väga tähtsad.

Erinev võiks olla ka Eesti riigipoolne lähenemine neile ettevõtetele õhutamaks neid uutele investeeringutele. Eestisse investeeringute tegemise potentsiaal suurte hargmaiste ettevõtete puhul on suur, kuid üldreeglina väga aeganõudev. Selle realiseerumise jaoks on võtmetähtsusega kohalike juhtide hoiak ja motiveeritus leida argumente, mis põhjendaksid Eestisse investeerimist.

Välisinvesteeringute Keskuse roll on toetada neid kohalikke juhte nende taotlustes saada siia juurde investeeringuid. Siin võivad toetamiseks vajalikud argumendid olla väga erinevad.

Tugevad perefirmitad on pikas perspektiivis väga suure potentsiaaliga, võrreldes eelmise rühmaga, nende Eestis jätkamine on suurema tõenäosusega. Perefirmade puhul on väga oluline vaadata nende kapitaliseeritust Eestis, sest nad teevad uusi investeeringuid sageli jaotamata kasumist. Neid on vaja rohkem tähtsustada ja tunnustada, mis annaks ka neile täiendava motiivi reinvesteerida.

Hajutatud omanikkonnaga ettevõtete rühma kuuluvad idufirmade potentsiaal selgub enamasti küllalt kiiresti. Välisinvestorite liitumise hetkeks on neil sageli juba olemas turul selge positsioon ja selles faasis on neile oluline kasvu toetava keskkonna loomine. Enamasti on selle rühma ettevõtete jaoks ülioluline talentidele juurdepääs ehk kvalifitseeritud tööjõu vaba liikumine. Välisinvesteeringute Keskuse seisukohalt on siin palju ära tehtud koostöös Startup Estoniaga. Seda tegevust on vaja jätkata hoolimata vastukäivatest signaalidest Eesti valitsuselt.

3.10. Kokkuvõte

Võrreldes 2009. aastal korraldatud välisinvesteeringutega ettevõtete uuringuga on ettevõtete juhtide hinnangud üsna palju muutunud. Pigem on keskmised hinnangud muutunud paljudes küsimustes nõudlikumaks. Kõige teravamalt paistavad välja tööjõu kättesaadavust, eriti oskustööjõudu ning välistööjõudu puudutavad küsimused, mis olid varem vähem tähtsad.

Uuringu järgi on hinnang Eesti investimiskeskonnale olulisel määral muutunud. Jätkuvalt on kõige tähtsam majanduskeskkonna stabiilsus, kuid järgmine on kohe kvalifitseeritud tööjõud, soodne maksupoliitika ning moodne infrastruktuur ja e-teenused. Tööjõu- ning muid makse puudutavatele seadusmuudatustele reageeritakse väga negatiivselt. Viimase kümne aasta jooksul on kõige enam tähtsustunud juurdepääs uuele tehnoloogiale, mis varem oli üks madalamaid tegureid. Turgudega seotud tegurite osas on võrreldes 2009. aasta uuringuga oluliselt suurenenud ligipääs Euroopa Liidu turule. Samas on ettevõtetele oluline säilitada kohalolek Eesti turul. Mitmed suuremad kontsernid peavad Eestit loomulikuks osaks enda kohalolu kehtestamisel Skandinaavias ja Baltikumis.

Peamiselt suunduvad Eestis paiknevad välisomanikuga ettevõtted välisturgudele allhanketöö tegemisega emafirmale või tema tütarfirmadele, kuigi natuke alla poolte ettevõtetest ekspordivad enda toodangut ka otse. Erinevate välisturgudele sisenemise meetodid on ajaga jäänud võrdlemisi sarnaseks, kuid suurema osakaalu on omandanud allhanketööde tegemine ning litsentseerimine.

Sisuliselt kõikide küsitletud eksporti takistavate tegurite tähtsus on aja jooksul tõusnud. Suurimaks eksporti takistavaks teguriks on sobiva tööjõuressursi nappus. Tööjõu tegurile järgnevad takistused on seotud toodangu kõrge omahinna, välisturgude nõudluse ebastabiilse iseloomu ja sobivate kontaktide puudusega välismaal. Mitmed välisomanikuga ettevõtete juhid märkisid, et ajas on bürokraatlikud takistused pigem suurenenud. Paaril juhul toodi välja, et ettevõtte ongi vaid Eesti turule orienteeritud. Ka Maailmapanga uuring toetab väidet, et Eesti ettevõtete suurim probleem on seotud tööjõu kättesaadavusega.

Veidi vähem kui kolmandik küsitletud ettevõtete juhtidest olid erinevatel põhjustel välisturgudele tegutsemise lõpetanud. Selle peamiseks põhjuseks oli koostööpartneritega suhte lõppemine, otsus tulenes välisomaniku strateegiast või otsustati kontsentreeruda olulisematele sihtturgudele. Need on pigem erinevad tulemused võrreldes varasemaga, kus peamiseks põhjusteks oli sihtturu majandusliku olukorra halvenemine. See on ka mõneti ootuspärane, kuna 2009. a. uuring korraldati majanduslanguse tingimustes.

Ettevõtete juhtide arvamus enda ettevõtte tehnoloogilise seisukorrast on võrreldes 2009. a. seisuga langenud. Suurenenud on täielikult aegunud ning üsna aegunud tehnoloogiaga ettevõtete osakaalud. Ettevõtetele on üha suurem vajadus enda tehnoloogilist olukorda kaasajastada. Enamikel küsitlusele vastanutest on olemas juhtimis- või kvaliteedisertifikaat. Kõige enam leidus ISO 9001 ja ISO 14001 sertifikaate.

Teadmussiirde tähtsus Eestist emaaetevõttesse ning ka vastupidi on pigem vähenenud. Kui 2009. a. kandsid välisomanikud kõige rohkem emafirmast Eestisse toote- ja protsessiarenduse, turundus- ja juhtimisalast oskusteavet, siis nüüdseks on nende tähtsused vähenenud. Ettevõtetes loodetakse pigem enda ettevõttesisestele ressursidele, või on T&A vastutusala jagatud teise üksusesse ning kokkupuude on võrdlemisi väike. Pigem mainisid ettevõtete juhid arenduste rakendamist Eestis, aga mitte väljaarendamist. Samas leidub ka väga tublisid ettevõtteid, kes on T&A protsessi väga olulisel määral kaasatud. Ajas on kõikide teadmiste ülekandeks kasutatavate vahenditele antud hinnangud kasvanud. Kõige rohkem hinnatakse hetkel meeskonnatöö tegemist erinevate allüksuste töötajate vahel ning enda töötajate koolitamist teistes allüksustes.

Valdav osa välisomanikuga ettevõtete juhtidest leiavad, et digitaliseerimine on väga oluline. Leitakse, et digitaliseerimise osatähtsus kahe aasta pärast vaid kasvab. Kõige olulisemateks peeti andmebaaside tehnoloogiaid, krüpteerimist ja turvalisust, pilvetehnoloogial põhinevaid lahendusi ning automatiseerimist. Digitaliseerimine on pea kõikides sektorites omandamas üha suuremat kaalu, eelkõige andmete kogumise võimalikkuse näol. Samas on kogutud andmete kasutamine eraldi probleem, millega peavad ettevõtted hakkama saama. Kõikide innovatsiooni takistavate tegurite tähtsus on ajas suurenenud, mis taaskord näitab tehnoloogia osatähtsuse kasvu ettevõtetes. Suurimaks innovatsiooni takistavaks teguriks hinnati kvalifitseeritud personali puudumine, millele järgnes ebakindel nõudlus uute toodete ja teenuste järele ning välisomaniku vähenenud huvi.

Võrreldes 2009. aastal korraldatud uuringuga on Eesti välisinvesteeringutega firmade osas otsustusprotsessid suuremal määral välisomaniku hallatud. Kõige rohkem kontrollitud valdkondadeks on investeerimis- ja finantseerimisotsused. Enim on langenud Eesti allüksuse poolne otsustusprotsesside kontroll reklaamimise ja logistika osas. Välismaine omanik otsustab peamiselt ka Eestis paikneva ettevõtte strateegilise juhtimise ja teadus- ja arendustegevuse osas. Kõige rohkem otsustusõigust on Eesti allüksustel personaliga seotus otsuste puhul.

Ettevõtete võrgustikusuhete osas on kõige olulisem kliendi vaade ning nende vajadustega arvestamine, aga olulisel kohal on ka tarnijatega arvestamine ning emaaetevõtte teised allüksused. T&A- teenuseid pakkuvate ettevõtete ning kõrgkoolide tähtsus on pigem keskpärane või madal. Ka IMD World Competitiveness Online (2020) andmebaas näitab, et vähene teadmussiire ülikoolide ja ettevõtete vahel on küllaltki suur probleem: Eesti asus 63 uuritud riigi hulgas 42. kohal. Peamised probleemid kõrgkoolide ning teadusasutustega koostöö tegemisel on info puudumine uurimissuundade kohta ning vajalike teadmistega pakkujate puudumine. Mitmed välisomanikuga ettevõtete juhid leiavad, et teadusasutused võiksid ise ka rohkem initsiatiivi ette näidata ning ennast paremini müüa. Ka siin on hinnangud tegurite juures läinud ajaga vaid olulisemaks. Samas on ka positiivseid näiteid koostööst ülikoolidega. Siin sõltub väga palju konkreetse koostööpartneri leidmisest ja üksikisikute initsiatiivist.

Analüüsides ettevõtete võrgustikusuhteid edasi, tulevad välja mõned probleemid hankijate ja alltöövõtjatega. Oluline probleem on kohalike pakkujate puudumine ning kasvav pakkumishind. Siin on samuti märgata ettevõtte juhtide nõudlikumat vaadet Eesti oludele.

Valimisse kaasatud ettevõtete juhtide koostöö tegemine EAS-iga oli oluliselt vähenenud. Tihti tekitas pahameelt abikõlbmatuse seadmete ostuks, samas ka ettevõtte suuruse või välisomanikule kuulumise tõttu sobimatus toetusmeetmetesse, kuid sealjuures selgus, et tihti ei olnud tegelikult taotluskeemidega tuttavad. See näitab vajadust laiapõhjalisemalt teada anda ettevõtjatele ka

välisomanduses ettevõtetes, missugused on nende jaoks sobivad toetuskeemid. Välisomanikuga ettevõtete juhid näevad EAS-i üldiselt üsna bürokraatlikuna. Samas viitab see pigem mainekuvandile, sest mitmed EAS-i bürokraatlikuks hinnanud vastajad ei olnud tegelikult organisatsiooniga kokkupuutes. Intervjueeritavate poolt toodi välja ka ebaefektiivset ressurside kasutamist EAS-is. Üldjoones on ettevõtete juhtide arvamus EAS-ist keskmiste hinnangute järgi pigem langenud. Intervjuudest leidis, et EAS-i pakutavate võimalustega ei ole osas ettevõtete juhid kursis. Intervjueeritavad on tihti kiitnud digidiagnostika ja digitaliseerimise meetet, mille lõppemist kritiseeriti.

Võrreldes 2009. aasta seisuga on Eestis ettevõtete arengut takistavate tegurite tähtsus suurenenud. Takistavate tegurite olulisuse kasv on eelkõige toimunud vaba oskustööjõu puuduses, mis on hetkel selgelt kõige oluliselt küsimus. Probleemaatiliseks on saanud ka töö- ja elamislubade saamise keerukus, mida varem probleemina sisuliselt ei eksisteerinud. Pea kõik intervjueeritavad tõid tööjõu probleeme enda vestlustes välja. Eriti teravad on välistööjõu kasutamise küsimused. Järgmised olulised tegurid on seotud maksupoliitika ebastabiilsuse ning kutsehariduse sobimatusega.

Olulised ettevõtete arengut takistavad tegurid on seotud ka majandusliku ning poliitilise stabiilsusega. Mõnevõrra vähem toodi takistavate teguritena veel välja liigset bürokraatiat ning tööseadusandluse keerukust, aga ka riikliku täiendusõppe nõrkust ja olemasoleva tööjõu madalat kvaliteeti. Intervjuudes toodi nii mõnigi kord esile töötajate elukeskkonna olulisust ning neile sobiliku elukohtadega seotud probleeme. Viimane probleem puudutas eelkõige peamistest tõmbekeskustest kaugemal tegutsevaid ettevõtteid. Kõige vähem probleeme on Eesti välisomanikuga ettevõtete juhtidel ametiühingute, maa kasutamise piirangute, korrupsiooni ning tolliprotseduuridega.

Eestis tegutsevate välisomanikega ettevõtete juhid märgivad Eesti puhul konkurentsieeliseks eelkõige toodete ja teenuste kvaliteeti ning tehnoloogilise ja töökorraldusliku oskusteabe akumulatsiooni. Sarnane seis on ka konkurentsieelise hindamisel välismaal. Võrreldes varasema küsitlusega on Eestis paiknemise konkurentsieelis võib-olla teataval määral langenud, välisinvestori rahulolu on allüksuste juhtide arvates aga pigem kasvanud. Eesti turul toimunud tegevust hinnates olid vastavad näitajad positiivselt kasvanud, välismaal toimunud tegevuse puhul aga võrdlemisi stabiilsed.

Küsites viimase kolme aasta jooksul toimunud muutuste kohta, on üldine pilt püsinud võrdlemisi muutumatu. Eesti välisomanikuga ettevõtete juhid leiavad, et paranenud on toodete ja teenuste kvaliteet, käive on suurenenud ning toodete ja teenuste mitmekesisus on kõrgem. Laienemise osas planeerivad küsitletud ettevõtete juhid suurendada valdavalt orgaanilise kasvu teel. Pigem proovitakse suurendada ekspordi. Laienemist abistavate suurimate mõjutajatena nähakse kvalifitseeritud tööjõu kättesaadavuse parandamist ning soodsamate tööjõu- ja tulumaksu tingimuste seadmist.

4. Soovitused Eesti investeerimiskeskonna kujundamiseks

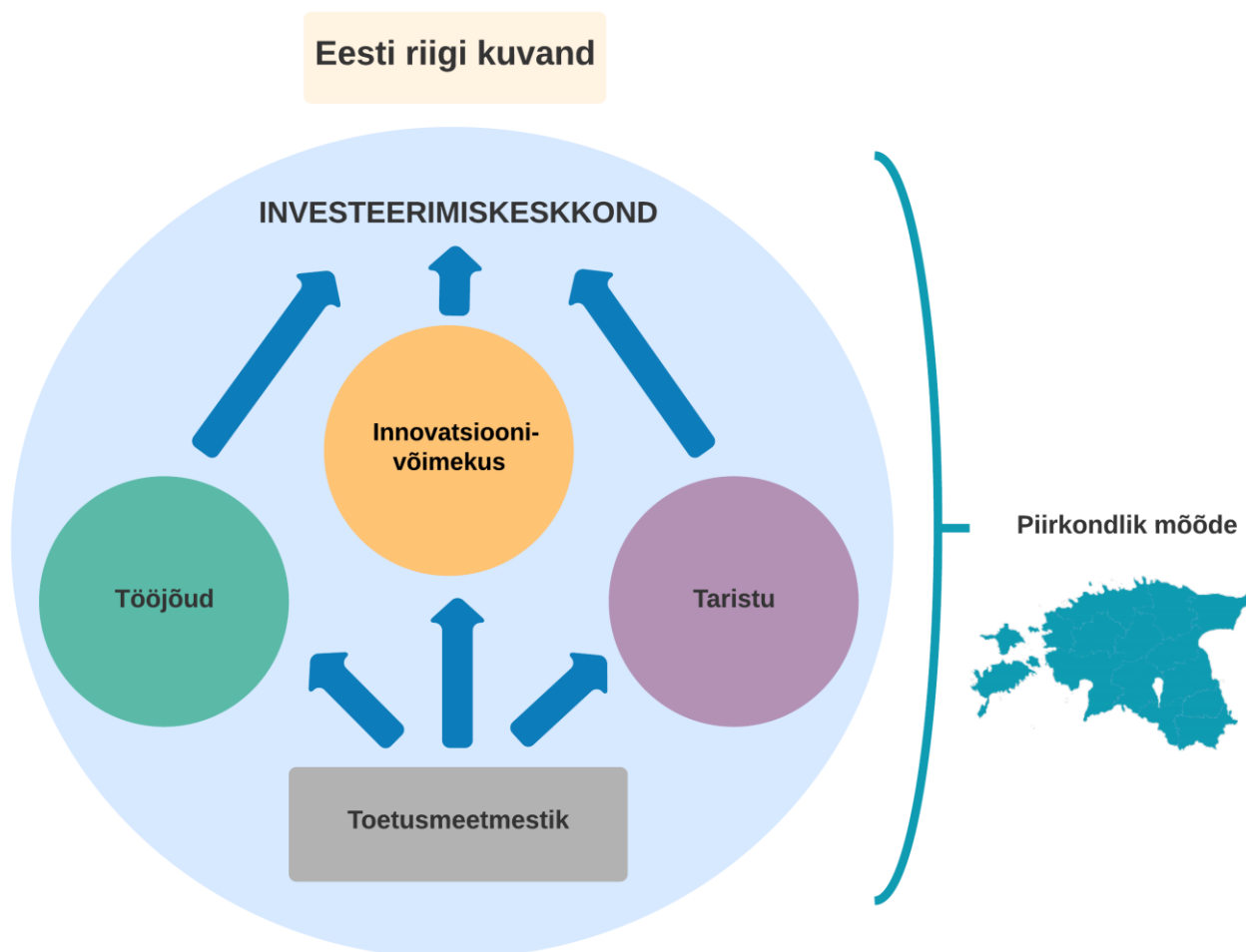
Eesti ühiskond ja majandus on jõudnud arengutasemele, kus **järjest olulisemaks muutub valikuline lähenemine välisinvestoritele**. Ühelt poolt ilmneb valikulisus seeläbi, et meie kulutaseme kasvu ja tööjõu nappuse tõttu kaotavad paljud investorid Eesti vastu huvi, teiselt poolt tuleb teatud tüüpi investorite ligi meelitamiseks teha senisest suuremaid pingutusi. Sobivat tüüpi investorite välja valimisel ja nende jaoks sobiva investeerimiskliima kujundamisel tuleks arvestada teiste riikide kogemusi, suhelda välisinvestoritega ja konsulteerida ekspertidega. Tuleb arvestada ka sellega, et lähenemine peab olema kompleksne: katsed mõjutada välisinvestorite otsuseid ainult üht tüüpi meetmetega – näiteks ainult maksusoodustustega – ei ole piisavad. Iga meede toimib vaid koos teiste teguritega, mis muudavad riigi ja konkreetse piirkonna atraktiivseks. Soodsa investeerimiskliima loomisse peaks panustama kooskõlastatult erinevad avaliku sektori osad. Näiteks sobiva tööjõu pakkumise (lihttöolistest spetsialistide ja tippjuhtideni) taga peaks olema nii Eesti üld-, kutse- ja kõrgharidussüsteem, Töötukassa, majandus- ja kommunikatsiooniministeerium, välisministeerium ja veel palju teisi osalisi.

Põhimõtted välisinvestorite valikul – proaktiivseks lähenemiseks

1. Valikuprintsiibid ei saa olla kogu Eesti jaoks samasugused – Ilmselt tuleks jagada Eesti vähemalt kolmeks piirkonnaks – Harjumaa/Tartu, Ida-Virumaa, ülejäänud Eesti.
2. Harjumaa/Tartu tuleks eelistada selliseid *uusi ettevõtteid*, mis vajavad suhteliselt piiratud arvul tööjõudu – kõrge automatiseerimise/digitaliseerimise tasemega ettevõtteid või *olemasolevad välisinvestorid*, kes laienevad töömahukuse vähendamise suunas.
3. Ida-Virumaal eelistada tööjõumahukamat tootmist, rõhuasetusega töötlevale tööstusele ja energeetikale. Rohemajanduse vaatenurgast ka taastuvatest allikatest energeetika.
4. Mujal Eestis võiks senisest enam rõhku panna välisinvestoritele, kes on suunatud olemasoleva biomassi senisest paremale väärimisele – puit, toit (teravili, piim, kala) rakendades uusi tehnoloogilisi lahendusi. Metsanduse ja puidutööstuse valdkonnas kaasata seni vähekasutatud puidu (nt. lehtpuud, väikese läbimõõduga palk) väärimisele orienteerunud investoreid. Väga vajalik on puidu keemilise töötlemise valdkonna arendamine, mille juures tuleks kaasata vastava teadmusbaasiga välisinvestoreid.
5. Eelistada võiks neid Eestis tegutsevaid välisinvestoreid, kellel on ülemaailmse tarneahelate tugevdamise protsessi käigus olemas raskesti imiteeritav eelis, mis võimaldab saada juurde investeeringuid ja laieneda.
6. Teadmusmahukate välisinvestorite puhul eelistada neid, kes sobituksid kokku juba Eestis tegutsevate ettevõtetega ja ülikoolide arendussuundadega. Klasterkoostöö võimaluste kasutamine. Teine võimalus teadmusmahukate välisinvestorite kaasamisel on osaluste omandamine ülikoolide spin-offides.
7. Valik peaks olema dünaamiline ja ajas muutuv.

Lisaks tuleb arvestada ka erinevate teadlaste seisukohtadega – demograafid, haridusteadlased, majandusteadlased jne. Tähtis on meeles pidada, et soodsa investeerimiskliima kujundamisest võivad välisinvestorite kõrval samavõrd ka Eesti kapitalil põhinevad ettevõtted.

Peamised **investeerimiskeskonna atraktiivsust mõjutavad tegurid**, mida riigid ise saavad kujundada, on seotud tööjõu, innovatsioonivõimekuse ning taristuga (joonis 4.1). Seejuures on oluline ka piirkondlik perspektiiv ehk vaatamata sellele, et Eesti on väga väike, võivad need tegurid regiooniti märkimisväärselt erineda. Eelneva pinnalt tekibki riigi kuvand. See põhineb sellel, mil viisil riik tegelikult käitub ning mida on riigil pakkuda ehk teisisõnu – riigi kuvand ei saa pikaajaliselt olla nihkes tegelikust olukorrast riigis. Seejuures võib kuvand muutuda negatiivsemaks märksa kiiremini, kui pöörduda positiivses suunas.

Joonis 4.1. Investeerimiskeskond ja seda mõjutavad tegurid

Järgnevalt tuuakse välja **soovitused kahel tasandil**. Esmalt esitatakse uuringust tulenevad üldised suunised selle kohta, mis suunda võiks Eestis hoida, et investeerimiskeskond oleks investorite jaoks soodne. Need on suhteliselt universaalsed järeldused, mida tasuks erinevate poliitikate juures silmas pidada. Seejärel esitatakse detailsemad ettepanekud erinevate investeerimiskeskonna mõjutavate tegurite kaupa. Üsna selgelt on erinevate valdkondade ja spetsiifikaga ettevõtetel erihuvid ehk uuringu käigus ettevõtete poolt esile tõstetud ettepanekuid lugedes tuleb seda silmas pidada (näiteid erinevate investorite seisukohtadest on toodud aruande lisa 1). Siiski joonistuvad ettevõtete hinnangute, statistilise analüüsi ning rahvusvahelise võrdluse pinnalt suhteliselt selgelt välja peamised Eesti investeerimiskeskonna kitsaskohad ning võimalused nende leevendamiseks.

4.1. Üldised suunised Eesti investeerimiskeskonna kujundamisel

- Vajalik on **riigi pikaajalise arenguvisiooni** olemasolu. Narratiivi puudumine on probleem ehk riik ei tea, mis suunas ta läheb. Praegu narratiiv on hästi palju seotud infotehnoloogiaga, kuid see kipub olema aegunud, toetudes lihtsa teenusmajanduse loogikale, mille jaoks meil on töökäte võimekus piiratud. Ühelt poolt pole usutav, et IT suudab pakkuda lahenduse kogu Eesti tööhõive tagamisele. Teiselt poolt tekitab ühe valdkonna ebalproportsionaalne kasv probleeme majanduse tasakaalustatusega. Vajalik oleks arutelu teemal – missugused on Eesti strateegilised valikud. Koos kliimateema aktuaalsemaks muutumisega kasvab järjest bioressursside tähtsus ja bioressursside nutikas rakendamine võiks olla Eesti kuvandis senisest palju tähtsamal kohal. Kogu rohemajanduse suund ja Eesti loodusvarade kasutamine vajab strateegilist lähenemist. Riigikantseleil on koostatud pikaajaline arengustrateegia „Eesti 2035“, mis annab ette üldised eesmärgid ja muutumise vajaduse, kuid vaja on ühist ja usutavat arusaama, kuidas neid eesmärgi saavutada erinevates valdkondades. Näiteks nutika spetsialiseerumise strateegiale heidetakse ette fookuse puudumist, tegevused valguvad laiali ja pole selge, mis on selle tegevuse tulemuslikkus.
- Investorid ootavad valitsuselt **eelkõige liberaalse ja välisinvestorite suhtes sõbraliku majanduspoliitika järgimist**. Soodsa investeerimiskeskonna üheks tähtsaks osaks on riigi avatus. Eesti peaks olema muu maailma suhtes olema avatum – nii suhtumises teatud välisriikidesse kui välismaalastesse kui vähemusgruppidesse. Suletus kahjustab paljude investorite silmis Eesti mainet ja vähendab nende soovi Eestisse investeerida või siin oma senist tegevust jätkata. Eriti tähtsaks peavad avatust iduettevõtlusse investeerinud välisinvestorid, kelle jaoks avatus tähendab esmajoones ideede ja talentide vaba liikumist. Liberaalse majanduspoliitika jätkamine tähendab ka senise lihtsa ja ettevõtjatele soodsa maksusüsteemi säilitamist (sh vähendada erisoodustusmaksu töötajate tervise- ja transpordikuludelt), kolmandatest riikidest kvalifitseeritud tööjõu kaasamise jätkumist ja tööjõu maksustamise lihtsustamist.
- Investorite jaoks on väga tähtis **stabiilne ja ettenähtav regulatiivne keskkond**. Tuleb vältida järske pöördeid riigi poliitikates (eriti ootamatuid muudatusi maksupoliitikas, rändepoliitikas, aga ka näiteks keskkonnapoliitikas ja suhtumises kolmandatest riikidest pärit tehnoloogiasse) ja strateegiates. Vajalik on riigi tasandil pikaajalisi plaane ka järgida, sest paljud (eriti suuremad) välisinvestorid lähtuvad ka ise pikaajalistest plaanidest.
- **Kaugelt kõige olulisem arengutakistus Eestis on välisinvestorite arvates kvalifitseeritud tööjõu puudus**. Ühelt poolt on vaja igakülgset investeerida meie inimvarasse. Selleks tuleb rohkem ja suunatumalt rahastada haridussüsteemi, arendada mitmekülgset ümber- ja täiendõppe süsteemi, soodustada koostööd kõrgkoolide ja ettevõtete vahel, arendada juhtide võimekusi⁸ ja toetada teadus-arendustegevust nii kõrgkoolides kui ettevõtlussektoris. Kriitiliselt tuleb analüüsida tänase haridus- ja teadussüsteemi vastavust väljakujunenud majandusstruktuurile ning suurendada ISCED 5 taseme lõpetajate kaudu uute tehnoloogiate ja digitaliseerimise juurutamist, tagades vastava õppe regionaalselt sektoraalse spetsialiseerumise põhjal. Teiselt poolt tuleb realistlikult hinnata, et talentide arv Eestis on piiratud. Seetõttu peab ka Eesti sarnaselt teiste riikidega tegelema sihipäraselt talentide otsimise ja kaasamisega. Riigi ja eraettevõtluse koostöös oleks vaja välja kujundada stipendiumide süsteem Eestis õppida soovivatele väga tugevatele üliõpilaskandidaatidele. See tuleks siduda välisüliõpilaste praktikaga Eesti ettevõtetes.

---

⁸ Ka IMD World Competitiveness Online (2020) andmebaasist tuli välja, et kompetentsete tippjuhtide puudus on suur probleem: Eesti asus seliste juhtide kättesaadavuselt 63 uuritud riigi hulgas 57. kohal.

Juhitud ja läbimõeldud rändepoliitika toetab ettevõtete innovatsioonitegevust ja on oluline teadmussiirde meetod.

- Eestis tegutsevate ettevõtete **konkurentsivõime kasvatamise üheks keskseks teguriks on investeringud innovatsioonivõimekusse ja teadmumahukusse**. Kiiresti kasvavate töajukulude tingimustes on see üks peamine võimalus, kuidas konkurentsivõimet säilitada. Innovatsioonivõimekuse juures on väga oluline digitaliseerimine, mis ühelt poolt tähendab protsesside innovatsiooni ja töajõumahukuse vähendamise kaudu tekkivat tõhususe kasvu, aga lisaks sellele on samavõrd oluline ka andmete analüütika abil paremate juhtimisotsuste tegemine. Töajukulude kasvu kõrval on täiendavaks innovatsioonide tegemiseks sunniks Euroopa Liidu süsinikuneutraalsuse püüdlustest tulenevad järjest karmistuvad keskkonnapiirangud. Lühiajalises plaanis toob see ettevõtetele topeltkoormuse – tuleb mitte ainult digitaliseerida, aga ka rohelisemaks ja keskkonnasäästlikumaks muutuda. Seetõttu on vajalik mõistlikul kujul digitaliseerimist toetada, et ettevõtetele oleks võrdsem konkurentsipositsioon teiste, väga suures mahus digitaliseerimise toetusmeetmeid rakendavate riikide ettevõtetele. Kui seoses rahastamisperiodide vahetumisega tekib Euroopa Liidu tõukefondide vahendites tühik, siis oleks tarvis digitaliseerimisele suunatud meetmeid jätkata Eesti riigieelarve teistest rahastusallikatest. Tõhusalt tuleks käima panna „Rakendusuringute ja eksperimentaalarenduse programm“, et tekiks parem vastavus TA pakumise ja ettevõtjate vajaduse vahel ning läbi rakendusuringute mahu suurenemise kasvaks ka ettevõtjate konkurentsivõime. Teadmumahukate välisinvestorite Eestisse meelitamisel on väga oluline, et sihtriigi valitsus pakub välja ka meetmeid teadus- ja arendustegevuse kasvuks ettevõtlussektoris ja annab sellega signaali, et tähtsustab teadmumahukuse kasvu.
- Tuleb **jätkata investeringuid majandusarengut toetavasse taristusse** – erinevat laadi ühendustesse (maanteedesse, bussiliinidesse, lennuliinidesse, kiire internet) ning elektri tarnekindluse tõstmisse, eriti saartel. **Taristu arendamine aitab kaasa välisinvestorite panuse tõstmisel regionaalsesse arengusse**. Näiteks elektrivõrkude arendamine on eeltingimus tuuleenergia kasutuselevõtul Liivi lahel ja laiemalt kogu Läänemerele. Ettevõtjate poolsed pingutused töajajatel tööle jõudmise lihtsustamiseks ei tohiks olla maksustatud. Maakonnakeskustes oleks vajalik üürielamispinnad spetsialistide tööle meelitamiseks. Ettevõtete tulumaksust võiks osa minna kohalikku omavalitsusse, kus ettevõtte tegutseb – see soodustab koostööd välisinvestorite ja kohalike omavalitsuste vahel ja tekitab viimastes huvi majanduskeskkonda parandada.
- **Riigi tõhususe tõstmine** (sh. ka reaalsete ametikohtade likvideerimine) ja **bürokraatia vähendamine** (nt. keskkonna ja välistöajõuga seotud lubade menetlemisel, statistika kogumisel ning riigihangetel ja teadusasutuste ning ettevõtete vahelise koostöö finantseerimisel) on väga olulised, sest bürokraatia tekitab ettevõtetele suurt ajakulu. Riigireformi võimalusi ja ettepanekuid on viimastel aastatel esitanud nii Riigikantselei Eesti 2035 meeskond, Arenguseire Keskus kui ka kodanikualgatuslik Riigireformi Sihtasutus. Viimase eestvedamisel kirjutasid kõik Riigikogusse valitud erakonnad alla ühismemorandumile, millega nähti ette riigireformi tarvis Riigikogu otsuse vastuvõtmine. Kahjuks see eelnõu «Riigireformi elluviimisest» pole pärast esimest lugemist Riigikogus septembris 2020 sisulise aruteluna edasi liikunud. Eesti investeerimiskeskonna atraktiivsust välisinvestoritele tõstaks, kui erinevate lubade ja kooskõlastuste menetlemisel seada prioriteete – vaja oleks nõ rohelist koridori ehk mastaapsete ja kaalukate projektide puhul toimiku menetlemine järjekorra väliselt. Asjaajamine peab muutuma selgemaks: mitmed regulatsioonid tuleb teha läbipaistvamaks ja arusaadavamaks, samuti tuleb vähendada

olukordi, kus regulatsioone tõlgendatakse eri ametkondades erinevalt.⁹ Erilist tähelepanu vajavad investeeringud merealadele, kus projektidega on seotud mitmed ametkonnad, veeseadus võrdsustab suurte tuuleparkide ehituse kalakasvatustalaevade käivitusega ning keskkonnamõtjude hindamise mahukus ja keerukus investori jaoks võib lõppeda negatiivse investeerimisotsusega. Puuduvad taluvusmehhanismid rannikurahva vastasseisu ületamiseks.

- **Toetusmeetmed tuleb teha süsteemsemateks**, lähtuda eelkõige sellest, millist tüüpi ettevõtteid (nt suuri või väiksemaid, uusi või vanemaid...) on vaja mingi meetmega rohkem toetada. Meetmele kvalifitseerumise tingimused peavad olema selgelt välja toodud ja ära põhjendatud. Toetuste saamise protseduurid tuleb teha lihtsamaks, selgemaks, kiiremaks. Meetmete kasutamise puhul ettevõtetelt nõutavad majanduslikud eesmärgid peavad olema realselt saavutatavad. Praeguses tööjõu nappuse ja teadmismahukuse tõstmise raamistikus oleks vaja hoopis rohkem hinnata töökohtade kokkuhoidu tänu erinevate toetusmeetmete rakendamisele. Eesti toetusmeetmestik peaks olema proaktiivne ja püüdma neid hargmaseid investoreid, kes tarneahelate vastupidavuse suurendamiseks hakkavad tootmist ümber paigutama geograafiliselt. EAS-i suurinvestori meede on vaja teha atraktiivsemaks, et seda rakendada eelpool märgitud investorite ligitõmbamiseks. Praegune mudel, kus 10 miljonilise investeeringu korral saab ühe miljoni riigilt tagasi ei ole atraktiivne. COVID-19 järgses olukorras oleks mõistlik suunata tähelepanu neile, kes siin juba tegutsevad ja oma laienemiseks ja tootmise üle toomiseks vajaksid toetavat tõuget. Lisaks toetusmeetmetele võiks Harjumaast väljapoole tehtavate investeeringute puhul rakendada tähtajalisi maksusoodustusi.
- **Sihtpakkumistega investorite kaasamine** kontaktide vahendamise asemel ja selleks **vajaliku ekspertteadmise koondamine**. Olukorras, kus regionaalselt on korraldatud investorkonsultantide töö välistungudel ja Eesti siseselt, võiks EASi keskkontori konsultandid mehitada TAIES märgitud olulisi sektoreid katvalt (IT, tööstus ja digitaliseerimine, biomajandus, tervisetehnoloogiad, energia). Nii oleks VIK ise varustatud kompetentsiga sektori väärtuspakkumise koostamiseks, regionaalsete konsultantide koolituseks ja nõustamiseks ning investorile asjatundliku nõustamise pakkumiseks.

4.2. Soovitused investeerimiskeskonda kujundavate tegurite kaupa

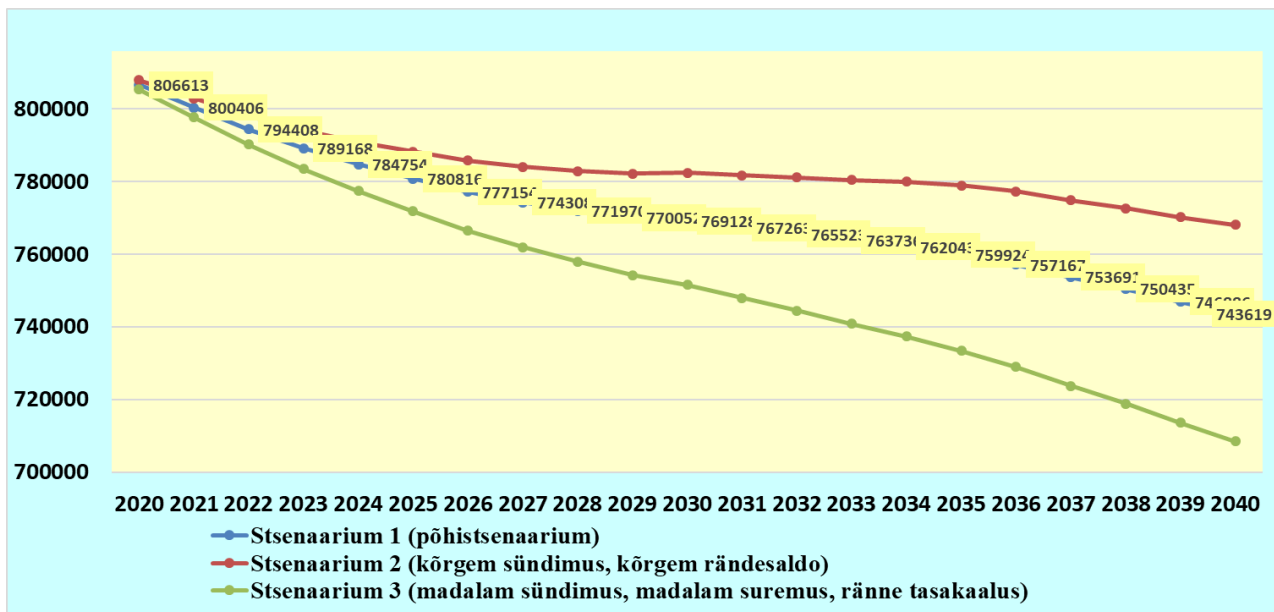
4.2.1. Tööjõud

Üheks kõige suuremaks probleemiks, mis takistab välisettevõtete, aga ka kohalikul kapitalil ettevõtete tegevust ja arenguplaanide elluviimist, on sobiliku tööjõu nappus. Praeguste demograafiliste trendide jätkumisel rahvaarvu kasvu arvelt tööjõudu Eestis juurde ei tule ning tööealine elanikkond kahaneb. Eesti Statistikaameti poolt koostatud rahvastikuporgnoosi põhistsenaariumi alusel (vt. joonis 4.2) kahaneb Eesti tööealine elanikkond (19-65.a . vanuses) väga kiiresti – 2021.a on tööealisi elanikke Eestis 6027 võrra vähem kui 2020.a ja 2022.a omakorda 5998 võrra vähem kui 2021.a. Selline järsk tööealise elanikkonna arvu kahanemine jätkub kuni selle kümnendi lõpuni.

---

⁹ Ka IMD World Competitiveness Online (2020) andmebaasist tuli välja, et valitsussektori vähene kompetentsus on suur probleem: kui vastajatel paluti valida 15 Eesti riigi atraktiivsuse tegurist 5 kõige olulisemat, siis kompetentset valitsussektorit mainis vaid 1.67% vastanutest, samas kui kõige olulisemat tegurit – kõrget haridustaset – mainis 58.33%.

Joonis 4.2. Eesti tööealine elanikkond (19 kuni 65 aastased) ajavahemikus 2020 kuni 2040. Eesti Statistikaameti rahvastikuprognosis 2080. aastani (<https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/rahvastik/rahvastikuprognosis>)

Sobiliku tööjõu pakkumise suurendamiseks on laias plaanis kaks poolt, mille tasakaalustatud kombinatsioon võib pakkuda praegusele olukorrale leevendust. Ühelt poolt on vaja läbi mõelda, milliseid muutusi on vaja teha, et Eestis olemasolev tööjõud vastaks paremini ettevõtete vajadustele ning teine pool on välistööjõu teadlik kaasamine.

Eesti sisene mõõde tähendab haridussüsteemi paremat vastavust majandusstruktuurile, et töötajad leiaksid nende ettevalmistusele vastavat rakendust. Teatavat leevendust pakub ka protsesside digitaliseerimisega vabanev tööjõud, mida on võimalik rakendada uutes rollides. Samuti on teatud määral võimalik tuua rohkem inimesi tööhõivesse ning suurendada ka tööjõus osalemise määra. Näiteks NEET (noored, kes ei õpi, ei tööta ega osale ka väljaõppes ega koolituses) noorte kaasamisega, pensionikka jõudnud töötajate edasi töötamisega, kuid need võimalused on suhteliselt piiratud.

Paratamatult tuleb vaadata ka välistööjõu kaasamise võimalusi. Ka siin on mitmeid tegevussuundi – ühelt poolt senisest aktiivsem tegelemine rahvuskaaslastega ehk diasporaa parem rakendamine Eesti majanduse huvides. Samuti on vaja sarnaselt teiste riikidega aktiivselt tegeleda talentide siia meelitamisega ning välispetsialistide värbamise ja neile mõistlike tingimuste pakkumisega. Välisõpilaste kaasamine on vajalik ka sellepärast, et ilma nendeta ei tekiks paljudel õppekavadel kriitilist massi (üli)õpilasi, et õppekava oleks võimalik avada. Juhul, kui välisõpilaste kutsumist siiski piirata, siis peaks sellega kaasas käima piisavalt suured stipendiumid, et saata Eesti noori välisriikides neid spetsiifilisi erialasid õppima, mida siin väga väikeses mahus õpetada ei ole majanduslikult enam otstarbekas.

- Lihtsustada kolmandate riikide tööjõu kasutamist nii palganõuete kui kvootide leevendamise kaudu – mõnel ettevõttel on pigem vaja madalapalgalisi lihttöölisi, mõnel väga spetsiifiliste oskustega töötajaid, keda Eestis napib. Hetkel seatud kvoodid sunnivad ettevõtteid alternatiivseid võimalusi otsima, näiteks kasutama välismaist renditööjõudu, mille korral jääb laekumata maksutulu ja puudub ülevaade tegelikult riigis viibivast välistööjõust. Tagasi tuleks pöörata välismaalaste seaduse muudatusettepanek, mis märgatavalt halvendab meie ettevõtete võimalusi kaasata välispetsialiste ning seeläbi konkurentsipositsiooni. Kui seadusandlus ei toeta pererännet, siis see piirab oskustööjõu soovi Eestisse jääda.

- Õppekohtade arvu seadmisel ja õppekavade ülesehitusel tuleks veelgi rohkem võtta arvesse OSKA programmi tulemusi tööjõuvajaduse ja oskuste muutumise kohta ning konsulteerida ka suurettevõtetega. Ettevõtted ootavad alati ka haridussüsteemist tulnud noortelt rohkem praktilisi oskusi. Ühelt poolt on see iga haridusasutuse teha, et suurendada praktikute osalust õppetöös. Teiselt poolt näevad ettevõtted ka vajadust riikliku stipendiumiprogrammi järele õpilaste- ja üliõpilaste kaasamiseks, mis oleks ettevõtte jaoks märgatavalt lihtsam praegustest võimalustest (nt nutika spetsialiseerumise stipendiumiprogramm või õpipoisiõppe programm kutsehariduses).
  - Spetsiifilistest oskustest, millele tuleks õppekavades senisest enam tähelepanu pöörata, tõstatus andmete töötlus ja analüütika, programmeerimise alused, programmide kohandamise oskus vastavalt ettevõtete vajadustele, keskkonnakaitse ning eelkõige kutsekoolide puhul ka tööohutus.
  - Õpetada välja rohkem (tootmis)insenere, muid tootmisvaldkonna spetsialiste ning logistikud.
  - Koolitada rohkem ökonomeetria oskavaid inimesi, sest sellist tööjõudu pole Eestis piisavalt.
  - Suurendada Lennuakadeemia koolitusvõimsust, praegune lõpetajate arv on ebapiisav.
- Majanduse vajadustele paremini vastava tööjõu ettevalmistamiseks oleks tarvilik kesk- ja kutseharidussüsteemi ülevaatamine ning maapiirkondades kutse- ja keskkoolide konkureerimise vältimine – üheks võimaluseks oleks ühtne gümnaasium, kus erinevad suunavalikud (nn Rootsi kutsekoolita mudel). Senised püüdlused kutseharidussüsteemi populaarsemaks muuta ei ole õnnestunud, uus haridusstrateegia võiks tuua muutuse ning tuua kaasa gümnaasiumi ja kutsehariduse parema integreerituse. Vaja oleks noortele atraktiivses vormis ja kanalites pakutavat infot, mis tutvustaks tööstuses töötamise võimalusi.
- V taseme koolivõrgu kujundamine suuremates maakonnakeskustes – sisuliselt tehnikumide tekitamine, mis pakuksid teadmisi piirkonna ettevõtlusega haakuvatest kõige kaasaegsematest tehnoloogiatest. Sellised õppeasutused peaksid olema suure autonoomiaga ning iseseisvad. Koos sellega peaks käima ka kompetentsikeskuste tugevam sidumine kõrgharidusega ning toimimine tehnikumide arendusüksustena (nt Saaremaa väikelaevaehituse näide).
- Suurem tähelepanu ümber- ja täiendõppesse koos toetavate meetmetega. Ümberõppe peab toetama majanduse struktuurimuutust. Ühelt poolt oleks vaja ennetavalt hinnata erinevate ametite esindajate töötaks jäämise võimalusi (selles osas on nt Töötukassa teinud väga uuenduslikke samme ja suurandmetel põhinevaid lahendusi). Koos varasema diagnostikaga peaks kaasas käima ka ümberõppe suuremad mahud ja kasvav finantseering. See muutub eriti aktuaalseks lähiaastatel, sest käimasolev viiruskriis kiirendab töökohtade ümberkujundamist ning keskmise- ja madala oskusvajadusega töökohtade kadumist. Ümberõppe toetamiseks tuleb luua nii õppijale kui ka ettevõttele soodne keskkond. Teha õppepuhkuste andmise regulatsioonid selgemaks ja vajadusel toetada selles ka tööandjat. Ümberõppeks kaugõppes või muul viisil ennast täiendavatele inimestele pakkuda õppelaenu.
- Tööhõive suurendamise eesmärgil muuta lastehoiuteenuseid kättesaadavamaks, arendada edasi omaste hoolduse teenuseid, rakendada enam meetmeid haridussüsteemist väljalangemise ennetamiseks ja NEET noorte tööturule tagasitoomiseks, selgitada vanemaealiste töötamise motivatsiooni ning koolitada ettevõtteid töökohti vanemaealiste jaoks kohandama.

4.2.2. Taristu

Üheks investeerimiskeskonna teguriks on sobilik taristu, mis tähendab nii füüsilist aga järjest enam ka digitaristut.

- Fiibervõrguga mõistlikel tingimustel liitumise võimaluse tagamine üle Eesti ehk kiire interneti viimase miili lahendused väljaspool suuremaid linnu. Üheks ettevõtte tegevusprotsesside digitaliseerimise eelduseks on kiire andmeside. Probleemid kiire ühenduse kättesaadavusega seab halvemasse positsiooni eelkõige väljaspool keskusi tegutsevad välisinvestorid.
- Kohalikele omavalitsustele suurema autonoomia ja rolli andmine ettevõtluse toetamisel. Kohalike omavalitsuste motiveeritust välisinvestorite jaoks sobiliku taristu rajamiseks ja kohendamiseks võiks tõsta ka see, kui osa ettevõtte tulumaksust suunatakse ettevõtte tegevuskoha omavalitsusse.
- Taastuvenergia tootmisvõimsuste tekitamiseks eelduste loomine ülekandevõrkude tugevdamise läbi. Elektri põhivõrgu praegune ülesehitus on kujundatud kontsentreeritult ühes regioonis – Ida-Virumaal – energiatootmist silmas pidades. Tuuleenergia ja laiemalt hajusenergeetika arendamise eeldus on põhivõrgu tugevdamine. See on hädavajalik eeldus avameretuuleparkide ehitamiseks Riia lähel ja mujal Lääne Eestis.
- Tööstusparkide energiavarustuse probleemide ennetamise üheks võimaluseks oleks toetuste andmine tööstusparkidele siduda sellega, et arendataks välja piisaval tasemel energialahendused ning ka teised kommunikatsioonid.
- Üheks oluliseks osaks taristu kui investeerimiskeskonna kvaliteedi juures on transpordiühendused pealinnaga ja lennujaamadega ning ettevõtted hindavad, et selles osas on siinne tegevuskeskkond konkurentriikidega võrreldes ebasoodsam. Üldine ettevõtete hinnangutest tulenev soovitus on taristu investeeringuid suurendada – nii maanteedesse, et tõsta nende kandevõimet, aga ka bussiliinidesse ja lennuühendustesse (nt. Tartust võiks ka Stockholmi liini avamist toetada). Tootmisettevõtete jaoks on koos viiruskriisiga tõstatunud ka transpordivõimaluste ahenemine (eelkõige meretransport) peamistele eksporditurgudele (Soome, Rootsi). Tähtis on riigi poolt tagada kaupade liikumise võimalused ja hoida ära transpordikulude kiire kasv.

4.2.3. Innovatsioonivõimekus

Eestis tegutsevate välisettevõtete konkurentsieeliseks on järjest vähem tööjõukulud ning odavale tööjõule rajatud ärimudelid asenduvad kapitali- ja teadmismahukate ärimudelitega. See eeldab hariduse ja teaduse head kooskõla ettevõtlusega, sh ka tõhusat institutsionaalset korraldust. Eesti teadus- ja arendustegevuse struktuur on olnud pikalt nihkes avaliku sektori suunas ning erasektori arenduskulud on olnud suhteliselt tagasihoidlikud. Samuti on ettevõtluse teadus- ja arendustegevus suuremalt osalt seotud teenustega, mitte kõrgtehnoloogilise tööstusega. See on kooskõlas senise majandusstruktuuriga, kus on domineerinud ettevõtted, mis väärtusahelas arendustegevuse etappi ei kata. Uuringu tulemusel peab taas tõdema, et Eesti ettevõtluse ja teaduse vahel on vaja luua tugevamaid sidemeid ning kasutada ära ka viiruskriisi käigus tekkivat uuendusmeelsuse kasvu ja ärimudelite muutmise vajadust.

- Suurendada teaduse ja hariduse finantseerimist üldiselt. Parema rahastusega saaks teadusasutused hankida õppetööks kaasaegsemaid vahendeid, kõrgemal tasemel personali palgata ning neid motiveerida. Suurem rahastus võiks käia koos põhimõtteliste

eesmärkidega, mida riik soovib avaliku sektori teadus-arendustegevusega ettevõtluse edendamisel saavutada.

- Soodustada infovahetust ülikoolide ja ettevõtete vahel, et nad teineteise võimalustest ja vajadustest teadlikumaks saaks. Erialase ettevõttes, avaliku sektori või teadusasutuses toimuva tööpraktika tähtsuse suurendamine nii bakalaureuse-, magistri- kui ka doktoriõppes.
- Teadlased suurem kaasatus ettevõtete tootarendusse läbi täiendavate meetmete (lisaks olemasolevatele nutika spetsialiseerumise meetmed). Vähendada bürokraatiat teadusasutuste ja ettevõtete vahelise koostöö finantseerimisel. Väärtustada akadeemilises karjäärimudelisisest enam (ajutist) erialast töötamist ettevõtetes. Käivitada „Rakendusuuringute ja eksperimentaalarenduse programm“.
- Hankida teadusasutuste laboritele rahvusvahelised akrediteeringud, et need saaks kohapeal teatud sertifikaate väljastada. Teaduslaborite intensiivsemat kasutamist ettevõtluse heaks saaks stimuleerida ka sidudes teaduslaborite rahastus sellega.
- Pöörata avaliku sektori teadus-arendustegevuse evalveerimisel senisest enam tähelepanu teadustegevuse ärilikele rakendustele ning koostööle ettevõtetega.
- Tagada ülikoolidele tippteadlaste järelkasv olulistest valdkondades; praegu on mõnes valdkondades tipptegijad juba küllaltki eakad ja see vähendab ettevõtete soovi nendega koostööd teha, sest pole selge, kes mõne aasta pärast selle töö üle võtaks.

4.2.4. Toetusmeetmed

Ettevõtted ootavad, et ettevõtete toetamine oleks süstemaatiline, lihtsasti arusaadav, seotud vähese bürokraatiaga ja toimuks läbipaistvalt. Väikestel ettevõtetel on asjaajamise keerukuse tõttu raske taotlusi esitada, aga ka suuremad peavad protseduure liiga keerulisteks ja kardavad võimalikke tagasimakseid. Välisosalusega ettevõtete ootus on, et nende tegevust väärtustataks senisest enam ning järgmise ELi struktuurivahendite perioodil oleks senisest avaramad võimalused toetusi taotleda ka välisettevõtetel ja suureettevõtetel. Suurinvestori meetme ümberdisainimist oodatakse ootusrikkalt. Oodatakse, et avaramad toetuste taotlemise võimalused oleks ka ettevõtetel, mis on juba edukalt tegutsenud, aga vajaks lisatuge uuendusliku projekti elluviimiseks, mis ei piirdu vaid ühekordse investeeringuga. Teisalt, kui toetus ongi mõeldud vaid mingile kitsale ettevõtete grupile, tuleks selle tingimusi ja otstarbekust paremini selgitada.

- Digitaliseerimise ja automatiseerimise toetamiseks on vaja pakkuda senisest enam meetmeid ning üle vaadata olemasolevad. Digitaliseerimine on ettevõtete ellujäämisel üsna keskne tegur ning selleks pakutavate toetuste mahtu on vaja suurendada. Vaja oleks paindlikku ja ka lihtsasti mõistetavat tootmise tõhustamise meedet, kuhu kvalifitseeruksid ka välisosalusega ettevõtteid ja mille raames saaks teha erinevaid asju – kasutada digitaliseerimiseks kui ka seadmete soetamiseks. Eesti konkurentriigid on digitaliseerimise toetamisel seni olnud aktiivsemad ning siinsed ettevõtted vajavad samuti tuge. Digitaliseerimise võimaldamine on tihedalt seotud ka andmeside kvaliteedi ja sobiva inimvara küsimusega. Olemasolev digiauditi meede tuleks teha kiiremaks.
- Järgmise EL struktuuriperioodi toetusmeetmete disainimisel pöörata omatoodete valmistajate kõrval rohkem tähelepanu ka tugevates tarneahelates osalevatele esimese ja teise tasandi (Tier 1 ja 2) ettevõtetele. Kuigi omatoodete suunas arenemine on väga tähtis, siis tugevad allhankijad on samavõrd tähtsad, eriti regionaalses vaates töökohtade loomisel. Uuringu tulemused viitavad, et Eestis tegutsevate välisettevõtete juhid tunnetavad järjest enam, et nad ei ole enam endisel määral olulised oma väärtusahelas.

- Järgmisel EL struktuuriperioodil võiks suurema rõhuasetusega olla energialahenduste juurutamise toetused. Energiakulude vähendamine on üks konkurentsipüsivuse tegur ning sellesuunalise tegevuse senisest mahukam toetamine oleks kooskõlas ka rohepöörde püüdlustega ja ELi taasterahastu proportsioonidega. Olemasolev KIKi ressursitõhususe meede on väga piiratud. Vaja oleks võrkudega liitumise toetusi, eriti maapiirkondades.
- Meetmete tingimuste pidev uuendamine ja ümberhindamine. Näiteks tehnoloogia tootearenduse meetme tingimusi hinnatakse liiga rangeks ja väikeettevõtetele üle jõu käivaks. Ka arenguprogrammi toetuskeemi juures on suur kaal seatud kiire kasvu saavutamisele, mis sageli ei ole realistlik. Samas eriti regionaalses vaates on ka ettevõtte säilimine omaette väärtus.
- EAS võiks ettevõtjatega rohkem jagada nii teiste ettevõtete edulugusid kui lugusid ebaõnnestumisest, millest teised saaks õppida.

Lühikokkuvõte

Üldtunnustatud määratluse järgi on otseseks välisinvesteeringuks teises riigis asuva ettevõtte asutamine või selle omandiõigusest olulise osa (vähemalt 10% aktsia- või osakapitalist) ostmise mingi välisriigi residentide poolt. Välisinvesteeringuid tehakse erinevatel motiividel, näiteks uutele sihtturgudele jõudmiseks, madalama kulutasemega tegevuskeskkonna otsimiseks ning toorainele või sihtriigi strateegilistele varadele ligipääsu loomiseks. Välisinvesteeringutest tekib sihtriigile nii otsene kasu tänu kapitali, tehnoloogia ja teadmuse sissevoolule, kuid samavõrd tähtsad on ka kaudsed kasud ehk välisosalusega ettevõtete kaudu kandub teadmine ja tehnoloogia üle ka teistesse sihtriigi ettevõtetesse.

Otseste välisinvesteeringute mahtude kiire kasv maailmas sai alguse 1980. aastatel ning kestis väiksemate tagasilöökidega kuni 2008. aasta majanduskriisini. Keskpankade tugeva sekkumise toel maailmamajandus taastus ja koos sellega ka välisinvesteeringud, jõudes rekordkõrgusele 2015. aastal. Seejärel on otseste välisinvesteeringute voogude kasv maailmas on peatunud. 2019. aastal tehti üle maailma välismaised otseinvesteeringud 1,54 triljonit dollari ulatuses.¹⁰ Koroonaviirusest tingitud majanduskriisist ning pingestuvast USA-Hiina rivaliteedist tekkinud ebakindluse tõttu on oluline osa investeeringutest tühistatud või edasi lükatud. 2020. aasta esimesel poolaastal on välisinvesteeringute vood kahanenud eelmise aasta sama perioodiga võrreldes 49% võrra. Viiruskriisi tulemusel võib kiirenenud hargmaiste ettevõtete soov oma tegevust riskikindlamaks muuta. See võib tuua kaasa regionaliseerumise ehk tegevuse lõppturgudele lähemale paigutamise, aga ka emaaetevõtte päritolumaale tagasi toomise. Euroopal ja Eestil võib olla sellest targa tegutsemise korral üksjagu võita. Pikemas vaates jääb hargmaiste ettevõtete jaoks siiski atraktiivseks globaalsest tööjaotusest tekkiva efektiivsusvõidu ärakasutamine. Kriisi tulemusel võib kasvada uue teadmuse otsimisele suunatud välisinvesteeringute aktiivsus, eelkõige infotehnoloogia ja tervishoiu valdkonnas.

Eesti on olnud senini edukas välisinvesteeringute kaasamisel oma majandusse. Seda on toetanud liberaalne suhtumine välisinvesteeringutesse ning soodne maksupoliitika. Välisinvestorite käitumine ning investeeringute motiivid on ajas muutuvad. Viimase kümne aasta jooksul on selgelt vähenenud Eestis teenitud kasumi reinvesteeringud ning välisinvestorid kasutavad seda sagedamini emaaetevõtte või teiste tütarettevõtete tegevuse rahastamiseks. Teiselt poolt on toimunud ka muutus Eesti ettevõtjate käitumises, kus järjest julgemalt tehakse ise investeeringuid välismaale. Need muutused vajavad põhjalikumat uurimist. Alates 2016. aastast on märgata uut hoogu välisinvesteeringute sissevoolus Eestisse. Üheks toetavaks teguriks on seejuures EASi välisinvesteeringute keskuse aktiivne tegevus.

Välisosalusega ettevõtetel on väga oluline roll Eesti majanduses. Välisomandis ettevõtted andsid 2018.a. 41,5% kogu majanduse käibest, 37,4% tööhõivest, 54,5% ekspordist, 40,7% lisandväärtusest ja 33,7% põhivarainvesteeringutest¹¹. Välisinvesteeringute tähtsus on veelgi suurem töötlevas tööstuses, andes 60,5% ekspordist, 53% müügitulust ja 45% tööhõivest. Tööstusharuti on välisosalusega ettevõtete osatähtsus suurim elektroonikatööstuses, joogitööstuses ja paberitööstuses. Kuigi mõningate näitajate, näiteks ekspordi osakaalu, alusel on erinevused kodumaiste ja välisomandis ettevõtete vahel viimase kümne aastaga kahanenud, on välisomandis

---

¹⁰ WIR 2020

¹¹ Üle 20 töötajaga ettevõtete hulgas

ettevõtted jätkuvalt kasumlikumad ja kõrgema tootlikkuse tasemega võrreldes keskmise Eesti ettevõttega.

Uuringus raames välisosalusega ettevõtetes läbi viidud intervjuude (80) ja veebipõhise ankeetküsitluse vastuste (96) kohaselt on Eesti turul tegutsemise motiivid võrreldes varasema, 2010. aastal läbi viidud uuringuga olulisel määral muutunud. Majanduskeskkonna stabiilsuse kõrval on ettevõtetele saanud palju olulisemaks ligipääs tehnoloogiale ning seda kasutada oskava tööjõule. Tööjõu, eriti oskustööjõu kättesaadavus on muutunud paljude ettevõtete peamiseks murekohaks ning võtmeküsimuseks nii ettevõtete tegevuse laiendamise, uuenduste tegemise kui ka eksportimisvõimaluste juures. Tööjõu nappus on toetanud palkade kiiret kasvu, millega toimetulek on muutunud välisettevõtte jaoks üheks suuremaks väljakutseks Eestis tegutsemisel. Ühelt poolt ilmestab see Eesti majandusarengu edusamme ja on meeldiv areng töötajate jaoks, kuid teisalt tekitab ettevõtetele pideva surve oma ärimudeleid ja tegevuspõhimõtteid uuendada, et püsida rahvusvahelises konkurentsis. Võrreldes teiste 2004. aastal Euroopa Liidu liikmeks astunud riikidega on tööjõukulu Eestist kõrgem vaid Tšehhis ja Sloveenias ning Maltal ja Küprosel. Eesti tööjõu suhteline kallidus on suurenenud just viimase 6-7 aasta jooksul. Eestis tegutsevatel ettevõtetel on olnud keeruline kasvavaid tööjõukulusid tootlikkuse suurendamisega kompenseerida. Tööjõukulude kasvu kõrval on täiendavaks innovatsioonide tegemiseks sunniks Euroopa Liidu süsinikuneutraalsuse püüdlustest tulenevad järjest karmistuvad keskkonnapiirangud. Liiga kiire kulutaseme kasv võib osutada üle jõu käivaks ja halvendab meie konkurentsipositsiooni võrreldes teiste Kesk- ja Ida Euroopa riikidega.

Majanduskeskkonnaga seotud takistustest tuuakse esile ka ebastabiilset majanduspoliitikat, eriti maksupoliitikat. Kõige vähem häirivateks teguriteks on ametiühingud, maa kasutamise piirangud, korrupsioon ning tolliprotseduurid. Ettevõtete hinnangutest nähtub, et kõik takistavad tegurid said 2019.a küsitluses suurema olulisuse kui kümme aastat tagasi. Eriti kasvasid selles ajavahemikus just tööjõu ning töö- ja elamislubadega seotud keerukused. Uuringu tulemused peegeldavad, et välisosalusega ettevõtete ootused ning nõudmised on 10 aasta jooksul märgatavalt kasvanud. Vaatamata sellele on välisomanikud Eesti tegutsemisega üldjoontes jätkuvalt rahul.

Eestis tegutsevad välisosalusega ettevõtted hindavad oma konkurentsieeliseks eeskätt toodete ja teenuste kvaliteeti ning tehnoloogilise ja töökorraldusliku oskusteabe akumulierimist. Võrreldes 2009. aastal tehtud uuringuga on ettevõtete juhid konkurentsieelise hindamisel tagasihoidlikumad ehk konkurentsieelis võib olla teataval määral langenud. Samuti on langenud ettevõtete juhtide arvamus enda ettevõtte tehnoloogilise seisukorrast. Suurenenud on täielikult aegunud ning üsna aegunud tehnoloogiaga ettevõtete osakaalud. Ettevõtetel on üha suurem vajadus enda tehnoloogilist olukorda kaasajastada.

Eestis tegutsevad välisosalusega ettevõtted kasutavad välisturgudel tegutsemisel peamiselt allhanketöö osutamist emafirmale või tema tütarfirmadele, veidi vähem kui alla poolte ettevõtetest ekspordivad enda toodangut ka otse. Välisomandis ettevõtte otsustusvabadus sõltub suuresti ettevõtte rollist siinsel turul ning rahvusvahelise kontserni allüksuste vahelises koostöövõrgustikus. Ootuspäraselt on välisomanike poolt kõige enam kontrollitud valdkonnaks Eestis paikneva ettevõtte investeerimis- ja finantseerimisotsused. Suurim otsustusvabadus on personali osas ning tootmises ja materjalide hankimises. Suurenenud on ka välisomanike roll strateegilise juhtimise ja planeerimise valdkonnas ning ka teadus- ja arenduse valdkonnas või tootearenduses. Eesti juhid on siinkohal küll tihti otsustamise kaasatud, kuid pigem märgiti üsna selgeid piiranguid.

Eesti ühiskond ja majandus on jõudnud arengutasemele, kus järjest olulisemaks muutub valikuline lähenemine välisinvestoritele. Ühelt poolt ilmneb valikulisus seeläbi, et meie kulutaseme kasvu ja tööjõu nappuse tõttu kaotavad paljud investorid Eesti vastu huvi, teiselt poolt tuleb teatud tüüpi investorite ligi meelitamiseks teha senisest suuremaid pingutusi. Sobivat tüüpi investorite välja valimisel ja nende jaoks sobiva investeerimiskliima kujundamisel tuleks arvestada piirkondlikke

eripärasid. Harjumaal/Tartus võiks eelistada uusi madala tööjõuvajadusega ettevõtteid, mis on kõrge automatiseerimise/digitaliseerimise tasemega või olemasolevad välisinvestorid, kes liiguvad töömahukuse vähendamise suunas. Ida-Virumaal võiks eelistada tööjõumahukamat tootmist, rõhuasetusega töötlevale tööstusele ja taastuvenergeetikale. Ülejäänud Eestis võiks senisest enam rõhku panna välisinvestoritele, kes on suunatud loodava biomassi senisest paremale väärindamisele (nt. puit, teravili, piim, kala) rakendades uusi tehnoloogilisi lahendusi. Üldise põhimõttena võiks eelistada neid Eestis tegutsevaid välisinvestoreid, kellel on ülemaailmse tarneahelate tugevdamise protsessi käigus olemas raskesti imiteeritav eelis, mis võimaldab saada juurde investeringuid ja laieneda.

Tähtis on meeles pidada, et soodsa investeerimiskliima kujundamisest võidavad välisinvestorite kõrval samavõrd ka Eesti kapitalil põhinevad ettevõtted.

Uuringus koondati üldised suunised investorite jaoks soodsa keskkonna loomiseks ja hoidmiseks:

- Vajalik on riigi pikaajalise arenguvisioni olemasolu. Praegu narratiiv on tugevalt seotud infotehnoloogiaga, kuid see kipub olema aegunud, toetudes lihtsa teenusmajanduse loogikale, mille jaoks meil on töökäte võimekus piiratud.
- Investorid ootavad valitsuselt eelkõige liberaalse ja välisinvestorite suhtes sõbraliku majanduspoliitika järgimist.
- Investorite jaoks on väga tähtis stabiilne ja ettenähtav regulatiivne keskkond. Tuleb vältida järske pöördeid riigi poliitikates, eriti ootamatuid muudatusi maksupoliitikas, rändepoliitikas, aga ka näiteks keskkonnapoliitikas.
- Kaugelt kõige olulisem arengutakistus Eestis on välisinvestorite arvates kvalifitseeritud tööjõu puudus. Ühelt poolt on vaja igakülgset investeerida olemasolevasse inimvarasse. Teiselt poolt tuleb realistlikult hinnata, oskustööjõu piiratust ning seetõttu peab ka Eesti sarnaselt teiste riikidega tegelema sihipäraselt talentide otsimise ja kaasamisega.
- Eestis tegutsevate ettevõtete konkurentsivõime kasvatamise üheks keskseks teguriks on investeringud innovatsioonivõimekusse ja teadmismahukusse. Innovatsioonivõimekuse juures on väga oluline digitaliseerimine, mis nõuab uusi toetusmeetmeid ja olemasolevate toetuste ülevaatamist.
- Tuleb jätkata investeringuid majandusarengut toetavasse taristusse – erinevat laadi ühendustesse (maanteedesse, bussiliinidesse, lennuliinidesse, kiire internet) ning elektri tarnekindluse tõstmise.
- Välisosalusega ettevõtete jaoks on tähtis riigi tõhususe tõstmine ja bürokraatia vähendamine, näiteks keskkonna ja välistööjõuga seotud lubade menetlemisel, statistika kogumisel ning riigihangetel ja teadusasutuste ning ettevõtete vahelise koostöö finantseerimisel.
- Toetusmeetmed tuleb teha süsteemsemateks. Vahet ei tuleks teha uutel investoritel ja olemasolevate ettevõtete laienemisprojektidel.
- Sihtpakkumistega investorite kaasamine kontaktide vahendamise asemel ja selleks vajaliku ekspertteadmise koondamine.

Lisaks on uuringus esitatud täpsemad soovitusel peamiste investeerimiskeskonna atraktiivsust mõjutavate tegurite nagu tööjõud, innovatsioonivõimekus, taristu ja toetusmeetmed kaupa.

Summary

Foreign direct investment (FDI) is defined as the establishment of a company located in another country or obtaining of a significant part of its ownership (at least 10% of the share capital) by a foreign resident. Foreign direct investments are made for a variety of reasons, such as reaching new target markets, seeking a lower-cost operating environment, and creating access to raw materials or strategic assets in the destination country. The host country benefits directly from the inflow of capital, technology and knowledge, but indirect benefits are equally important, ie knowledge and technology transfer to local downstream clients.

The rapid growth of foreign direct investments in the world began in the 1980s and continued with minor setbacks until the global economic crisis in 2008. With the support of central bank interventions, the global economy recovered quickly as well as the foreign direct investment flows, reaching a record high in 2015. Since then, the growth of foreign direct investment flows has stopped. In 2019, the total amount of foreign direct investments reached \$ 1.54 trillion worldwide. Due to the uncertainty caused by the COVID-19 related economic downturn and the increasing rivalry between US and China, a significant part of FDI has been canceled or postponed in 2020. In the first half of 2020, foreign investment flows have decreased by 49% compared to the same period of the previous year. As a result of the COVID-19 crisis, the desire of multinational companies to make their operations more resilient may accelerate. This may lead to regionalization, ie the relocation of activities to the final markets, as well as the return of the parent company to its country of origin. Europe and Estonia may benefit from this trend if they act wisely. In the long run, however, it will remain attractive for multinational companies to take advantage of the efficiency gains arising from the global division of work. As a result of the crisis, foreign investment in the search for new knowledge may increase, especially in the fields of information technology and health.

Estonia has so far been successful in attracting foreign direct investments. This has been supported by a liberal approach to foreign investments and favorable tax policies. The behavior of foreign investors and investment motives change over time. Over the last ten years, the reinvestment of profits earned in Estonia has clearly decreased and is more often used by foreign investors to finance the activities of the parent company or other subsidiaries. On the other hand, there has also been a change in the behavior of Estonian entrepreneurs, where they are increasingly investing abroad. These changes need further research. Since 2016, a new momentum has been noticed in the inflow of foreign investments to Estonia. One of the supporting factors is the effective work of the Enterprise Estonia.

Companies with foreign ownership play a very important role in the Estonian economy. In 2018, foreign-owned companies accounted for 41.5% of the total turnover, 37.4% of employment, 54.5% of exports, 40.7% of value added and 33.7% of fixed assets investments. The importance of foreign investment is even greater in the manufacturing industry, accounting for 60.5% of exports, 53% of sales revenue and 45% of employment. The share of companies with foreign ownership is the largest in the electronics industry, the beverage industry and the paper industry. Although, on the basis of some indicators, such as the export share, the differences between domestic and foreign-owned companies have decreased over the last ten years, foreign-owned companies continue to be more profitable and have higher productivity levels compared to an average Estonian company.

According to the interviews conducted in foreign-owned companies (80) and the answers to the online questionnaire (96), the motives for operating in the Estonian market have changed

significantly compared to the previous survey in 2010. In addition to the stability of the economic environment, access to technology and a skilled workforce have become much more important for companies. The availability of labor, especially skilled labor, has become a major concern for many companies and a key issue in terms of business expansion, innovation and export opportunities. The shortage of labor has led to the rapid growth of wages, which has become one of the main challenges for foreign companies operating in Estonia. On the one hand, increasing wages illustrate the progress of Estonia's economic development and is a pleasant for employees, but on the other hand, it puts constant pressure on companies to update their business models and operating practices in order to stay competitive at the international level. Compared to other countries that joined the European Union in 2004, only the Czech Republic, Slovenia, Malta and Cyprus have higher labour costs. The relative cost of Estonian labor has significantly increased over the last 6-7 years. It has been a challenge for companies to compensate the rising labor costs with increasing labour productivity. In addition to rising labor costs, another stimulus for innovation will be increasingly stringent environmental restrictions stemming from the European Union's carbon neutrality aspirations. Too rapid rise in costs can be overwhelming and worsen our competitive position compared to other Central and Eastern European countries.

From the obstacles related to the economic environment, firms also highlight unstable economic policies, especially tax policies. The least restrictive factors are trade unions, land use restrictions, corruption and customs procedures. The assessments of the companies show that all the limiting factors became more important in the 2019 survey than ten years ago. Particularly during this period, the lack of qualified labor and application of work and residence permits increased as constraints related to economic environment. The results of the survey reflect that the expectations of companies have grown significantly over the last 10 years and foreign owned firms have become more demanding. Despite this, foreign owners are still generally satisfied with Estonia's economic environment and their performance.

Companies with foreign ownership primarily value the quality of their products and services and the accumulation of technological and organizational know-how as their competitive advantage. Compared to the survey conducted in 2009, business leaders are more modest in their assessments towards the competitive advantage, ie the competitive advantage may have decreased to some extent. The opinion of managers about the technological level of their company has also decreased. The shares of companies with completely outdated and rather outdated technology have increased. There is a growing need for companies to modernize their technological level.

The most prevalent form of being active in foreign markets was outsourcing to the parent company or its subsidiaries, slightly less than half of the companies also export their products directly. The autonomy in decision making of a foreign-owned company largely depends on the company's role in the local market and in the international group. As expected, the area most controlled by foreign owners is the investment and financing decisions. The greatest freedom in decision making is in terms of personnel, production and sourcing of materials. The role of foreign owners has also increased in the field of strategic management and planning, as well as in the field of research and development or product development. Estonian leaders are often involved in decision-making in these areas, but rather clear restrictions were noted by the respondents.

Estonian society and economy have reached a level of development where a selective approach to foreign investors is becoming increasingly important. On the one hand, selectivity is manifested in the way that due to the growth of cost level and labor shortage, many investors are losing interest in Estonia. On the other hand, greater efforts must be made to attract certain types of investors. Regional specificities should be taken into account when selecting the right type of investors and designing the right investment climate for them. In Harju County / Tartu, preference could be given to new companies with low labor needs, which have a high level of automation / digitalisation, or to existing foreign investors advancing towards reducing labor intensity. In Ida-Virumaa, more labor-intensive production could be preferred, with an emphasis on manufacturing and renewable energy.

In the rest of Estonia, more emphasis could be placed on foreign investors, who are aimed at better valorisation of the bioresources (eg wood, grain, milk, fish) by implementing new technological solutions. As a general principle, preference could be given to those foreign investors operating in Estonia who have an advantage that is difficult to imitate, which allows them to attract more investments and expand.

It is important to remember that in addition to foreign investors, companies based on domestic capital equally benefit from creating a favorable investment climate.

The study summarized general guidelines for creating and maintaining an investor-friendly environment:

- It is necessary to have a long-term vision of the country. Currently, the narrative is strongly related to information technology, but it tends to be outdated, based on the logic of a simple service economy, for which we have limited labor capacity.
- Investors expect the government to pursue a liberal and investor-friendly economic policy.
- A stable and predictable regulatory environment is very important for investors. Sudden changes in state policies must be avoided, especially unexpected changes in tax policy, migration policy, but also, for example, environmental policy.
- By far the most important obstacle for development in Estonia, according to foreign investors, is the lack of qualified labor. On the one hand, there is a need to invest in existing human resources. On the other hand, the shortage of skilled labor must be assessed realistically, and therefore Estonia, like other countries, must also purposefully seek and attract foreign talents.
- One of the key factors in increasing the competitiveness of companies operating in Estonia is investments in innovation capacity and knowledge intensity. Digitalisation is very important for innovation capacity, and this requires new support measures and a review of existing ones.
- Investments in supporting infrastructure must be continued – special focus should be placed on various types of connections (roads, bus lines, airlines, high-speed internet) and in increasing the security of electricity supply.
- It is important for companies with foreign ownership to increase the efficiency of the state and reduce bureaucracy, for example in the processing of permits related to the environment and foreign labor, collection of statistics and public procurement and financing of cooperation between research institutions and companies.
- Support measures need to be made more systematic. No distinction should be made between new investors and development projects of existing companies.
- Attracting foreign investors with targeted offers and pooling the necessary expertise, instead of simply mediating contacts.

In addition, the study provides more specific recommendations by key factors influencing the attractiveness of the investment climate, such as labor, innovation capacity, infrastructure and support measures.

Kasutatud kirjandus

- Agarwal, J. P. Determinants of Foreign Direct Investment: A Survey. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 1980, 116: 739–773.
- Agmon, T. B., Lessard, D. R. Investor Recognition of Corporate International Diversification. *Journal of Finance*, 1977, 32 (4): 1049–1055.
- Aitken, B. J., Harrison, A. E. Do Domestic Firms Benefit from Direct Foreign Investment? Evidence from Venezuela. *The American Economic Review*, 1999, 89 (3): 605–618.
- Aliber, R. Z. The Multinational Enterprise in a Multiple Currency World. In J. H. Dunning (ed.). *The Multinational Enterprise*. London: George Allen & Unwin, 1971.
- Antras, P. Firms, Contracts, and Trade Structure. *The Quarterly Journal of Economics*, 2003, 118(4): 1375–1418.
- Barba Navaretti, G., Venables, A. J. with Barry, F. G., Ekholm, K., Falzoni, A. M., Haaland, J. I., Midelfart, K. H., A. Turrini (2004). *Multinational firms in the world economy*. Princeton University Press.
- Blomström, M., Kokko, A. The Impact of Foreign Investment on Host Countries: A Review of the Empirical Evidence. *World Bank Policy Research Working Paper*, 1996, No 1745. World Bank, Washington, USA.
- Boudier-Bensebaa, F. FDI-assisted development in the light of the investment development path paradigm: evidence from Central and Eastern European countries. *Transnational Corporations*, 2008, 17(1): 37–63.
- Buckley, P. J. and Casson, M. C. 1976. *The Future of the Multinational Enterprise*. London. Macmillan, 1976.
- Calvet, A. L. A Synthesis of Foreign Direct Investment Theories and Theories of the Multinational Firm. *Journal of International Business Studies*, 1981, Spring/Summer: 43–56.
- Dunning, J. H. Explaining Changing Patterns of International Production: In Defence of the Eclectic Theory. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 1979, 41 (4): 269–295.
- Dunning, J. H. Explaining the International Direct Investment Position of Countries: Towards a Dynamic or Developmental Approach. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 117, 1981, pp. 30-64.
- Dunning, J. H. *The Globalisation of Business. The Challenge of the 1990s*. Routledge, 1993.
- Dunning, J.H., Narula, R. The investment development path revisited: some emerging issues, in: J.H. Dunning & R. Narula (Eds) *Foreign Direct Investment and Governments: Catalysts for Economic Restructuring*, Routledge, London, 1996
- Dunning, J. H. The eclectic (OLI) paradigm of international production: past, present and future. *International Journal of the Economics of Business*, 2001, 8(2), 173-190
- Eaker, Fabozzi, Grant. *International Corporate Finance*. USA: The Dryden Press, 1996.

- Ernst and Young. Attractiveness Survey Europe. How can Europe reset the investment agenda now to rebuild its future? May 2020
- Froot, K., Stein, J. Exchange Rates and Foreign Direct Investments: An Imperfect Capital Markets Approach. *NBER Working Paper*, 2914. Cambridge, 1989.
- Grosse, R., Kujawa, D. International Business. Homewood: Irvin, 1988.
- Görg, H., Greenaway, D. Much Ado about Nothing? Do Domestic Firms Really Benefit from Foreign Direct Investment? *World Bank Research Observer*, 2004, 19(2): 171–197.
- Haskel, J. E., Pereira, S. C., Slaughter, M. J. Does Inward Foreign Direct Investment Boost the Productivity of Domestic Firms? *The Review of Economics and Statistics*, 2007, 89(3): 482–496.
- Hufbauer, G. C. The Multinational Corporation and Direct Investment. In P. B. Kenen (ed.). *International Trade and Finance*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975.
- Hymer, S. H. The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment. Cambridge, MA, 1976.
- IMD World Competitiveness Online (2020),
<https://worldcompetitiveness.imd.org/countryprofile/EE/wcy>
- Incentives and Foreign Direct Investment. UNCTAD Current Studies, Series A, No. 30, United Nations, 1996.
- Javorcik, B. Does Foreign Direct Investment Increase the Productivity of Domestic Firms? In: *Search of Spillovers through Backward Linkages*. *The American Economic Review*, 2004, 94 (3): 605–627.
- Keane, M. Comment. In: *Does Foreign Direct Investment Promote Development?* Ed. by T. Moran, E. Graham, M. Blomström. Washinton: Institute for International Economics, 2005: 179–191.
- Killen, T.; Ghimire, J. Topic Guide: Foreign Direct Investment. EPS PEAKS, UK (2016) 76p
https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57ed4679ed915d06fa000027/FDI_Topic_Guide.pdf
- Lammers, W.J. The Investment Development Path: Is It Relevant For Designing Foreign Direct Investment Policies? MSc International Development Studies thesis, 2017, 47.p.
- Knickerbrocker, F. Oligopolistic Reaction and Multinational Enterprise. Boston: Harvard University Press, 1973.
- Kojima, K. A Macroeconomic Approach to Foreign Direct Investment. *Hitotshubashi Journal of Economics*, 1973, Vol. 16, June.
- Leibenstein, H. Allocative efficiency versus X-efficiency. *The American Economic Review*, 1966, 56: 392–415.
- Lipsey, R. E. Home and Host Country Effects of FDI. NBER Working Paper, 2002, No 9293. National Bureau of Economic Research, Cambridge.
- Lizondo, J. S. Foreign Direct Investment. *IMF Working Paper*, Washington DC, IMF, 1990, 90/63:1-17
- Eesti Pank. Maksebilansi aastanäitajad 2019. Tallinn: Eesti Pank, 2020

- Melitz, M. J. The Impact of Trade on Intra-Industry Reallocations and Aggregate Industry Productivity. *Econometrica*, 2003, 71(6): 1695–1725.
- Melitz, M., Ottaviano, G. Market Size, Trade, and Productivity. *Review of Economic Studies*, 2008, 75(1): 295–316
- Narula, R. and Guimón, J. The investment development path in a globalised world: implications for Eastern Europe. *Eastern Journal of European Studies*, 2010, 1(2): 5–19
- Narula, R., Dunning, J.H. Multinational Enterprises, Development and Globalization: Some Clarifications and a Research Agenda, *Oxford Development Studies*, 2010, 38(3)
- Narula, R., Pineli, A. Multinational enterprises and economic development in host countries: What we know and what we don't know. Discussion paper. Henley Business School, University of Reading, 2016
- OECD. FDI Qualities Indicators: Measuring the sustainable development impacts of investment. Paris: OECD, 2019, 182 p., <https://www.oecd.org/investment/FDI-Qualities-Indicators-Measuring-Sustainable-Development-Impacts.pdf>
- OECD/UNCTAD. Twenty-fourth Report on G20 Investment Measures. 2020 https://unctad.org/system/files/official-document/diaefinf2020d3_en_0.pdf, New York and Geneva, United Nations
- Otsesed välisinvesteeringud Eestis. Toim.U.Varblane, Tartu Ülikooli Kirjastus 2010, 153 lk.
- Syverson, C. Market Structure and Productivity: A Concrete Example. *Journal of Political Economy*, 2004, 112(6): 1181–1222.
- Taggart, J. H., McDermott, M. C. The Essence of International Business. New York: Prentice Hall, 1993.
- UNCTAD Global Action Menu for Investment Facilitation. 2017 <https://investmentpolicy.unctad.org/publications/1184/investment-facilitation-a-review-of-policy-practices>, New York and Geneva, United Nations
- UNCTAD, World Investment Report, International production beyond pandemic, 2020, https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf, New York and Geneva, United Nations
- Varblane, U. Valitsuse osa välisinvesteeringute riiki suunamisel. Aktuaalsed majanduspoliitika küsimused Euroopa Liidu riikides ja Eesti Vabariigis, II osa. Tallinn: AS Mattimar, 1996: 376-384.
- Vernon, R. International Investment and International Trade in the Product Cycle. *Quarterly Journal of Economics*, 1966, 80 (2): 190–207.
- Vickers, J. Concepts of competition. *Oxford Economic Papers*, 1995, 47: 1–23.
- Wells, L. T., Wint, A. G. Marketing a Country. FIAS Occasional Paper No. 1. Washington: The World Bank, 1990.

Lisa 1. Otsesed välisinvesteeringud maailmamajanduses ja neid selgitavad teooriad

Otseste välisinvesteeringute tekkimist selgitavad teooriad¹²

Otseid välisinvesteeringuid on määratletud erinevalt. Väga üldise määratluse kohaselt on otsene välisinvesteering (*foreign direct investment, FDI*) "omandiõigus mingis välismaal asuvas ettevõttes" (Grosse, R., Kujawa 1988). See on küll lihtne, kuid väga üldine määratlus. Täpsemini avab otsese välisinvesteeringu olemuse järgmine definitsioon: "Otsene välisinvesteering on teises riigis asuva ettevõtte asutamine või selle omandiõigusest olulise osa ostmine mingi riigi residentide poolt" (Wells, Wint 1990). Seega rõhutatakse asjaolu, et välisinvestor säilitab kontrolli investeeritud kapitali üle. Otsene välisinvesteering seisneb sageli ettevõtte filiaali loomises või mingi teise firma võtmises oma kontrolli alla.

Otseinvesteeringuga tagatakse investeeritava ettevõtte, panga, fondi jne juhtimises hääleõigus, mis võimaldab selle tegevust mõjutada. Rahvusvahelise kokkulepete (UNCTAD, OECD) põhjal peetakse otseinvesteeringuks niisugust investeeringut, mis moodustab vastava objekti aktsia- või osakapitalist vähemalt 10% (väiksema osalusega investeeringuid nimetatakse portfelliinvesteeringuteks). Sama piir kehtib Eesti Panga poolt tehtavas maksebilansi arvestuses. Rahvusvahelises võrdlevas statistikas lähtutakse ühisest arusaamast, et mingil ajavahemikul tehtud välismaine otseinvesteering koosneb järgmistest komponentidest:

- a) põhikapitali (aktsiakapitali) suurendamine, mis võib toimuda investeeringuna uude loodavasse ettevõttesse või täiendavate investeeringutena juba tegutsevasse ettevõttesse;
- b) reinvesteeritud tulu ehk välispartnerile kuuluva ettevõtte jaotamata kasumi suurendamine;
- c) välisinvestori emafirmalt saadud pikaajaliste ja lühiajaliste laenude suurendamine, mis leitakse saadud uute laenude ja tagasimaksete vahena.

Seega, vastavalt rahvusvahelistele standarditele kuuluvad otseinvesteeringute hulka ka reinvesteeritud tulud ning laenusuhted ja muud rahapaigutused ettevõtja ja temas olulist osalust omavate investorite vahel.

Lisaks on tähtis eristada otseste välisinvesteeringute vooge (*flows*) ja seisude ehk positsiooni (*stock*). Välisinvesteeringute voog näitab mingis ajaühikus (aasta, kvartal vm) lisandunud otseseid välisinvesteeringuid. Välisinvesteeringute seis ehk positsioon näitab mingiks ajaks riiki tehtud välisinvesteeringuid.

Otseste välisinvesteeringute põhjuste empiirilisel uurimisel on pikaajalised traditsioonid ja saadud tulemuste alusel on sõnastatud mitmeid teooriaid, mis peaksid kirjeldama, miks välisfirmad valivad just selle turule sisenemise meetodi (Lizondo 1990). Eri teooriates on pakutud väga erinevaid põhjendusi, alates firma kasumi ja majanduskasvu taotlustest, riski vähendamisest ja tootmise mitmekesistamisest ning lõpetades organisatsiooniliste ja keskkonnast tulenevate põhjustega. Suurem osa teooriaid peab välisinvesteeringute peamiseks põhjuseks vabaturu tingimuste ebatäiuslikkust, mis tähendab, et reaalne turg erineb palju ideaalsest vabaturust. Enamikul nendel

---

¹² Teooria osa ülevaate koostamisel on tuginetud kogumikule „Otsesed välisinvesteeringud Eestis“, toimetaja U.Varblane, Tartu Ülikooli Kirjastus 2010, lk. 9-31

teooriatel on mõningane empiiriline toetus. Turutingimuste täiuslikkuse korral paljud välisinvesteeringute põhjused puuduksid. Teisalt on teooriaid, mis osutavad otseste välisinvesteeringute tekkimise võimalusele täiusliku turu korral.

Täiuslikke turge eeldavad välisinvesteeringute teooriad

1. Tulunormi erinevused (*differential rates of return*) (Hufbauer 1975) – otsene välisinvesteering tekib seoses kapitali liikumisega madalama tulunormiga piirkonnast kõrgema tulunormiga piirkonda. Selle teooria peamiseks puuduseks on eeldus, et riigisisene tulunorm on kõigis majandusharudes samasugune ja madalam tulunormist välismaal. Tegelikult on tulunorm ühe riigi majandusharudes erinev ja samal ajal toimub nii väliskapitali riiki (ja harusse) sisse- kui ka sealt väljavool.
2. Portfelli mitmekesistamine (*portfolio diversification*) (Agmon, Lessard 1977) – firmad lähtuvad alternatiivsete investeerimisprojektide hindamisel loodetavast tulust ja riski hajutamise võimalusest. Otsest välisinvesteeringut saab vaadelda kui firma rahvusvahelise investeeringute portfelli mitmekesistamist, et hajutada riski. Selle teooria kriitika tuleneb täiusliku turu eelduse olemasolust. Nimelt pole täiusliku turu korral põhjust riski hajutada, sest kõigile on info võrdselt kättesaadav. Portfelli mitmekesistamisel on mõte siis, kui täiusliku turu eeldus ära jätta.
3. Kogutoodang ja turu suurus (*output and market size*) (Agarwal 1980) – see teooria seob otsesed välisinvesteeringud multinatsionaalse firma tegevusnäitajatega sihtriigis (analüüs baseerub emafirma kogutoodangu ja sihtriigi potentsiaalse turu võrdlemisel). Esimesel juhul on tähtsaim firma otseseid välisinvesteeringuid motiveeriv tegur läbimüük ja teisel juhul sihtriigi turu suurus, mida kõige üldistataval kujul kajastab sisemajanduse kogutoodangu (SKT) suurus. See turgu otsiv ja läbimüügi kasvust tulenev põhjendus on leidnud praktikas kinnitust.

Et tegelikus majanduselusel praktiliselt puuduvad täiuslikud turud, siis on kõik esimese grupi teooriad juba oma eeldustest tulenevalt piiratud selgitava iseloomuga. Samuti pole alati andnud soovitud tulemusi nende teooriate paikapidavuse kinnitamiseks tehtud empiirilised uurimused. Nimetatud põhjustel saab neid teooriaid kasutada otseste välisinvesteeringute tekkimise selgitamiseks vaid vähesel määral.

Ebatäiuslikke turge eeldavad välisinvesteeringute teooriad

Alates 1970. aastate teisest poolest on otseste välisinvesteeringute põhjuste otsimisel lähtutud eeldusest, et tegu on ebatäiusliku turuga ehk monopolide, oligopolide või monopolistliku konkurentsiga ning et turuinfo pole kõigile turuosalistele võrdselt kättesaadav. Sellest tulenevalt on pakutud tervet hulka uusi selgitusi, miks välisinvesteeringuid tehakse. (Calvet 1981)

1. J. Hymeri tööstusorganisatsiooni (*industrial organization*) teooria (Hymer 1976) toetub ideele, et ebatäiuslik konkurents turul avaldub multinatsionaalse firma jaoks kahes vormis: struktuurse ja tehingute kulu alase ebatäiuslikkusena. J. Hymeri arvates peavad otseste välisinvesteeringu korral investoril olema mõningad eelised (juhtimises, turustamises, tootmises, finantseerimises või tehnoloogias), et konkureerida sihtriigis tegutsevate firmadega, kelle eelised tulenevad omakorda kauba- või teguriturgude ja juhtimisteabe üle. Mida ebatäiuslikum on turg, seda suurem on emafirma huvi eelistada otsest välisinvesteeringut muudele turule sisenemise vormidele (nt ei sõlmita litsentsi- ja frantsiisilepinguid ebatäiuslikkusest, mastaabisäästust või valitsuse tegevusest. See teooria oli väga üldine ja leidis peatselt edasiarendamist J. Dunningi poolt.
2. Siseturu loomise / transaktsioonikulude (*internalization / transaction costs*) teooria (Buckley, Casson 1976). Otsene välisinvesteering tehakse, et säilitada kontroll tehnoloogia), sest ainult nii säilitab ta kontrolli oma eeliste üle ning kujundab mitmeid riike ühendava siseturu, mis on efektiivsem kui ebatäiuslik turg. Nüüdisaegne rahvusvaheline äri ei ole ainult tootmine, vaid ka turundus, toote arendamine, töäjõu koolitamine jne. Turu ebatäiuslikkus muudab raskeks nende

vaheetappide hinnakujunduse. Näiteks on raske vältida olukorda, et mõni teine firma ei kasuta ühe firma loodud tehnoloogiat ja tarkvara, ei proovi ära meelitada tema tööjõudu või turustusagent ei tutvusta mingit toodet konkurentidele jne. Sellest hoidumiseks soovib välisinvestor luua firma allüksustest koosneva ülemaailmse siseturu. Loomulikult laienetakse edasi ainult seni, kuni see on kasulik. Et sarnastele turgudele sisenemine on üldjuhul lihtsam ja odavam, alustataksegi tavaliselt naaberturgudele laienemisest.

3. J. Dunningi eklektiline paradigma (*eclectic paradigm*). 1970. aastate lõpus arendas J. Dunning välja eklektilise paradigma, ühendades kolm välisinvesteeringu põhjusi seletavat teooriat: tööstusorganisatsiooniteooria, siseturu loomise ehk internaliseerimise teooria ja asukohateooria (Dunning 1979). Eklektilisest paradigmast on kujunenud viimastel kümnenditel välisinvesteeringute tekkimist selgitav tunnustatuim teooria. Selle nn OLI teooria kohaselt on kolm põhjuste gruppi, miks potentsiaalne investor valib otsese välisinvesteeringu. Investoril peab olema sihtriigi turul oma konkurentidega võrreldes omandieelis (nt monopoolne toode, ainulaadne tehnoloogia, parem turu tundmine, parem turunduse tehnika jne) või tal peab olema võimalik sellistele eelistele oma võrgustiku kaudu ligi pääseda. Investoril peab tekkima siseturu loomise efekt, mis suunab investori investeerima ning mitte sõlmima litsentsi- või frantsiisilepinguid (nt võib see tuleneda turgude ebatäiuslikkusest). Peale selle peab investeeringu sihtriigil (või tema konkreetset piirkonnal) olema asukohta- või asendieelis, et välisinvestorit ligi meelitada. Asukohaeelised väljenduvad looduslikes (loodusressursside kättesaadavus ja turgu iseloomustavad tegurid), poliitilistes ja majanduslikes (tootmiskulud, transpordikulud ja vahetuskurs) ning poliitilistes tegurites (kaubandusbarjäärid, välismaistele ettevõtetele omandiõiguse andmine, fiskaalne korraldus ja soodustused investeeringutele). (Dunning 1993)
4. Toote elutsükli teooria (*product cycle*). Otsene välisinvesteering tehakse selleks, et kasutada ära uue toote loomisest või tootmistehnoloogia täiustamisest tulenev konkurentsieelis. Uued tooted töötatakse välja tööstusriikides ja algul neid ka toodetakse seal, kuid toodete küpsusfaasi jõudes tehakse investeeringuid arengumaadesse, et kasutada sealseid odavamaid tootmisvõimalusi ja eksportida neid sealt tööstusriikidesse. Selle teooria kinnituseks on olnud paljude töömahukate tootmisprotsesside suunamine arengumaadesse. (Vernon 1966)
5. Oligopolistliku reaktsiooni teooria (*oligopolistic reaction*). Oligopolistliku turu korral toob ühe firma tehtud otsene välisinvesteering kaasa analoogilised investeeringud teiste sama tööstusharu suuremate ettevõtete poolt, et mitte kaotada turuosa. Teooria autor F. Knickerbrocker arvutas välja USA multinatsioonaalsete firmade sisenemise kontsentratsiooni indeksi iga tööstusharu jaoks ja analüüsis seoseid otseste välisinvesteeringutega (Knickerbrocker 1973). Ta jõudis järgmistele järeldustele:
  - a) mida suurem on tööstusharus sisenemise kontsentratsiooni indeks (mida rohkem uusi sisenejaid kindlas ajavahemikus), seda tugevam on reaktsioon ühe firma investeeringule;
  - b) mida suurem on turg, seda tugevam on reageering;
  - c) mida mitmekesisem on toodang selles tööstusharus, seda nõrgem on reaktsioon. Sisuliselt tähendab see, et multinatsioonaalsete ettevõtete investeeringud piiravad iseennast. Sisenemine teise riigi turule tekitab kaitsereaktsiooni sealsete firmade poolt ja suurendab konkurentsi.

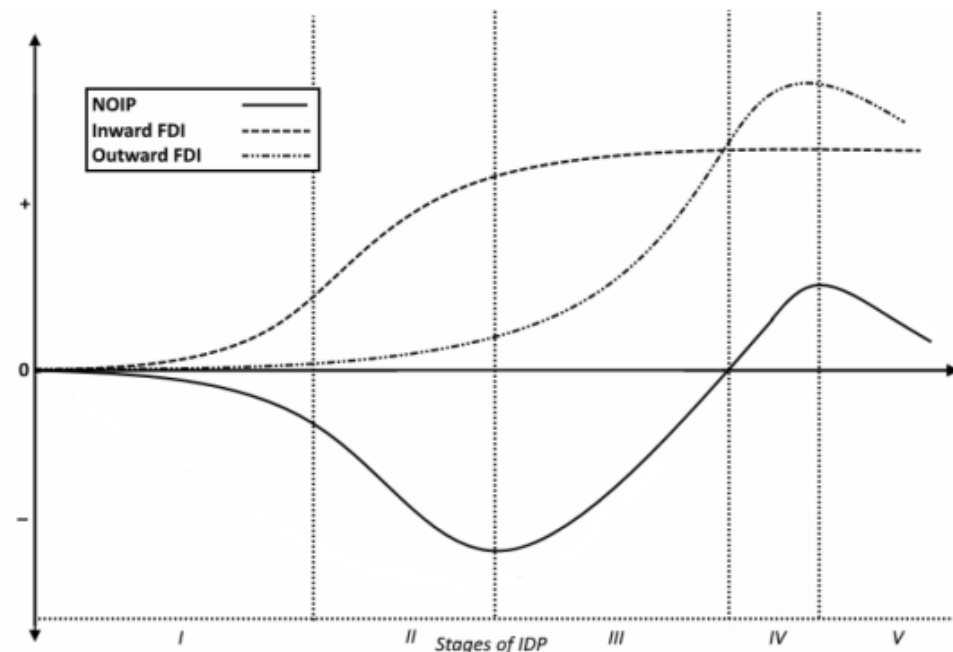
Muud välisinvesteeringute liikumist seletavad teooriad

1. Likviidsusteooria (*liquidity*) – esialgne otsene välisinvesteering on suhteliselt väike ning investeeringu kasv on tingitud peamiselt reinvesteeringut kasumist (Agarwal 1980). Põhjuseks on asjaolu, et firmasisesel kapitali hind võib olla madalam, võrreldes väliste kapitaliallikatega. See teooria kehtib enamasti arengumaade kohta, kus väliskapitali liikumisele on seatud piirangud ning finants- ja kapitaliturud ei ole veel piisavalt arenenud, kuid toetust on leitud ka tööstusriikidest.

2. Valuutapiirkonna teooria (*currency area*) – välisinvesteeringu tegemise tõenäosus on seda suurem, mida tugevam on investori kodumaa valuuta, võrreldes sihtriigi omaga (Aliber 1971). Seda fenomeni põhjendatakse kapitalituru moonutustega nõrga valuutaga riigis, kus suure riski tõttu on kallid laenu. Välisinvestor, kes tuleb stabiilse rahasüsteemiga riigist, võib olla edukam vahetuskursiriskivastase kaitsestrateegia väljatöötamisel või suudab pakkuda kohalikele investoritele mitmekesisemat ja odavamalt laenuportfelli kui nõrga valuutaga riigi kapitaliturg. Lisaks sellele on tugeva valuutaga riigil raske ekspordida nõrga valuutaga riiki, sest seal napib ostujõudu. Valuutapiirkonna teooria kritiseerimisel märgitakse, et see ei selgita, miks tugeva rahaga riikide vahel eksisteerivad vastastikused investeeringud ja miks kontsentreeruvad investeeringud vaid osasse tööstusharudesse. (Froot, Stein 1989)
3. Kojima hüpotees – otsene välisinvesteering toimub tehnoloogia, kapitali või juhtimisoskuste ülekandmisel sihtriiki. K. Kojima arvates võib välisinvesteering olla kahte tüüpi: kaubavahetust soodustav (*trade-oriented*) või kaubavahetust pärssiv (*anti-trade-oriented*) (Kojima 1973). Kaubavahetust soodustab niisugune investeering, mis loob investeeringute sihtriigis täiendava impordinõudluse ja täiendava ekspordipakkumise esialgsete kaubandustingimuste (*terms of trade*) korral. Seega on Kojima arvates kaubandust soodustavate välisinvesteeringute korral tegu investeeringutega nendesse tööstusharudesse, milles investeerival riigil on suhteline mahajäämus ja selle tõttu tekib nende kahe riigi vahel täiendav kaubavahetus. Kaubanduse teke omakorda peaks toetama tööstuse soodsat ümberstruktureerimist mõlemas riigis. Kaubavahetust vähendab Kojima arvates niisugune otsene välisinvesteering, mis suundub sihtriigi nendesse tööstusharudesse, milles investori kodumaal on suhteline eelis või kus nad on samasugused. Seega peaks nende kahe riigi kaubavahetus vähenema ja tööstusharu ei muutu eksporditurul konkurentsivõimeliseks. Ka Kojima hüpoteesi on kritiseeritud. Esmajoones heidetakse mudelile ette, et see ei arvesta maailmamajanduses toimuvaid muutusi, kus otsesed välisinvesteeringud toimuvad ebatäiuslike turgude keskkonnas. See tähendab, et üha enam toimub ülemaailmse multinatsionaalse firma siseturu loomine, mille puhul ei ole kaubavahetuse loomise aluseks klassikaline või neoklassikaline suhtelise eelise käsitlus, vaid nüüdisaegsed mastaabisäästuefektile või toodete mitmekesistamisele toetuvad teooriad.

Investeeringute arengutee (*Investment development path*) mudel

Välismaiseid otseinvesteeringuid nähakse arengumaadele sageli kui võimalust oma majanduse kasvu hoogustada. Kasulik raamistik, mida poliitikakujundajad kasutavad sageli arengumaade välisinvesteeringute poliitika kujundamisel, on J. Dunningu (1981) välja pakutud investeeringute arengutee (*investment development path*) mudel. Vt joonist 1.

Joonis 1. Investeeringute arengutee mudel (Narula, Dunning, 2010).

Investeeringute arengutee mudelit nägi Dunning raamistikuna välismaiste otseinvesteeringute ja antud riigi majandusarengu taseme dünaamilise koostoime mõistmiseks (Dunning ja Narula, 1996). Seda on kasutatud paljudes teoreetilistes ja empiirilistes uuringutes kogu maailmas (vt Boudier-Bensebaa, 2008; Narula ja Dunning, 2010; Narula ja Guimón, 2010). Põhimõtteliselt tähendab see, et riigi arenguga muutuvad nii kodumaiste kui ka välismaiste ettevõtete tingimused, mõjutades seeläbi sisse- ja väljapoole suunatud otseinvesteeringute voogusid. Sissevool on seotud riigi asukoha eeliste paranemisega, väljavool aga mõjutab kodumaiste ettevõtete omandieeliste arengut. Erinevus välismaiste otseinvesteeringute ja välismaiste otseinvesteeringute vahel moodustab riigi otseinvesteeringute netopositsiooni (NOIP – *net outward investment position*).

Kontseptsioon pakub välja, et riigid läbivad arenedes viis erinevat etappi (Dunning, 1981). Selle uuringu jaoks on kõige olulisemad vastavalt kolmas ja neljas etapp, mis esindavad innovatsioonile orienteeritud majandust ja teadmispõhist majandust. Senised empiirilised uuringud näitavad siiski ka IDP mudeli piiratust, mistõttu seda saab kasutada kui ühena mitmetest selgitustest, kuidas riigi areng ja välisinvesteeringute vood on omavahel seotud. (vt. Narula, Pineli, 2016)

Järgnevas tabelis 1. on investeeringute arengutee mudel (Dunning, Narula, 1996) seotud välisinvestorite nelja erineva tüübiga (Dunning, 1993), mis näitab muutusi investorite tüüpides üle investeeringute arengutee viie etapi.

Tabel 1. Investeeringute arengutee mudeli etapid ja investorite tüübid nende motiivide alusel*

	1. etapp	2. etapp	3. etapp	4. etapp	5. etapp
Riiki investeerimise motivatsioon	ressursid	ressursid turg	ressursid - turg + kulu- efektiivsus strateegilised varad	turg - kulu- efektiivsus + strateegilised varad +	kulu- efektiivsus ++ strateegilised varad ++

*- + tähendab, et motiiv on olulisem kui eelmises etapis ja -, et ta on vähem oluline kui eelmises etapis. Allikas: Lammers (2017, p.12)

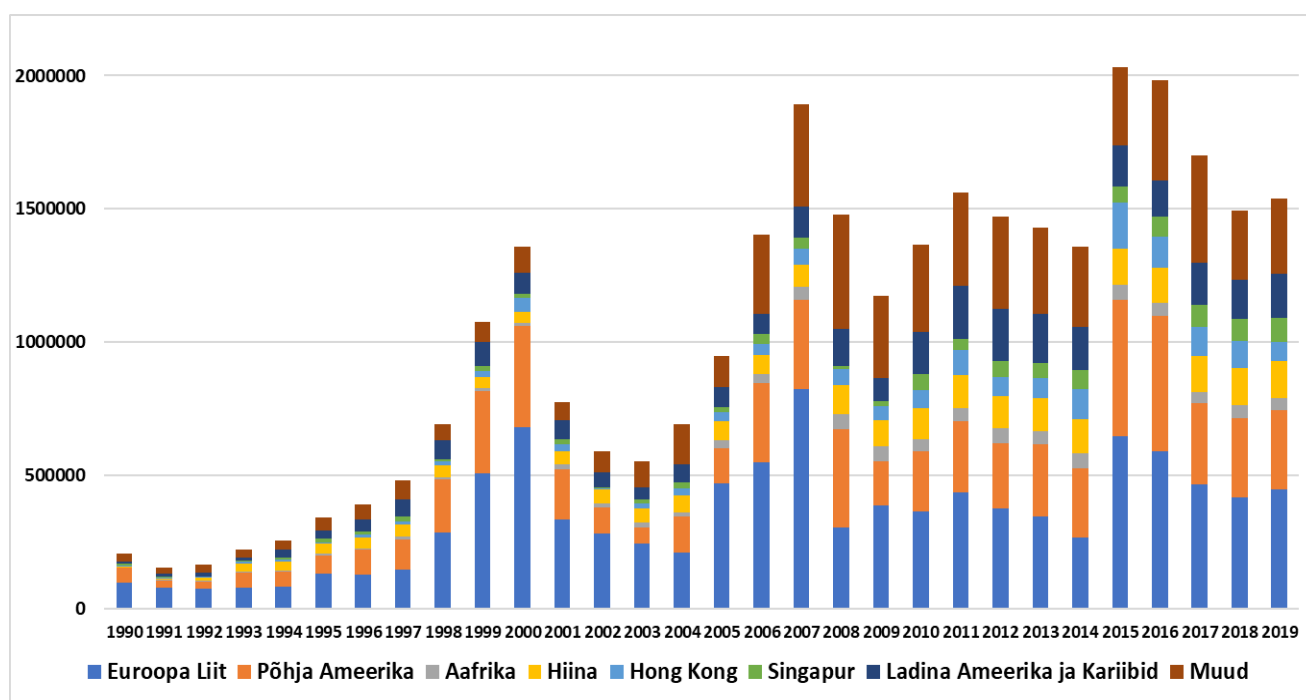
Otseste välisinvesteeringute vood maailmas

Otseste välisinvesteeringutele kui ühele välismaise turu kasutamise võimalusele ekspordimise ja litsentsimise kõrval hakkasid investorid suuremat tähelepanu pöörama pärast Teist maailmasõda. Varem tehti otseid välisinvesteeringuid suhteliselt vähe ning need liikusid põhiliselt hankivasse tööstusse. Teise maailmasõja järel hakati investeerima ka tehnoloogiamahukatesse tööstusharudesse. Kõige rohkem investeerisid USA ettevõtted. Näiteks aastatel 1970–1979 moodustasid Ameerika Ühendriikide residentide investeeringud 43,7% kõikidest maailma otsestest välisinvesteeringutest. Esialgu olid peamised sihtmaad sõjas kannatada saanud Lääne-Euroopa riigid. Hiljem hakati investeerima ka Ladina-Ameerikasse.

Otseste välisinvesteeringute mahtude kiire kasv toimus 1980. aastate alguses ja keskel. Põhjuse selleks andsid kaks peamist arengusuunda rahvusvahelistel kapitaliturgudel: 1) suuremad kapitali liikumised toimusid arenenud riikide vahel, jättes arengumaad kõrvale ning 2) kapitali sissevool asendas piiratud sisemaiseid sääste ning ebapiisavaid investeeringuid. Lisaks toimus muutus ka rahvusvahelises seadusandluses. Kuni 1980. aastateni pandi arengumaades rõhku majanduse kaitsmisele proteksionistlike vahenditega ja iseenesele toetuva kasvu (*import substituting industrialization*) strateegia rakendamisele. 1980. aastate keskel toimus pööre avatud majanduse strateegia kasuks. Sellega seoses muutus suhtumine välisinvesteeringutesse. 1980. aastate keskel kardeti sõltuvust investeeringute päritolumaadest ning sellepärast eelistati välislaene. Seetõttu seati otseste välisinvesteeringute liikumisele mitmeid takistusi. 1980. aastate lõpus suhtumine muutus. Mõisteti investeeringute kasulikkust riigi majandusele ning takistuste asemel hakati pakkuma fiskaalpoliitilisi, finants- ja muid soodustusi. 1992 aastal Maailmapank kiitis heaks juhendmaterjalid „Guidelines on the Treatment of Foreign Direct Investment“, mis oli suunatud välisinvesteeringute alase seadusandluse liberaliseerimisele. Kõige krooniks suudeti OECD-s 1996.a kokku leppida mitmepoolne investeeringute alane lepe. (MAI – Multilateral agreement on investments). Sellega lepitati kokku paljude seni kasutatud takistuste kõrvaldamine välisinvesteeringutelt.

Kogu eelnevalt kirjeldatud arengute tulemusena toimus 1990.aastatel tormiline välisinvesteeringute voogude kasv. Seda kajastab ilmekalt joonis 2, millel on esitatud otseste välisinvesteeringute sissevoolud regiooniti maailmas ajavahemikus 1990-2019. Ajavahemikus 1990-2000 välisinvesteeringute vood kuuekordistusid. Seejärel tuli esimene tagasilöökk, mille taustaks oli telekommunikatsioonivaldkonna „nulli“ lõhkemine. Sellele järgnes uus kasvuperiood, mille käigus oli väga suur välisinvesteeringute saaja Euroopa Liit, mis nelja vabaduse elluviimise ja euro kasutuselevõtu tulemusena oli muutunud väga ligitõmbavaks investoritele USA-st ja Aasiast. Sellele järgnes 2008.aasta majanduskriis ja välisinvesteeringute voogude vähenemine. Kuid tänu keskpankade tugevale sekkumisele kriis stabiliseeriti ja välisinvesteeringud kasvasid taas, jõudes rekordkõrgusele 2015.a.

Kui aastatel 1970–1980 suundusid arengumaades suurimad otseste välisinvesteeringute vood Ladina-Ameerika riikidesse, siis pärast Mehhiko võlakriisi 1982.a ja sellele järgnenud poliitilisi kataklüsme pöördusid välisinvestorid ära Ladina Ameerikast. Nende suhteline osatähtsus vähenes. Ka Aafrika osatähtsus välisinvesteeringute sihtmaana on väga tagasihoidlik. Samal ajal on kiiresti suurenenud Aasia riikidesse liikuvate investeeringute osatähtsus. See tõendab, et investeeringud ja arenguabi on kaks täiesti erineva tagapõhjaga valdkonda. Kui investoritele otsestest välisinvesteeringutest loodetud kasu ei tule, siis enam nad nendesse riikidesse (Ladina-Ameerika ja Aafrika riigid) ei investeer, vaid hakkavad investeerima riikidesse, mille arengupotentsiaal on kõrgem. Uute avanenud investeerimisvõimaluste tõttu siirderiikides on arengumaade konkurents investeeringute ligimeelitamisel muutunud järjest teravamaks. Suurem osa otsestest välisinvesteeringutest suundub endiselt arenenud riikidesse.

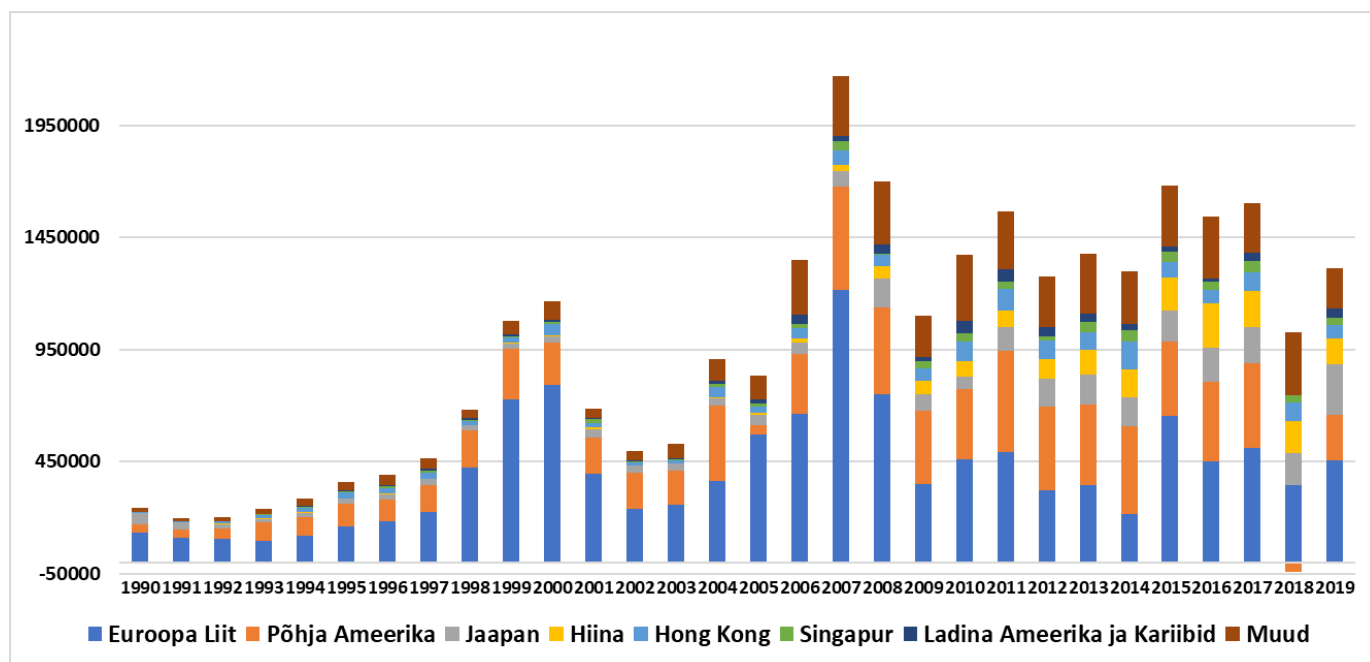

Joonis 2. Otseste välisinvesteeringute sissevool regiooniti maailmas 1990-2019 (miljonites USD; UNCTAD, World Investment Report, 2020)

UNCTADI värskeima, 2020. aasta sügisel avaldatud *World Investment Report 2020* aruande kohaselt tehti 2019. aastal üle maailma välismaised otseinvesteeringud 1,54 triljonit dollarit, mis on ca 2 protsenti rohkem kui 2018. aastal. See on välismaiste otseinvesteeringute voogude stabiliseerumise aasta pärast nelja järjestikulist langusaastat (vt joonist 2). Kuid 2020.a. COVID-19 epideemia peatas selle stabiliseerumise protsessi ja uus langus on laiapõhjaline, puudutades maailma erinevaid regioone.

Järgnevalt käsitleme välisinvesteeringute väljavoolu ehk millistest riikidest pärinevad peamised välisinvesteeringute vood. Allpool olev joonis 3. näitab üksikasjalikumalt teavet välismaiste otseinvesteeringute päritolupiirkondade kohta viimase kahe aastakümne jooksul. Pärast teist Maailmasõda omasid Ameerika Ühendriigid domineerivat rolli välisinvesteeringute päritolumaana. Nad on tänaseni olulisel positsioonil investeeringute päritoluriikide hulgas, kuid järsult on suurenenud Euroopa Liidu riikide osatähtsus. Euroopa Liidust pärines 38% kõigist 2017. aastal tehtud otsestest välisinvesteeringutest. Kui pärast Teist maailmasõda olid Euroopa riigid investeeringute sihtriikideks, siis aastatel 1990–2019 on nad muutunud otseste välisinvesteeringute päritolumaadeks, st väliskapitali väljavool ületab sissevoolu. Samuti on otseinvesteeringute

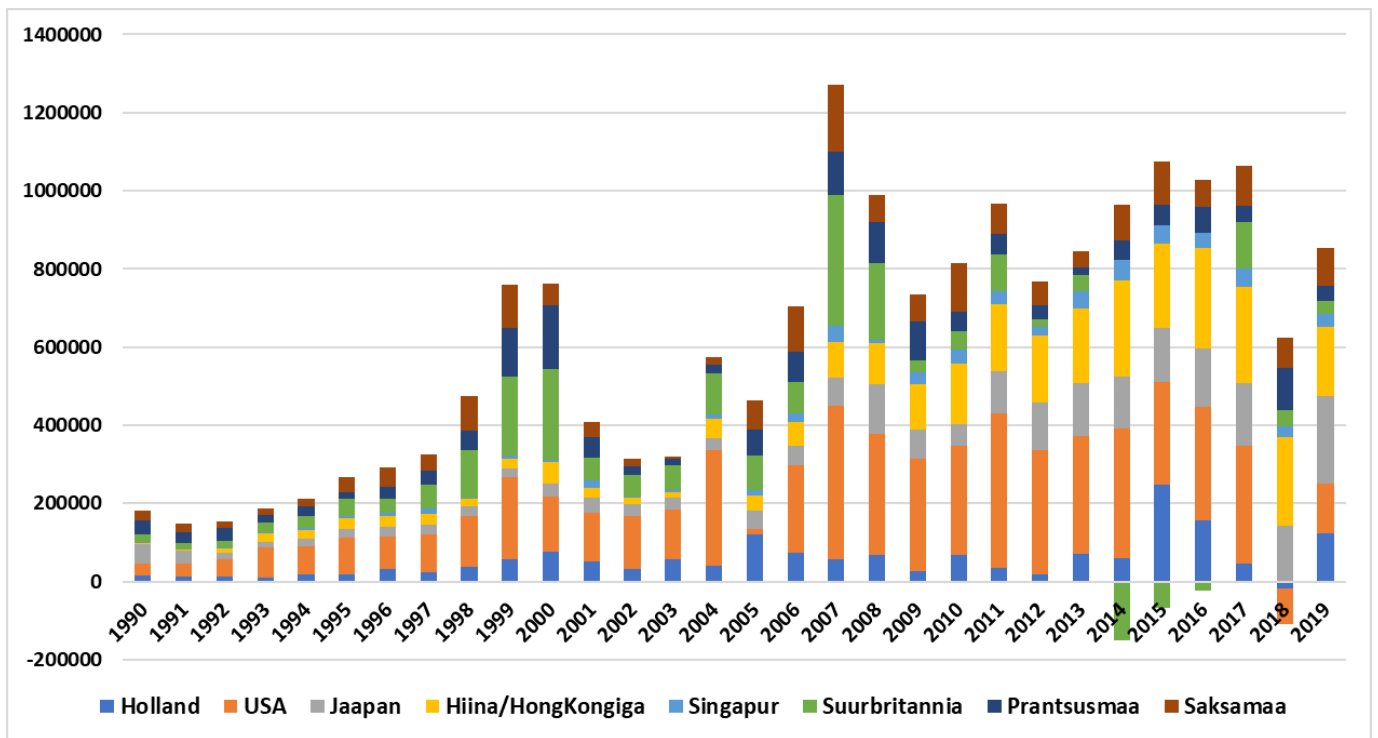
päritoluriikide seas suurenenud Ida ja Kagu-Aasia riikide osatähtsus. Hiina ja Hongkong koos võetuna on juba samaväärne investor kui Euroopa Liit või Ameerika Ühendriigid.

Joonis 3. Otseste välisinvesteeringute väljavool regiooniti maailmas 1990-2019 (miljonites USD; UNCTAD, World Investment Report, 2020)

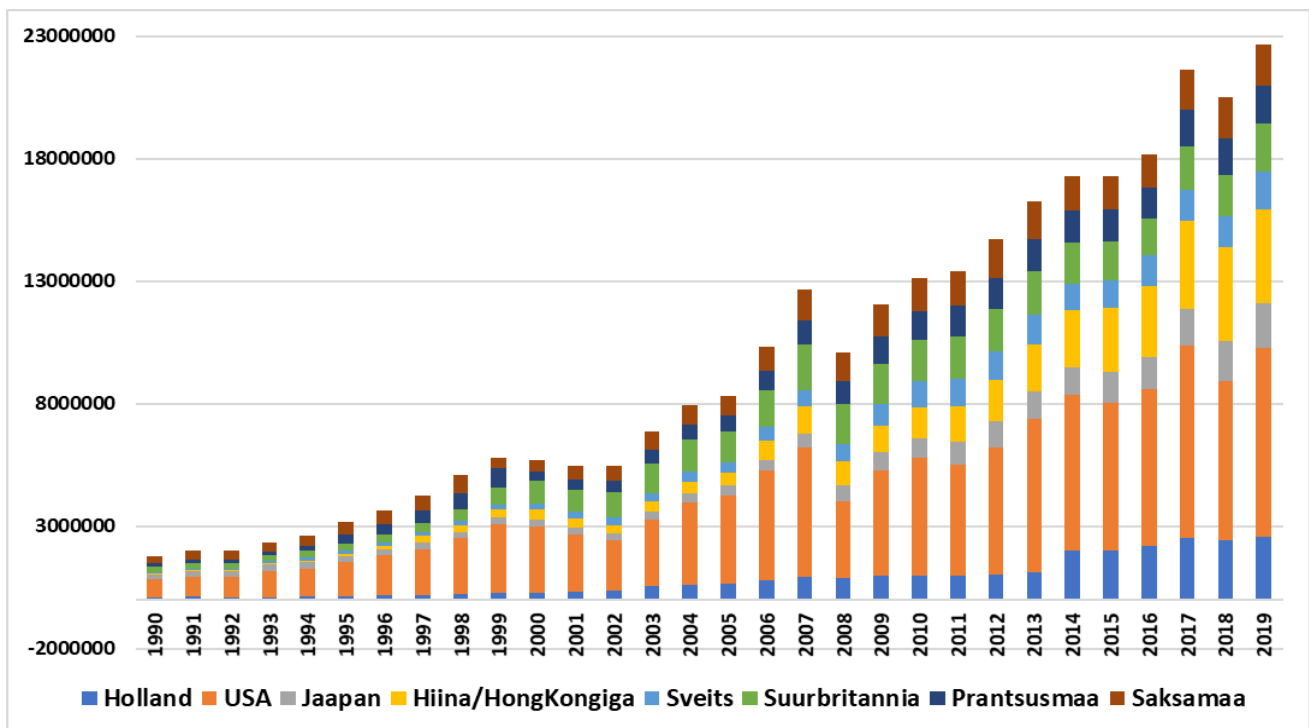
Maaüldise arengu, globaliseerumise ja kaubanduse hoogustumise tõttu on kaasa tulnud multinatsionaalsete korporatsioonide arengu ning seoses sellega ka otseste välisinvesteeringute mahu kasvu. Samal ajal toimus päritolumaade eristumine – teistest eraldusid esialgu selgelt viis riiki: USA, Saksamaa, Prantsusmaa, Suurbritannia ja Jaapan. Nende riikide residentide tehtud investeeringuid kokku olid näiteks 1984–1989 keskmiselt 79,4 miljardit dollarit aastas, mis moodustas 65,2% kõikidest selle perioodi välisinvesteeringutest. Samad näitajad 1995. aastal olid vastavalt 207,5 miljardit (65,3%), 2008. aastal 927,7 miljardit (49,9%) ja 710 miljardit (49,8%) 2017. aastal. Järgnev joonis 4 kajastab nende viie suure välisinvesteeringuid tegeva riigi arenguid 1990-2019.

Kuid lisaks on juurde toodud ka Hiina (koos Hongkongiga), mis on viimasel kümnendil tormiliselt suurendanud välisinvesteeringuid. Pärast 2008. a. majanduskriisi Hiina on teadlikult suurendanud tähelepanu välisinvesteeringutele ja vähendanud USA võlakirjadesse investeerimist. Viimastel aastatel on Hiina koos Hongkongiga investeerinud rohkem kui Suurbritannia, Saksamaa ja Prantsusmaa kokku. Silmatorkavalt nõrgemaks on kujunenud Suurbritannia positsioon. Kui enne majanduskriisi oli Suurbritannia USA-ga täiesti võrdväärne välisinvestor, siis alates 2009. aastast on Suurbritannia multinatsionaalsed ettevõtted teinud väga vähe välisinvesteeringuid ja mitmetel aastatel on lausa välisinvesteeringute vood olnud negatiivsed. Viimastel aastatel on Holland muutunud suuremaks välisinvestoriks kui Suurbritannia. Prantsusmaa ja Saksamaa seevastu on olnud stabiilsed investorid.

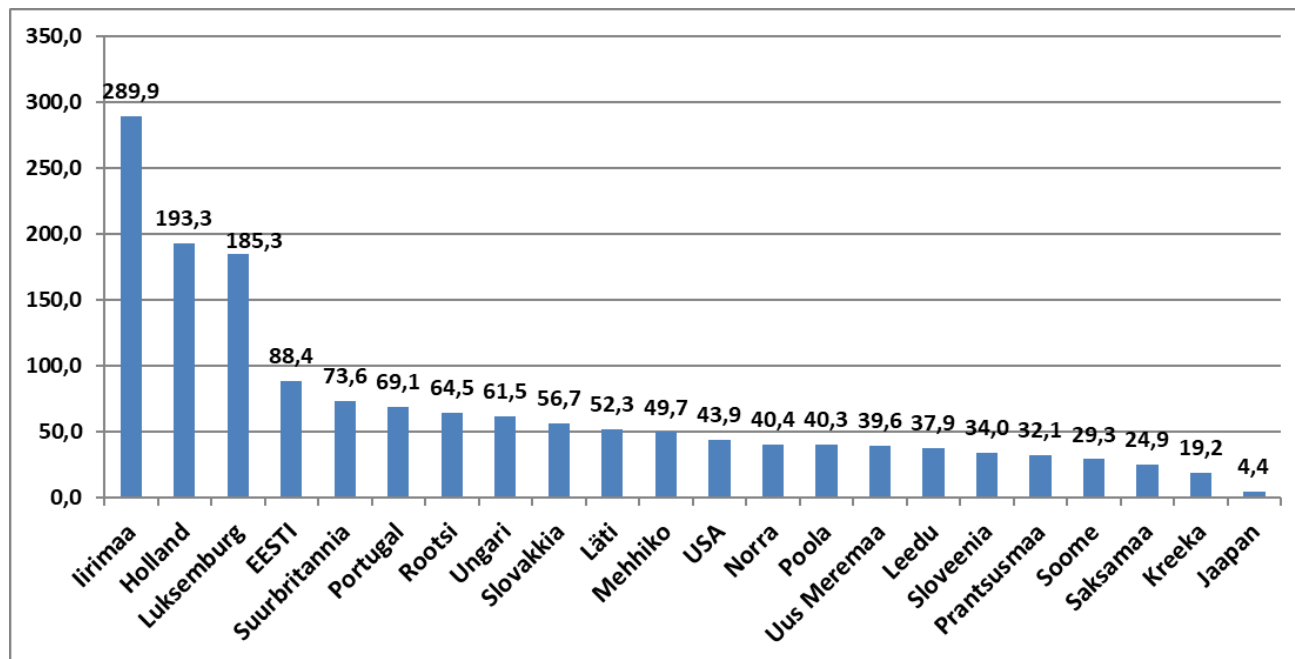
Joonis 4. Antud riigist välismaale tehtud otsesed välisinvesteeringud 1990-2019 (miljonites USD; UNCTAD, World Investment Report, 2020)

Kui seni analüüsi välisinvesteeringute voogusid ehk investeeringute liikumist üksikute aastate kaupa, siis üldistatuma ettekujutuse erinevate riikide mõjukusest tehtud välisinvesteeringute mõttes annab välisinvesteeringute positsiooni hindamine. Joonis 5 toob ära põhiliste investor-riikide välismaale tehtud investeeringute positsioonid ehk see näitab nende investeeringute väärtust antud hetkel. USA omab selles mõttes jätkuvalt domineerivat rolli, kuid Hiina ja Hongkongi välisinvesteeringute positsioon on viimase viie aasta jooksul väga kiiresti kasvanud.

Joonis 5. Välismaale tehtud investeeringute positsioon 1990-2019 peamiste päritoluriikide lõikes (miljonites USD; UNCTAD, World Investment Report, 2020)

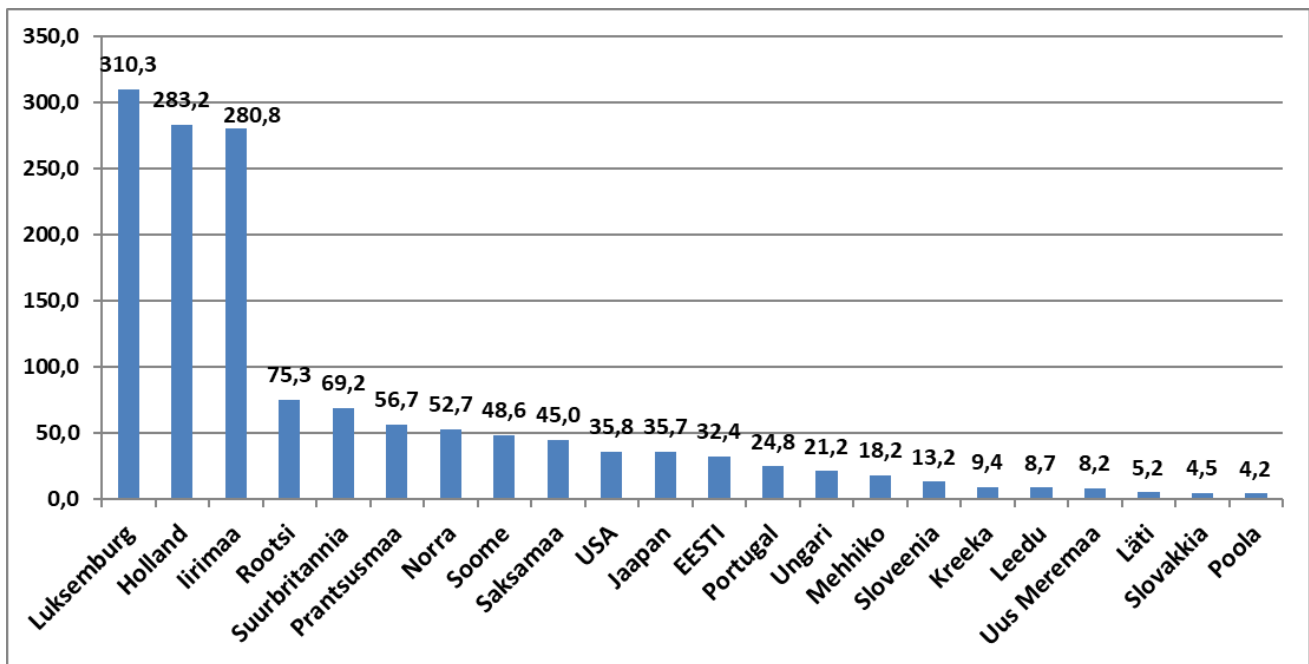
Andmaks hinnangut riikide atraktiivsuse kohta välisinvestorite jaoks arvutati riikidesse tehtud välisinvesteeringute suhe sisemajanduse kogutoodanguga 2019. aastal (vt. joonist 6) Selle arvestuse alusel on maailma kõige suuremad investeeringute kaasajad Iirimaa ja Luksemburg, kus välisinvesteeringute kogumaht on vastavalt kolm ja kaks selle riigi sisemajanduse kogutoodangut. Eesti on selles arvestuses väga kõrgel kohal – meile tehtud välisinvesteeringud on 88 protsenti sisemajanduse kogutoodangust. Näiteks Rootsis on see näitaja 64 protsenti. Kesk- ja Ida Euroopa riikidest on Ungaris vastav näitaja 62% ja Slovakkial 57%. Maailma suurimas riigis Hiinas koos HongKongiga on see suhtarv vaid 24 ja Jaapanis 4 protsenti.

Joonis 6. Riikide järjestus riiki saanud investeeringute suhte alusel sisemajanduse kogutoodangusse (protsentides) 2019.a seisuga. (kasutades UNCTAD, World Investment Report, 2020)

Analoogiliselt hinnati riike ka selle põhjal, kui suur on nende ettevõtete poolt välismaale tehtud investeeringute suhe antud riigi sisemajanduse kogutoodangusse 2019. a. Selle arvestuse alusel on maailma kõige suuremad välismaale investeerijad Luksemburg, Holland ja Iirimaa, kus välismaale tehtud välisinvesteeringute kogumaht on kolm nende riikide sisemajanduse kogutoodangut. Eesti on selles arvestuses keskmisel positsioonil – meilt tehtud välisinvesteeringud on 32,4 protsenti sisemajanduse kogutoodangust. Võrdluseks Jaapanil ja USA-l on see 36 protsenti ja Saksamaal 45 protsenti.

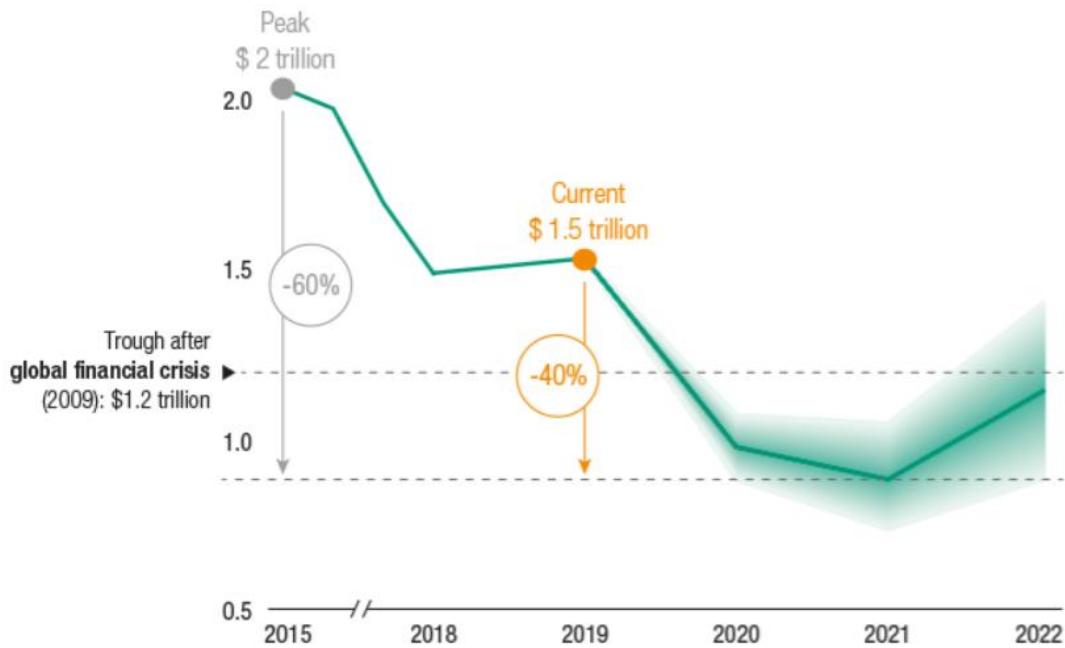

Joonis 7. Riikide järjestus väljaspoole tehtud investeeringute suhte alusel sisemajanduse kogutoodangusse (protsentides) 2019.a seisuga (miljonites USD; UNCTAD, World Investment Report, 2020)

Viimased trendid otseste välisinvesteeringute liikumisel maailmas

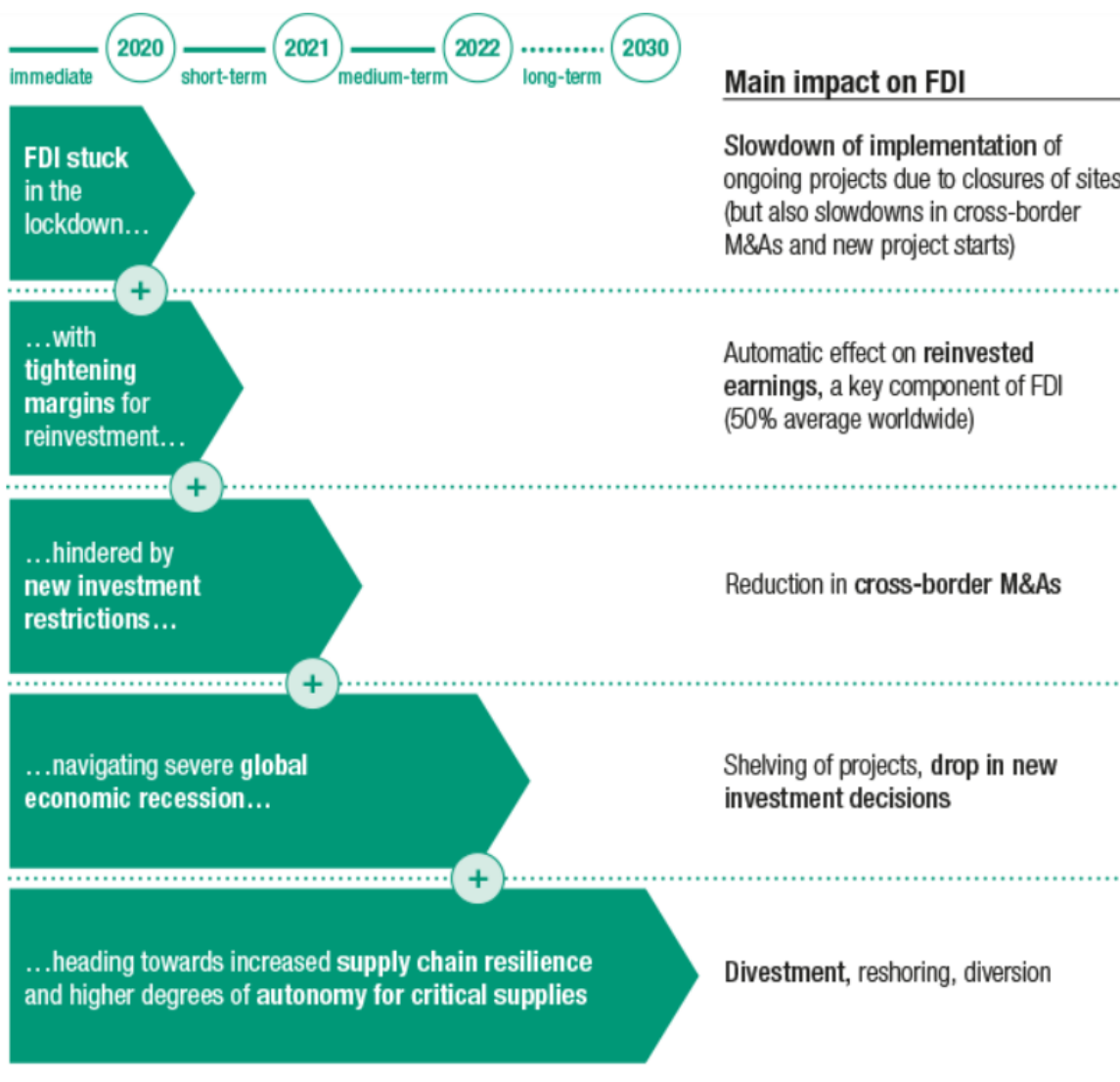
UNCTAD (*United Nations Cooperation for Trade and Development*), maailma juhtiv välisinvesteeringute alane kompetentsikeskus ennustab, et COVID-19 kriis põhjustab otseinvesteeringute väga järsu kuni 40 protsendilise languse 2020.aastal võrreldes eelmise aastate. Prognoositakse, et ülemaailmsete otseinvesteeringute voog väheneb 2020. aastal kuni 40 protsenti, võrreldes 2019. aastaga (joonis 8). See viiks otseinvesteeringute voogude kogumahu maailmas alla 1 triljoni dollari esimest korda pärast 2005. aastat. Eelmise 2008. a kriisi haripunktis 2009.aastal oli välisinvesteeringute voog 1,2 triljonit ehk suurem kui 2020.a. UNCTAD prognoosib, et otseinvesteeringud langevad 2021. aastal veel 5–10 protsenti ja alustavad taastumist 2022. aastal. See tähendab konkurentsi tugevnemist uute välisinvesteeringute saamisel.

Source: UNCTAD.

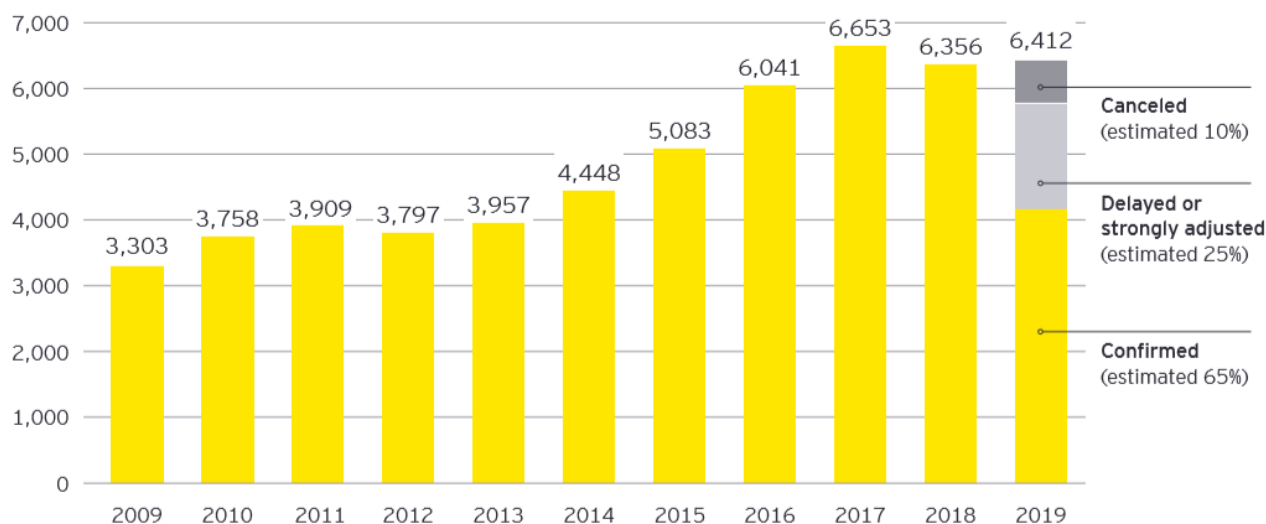
Joonis 8. Välismaiste otseinvesteeringute vood 2015-2019 ja selle võimalikud muutused COVID-19 ajastul (UNCTAD, World Investment Report, 2020)

COVID-19 pandeemia mõju välismaiste otseinvesteeringute voogudele ilmneb läbi erinevate etappide ja avaldub vägagi pikaajaliselt. Kõige väiksema viiteajaga ilmnevad mõjud uute projektide külmutamisena või edasilükkamisena. (vt. joonis 9). Tulenevalt pandeemia vastu võitlemiseks rakendatud majanduse sulgemise meetmetest langeb juba tehtud välisinvesteeringute kasumlikkus ja seega vähenevad ka võimalused saadud tulu reinvesteeringuks, mis on üle maailma kõige tähtsam välisinvesteeringute voogude allikas. Valitsused võivad sellistes keerulistes pandeemia aegsetes ja järgsetes oludes rakendada täiendavaid piiranguid, mis vähendavad veel soovi välisinvestoritel sinna oma raha paigutada. Arvestatav osa planeeritud uutest investeeringutest võidakse aga külmutada, et oodata ära olukorra paranemine.

Joonis 9. COVID-19 poolt välismaistele otseinvesteeringutele avaldatava mõju erinevad kanalid.(UNCTAD, 2020).

Järgneval joonisel 10 on illustreeritud välisinvesteeringute projektide edasilükkamist ja külmutamist Euroopa näitel. Rahvusvaheline audiitor ja konsultatsioonifirma Ernst and Young viis 2020.a mais läbi küsitluse välisinvestorite hulgas saamaks teavet strateegiliste muutuste osas nende plaanides. Selgus, et 10 % Euroopasse 2019.aastaks kavandatud välismaistest otseinvesteeringute projektidest on tühistatud ja 25 % edasi lükatud. Lisaks kinnitasid 51 % vastanutest, et nad tegid väiksemaid muutusi läbiviidavate projektide mahus ja 15 protsenti vastanutest kavandasid suuri kärpeid projektide mahtudes.

Joonis 10. Euroopasse 2019.aastaks kavandatud välismaiste otseinvesteeringute arv ja COVID-19 tõttu tühistatud ja edasilükatud projektide osakaal 2020.a mai seisuga. (Ernst and Young, 2020, p.7)

Otseste välisinvesteeringute mõjud sihtriigi majandusele

Otseste välisinvesteeringute mõju sihtriigi majandusele on ajendanud kirjutama suurel hulgal teoreetilisi ja empiirilisi majandusteaduslikke töid¹³. Teadustööde põhjal saab järeldada, et OVI-del võib kindlatel tingimustel olla sihtriigi majandusele oluline positiivne mõju (Barba, Navaretti, Venables 2004). Kuid see mõju ei ole hoopiski mitte nii iseenesestmõistetav ja automaatne, nagu riikide majanduspoliitika kujundajad mõnikord arvavad. Leidub negatiivseid osaeffekte (nt negatiivne konkurentsiefekt), samuti hulk tegureid, mis võivad piirata või soodustada OVI-dest kasu saamist sihtriigi ja selle ettevõtete poolt. Niisuguste tegurite hulka kuuluvad näiteks kohalike ettevõtete geograafiline kaugus väliskapitaliga ettevõtetest, kohalike ettevõtete tehnoloogia ja oskusteabe erinevus välisomanikega ettevõtetes kasutatavast, kohalike ettevõtete juhtide ärilised ja isiklikud kontaktid välisomanduses ettevõtete töötajatega, ettevõtete juhtide haridus jms.

Ühed olulisimad OVI-de mõjud avalduvad sihtriigis kapitaliressursi ja tehnoloogia ülekandefektide kaudu. Täiendavate tootmistegurite kättesaadavus tänu OVI-dele suurendab sihtriigi kogutoodangut. Parema tehnoloogilise ja oskusteabe kättesaadavus võib kaasa tuua tootmise efektiivsuse kasvu, kõrgema tootlikkuse ning samuti kiirema SKT kasvu.

Multinatsionaalsete ettevõtete (MNE) tehnoloogiline tase on tavaliselt oluliselt kõrgem kui kohalike sihtriigi ettevõtete oma. Näiteks 700 suurimat MNE-d maailmas teevad koguni umbes 50% kõigist maailma riikide ja umbes 70% maailma kõigi ettevõtete kulutustest teadus- ja arendustegevusele (World Investment Report 2009). OVI-de kaudu võib MNE-de parem tehnoloogia ja teadmised liikuda OVI lähteriigist edasi selle sihtriigi ettevõtetesse. Sihtriigi ettevõtetel on võimalik piisava õppimis- ja absorbeerimisvõime (*absorptive capacity*) olemasolul õppida kohalikelt välisomanduses olevatelt ettevõtetelt uusi tootmistehnoloogiaid, juhtimis- ja tööviise; omandada teadmisi, mida kasutada juba omaenda tootmisüksuse innovatsiooniprotsessi sisendina.

Üldiselt saab OVI tehnoloogia- ja teadmiste siirde kaudu toimivad mõjud OVI sihtriigis jagada kaheks (vt ka joonis 8):

- 1) otsesed OVI mõjud multinatsionaalse ettevõtte (MNE) tütaretevõttele OVI sihtriigis;

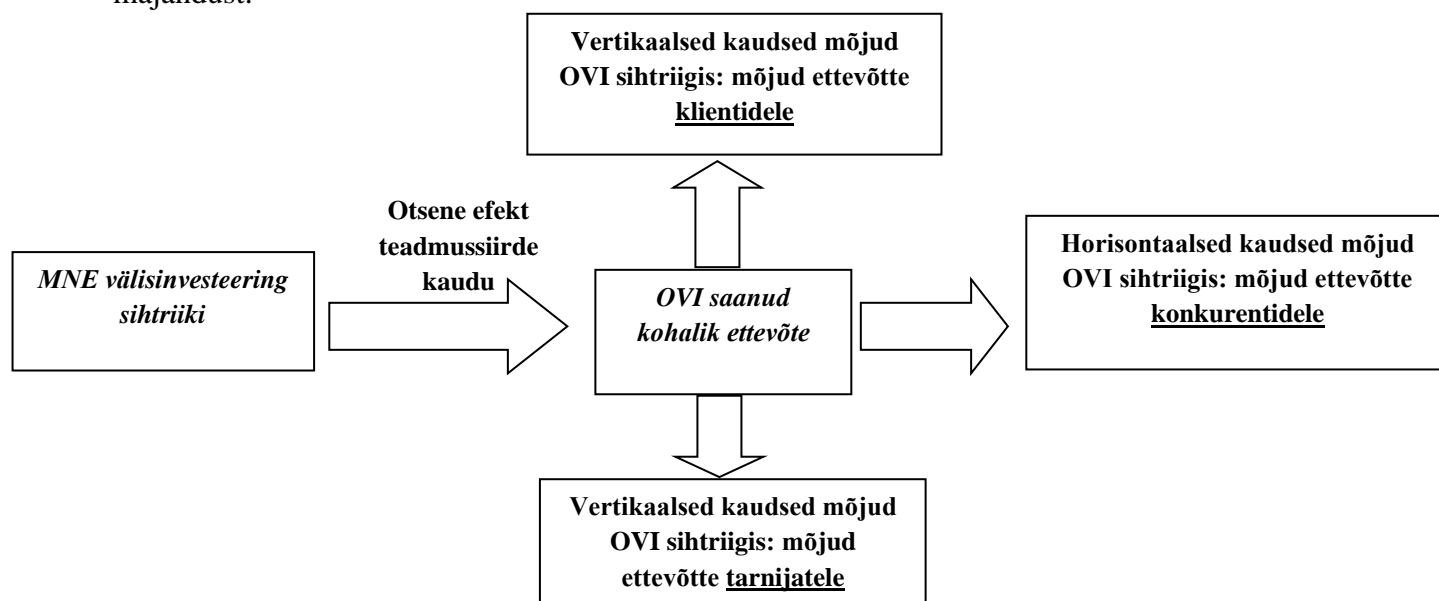
¹³ Detailse kirjanduse ülevaate annavad nt Görg, Greenaway (2004) ja Lipsey (2002).

2) OVI kaudsed efektid (nn *spillover*-mõjud) teistele kohalikele sihtriigi ettevõtetele.

Otsesed OVI mõjud seisnevad selles, et tehnoloogiasuure MNE emaettevõttest sihtriigi tütarettevõttesse võib tõsta tütarettevõtte tehnoloogilist taset ja tootlikkust ning parandada üldisemalt tema majandustegevuse tulemusi.

OVI kaudsed ehk nn *spillover*-efektid on oma olemuselt enamasti välisefektid – otsestest välisinvesteeringutest tulenevad turu transaktsioonidega mitteseotud tulud või kulud. Need välisefektid hõlmavad tehnoloogia ja mitmesugust tüüpi teadmuse (*knowledge*) ülekannet MNE tütarettevõttest teistesse sihtriigi ettevõtetesse. Näiteks võivad kohalikud tootjad imiteerida väliskapitaliga ettevõtetes rakendatavaid tootmisprotsesse. Samuti võivad välisomaniku koolitatud töötajad asuda hiljem tööle teistesse kohalikul kapitalil põhinevatesse ettevõtetesse ja omandatud oskusteabe endaga neisse kaasa viia. Kohalikud tootjad võivad välisomanduses olevatelt ettevõtetelt omandada teadmisi, kuidas alustada edukalt ekspordiga ja kuidas leida oma toodangule uusi eksporditurge.

OVI-d võivad mõjuda kaudselt nii MNE tütarettevõtte konkurentidele (nn horisontaalsed kaudsed mõjud), klientidele kui ka tarnijatele (nn vertikaalsed kaudsed mõjud). MNE tütarettevõttel on tihti stiimul soodustada teadmussiiret oma klientidele ja tarnijatele, sest neistki sõltub tütarettevõtte edu. Samas on tal stiimul püüda piirata teadmussiiret oma konkurentidele. Tihti nähakse OVI kaudsetes nn *spillover*-efektides kõige olulisemat viisi, kuidas OVI saab mõjutada positiivselt sihtriigi majandust.

Kaudsete nn *spillover*-efektide peamised kanalid:

**demonstratsiooniefekt*: kohalikud ettevõtjad imiteerivad MNE tootmisprotsesse ja tööviise;

*väljaõppeefekt: töötajate liikumine MNE tütarettevõttest tööle muusse ettevõttesse;

*konkurentsiefekt: MNE tütarettevõtte konkurents sunnib kohalikke tootjaid konkurentsipüsimiseks võtma kasutusele uusi tehnoloogiaid ja tööviise (positiivne mõju); samas võib kohalik ettevõtte kaotada oma turuosa uuele konkurendile (OVI negatiivne mõju);

*ekspordiefekt: kohalikud tootjad omandavad MNE tütarettevõtetelt ekspordimisalaseid teadmisi.

Joonis 11. OVI otsesed ja kaudsed mõjud sihtriigi ettevõtetele (koostatud Blomström, Kokko 1996 ja Görg, Greenaway 2004 põhjal).

Lisaks tehnoloogia ülekandele mõjutavad otsesed välisinvesteeringud konkurentsisihtriigis. Väliskapitaliga ettevõtete turule tulek võib konkurentsini tugevdada kui mõnikord tulenevalt MNE

suurusest ja sellest olenevast turujõust ka piirata. Negatiivne efekt tarbijate heolule võib avalduda juhul, kui MNE siseneb turule, omandades seal juba varem eksisteerinud ettevõtteid ning suurendab turu kontsentreeritust, mille tulemusel toote keskmine hind tõuseb. Samuti võib konkurentsi negatiivne mõju avalduda kohalike tootjate puhul, kes võivad kaotada oma turuosa uutele väliskapitalil põhinevatele konkurentidele. Mastaabisäästuga sektorites võib turuosa kaotus tähendada kohalike tootjate keskmiste tootmiskulude kasvu (sest fikseeritud tootmiskulud jaotuvad madalama toodangu koguse vahel) ja tootlikkuse langust.

Samas võib uue MNE omanduses oleva konkurenti turule sisenemine põhjustada sihtriigi vastavas tootmisektoris konkurentsivõitlust oluliselt tugevdavaid efekte. Uue konkurenti lisandumine võib teatavasti kahandada keskmist hinnataset turul¹⁴, suurendada tarbijatele turul kättesaadava toodangu sortimenti ning tõsta toodete keskmist kvaliteeti. Sel kõigel on tarbijate heolule positiivne mõju.

Tugevam konkurents tänu uute välismaiste konkurentide OVI-de kaudu turule sisenemisele võib avaldada ka märkimisväärset positiivset mõju kohalike konkurentide keskmisele tootlikkusele ja kuludele. Konkurentsi tugevnemine võib soodustada tootlikkuse kasvu kohalikes kodumaisel kapitalil põhinevates ettevõtetes, tõstes nende ettevõtete juhtide ja töötajate motivatsiooni suurendada tootmise efektiivsust (Vickers 1995). Esiteks sunnib täiendav konkurents kohalikke ettevõtteid kasutama ettevõttes olevaid tootmistehnoloogiaid efektiivsemalt (Leibenstein 1966). Teiseks võib konkurents suurendada kohalike ettevõtete motivatsiooni rakendada uusi tootmistehnoloogiaid, tööviise, juhtimismeetodeid, organisatsioonilisi ja turunduslikke uuendusi. Ehk teisisõnu, sunnib kohalikke ettevõtteid tegelema rohkem innovatsiooniga.

Väliskapitaliga ettevõtete turule sisenemine võib kiirendada veel selektsiooniprotsesse kohalikes ettevõtetes, mille käigus madalaima tootlikkuse ja kõrgete kuludega kohalikud ettevõtted surutakse uute tugevamate konkurentide poolt turult järk-järgult välja (Syverson 2011). Selline nõ darvinistlik selektsiooniefekt võib suurendada tootlikkust OVI-de mõjutatud sektoris isegi siis, kui kohalike ettevõtete endi tootlikkus tugevama konkurenti tõttu üldse ei muutu (Ottaviano 2008). Keskmise tootlikkuse kasv tuleneb siis lihtsalt sellest, et madalaima tootlikkusega ettevõtted on sunnitud täiendava konkurenti tõttu tootmise lõpetama, mis tõstabki kohe vaadeldava sektori keskmist tootlikkust. Viimasel ajal ongi uuemates struktuuriökonoomika ja väliskaubandusteooria mudelites pööratud üha rohkem tähelepanu konkurentsi, kaubanduse ja välisinvesteeringute selektsiooniefektidele (Melitz, Ottaviano 2008). Väliskaubanduse, selle liberaliseerimise ja välisinvesteeringute üks olulisi positiivseid mõjusid (siht)riigi heolule võibki olla ettevõtete selektsiooniprotsessi intensiivsemaks muutmine.

Lisaks kapitali ülekandele, tehnoloogiasirdele ja konkurentsiefektidele on OVI-del veel väliskaubandusega seotud mõjusid. OVI-de sissevood aitavad tasakaalustada sihtriigi väliskaubandusbilansi defitsiiti. Samuti on MNE-d keskmiselt oluliselt rohkem ekspordile orienteeritud kui vaid kohalikul kapitalil põhinevad ettevõtted. Sel viisil aitavad nad kaasa investeeringu sihtriigi ekspordi elavdamisele. Märkimisväärne näitaja MNE-de väliskaubandusele orienteerituse kohta on see, et umbes 1/3 maailma väliskaubandusest on multinatsioonalsete ettevõtete sisene (ingl *intra-firm*) kaubandus (Antras 2003). Täiendava 1/3 väliskaubandusest moodustavad tehingud, kus üheks osapooliks on multinatsioonaalne ettevõte.

Peale tooteturgude avalduvad OVI-de mõjud teguriturudel. Tööturu kaudu toimivad OVI-de heoluefektid saavad olla nii positiivsed kui negatiivsed. OVI-d võivad näiteks kaasa aidata tööjõu nõudluse kasvule arengu- ja siirderiikides ning selle kaudu mõjutada kohalikke sihtriigi palku. Teoreetiliselt võivad OVI-d soodustada rikaste arenenud riikide ja arengumaadest sihtriikide tegurihindade lähenemise tendentsi (Navaretti, Venables 2004). Samas, tegelikkuses ei ole OVI-de mõjud sugugi nii lihtsad. Valdav osa OVI-de voogudest ei liigu arenenud riikidest arengumaadesse,

---

¹⁴ Nagu nt Salopi (1979) standardses konkurentsimudelil.

vaid arenenud riikide vahel.¹⁵ OVI-d mõjutavad eri oskuste tasemega tööjõu nõudlust sihtriigis eri moods, mõjud eri tüüpi tööjõugruppide palkadele sõltuvad lähte- ja sihtriigi tootmisoskuste intensiivsusest ning sellest, mis tüüpi tegevusi MNE-d lähteriigist sihtriiki üle viivad. Tööturu kaudu toimivaid efekte võib mõjutada asjaolu, et MNE-del on oluliselt lihtsam oma tootmist vajadusel eri asukohtade vahel (nt negatiivse majandusšoki korral) ümber paigutada kui kohalikul kapitalil põhinevatel ettevõtetel. MNE-de sisenemine turule võib tõsta konkurentsi peale toodanguturgude ka sihtriigi teguriturgudel, kahandades muu hulgas näiteks kohalike ametiühingute kauplemisjõudu. Samuti võib see anda positiivseid heaoluefekte riigi majandusele.

Eelneva põhjal võib järeldada, et OVI-de mõjud saavad olla sihtriigis nii positiivsed kui negatiivsed. Positiivsed efektid domineerivad eelkõige juhul, kui toimub pikaajaline oluline tehnoloogia- ja teadmussiire sihtriiki ning kui negatiivseid konkurentsiefekte on suhteliselt vähe ja need on lühiajalised. Et avalduksid OVI-de positiivsed järelmid, on oluline roll ka sihtriigi kohalikel ettevõtetel. Et saada kasu OVI-de-ga kaasnevast tehnoloogiasiidest, on vajalik kohalike ettevõtete piisav õppimis- ja kohanemisevõime. Ilma nende oskusteta ei suuda sihtriik ja selle ettevõtted MNE-de teadmust ja tehnoloogiaid efektiivselt rakendada ning OVI-de mitmed positiivsed mõjud võivad jääda seetõttu realiseerimata.

Põhiline järeldus käsitletava valdkonna empiiriliste uurimistööde põhjal on see, et OVI-de mõju kohta sihtriigi majandusele ja OVI-de puhasmõju kohta on raske teha kindlaid järeldusi. Uurimistööde järeldused OVI-de mõjude kohta erinevad riigiti ning koguni sõltuvalt uuritud andmete tüübist (Görg, Greenaway 2004). Näiteks leitakse uuemates ettevõtte tasandi paneelandmebaase kasutatavates töödes OVI-de positiivseid seoseid tootlikkuse ja teiste tegevustulemuste paranemisega harvem kui varasemates sektori ja riigi tasandi näitajatel põhinevates töödes.

Erinevates OVI-de kaudsete mõjude teemal avaldatud empiirilistes majandusteaduslikes artiklites on leitud välisinvesteeringute ja sihtriigi kohalike ettevõtete tootlikkuse või muude tegevustulemuste vahel nii positiivseid (nt Javorcik 2004) kui neutraalseid või koguni negatiivseid (Aitken, Harrison 1999) seoseid. Tihti leitakse OVI-de positiivseid mõjusid rohkem arenenud riikides kui arengumaades või siirderiikides (Haskel *et al.* 2007). See võib tunduda mõneti isegi ootamatu, sest arengumaade ettevõtted on MNE-dest rohkem maha jäänud ja teoreetiliselt on seega nende jaoks võimalik kasu MNE-delt õppimise näol suurem. See tulemus viitab kohalike ettevõtete kohanemis- ja õppimisevõime olulisusele OVI-de mõjudest kasu saamisel. Lääneriikides on kohalikul kapitalil põhinevatel tootjatel need oskused oluliselt paremad kui arengumaades.

Empiiriliste uurimistööde tulemused sõltuvad väga palju sellest, mis tüüpi OVI-de mõjusid ja millistele ettevõtetele avaldatavaid mõjusid vaadeldakse. Veel sõltuvad tulemused seoste hindamisel kasutatud meetoditest ning sellest, kui pika aja jooksul toimivaid mõjusid uuritakse. Näiteks võib negatiivne konkurentsiefekt avalduda kohe, tehnoloogiasiidre positiivse efekti ilmnemine aga aega võtta aastaid. Seega uuringud, mis keskenduvad lühiajalistele (nt kuni ühe aasta jooksul avalduvatele) OVI mõjudele, leiavad suurema tõenäosusega neutraalseid või koguni negatiivseid OVI-de efekte. Enamus empiirilisi uuringuid on seni keskendunudki just OVI-de lühiajaliste mõjude analüüsile.

Üks OVI-de kaudsete mõjude ebaselgete ja laias ulatuses varieeruvate hinnangute peamiseks põhjuseks empiirilises kirjanduses on kindlasti see, et OVI-de mõju hindamine riigi majandusele on äärmiselt raske. Selle põhjuseks on kõigepealt paljuski OVI-de mõjukanalite suur hulk; teiseks, OVI-de mõju praktikas määramise keerukus. On raske hinnata, kuidas oleks sihtriigi majandus

---

¹⁵ OVI-de statistika kohta vt nt UNCTAD-i erinevaid OVI-teemalisi väljaandeid UNCTAD-i kodulehelt: www.unctad.org.

arenenud ilma välisinvesteeringute sissevooluta. Mõjude identifitseerimist raskendab eriti asjaolu, et OVI sissevooluga kaasnevad tihti samaaegsed paljude muude riigi ja selle ettevõtete arengut mõjutavate tegurite muutused: mitmesugused reformid, erastamine, väliskaubanduse liberaliseerimine, investeeringute kasv teadus- ja arendustegevusse, konkurentsipoliitika muutused, jms. Samuti liiguvad otsesed välisinvesteeringud tihti kõrge tootlikkusega sektoritesse ja edukamatesse ettevõtetesse. Seetõttu on küsimuseks põhjusliku seose suund: kas otseinvesteeringud soodustavad ettevõtete ja majandussektorite kiiremat arengut või on välisinvesteeringutel lihtsalt tendents liikuda kiiremini arenevatesse sektoritesse ja ettevõtetesse. Kahtlemata toimib nimetatud seos tegelikkuses mõlemat pidi.

Samas võib julgelt öelda, et valdav osa empiirilisest OVI-de mõjusid käsitlevast kirjandusest ei suuda analüüsida põhjuslikke seoseid (s.t OVI-de mõju), vaid heal juhul vaid korrelatsiooni OVI-de ja ettevõtte või sihtriigi arengunäitajate vahel (Keane 2005). Seetõttu ei ole siiani lõplikult selge, mil määral OVI-d mõjutavad sihtriigi majandusarengu tegureid ja mil määral on OVI-d ise nende tegurite muutuste tulemus. Tihti on väga keeruline leida, mis tegur põhjustas konkreetset positiivset ja negatiivset muutust riigi majanduses. Ühelt poolt on analüüsis oht omistada OVI-dele teiste majandusarengu tegurite poolt avaldatavaid mõjusid ning teisalt oht omistada positiivseid OVI-de mõjusid muudele OVI-ga korreleeritud teguritele (sh eksport, T&A kulutused sihtriigis jms).

Valitsuse roll otseste välisinvesteeringute riiki meelitamisel

Järgnevas alalõigus antakse lühikene ülevaade vahenditest, mida erinevad riigid kasutavad välisinvesteeringute riiki meelitamisel ja juba riigis tegutsevate välisinvestorite jätkuinvesteeringute sooritamisele ärgitamisel. Rõhulval osal maailma riikidest on kujundatud välisinvesteeringute riiki meelitamise ja nende tegevuse edendamise raamistik (*national investment facilitation framework*). Kõige üldisemas plaanis koosneb see kolmest koostisosast: 1) investeerimiskeskonna läbipaistvusele ennustatavusele ja tõhususele suunatud poliitikad; 2) poliitikainstrumendid, mis aitavad välisinvestoritel läbida kõik regulatiivsed etapid, mis on vajalikud investeerimiseks, 3) protsessid, mis muudavad poliitikad ja instrumendis välisinvestori jaoks kasulikuks.

Riigi poolt kasutatavad otseste välisinvesteeringute juhtimise instrumendid jaotatakse enamasti kolme rühma:

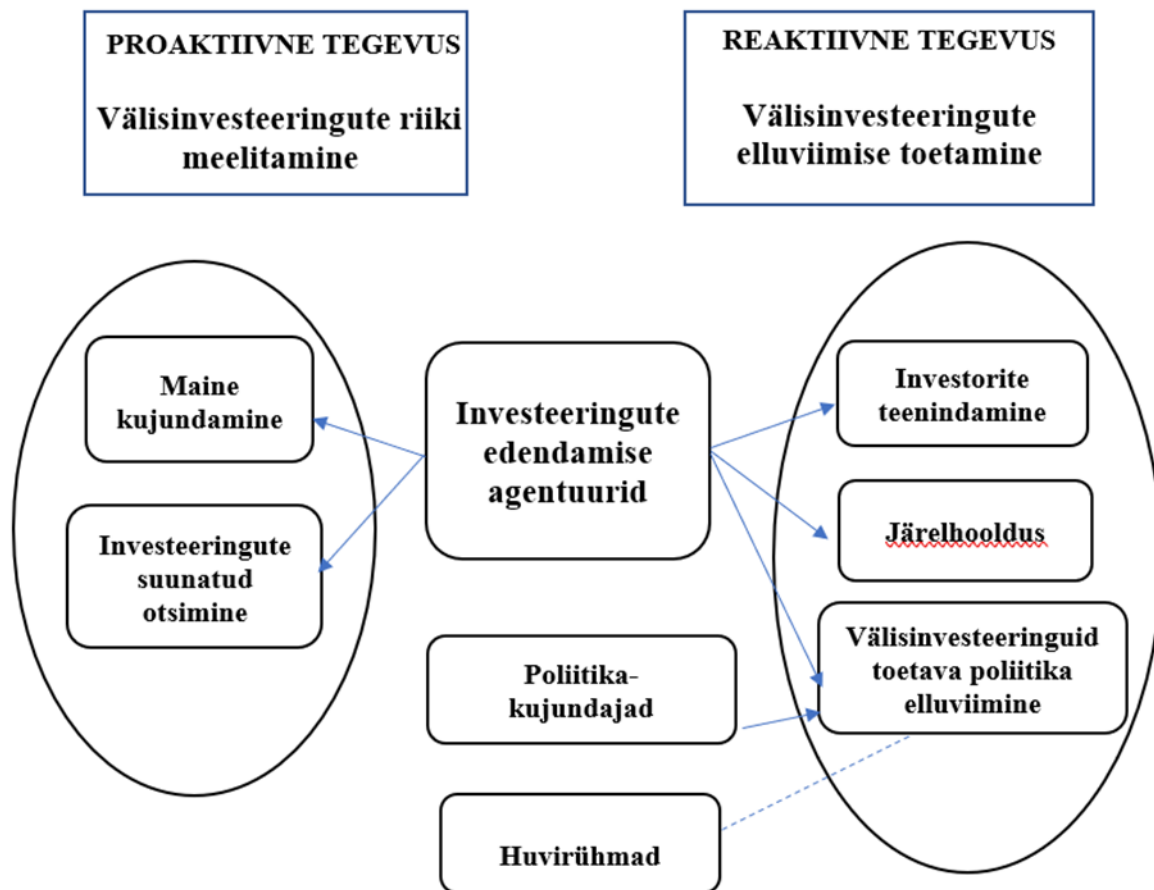
- **Fiskaalpoliitilised soodustused** (*fiscal incentives*), millega soovitakse vähendada välisinvestori maksukoormust ja sellega suurendada investeeringu tulumäära (mingitest maksudest vabastamine, madalama maksumäära kehtestamine välisosalusega ettevõtetele, võimalused kiirenduslikuks amortisatsiooniks, imporditollidest vabastamine, mahaarvestused maksustatavatelt tuludelt sõltuvalt töötajate arvust, sotsiaalhooldusmaksude määrade alandamine)
- **Finantssoodustused** (*financial incentives*) on otsesed toetused ettevõtetele, et finantseerida kindlaid projekte või kanda kapitali- ja tegevuskulusid. Enamkasutatavad on valitsuse poolt antavad toetused, riigi osalus ettevõttes, laenugarantiide pakkumine erinevate riskide katmiseks ja otsesed toetused tootmis- või turustuskulude osaliseks katmiseks.
- **Muud soodustused** aitavad suurendada välisinvesteeringute tulukust mitterahaliste vahenditega. Levinud on riigihangetel eelise pakkumine, monopoolse seisundi tekkimise valitsusepoolne soodustamine, madalamad hinnad ressursside või tootmisvahendite ostmiseks või teenuste pakkumisel.

Otseste välisinvesteeringute riiki juhtimise protsessi elluviimiseks on enam kui 130 riigis loodud **investeeringute edendamise agenduurid** (*investment promotion agencies*), mis on koondunud

1995.a. loodud Investeeringute Agentuuride Ülemaailmsesse Assotsiatsiooni WAIPA (*World Association of Investment Promotion Agencies*). Investeeringute edendamise agentuuride ülesanne on meelitada potentsiaalseid investoreid investeerima ja seejärel toetada mitmekülgset investeringuid sihtriigis läbi erinevate tegevuste. Lühidalt kokku võttes täidavad investeeringute edendamise agentuurid järgnevat viit põhifunktsiooni (vt. joonis 12 (OECD, 2015a; OECD 2015b; Novik Crombrughe, 2018):

- **Kuvandi loomine** (*image building*), mis seisneb investeringuid vastuvõtva riigi positiivse kuvandi arendamises ja riigi kui kasumliku investeerimiskoha näitamises.
- **Investeeringute suunatud otsimine** (*investment generation*) tähendab otseturunduse tegemist, kindlatele tööstusharudele, tegevustele, ettevõtetele ja turgudele, mida riiki oodatakse;
- **Uute investorite teenindamine ja toetamine** (*investor servicing*) on tegevus, mis peab toetama võimalikke investoreid kui nad alustavad investeringutega sihtriigis;
- **Järelhooldus** (*aftercare*) ehk olemasolevate investorite teenindamine ja toetamine sooviga säilitada väljakujunenud investeringud ja julgustada reinvesteermist;
- **Poliitika edendamise** (*policy advocacy*) käigus määratakse kindlaks investeerimiskliima kitsaskohad ja pakutakse valitsusele/poliitikakujundajatele soovitusi nende kõrvaldamiseks.

Joonis 12. Välisinvesteeringute riiki meelitamise ja toetamise raamistik (Novik ja Grombrugge, 2018)

Eelpool kirjeldatud põhifunktsioone liigitatakse laias plaanis kaheks - investeeringute ärgitamine/meelitamine ja toetamine (OECD, 2015). Esimene neist seisneb riigi või piirkonna turundamises investeringu sihtkohana (kaks esimest põhifunktsiooni), teise eesmärk on lihtsustada investoritel olemasolevate investeeringute tegemist, kasutamist ja laiendamist (kolm viimast

põhifunktsiooni). Tähtis on investeringute toetamise tegevuste juures rõhutada, et neid funktsioone ei saa jätta ainult investeringute edendamise agentuuride ülesandeks (Novik, Crombrugge, 2018). OECD seisukoht on, et kuigi paljud investeringute edendamise agentuurid on peamised investeringute maaletoomise toetajad, ulatub see küsimus siiski investeerimisagentuuride tööst kaugemale ja hõlmab endas selgelt ka valitsuse poliitilisi otsuseid. (Novik, Crombrugge, 2018).

Riigi välisinvesteeringute strateegia kujundamisel on keskne küsimus - kuidas hinnata välisinvesteeringuid sihtriigi seisukohalt? Missugused välisinvestorid on riigile kasulikud ja neid tuleks toetada. Sellele küsimusele ei ole lihtsat ühest vastust. Küll on erinevad autorid pakkunud välja kriteeriume, millest lähtudes teha valik välisinvestorite vahel. Huvitava viie kriteeriumilise valiku soovivad teha Killen ja Ghimire (2016).

1. **Sobivus** (*Eligibility*) Kas kavandatud investeering sobib vastuvõtva riigi investeerimisstrateegiasse ja toob kasu selle riigi majandusele? Ükskõik kui palju IPA-d saaks hankida, peab see olema valikuline, millistes projektides ta kulutab ressursse sihtimiseks või hõlbustamiseks. Projektid, mis pakuvad - ütleme - madalama palgaga või madalama lisandväärtusega töökohti, on vähem soovitatavad. Samuti võib sektoreid, kuhu on juba tehtud suuri investeringuid ja kus tööjõu pakkumine on probleem, lugeda edutamise või vajaduse korral stiimulite jaoks kõlbmatuks.
2. **Liikuvus** (*Mobility*). Kas see projekt on olemuselt liikuv? Kuivõrd kerge on sellega lahkuda teise riiki. Või on see projekt, mille peab tingimata tegema antud sihtriigis? Investeeringute edendamise poliitika eesmärk on veenda investorit just antud sihtriigis soovitud projekt ellu viia.
3. **Elujõulisus** (*Viability*). Kuivõrd elujõuline on see projekt põhimõtteliselt ja võttes arvesse sihtriigi olusid? Kas see on just antud sihtriigis väga elujõuline? Kas on ette näha tegureid, mis vähendavad selle projekti elujõulisust? Võib-olla ei leidu antud sihtriigis piisavalt vajalikku oskustööjõudu või üldine kulutase on liiga kõrge või siseturg on küllastunud jne.
4. **Tõhusus** (*Efficiency*). Kas kavandatud välisinvesteeringu projekt toob mõistliku aja jooksul (näiteks viie aasta jooksul) riigi majandusele rohkem kasu (palkade, maksude ja muude hüvedena) kui selle edendamiseks kasutatud ressursid, sealhulgas pakutavad stiimulid? Kui see nii ei ole, siis tuleks esitada küsimused, kas selline investeering on tõesti soovitav. See kriteerium rõhutab asjaolu, et stiimuleid ei tohi kasutada muidu elujõulise projekti veel elujõulisemaks muutmiseks ega kasumi kunstlikuks suurendamiseks; projekt peab olema rahastatud ja jätkusuutlik, enne kui finantsprognosisesse lisatakse stiimuleid.
5. **Täiendavus** (*additionality*). Milliseid lisakasusid pakub see projekt? Kas on loota täiendavat ekspordivõimekust või lisanduvat tööhõivet või olulist teadmussiiret. Üldiselt väikese siseturuga riikide puhul on peamiselt kohalikule turule suunatud investeeringud vähem soovitud võrreldes välisturule suunatud investeeringutega. Täiendavuse mõiste on oluline välismaiste otseinvesteeringute edendamisel ja see nõuab üksikasjalikumat arutelu.

Viimastel aastatel on OECD tegelenud väga põhjalikult välisinvesteeringute valiku, kestlikkuse ja valiku küsimustega. OECD (2019) on välja arendanud süsteemi otseste välisinvesteeringute jätkusuutlikkuse mõõtmiseks. Selles eristatakse viit alateemat (klastrit) – 1) tootlikkus ja innovatsioon, 2) tööhõive ja töökohtade kvaliteet, 3) oskused, 4) sooline võrdsus ja 5) süsinikujalajalg – millest igähe juures on ära toodud selle klasteri puhul avalduva mõju alammõõdikud (vt. tabel 2.) Selle süsteemi abil saavad poliitikakujundajad hinnata, mil määral aitavad välisinvesteeringud kaasa nende riigi poliitikaeesmärkide saavutamisele ja kus nad peaks rohkem sekkuma, samuti saavad nad oma riigi olukorda teiste riikidega võrrelda. Teiselt poolt saab seda kasutada erinevate välisinvesteeringute projektide omavaheliseks võrdlemiseks, sest iga klaster osutab sihtriigile avaldatavale võimalikule positiivsele mõjule, mida väljendavad tabelis toodud

väljundi mõõdikud. Olenevalt riigi arengutasemest saab nendele viiele klastrile anda erineva suhtelise kaalu ja nii saab võrrelda erinevaid investeringuid omavahel.

Tabel 2. Otseste välisinvesteeringute jätkusuutlikkuse indikaatorid

Klaster	Eesmärk	Väljundi (<i>outcome</i>) mõõdikud
1. Tootlikkus ja innovatsioon	anda infot selle kohta, kuidas hargmaised ettevõtted ja nende koostöö kohalike firmadega suurendavad teadmiste ja tehnoloogia ülekande kaudu tootlikkuse kasvu ja innovatsioonivõimekust	<ul style="list-style-type: none"> • tööjõu tootlikkus • tööjõu tootlikkuse kasv • tooteinnovatsioon • protsessiinnovatsioon • uurimis- ja arendustöö kulud • välismaiste tehnoloogiate kasutamine
2. Tööhõive ja töökohtade kvaliteet	uurida, kuidas otsesed välisinvesteeringud on seotud sihtriikide tööhõive ja töökohtade kvaliteediga ja millise määrgiga see seos on; töökohtade kvaliteet on oluline töötajate tootlikkuse seisukohalt	<ul style="list-style-type: none"> • töökohtade loomise määr välisinvesteeringu ühiku kohta • tööhõive kasv • palgatase • töökohakindlus (ajutine töö) • tööohutus (vigastused)
3. Oskused	uurida, mil määral välisinvestorid investeerivad inimvara loomisse - oskustesse kas otseselt (töötajate ja juhtide koolitamise kaudu) või kaudselt (teadmiste ülekandena kodumaistesse firmadesse)	<ul style="list-style-type: none"> • oskuste tase (intensiivsus) • töötajate koolitamine töö juures • tehniliste oskuste puudujääk/ülejääk
4. Sooline võrdsus	uurida, kuidas välisinvesteeringud mõjutavad sihtriikides soolist võrdsust; naiste aktiivne osalemine tööjõuturul ja võrdsed võimalused kõigil töökohtade tasemetel pole ainult sotsiaalselt olulised, vaid aitavad ka majandust edendada	<ul style="list-style-type: none"> • sooline tööjõuturul osalemise lõhe • sooline palgalõhe • naissoost juhid • naiste ettevõtlus
5. Süsinikujalajalg	uurida, kuidas välisinvesteeringud on seotud süsinikujalajäljega ja kuidas nad panustavad selle vähendamisse väiksema süsinikuheitega energiale ülemineku kaudu; see on oluline Pariisi Kliimaleppe seisukohast ja aitab kaasa globaalse soojenemise aeglustamisele	<ul style="list-style-type: none"> • CO2 heited • energiakasutuse efektiivsus • taastuvenergia kasutus

Allikas: OECD 2019, lk. 14

Raportist selgub, et OECD liikmesriikides on välisinvestorite jaoks atraktiivsemad eelkõige tootlikumad ja suurema uurimis- ja arendustöö intensiivsusega tööstusharud, samuti on välisosalusega ettevõtted ise tavaliselt kohalikest tootlikumad, sest neil on hea ligipääs emafirma ja tema võrgustiku oskusteabele. Töökohtade loomine erineb riigiti ja tööstusharuti olulisel määral, samas palgatase on üldiselt välisosalusega ettevõtetes kõrgem, eriti suurema tootlikkusega harudes. Üldiselt pole välisinvestorid eriti aktiivsed töötajate oskuste arendajad ega soolise võrdsuse suurendajad; ka süsinikujalajälje vähendamisse ei panusta kõik piisavalt; viimane erineb ka tööstusharuti.

Lisa 2. Ettevõtete ettepanekud riigi tegevuseks – illustreerivad tsitaadid

Investeeringikeskkond ja riigi kuvand

Üldise majanduskeskkonnaga seotud probleemid ja ettepanekud

- *“Täna on nende suurte firmade puhul - ma mõtlen rahvusvahelisi firmasid - pigem see, et veel ei ole nii halb, et ära minna, mitte see, et küll on siin nüüd maru tore, aga kui nüüd keerame selle ajaratta edasi, ütleme 2020. Needsamad firmad, ma ei ütle nüüd sada protsenti, et nad ei tuleks, aga tõenäosus on palju suurem, et nad pigem ei tee seda./.../ Eestil ei ole mõtet võrrelda Hiina või Indiaga. Eestil ei ole turgu endal. Kõik, mida investor siia tegelikult investeerib, on mõttega siin anda sellele mingi lisaväärtus, toota siin ja müüa ta ikkagi kuskile kaugemale ära. Võtame kas või tootlikkust ja seda lisandväärtuse loomist, et Saksamaa on ju Eestist kordi kallim, aga vaadates, kuidas nad tööd teevad ja asju ajavad, siis tihtipeale ma ütleks ise ka, et ma pigem investeeriks sinna.”*
- *“Nii-öelda klassikalise tööstuse jaoks, kes on ekspordile suunatud, ongi täna väga raske leida argumente, miks investeerida Eestisse.”*
- *„Kui me vaatame majanduskeskkonda või kuhu ma peaksin investeerima, mis oleks atraktiivne, siis ütleme peale IT- või idusektorite ei ole neid palju. Kui me räägime töötlevast tööstusest, siis ma arvan, et täna ei taha keegi töötlevasse tööstusse investeerida või tulla ja panna püsti oma tööstus.“*
- *„Tänane valitsus kahe aasta jooksul ei ole ju valitsuse tööd teinud, nad üritavad võimul püsida. Võib-olla ma olen täna hetkel väga kriitiline, ma tõesti ei ole viimase viie-kümne aasta jooksul kohe päris kindlasti näinud ühtegi valitsust, kus ma tunneksin kodanikuna ära, et see valitsus veab Eesti asja. Igaüks veab oma asja kuni järgmiste valimisteni.“*
- *„Kui suurest vaatest, siis mind kurvastab, et Eestil ei ole pikka aega sellist nägemust. Minu arvates meie nägemus, narratiiv on hästi palju seotud IT-ga, mis minu arust on aegunud ja millel ei ole nagu täna enam sisulist tähendust, ehk et kui ma praegu vaatan nagu oma vaatepunktist, siis meie IT-sektor on ülisuurelt teenusmajandus, meie võimekus oma teenust pakkuda suurtele riikidele on - kasvõi lihtsalt puhtalt töökäte mõttes - ülilimiteeritud. Ja meie võimekus toota IT tooteid, on ka tegelikult hästi limiteeritud, et me suudame teha mingisuguses skaalas tooteid./.../ Kui ma vaatan Eestit, siis mulle tundub, et narratiivi puudumine on kõige suurem mure, sest riik ei tea, kus ta läheb. /.../ Ma olen kogu aeg olnud ise hästi tugevalt sellise arvamusega, et Eesti peaks liikuma keskkonna ja põllumajanduse suunas. See on üks valdkond, kus meil on ma arvan, et võib-olla kõige rohkem kompetentsi loomaks tooteid, meil on täna olemas niisugustes kõrvalvaldkondades nagu nii palju kompetentsi, et tuua näiteks keskkonnaarendusse erakordset tehnoloogiat. Meie põllumajandus- ja keskkonnaülikoolid on tegelikult täiesti maailma tippasemel. Probleem on see, et me ei ole võtnud nagu mingit suunda, põllumajandusülikoolid istuvad täpselt samas mingisuguses viiekümnendate-kuuekümnendate niisuguses maakaevamise ...“*
- *„Baltikum on enamuse välisinvestorite jaoks mingi mõttetu pommiak, neid vaadatakse nagu Baltimaad keskusega Riias, et tegelikult ei tasu ennast nagu üle hinnata, et oi, kõik*

teavad, mis on Tallinn ja Eesti on kuidagi jube palju parem kui siin Läti või Leedu, tegelikult see ei ole.“

- mainekujunduse olulisusest] „Eesti on väike armas sõltumatu riik, millest ei sõltu siin maailmas mitte midagi /.../ paraku ikkagi mina julgen üldistada, et välismaalaste eestlane on ütleme kõik see post-socialist, natukene kahtlustäratav. Kui usaldusväärne, kui tark, nutikas, et siin tuleb rohkem vaeva näha. Nemad peavad end ikka nagu sellisteks siniverelisteks või nad ei väljenda mõnikord - kui napsu võtavad, siis väljendavad ka seda just suhtumist - et me oleme ikka sellised veel järele aitamist vajavad.“
- „Iga investeering Eestisse, mis aitab luua töökohti ja eestlaste elujärge parandada, selle nimel peaks Eesti riigi tasemel tööd tegema.“
- „Me ei tohiks kindlasti julgustada välisettevõtjaid tegema siia madalapalgalisi töökohti, sest nendel on komme kinnistuda“
- „Põhimõtteliselt Eestit siiski toidab töötlev tööstus ja ei tohi panna endale silmaklappe peale ka sellise lihtsama töö [puhul], et vaadata, kuidas ainult saab nuti ja kuhu saab roboti panna. Jah, see kõik on tore, aga igal pool lihtsalt ei saa. Aga ka see annab tööd, see annab tulu ühiskonnale, nii et soovitus valitsusele, et ei tohi suunitleda ainult kõrgtehnoloogia poole, asi peab olema balansis.“

Majanduskeskkonna stabiilsuse hoidmisega seotud probleemid ja ettepanekud

- „Poliitilise keskkonna stabiilsust ootaks. Kindlasti niisuguseid rumalaid, lühiajalisi otsuseid ei tohiks teha.“
- „Ühest küljest on meil vaja nagu lihtsalt ka sellist seadusandlikku stabiilsust, et ei oleks siin taustal mingit potentsiaalseid tõmblemisi väga palju maksukeskkonna ja muus osas /.../ viimasel ajal kõik need tõmblevad seadusemuutused, need ei ole eriti soodustanud seda, et kui ikkagi investeering tehakse, siis see ei ole selline spekulatiivne investeering, et tõmban kahe aasta pärast stepsli välja, kolin minema, siin võetakse pikki positsioone ja siis kui mingi hetk hakkab jube virvendus nagu taustal käima igasuguste seadustega ja muus osas, kui sa ei suuda teha eelarvet, sa ei suuda prognoosida, kõik tõmbleb üks aasta üles, siis jälle alla, see on hästi halb“.
- [seaduste muutmisest] „Peasi, et see ei tekitaks liigset bürokraatiat ja kõike muud, et oleks arusaadav, kui välisinvestor loeb seda seadust, ta saab esimese korra lugemisega aru, mida tema käest tahetakse /.../ kui sa ei oska enam ette prognoosida, kui need muudatused tulevad meie jaoks ikkagi üleöö, siis see ok ei ole /.../ sa räägid teema ikkagi osapooltega läbi, et kuidas see mõjutab, teine asi seal peab olema nende tegevusi, otsused peavad olema ette prognoositavad ja need ei saa tulla üleöö, et see paar kuud, pool aastat, aastased, sellised kardinaalselt seitsmekümne protsendilised muudatused, tõusud, need ei ole nagu okei, ettevõtteid ei võta seda vastu.“
- „Kurvastab valitsuste ja poliitikute ebastabiilsus, ehk siis tegelikult me ettevõtjatena ei saa kindlad olla, milliseid seadusi ja ... lühiajaliselt hakatakse vastu võtma ja võetaksegi vastu. Et väga keeruline teha mingisugust pikaajalist plaani või pikaegset nägemust, me räägime pakendiaktsiisist, kui siin oli hästi adekvaatne paar aastat tagasi alkoholiaktsiis, see küll meid ei mõjuta, et kuidas ettevõtjaid tegelikult ei kuulata.“

- „Tahaks öelda praegusele valitsusele, et me oleme nii väike riik, me ei saa lubada endale lühiajalisi otsuseid. Me lõikame nii valusalt kätte või jalga või pähe või ükskõik kuhu. Ma vaatan seda, kui lühiajaliselt nad vaatavad kogu seda majandust ja kuidas neil ei ole majandusnimesi tegelikult juhtimise juures. Nad ei kuula üldse eksperte. Et teeks ainult oma valimistulemuse ära, saaks jälle viis aastat või neli aastat valitsuses istuda. Nii väikese riigina ei saa olla nii omakasupüüdlik.“
- „Kõige olulisem selle maksuteema juures on ikkagi stabiilsus ja ette ennustatavus. Et kui see kunagi on niimoodi tehtud ja ta on töötanud ja ta töötab, et siis tavalises ettevõtluses on ka niimoodi, et kui asjad töötavad, ära näpi.“
- „Omanikud selliseid otsuseid, nagu oma tootmine Eestisse tuua, teevad kümne aasta peale ette. Meil siin valitsusele nagu kogu aeg tundub, et kolm aastat on see seadus juba kehtinud, nüüd võiks küll hakata korrigeerima ja muutma. Aga kolme aastaga alles omanik jõuab ideest selle investeerimisotsuseni pluss kui läheb veel viis aastat, et see maja püsti panna, ja siis kulub veel võib-olla viis aastat, et see normaalselt tööle hakkaks ja kasumit hakkaks tootma, omanik mõtleb viieteist-aastase perioodi puhul, ta vaikimisi ootab, et see viisteist aastat tingimused tema jaoks ei halvene. Aga mida meil armastatakse teha, on see, et oktoobri lõpus saadame, et 1.jaanuarist meil on nüüd see maks juures või on see reegel või on see ... ja kõik need asjad üksikuna võttes ei ole omanikule olulised, aga nad loovad sellise ebakindluse kliima. Et siin on mingi Metsik Lääs, et ma kunagi tea, mis saab homme. See on minu arust kõige hullem asi siinjuures. /.../ omaniku seisukohast ikkagi see maksu- ja ärikeskkonna stabiilsus on kõige-kõige olulisem ja seda ei tohiks torkida lihtsalt selleks, et saada jälle kümme miljonit aastas maksutulu rohkem. /.../ Ehk siis, kui jälle mingisugused aktsiise lapatakse otsa kütusele, see tähendab meile kulude tõusu, energiale, elektrile - see tähendab meile kulude tõusu ja kui palgamaksudega mängitakse - see teeb meile kulusid juurde ja kõik need mõjutavad nagu omanikuni ka.“
- „Ärge tehke halvemaks, ei ole vaja paremaks teha, aga ärge näppige, las see olla üks asi, sest kõik need asjad, kui me räägime välisettevõtetest, see võtab aastaid, et see info üldse sinna jõuab, et midagi muutus. Ei ole vaja iga kahe aasta tagant kõiki ümber hakata tegema, sellest ei lähe asi paremaks./.../ keegi ei suuda jälgida seda, meil on vaja kujundada välisinvestoritele see kuvand, et meil on kõik okei, kõik on stabiilne ja selles mõttes turvaline koht, kuhu investeerida, see on see, mida me nagu tegelikult ju müüme. Et need, kes tahavad palju raha ruttu teenida, lähevad niikuinii Venemaale, aga see risk on midagi hoopis muud. Aga tavainvestorile, neid, keda me siia ootame, on just oluline, et kõik oleks stabiilne ja turvaline. Aga see, et me kogu aeg üritame midagi teha, see tegelikult tekitab tagasilööke.“
- „Kui Eesti piirab [USA eeskujul] Hiina tooteid, siis see saab meie jaoks probleemiks /.../ [kui] Eesti riik keelustab üleöö Huawei seadmete kasutamise, siis me paneme oma ettevõtte kinni. Või kui ta teeb seda näiteks pooleaastase etteteatamisega, me jõua poole aastaga oma seadmeid välja vahetada, siis me paneme oma ettevõtte kinni.“

Vähese välismaale avatusega seotud probleemid ja ettepanekud

- „Kogu maailmapilt on meil nii kitsas. Meil on nagu kõik, mis on uus – kõik on halb, kõik kes/mis on teistsugune - on halb./.../ Tulevad mingisugused teist nahavärvi inimesed Eestisse tööle, teistsugune - paha.“
- [ettevõtte lahkukuks Eestist, kui] „Eesti paneb piirid täiesti kinni. Kui välistöötajõudu enam sisse ei lubata. Kui välisinvesteeringud ei ole okei, kui see on selline kitsarinnaline väike

suletud kuri majandus. Siis ma küll enamuse äritegevusest viin Eestist välja. Tõenäoliselt jääbki ainult niisugune backoffice-teenindus.“

- „Ei ole väga euroopalik näidata kellegi nahavärvi, sisserände teemat. See ilmselgelt on asi mis, kui ta saab veel tagant utsitamist ühe valitsuskoalitsiooni liikme poolt, et see võiks olla see, mis on juba ka Eesti mainet kahjustanud.“
- „Minu arust on oluline ikkagi hoida seda ja tugevdada seda kujundit, et me oleme nagu avatud, siia võivad kõik tulla, siin võib kõik vabalt äri teha, kedagi nagu ei takistata ega repressseerita. Et see on nagu väga oluline, et me püsiksime nagu avatud majandusena. Aga mul on nagu selline tunne, et kogu aeg üritame seda müüri nagu piiri peal kõrgemaks ehitada, et jumala eest nüüd keegi ei tuleks, et äkki juhtub midagi halba./.../ Eesti on nii väike, et siin üksinda nii-öelda kartulit kasvatades seal mingit isemajandavat Eestit arendades me ei jõua niikuinii mitte kuhugi, ei ole mõtet isegi üritada.“

Maksudega seotud probleemid ja ettepanekud

- „Me peaksime väga hoolikad olema, et me seda [maksukeskkonda] ei halvenda, seda, et me täna saame seda müüa, maksukeskkond on suhteliselt stabiilne, ta on läbipaistev, tähendab suhteliselt lihtne“
- „Ainuke soov oleks see, et riigiaparaat oleks õhem /.../ Mitte maksudega üleüldse mängimist, et ülilihtne maksusüsteem ja iga aasta võiks mõelda, kuidas maksukoormust vähendada ja kuidas riigiaparaati teha õhemaks, ükskõik mis moel seda õhemaks teed, see mõjub positiivselt ettevõttele /.../ mis annab nendele tarkadele inimestele, kes siis eraettevõtetes on, võimaluse tööd teha.“
- „Maksusüsteem peab olema lihtne - kogutud maks versus sellele kogumisele kulutatud maks /.../ ja see indikaator hakkab nagu ära minema, et tegelikult oleks vaja veel minna veel lihtsamaks.“
- „Juurpõhjus, miks tegelikult kohaliku omavalitsuse ja ettevõtte omavahel ei ole soojades suhetes, on see, et ettevõtte kui sellise tulude jagamisel kohalik omavalitsusi ei osale /.../ see on kindlasti suur probleem, mis sellele kohalikule omavalitsusele juhile ütleb, et nojah, tore on, kui investeeringud tulevad, aga tähtsam on see, kui tuleb rahvale tööd ja seetõttu tegelikult ei vaadata investeeringuid selle pilguga, et võib-olla mõni investeering ei ole väga tööjõumahukas, aga samal ajal on suurte käivetega ja suure potentsiaaliga kasumi mõttes, aga see väga ei huvita inimesi.“
- „Tööjõu hind on iga aasta kasvanud ja see on üks põhjus, kui midagi ei muutu, võib see tulevikus investorid siit ära ajada või siis tuleb muuta seda tootmistüüpi teistsuguseks, aga siis ma ei mõista seda eelist enam, miks nad peaksid siin tootma, mitte oma riigis, automatiseerida võivad samahästi Soomes ka, tootmishind oleks sama mis Eestis.“
- „Tööjõumaksude osakaal on meil päris suur“
- „Ettevõtte seisukohast meid aitaks igasugune tööjõumaksude vähendamine“
- „Sotsiaalmaksureformi on vaja, sotsiaalmaks ei saa nii kõrge olla“
- „Eestis võiks kehtida sotsiaalmaksule lagi. Tippspetsialistid on siiski suhteliselt hästi tasustatud. Sotsiaalmaksu lagi aitaks tegelikult tööandjale tööjõukulusid kontrolli all hoida. Sest et eriti välistööjõuga on ju siin veel see peen trikk, et nad küll maksavad mingisse pensionifondi raha, aga nad ei tea, kas nad seda pensioni kunagi saavad. Teise

sambasse nad keegi reeglina ei maksa, aga sotsmaksu maksavad. Selles mahus Eesti riigi sotsiaalabiteenuseid nad kindlasti tarbida ei jõua..“

- [tööjõu maksustamisest] „Kui on välismaalane lühiajaliselt tööl Eestis, kas siis oleks nagu alternatiivi? Ta ju pensionit Eestis kunagi saama ei hakka, et kas selle võrra see osa vähem. Samamoodi võiks kasutada eratervisekindlustust, et selle võrra ka ravikindlustusmaksuosa nendelt lühiajalistelt välismaalastelt maha võtta.“
- „Meil on vahetustega töö, käib kakskümmend neli tundi. Hommikune vahetus lõpeb 6.30, siis ongi need ajad, kus linnatranspordil ei ole väga head ühendust. Kui buss ise maksab kuus peaaegu kolm tuhat eurot, siis on see, et sa paned siin põhimõtteliselt 80 protsenti erisoodustusmaksu juurde, tegelikult kallis.“
- „Läbi aastate on räägitud ju, et maksuerisusi ei tohi olla. See on omaette teema, olen jõudnud arusaamisele, et tegelikult peaks. No näiteks, meil on praegu sada nelikümmend inimest tööl, Kuressaare linnast käib julgelt üle viiekümne protsendi, kõige kaugemalt on vist Muhu saarelt ja siit vahepealt, käivad autoga tööl, sa pead selle ju kinni maksuma ja see on erisoodustusmaks, see on ju absurd. Siis ma olen kohtunud mitme linnapeaga, räägitakse, et nad arendavad seda ühistransporti, mis kuradi ühistranspordi - kaks bussi tuleb päevas, nad tulevad ka mitte hommikul kell seitse, kui minu tööpäev hakkab, vaid tulevad kuidas juhtub. Ja see on täiesti nonsens teema.“
- „Ma saan aru, et kui ma hakkam inimesele ostma toitu, et siis see on erisoodustus, aga kui keegi tegeleb spordiga, siis see võiks olla kõigi ühine huvi, mitte palga osa.“
- „Sõltuvalt olukorrast peaks olema mingisugune maksuerisus, sõltub kust kohast selles konkreetnes kohas king pigistab - kas peab ettevõtte kulutama üle mõistuse palju raha, et töötajaid kohale tuua või mis iganes seal võiks olla. Teiseks, nagu me rääkisime tegelikult, kui sa tahad noori hoida ja noori saada, siis seda ei tohi jätta ainult ettevõtte õlgadele, vaid omavalitsus võiks ka midagi teha, kasvõi nende munitsipaalmajade või korterite või ...“
- [sooja toomisest] „Selle CO2 kvoodi hinnaga turvas on out./.../ Kui nüüd elektri pool võtta, siis see vahepealne sõda toetuste ümber oli täiesti arusaamatu, puhas poliitika.“
- [Vene toodangu konkurentsieelisest CO2 maksu puudumise tõttu] „See Euroopa Liidu kogu CO2 kaubanduse värk ju samamoodi teeb ekspordi mõttetuks kolmandatesse riikidesse /.../ see kulu on ju meil lisaks, näiteks võrreldes Venemaaga, kolmanda maailmaga /.../ ei saa niimoodi, et meil siin on CO2 kulu peal ja mujal ei ole ja mujalt saab vabalt siia tulla /.../ See on see, mis Eesti peab seal Brüsselis teadvustama, see on probleem, et sa ei saa ju ühes katla servas paksemat suppi keeta, ta kipub segamini minema. Ärile ei ole sugugi hea, kui selline olukord jääb. See tööstus siis jalutab siit lihtsalt minema.“
- „Meile mõjub kõige negatiivsemalt kaevandusõiguste tasu - maavarade kaevandamise eest makstav ressursitasu. Iga tonni pealt, mida maa seest välja võtame, tuleb maksta riigile. Kaevandusõiguse tasu on vähemalt kümme korda kõrgem kui meie naaberriikides, võrreldes Läti, Leedu, noh Soome-Rootsi ja nendega pole võrreldavgi, sest mujal praktiliselt sihukest maksu ei ole, see on nagu üks osa sellest Eesti maksustamise eripärast mõnes mõttes, et niikaua kui dividende välja ei võeta, siis kasumit ei maksustata, aga meil maksustatakse maavarade kaevandamist ja see on meile väga kulukas, sellepärast et, kui me läheme sinna eksporditurule, siis meil on see kohe nagu lisakulu kaelas. /.../praktiliselt praegu kõik kaevandusõiguse tasud, välja arvatud põlevkivi, on kuskil 2015 löödud lukku ja nüüd iga aastal nad tõusevad viis protsenti,

vaatamata kas majandus läheb alla või ülesse, kogu aeg tõusevad /.../ me peaksime jõudma ka mingisugusele tasemele, et ta tõuseb näiteks mingi ehitusmaterjalide üldise hinnakoefitsiendiga või millegi sellisega, mitte lihtsalt viis protsenti suvalt aastas“.

- „Meie elektrienergia, kui me vaatame elektrienergia hinda, siis ta on enam-vähem sama mis Soomes ja ega siis ta nii väga palju ei erine, aga kui me vaatame seda kulu ettevõtjale, siis ikkagi meie elekter on selgelt kallim kui Soomes, Rootsis, Norras, no ikkagi väga paljudes kohtades. See tuleb ülekandetasudest ja rohelisest taastuvenergia tasust. Need peaks suurtootjale üle vaatama, et energiamahukas tootmine nagu meiegi siin oleme, peaks ikkagi saama mingisuguse hulgihinnaga, mitte täpselt samasuguseid tasusid nagu eraettevõtja, et ma kodus maksan sama tasu, mis ettevõtte maksab siin, kuigi ettevõtte tarbimine on ikkagi väga suur, kas ma ostan kingapaari või ostan tuhat kingapaari, siis peaks selle kingapaaril ikkagi olema hinnaerinevus. See on üks asi, mida riik saaks nagu teha - need aktsiisid ja need asjad üle vaadata, et energiamahukale tootmisele oleks mõistlikum energiakulu.“
- „Riik peaks olema natuke ettevaatlik selle iga-aastase miinimumpalga tõusuga. Natuke kaalutletum peaks olema. See võib halvendada veits konkurentsivõimet. Ettevõtted peavad jõudma järgi tulla sellele.“

Finants- ja pangandussektoriga seotud probleemid ja ettepanekud

- [rahapesu skandaalidest] „me nägime kuu aega vaeva, et saada pangakonto avada endale. Pidin panga juhatuse liikmele helistama pärast seda, kui oli kolm ja pool nädalat möödud ja siis sai korda. See on jabur, milliseid kanaleid pidi me omale pangakontod saime /.../ kui siitkaudu midagi räpast veel liigub, siis paneb USA meie pankadel dollarivahetused kinni“
- „Me jääme jänni Eestis panga leidmisega, kes oleks nõus vastu võtma kaks pool miljonit eurot hoiule. /.../ Lõpuks saime hakkama. Aga pika-pika piinamise peal. Kuna pangad kardavad raha vastu võtta./.../ Pank esitas tingimused - jah te toote oma raha meile, kuid te ei tohi muuta oma aktsiakapitali, pangal peab tekkima õigus osaleda juhtimisotsustes ettevõtte juhtimisotsustes. Inimesed, me toome teile kaks miljonit cashi, miks te tahate ettevõtet juhtida. Me ei ole teile midagi võlgu. Meie ei pane tagatiseks ühtegi äri. Me ei pane ühtegi ettevõtte aktsiad tagatiseks, et teil tekiks vajadus ettevõtte juhtimisse sekkuda. Me toome sellise sularahakotiga teile. Tõstke ühe arve pealt teise peale, see on teil olemas. Oi see võttis kaua aega./.../ Mul on palju näiteid selle kohta, kus olemasolevatel välisettevõtetel pannakse arved kinni ja siis ma ei soovi teid enam“
- „Maksuamet on väga hästi hakanud toetama ettevõtteid ja ettevõtete arengut. Pangad seevastu teevad kõike, et asju kinni panna. Mis on täitsa absurdne.“

Keskkonnapoliitikaga probleemid ja ettepanekud

- „Nüüd on see risk, et selle suure rohepöörde hullusega meil mõnda tööstusharu täiesti välja ei suretata, noh, põlevkivi, põlevkivi on üks, aga teine, teine riskigrupp on otseselt keemiatööstus. Et kui me tahame jälle veduri ees joosta ja olla natuke paremad kui teised, et me ei keeraks üle /.../ kui me tahame teistest tublimad olla, keerame enda kraanid kinni enne, kui kogu Euroopa või meid ümbritsev maailm - üldse ilma mõtlemata.“
- „Me rüüstame oma keskkonda, selline ükskõiksus või hoolimatus oma keskkonna suhtes on minu arust nagu hästi palju sügavam ja see on tegelikult see, millest me peaksime

hakkama aru andma, see tegelikult on see, mida me teeme lastele, on see eeskuju, mida me näitame oma lastele, see on see, kuidas me nemad üles kasvatame./.../ meil on veel säilinud mingisugune ökoloogiline keskkond, Rootsis on viimase neljakümne aastaga on näiteks rähni populatsioon, kümnetest tuhandetest rähnidest on Rootsis järel praegu vist talvitub kümme paari, kujutad ette! Kasvatavad loomaaias rähne. Me liigume ise selles suunas täpselt samamoodi, meil on veel võimalik nagu pöörata need protsessid ümber ja nendest õppida.“

Bürokraatia ja erinevate reeglitega seotud probleemid ja ettepanekud

- *„Modelleerime sellise olukorra, kus härra X, kellel on kaheksakümmend miljonit vaba raha taskus, tahab tulla Eestisse, ta ei ole huvitatud pelgalt toorainest, ta on nõus ehitama ümbertöötlemisettevõtte, ta on nõus investeerima, looma töökohti ja nii edasi /.../ jämedalt öeldes võtab aega kümme aastat, et see projekt realiseerida. Kes tuleb teile investeerima eesmärgiga, et ta kümne aasta pärast võib-olla hakkab saama midagi? Vaat see on see meie menetlus./.../ See on täiesti on košmaar, mis tegelikult toimub. Ja siis mine nüüd ja räägi välisinvesteeringute kutsumisest siia, kui sul on perspektiiv see, et sa võib-olla saad kümne aasta pärast midagi. 1994. aastal oli oluliselt kergem, siis tehti seda väga lihtsalt, sellepärast igat senti oodati, mis tuleb siia, ja meie küsimusi lahendati ka Riigikogu tasemel praktiliselt mõne päevaga.“*
- *„Kõik ettevõtted täidavad ja pakendiaruannet. Kas kujutad umbes ette, kui palju füüsiliselt inimeste tööaega kulub selle õnnetu pakendiaruande kokkupanemisele? Me peame pidama rida-realt arvestust, mitu ühikut meile sisse tuli, mitu ühikut välja läks, aga ilmselgelt kui me Soomest või Hollandist või kust iganes praegu neid pabereid sisse toome, nemad ei ole sinna kirjutanud kui mitu kilo ta transpordiks kilet ümber pani. Meie nõuame seda kõike loomulikult ja täidame loomulikult, vaesel raamatupidajal kulub üle ühe tööpäeva iga kuu.“*
- *[saastelubadest] „Ma ütlen ausalt, minu arvates täiesti ebareaalne, see on täiesti ebareaalne. Ma arvan, et me oleme nii väike firma, see on isegi sisuliselt täiesti mõttetu, sest ma arvan, et siin kõrval kuskil viis eramaja saastavad ka rohkem, kui meie. Peame iga kvartal aruandeid tegema, et siis see saastav projekt - väga mahukas dokument. Ma arvan, et teatud mahust väiksematel firmadel peaks olema kuidagi teistmoodi lahendatud, tulebki see inspektor kohale, vaatab üle. Firma ise ei peaks nii palju aega kulutama. Ja kui veel suuremad ettevõtted, ma ei tea, mingid katlamajad, ma saan täiesti aru sellest, tegelevadki saastamisega. Et kui meil siin kaks korda kuus lakid mingit plaati, kogused on nii väikesed, et pigem ma arvan, et kõige lihtsam oleks teha niimoodi, et keskkonnaametile saadad need ostuandmed, mida oled kokku ostnud, see kõik õhku läinud. Praegu on nii keeruline - kõik koostisosad välja arvutada igal asjal eraldi. Aastas maksab üheksa euri selle eest saatetasu. Ja võib-olla naaber põletab iga päev prügi ahjus. Kümme korda hullem.“*
- *[välisomaniku probleemid] „Ja nii nagu sa põllumajandust tead, selleks, et üldse toota, on hästi tugevalt ikkagi reguleeritud keskkonnakaitse. Ehk ta ostis pankrotipesad, ta vaatas maad, mis ta sai imeodavalt kätte ja siis tuli välja, et aga nendes lõaspidamisega lautades ei tohigi loomi pidada, peab tegema vabapidamislaua. Selge - ehitas, rekkis farmi ära. Aga sa ei saa ikka toota - sa pead tegema kõigepealt tootmiseks keskkonnavalda, sa pead korda tegema lägamajanduse. Ja ta pidi jälle investeerima miljoneid. Ja samas ka tohtu investeering, põllumajandus on ju kapitalimahukas ettevõtte.“*

- „Kindlasti raamatupidamist häirib Statistikaamet igapäevaselt. Ma tean, et neid aruandeid on ikka päris palju. Sellest ma saan aru, et need on vajalikud. Aga seal on, ma tean, et kas see ei ole topelt aruandlus, seda võiks võib-olla läbi vaadata, et puuduks topelt küsimine.“

Muud riigi juhtimisega seotud probleemid ja ettepanekud

- „Ma olen väga apoliitiline, kuni sinnamaani kui siseminister nimetab kolleegi ajusurmas inimesteks, et siis ma ütlesin küll, et appi, teeme midagi, et see ei ole okei“
- „Loomulikult ma nagu inimlikus mõttes ütlesin nii, et oleks hea, kui kommunikatsioon oleks natukene viisakam ja valitsuses üritaksime natukene teha koostööd“
- „Meie omavalitsuste ja riigi juhtimine peaks olema professionaalsem ja tohutult kordi vähem poliitiline.“
- „Regiooniti on ka olemasolevate seaduste täitmine erinev riigi poolt, riigiametite ja riigiametnike poolt. Tõlgendused ühes piirkonnas, teises piirkonnas ja kolmandas piirkonnas ei ole samad sama ameti sees. Tihtipeale jääb ka selgusetuks ka see, kas see on mingisugune piirkondlik suva või puhtalt ametniku suva“
- „Jah, et siin ei oleks selliseid nagu tõmbetuuli tegelikult, kui tõmbad pildist välja selle pensionireformi. Et seda on lihtsalt ääretult kurb vaadata, et millist, ma ütlen oma isikliku seisukoha, millist jama tegelikult inimestele aetakse, et aga see on väga selge - valitsus viib ellu enda taktikat, enda strateegiat, kuidas riigi rahakotti täita, see ei vii Eestit edasi kahjuks, vaid need inimesed, kes sealt teisest sambast oma raha välja võtavad, et neil ei ole seda seal niipalju, et seda investeerida. Et ka investeerida, pead sa selleks olema õppinud või algteadmised endale selgeks teinud, aga need inimesed, kes sealt teisest sambast raha välja võtavad, arvan need on keskmiselt keskharidusega, alla selle, et mis investeringuoskusest me räägime, see raha tuleb ju kõik tegelikult käibesse. Ja see kasvatab tegelikult Eesti majandust ühelt poole pealt, teise poole pealt see loob taas kord survet töötasu tõusule“
- „Ma vaatasin, et päris huvitav oli, et Eesti Energia ostis selle tuulepargi. Huvitav on see, et riik ostab iseenda käest minu rahaga oksjonil. Et kuidas nagu sellised asjad toimuvad? Minus tekitavad need väga suuri küsimusi.“

Tööjõud

Kohaliku tööjõuga seotud probleemid

- „Kindlasti meil on Eestis raske tööjõudu leida, et seni, kuni me ei lahenda ära mingisugust tööjõupoliitikat ja allpool ka haridust, millised inimesed peale tulevad ja migratsioonipoliitikat, siis see on üks asi, mis on puhtalt ratsionaalne, et lihtsalt ei ole enam inimesi siit leida.“
- „Eriti tööjõumahukates valdkondades on tööjõu saadavus hästi oluline faktor, see hakkab oluliselt mõjutama su kulusid. Siin on Eestil pigem äärmiselt oluline puudus võrreldes meie põhikonkurentidega.“
- „Suurem tagasilöökk on ju see, et ei ole tööjõudu. Ma arvan, et see on igal pool täna tööstussektoris.“
- „Mõistlike oskustega tööjõu kättesaadavus on kindlasti probleem“

- „Meil on väga häid töötajaid vähevõitu. Meil on kõike tippe, aga neid on vähe.“
- „Kui sul tööjõudu juurde vaja on, on seda tegelikult väga keeruline saada /.../ suurtootmise suure skaala puhul on tööjõukulu piisavalt väike, seal ongi see, et kas ta nüüd toodetakse Rootsis või siin - seal enam suurt vahet ei ole, ja nüüd, kui sul see tööjõukulu vahe kaob ka olematuks praktiliselt, siis pigem vaatad, et kus see põhiturg on, kus tootma peaksid ja siis juba läheb logistika ja vahemaa optimeerimiseks, siis võiks ju Rootsi äärelinna ka juba selle tehase teha.“
- „Meie põhiline probleem on alati olnud oskustööjõu puudus./.../ täna ilmselt me suudame ära hõivata kõik vabalt liikuva Eesti turul saadava tööjõu. Viimasel ajal toome ikkagi väga palju inimesi juba väljastpoolt sisse./.../ Tööpuudus on madal, aga kogemustega spetsialistide saadavus on selles mõttes null, et reaalne võimalus oleks üle osta oma naabritelt või konkurentidelt“
- [Saaremaa spetsiifika] „Niisugust lihtsamalt tööjõudu, keda kiirelt välja koolitad, seda leiab lihtsamalt. Et kui me räägime inseneridest, keskastme juhtidest - väga keeruline./.../ kui on keskastme juht, insener, siis vajab päris tihti spetsiifilist haridust. Neid on raske leida, neid väga ei liigu siin“
- „Mis puudutab spetsialiste, eriti insenere, lukkseppi, niisuguseid metallitegijaid, no neid peab ikka tikutulega taga otsima ja motiveerima ja maksma“
- [üliskooli lõpetajatest] „On just see soov, et need lõpetanud võib-olla mitte ei oleks spetsialiseerunud hästi tugevalt mingile ühele asjale, vaid see, et nad näeksid suurt pilti“
- „IT-tudengeid lõpetab liiga vähe ja tase võiks olla parem.“
- „Tahaksime panustada oluliselt keskkonnaharidusse ja põllumajandusharidusse mitte nagu tänases võtmes, vaid tuleviku mõttes.“
- „Kui täna minu lapsed küsivad, kas nad võiksid EPAsse õppima minna, siis ma ütleksin, et ärge minge. Et midagi teha ei ole selles mõttes see pearaha süsteem, see rahastus, skeem ise ja, ja, ja, ja see kõrgkoolide paljus, et tegelikult on viinud selle taseme ikkagi alla, et midagi teha ei ole.“
- „Mis puudutab näiteks noori, siis tegelikult kui konkreetset Kuressaarest räägime, kui inimene ei ole näiteks saarlane, aga mingil põhjusel ta leiab selle kena elukoha olevat ja tal on näiteks töökoht olemas, siis üürikorteri turg Saaremaal on olematu, suvekuudel on ta lihtsalt hullumeelselt kallis. See absoluutselt ju ei käi kokku ühegi noore inimese rahakotiga ega võimekusega.“
- „Noh, see on üldine Eesti probleem. Et kui sa Tallinnas ei ole, [siis] spetsialisti elama panna pole kuskile. Mida me talle pakume, kui me tahaksime tuua sellise kolmekümne viie aastase inimese Sillamäele koos perega. Selle korteriturul midagi ei ole, viimased viisteist aastat pole midagi ehitatud, no kaksikümne kolmkümne aastat võib olla.“
- [digitaalne mahajäämus] „Eesti ettevõtted keskmiselt on ikka väga algelisel tasemel oma arvelaua ja Exceliga. Et mingit kaasaegset kompetentsi kasutada, andmeanalüütikat, kaasaegse andmeanalüütika integreerimist äriotsustesse, et üldse nagu ärimudeleid muuta, ma arvan, et siin me oleme nagu üsna nõrgad.“

Välistöajõu kättesaadavusega seotud probleemid

- „Meil täna on kaks ukrainlast tööl ja me proovime enda töötajatega hakkama saada, aga tuleviku väljavaates on see kindel, et välistö peab olema. Küsimus on, kuidas nendega hakkama saada, kas kasutada Rootsi mudelit, mis ei ole hea, või kasutada Saudi Araabia ja Dubai mudelit, mis on teine äärmus./.../ aga kuskil seal vahepeal võiks olla, aga ilma nendeta hakkama ei saa. Ja kui me tahame paremat elu elada, siis loomulikult. Iga majandus, kes areneb, ta jõuab sinna faasi, kus lihtsamat tööd teeb võörtööjõud“
- „Tööjõu küsimus on täielik katastroof. Valitsuse seisukoht, kus me keelame ära igasuguse välistöajõu toomise – see on absoluutselt tupiktee. Ei vii mitte kuskile. See on väljapääsmatu. Kuna see on väljapääsmatu, siis see asi tuleb süstematiseerida, luua konkreetsed reeglid, kuidas seda teha ja elada sellega. Muud alternatiivi meil ei ole. See on esimene küsimus, mis tuleb ilmtingimata ülikiiresti ära teha. /.../ Meil olid töökuulutused ajalehes, arvan, et pool aastat. See on tulutu, ma võin seda kuulutada kas või kolm korda päevas ja kolmsada kuuskümmend viis päeva aastas, aga see ei muuda mitte midagi, lihtsalt inimesi ei ole. Ja sellega tuleb arvestada. See on üks põletavamaid ja suuremaid probleeme./.../ Kui me lõpuks jõuame sinnamaale, et keerame need kraanid kinni, siis midagi teha pole - tuleb [Eesti turult] ära minna.“
- „Mida kindlasti ei tohi pärssida ja mida tuleb teha lihtsaks - igasuguse tööjõu liikumisele, talentide liikumisele ei tohi teha piiranguid, olgu need talendid seal pakkimises või siin mingisuguse algoritmi arendajad, seal ei ole vahet, sest Eesti on nii väike ja avatud majandusega, ta sõltub nii palju välismaailmast, et hakata siia kunstlikult tegema piire – seda ei tohi. See on niisugune abstraktne vastus, aga Eestis nagu mingisugust kompetentside kättesaadavust ..., sul ei ole tihti valikut, kui sa tahad kasvõi alternatiive, seda uut kogemust, ei ole, lihtsalt mass on väike. See on ainukene nõue, et mitte mingeid piiranguid, muidugi kõik peavad austama seadusi.“
- „Kui valitsus tahab siin toimetada, siis minu arvates et meil on täiesti mõistlik tuua sisse tööjõudu, see peab olema kontrollitud, see peaks olema kvalifitseeritud, see peaks olema nendes valdkondades, kus nõudlust. Et tähtis on see, et inimestel oleks töö, et nad ei tuleks siia sotsiaalsotsiaalsete kaalutlustel. Aga pikas perspektiivis siia Eestisse mingisugust indiaanlaste enklaavi tekitada, kus, kõik omavahel siis need viimased riismed lihtsalt üritavad säilitada üheksateistkümnenda sajandi, kahekümnenda sajandi alguse status quo-d ei ole lihtsalt kaasaegses maailmas võimalik.“
- „Mis meid aitaks, on selle võörtööjõu sissetuleku piiramise lõpetamine, sest see, mis praegu toimub, on tegelikult nagu pakazuhha, see kvoot juba täitus ära vist seitsmendal jaanuaril mis meil selleks aastaks nagu ette nähtud oli ja nüüd valitsus teeb näo, et meile rohkem võörtööjõudu ei tule. Samas rendiettevõtted saavad mulle korra nädalas voldikuid, et võtke, meil on ukrainlased tööl, et võörtööjõud tegutseb siin Eesti turul, nad võiksid teha neid lihtsaid töid, mida eestlased ei taha teha. Miks me ei lase neil seda teha, miks me teeme nägu, et me nüüd midagi siin kontrollime või varjame. Tegelikult see ei toimi, tegelikult kõik see kasum läheb rendiettevõttele, kes maksab maksud Ukrainas ja inimesed teenivad talle raha Eestis. Täielik tobedus. Aga see on just see, me nagu kujutame ette, et me kontrollime siin midagi või ümber Eesti on mingi müür ja me suudame seda nagu hoida. See on kõige totakam“
- „Ma isegi ütleks, et välistame retoorikas selle jutu [negatiivse suhtumise välistöajõusse], pigem loome sellise soodsa õhustiku sinna juurde. /.../ Mitte keegi ettevõtjatest ei tee sellist otsust kergekäeliselt, et ta võtab selle välistöajõu lihtsalt niisama.“

- [valituse piirangutest välistööjõule] „Nad keeravad piirid kinni ja ei lase inimesi Eestisse tuua ja siis oleks päris suur probleem, aga siis põhimõtteliselt liiguksid arendused sinna Ukrainasse ja Poolasse.“
- „Kui ikkagi võõrtööjõu sissetoomine hakkab arengupiduriks, siis seda võiks lõdvemaks lasta. Minu meelest ma ei kardaks seda nii hirmsasti, ega me üks hetk sellest ikkagi ei pääse. Kas see on siis parem, et me laseme paljudel sektoritel nulli joosta, sest äri viiakse lihtsalt mujale.“
- [valitsuse suhtumisest välistööjõusse] „Investorid, kes omavad Eestiga pikaajalist kontakti, need näevad selles probleemi, sest nad tunnetavad selles muutust.“
- „Välistööjõu kasutamine võiks olla liberaalsem, need kvoodid on liiga väiksed /.../ kindlasti ta seda kogu keskkonda teeks paremaks, et siis oleks see tööjõu saadavus suurem ka turul, kui võõrtööjõu arvelt mingeid lihtsamaid töökohti ära saab täita.“
- „Ma täiesti mõistan seda ukrainlaste vajadust, eriti keevituses ja metallitööstuses ja ilmselt ka põllumajanduses. Kindlasti on neid vaja, sest see peotäis ukrainlasi loob ka hästimakstud inseneride töökohti tegelikult Eestisse. Et kindlasti on neid tarvis ja ma arvan, et ukrainlaste pärast ei ole ükski eestlane siin töötuks jäänud või vähemalt ei ole see massiline.“
- „Mul on tööl viis ukrainlast. Ja jällegi on ka kriitikat selles suhtes, aga mina ütlen, et see konkurents on väga eluterve konkurents, kui sealt Hummuli alevikus kolm aastat tagasi saadeti pikalt joodiku poolt - et sa nagunii mind lahti ei lase, sul ei ole kes minu asemel tööd teeb. Ja sellest hetkest, kui tuli üks ja kolm ja lõpuks viis ukrainlast tööle, kadus see probleem ära. See tähendab, ükski joodik ei tundnud end asendamatuna“./.../ [konkurentsist Soomega töökatte pärast] „kellel ei ole keel probleemiks, kellel on inglise keel käes, see läheb ära /.../ kui nüüd minu ukrainlased õpivad ka keele ära, tulevad nooremad ja kui õpivad, siis nad Eestisse ei jää või jäävad sellisel juhul, kui me suudame neile pakkuda ka 12 eurot“
- „Üks asi muidugi on suhteliselt keeruline Eesti oludes. See on abielu tunnistamine kui ainus kooselu vorm. Kui tood tippspetsialisti, kes on tüüpiliselt ikkagi juba kolmkümmend ja vanem, on tüüpiliselt juba pereinimene, siis on kaks probleemi - kui on moslemiriigi kodanik ja tal on rohkem kui üks abikaasa, ta saab tuua ainult esimese. Kui see suhe ei ole abielu, vaid mingi muu partnerluse vorm, on see inimene Eesti riigi jaoks mitte keegi ehk isa saaks tulla tööle, oma lapsed kaasa võtta, aga laste ema peab koju jääma.“

Taristu

- [elektrist Hiiumaal] „Need pikad [elektri]katkestused on nagu ajalugu, seda ei ole, et ta läheb terveks kaheks päevaks või kuuks ajaks minema, aga on sellised kolmest sekundist lühemad, mis seaduse mõttes ei ole katkestused vaid lohud ja on piisavalt suur lohk, et tõmmata seadmed seisma.“
- [elektrist Saaremaal] „Tarnekindlus on suhteliselt nigel, küllaltki tihti juhtuvad volukatkestused.. [kahjutasust] kui sealt midagi tuleb, on nii palju tüli sellega“
- [elektrist Saaremaal] „Siin on küll olnud probleeme elektriga. Elekter on olnud olemas enamasti ajast, see ei ole probleem, aga on olnud sekundilisi-poolsekundilise katkestusi, mis on meie seadmeid maha tapnud ja nende osasid. Panime suure UPSi sinna vahele,

kahekümne kilovattise. Investeering. Just saime detsembris tööle, sest suvel oli nii palju katkestusi, et meil on rahaliselt kasulikum see UPS sinna vahele panna. Suure tõenäosusega nad teevad ümberlülitusi, kui rike on, suunatakse ümber ja korra peavad elektri ära võtma, nad ei teata ette ka nendest.“

- [internetist maal] „Valguskaabel läheb sealt mööda, meieni küsiti kakskümmend kolmkümmend tuhat eurot - mina seda maksma ei hakanud.“
- [lennuühenduste kohta Tartu ja Helsinki vahel enne koroonaega] „Me kohtume tihtipeale oma Soome kolleegidega Tallinnas, sellepärast et nad ei viitsi Tartusse sõita. Mina ka ei viitsi sinna sõita - mul on kaks varianti, kas ma hakkän hommikul vara minema, et jõuda hommikuse laeva peale, et siis üheksa- kümme olla Helsingis ja siis tagasi tulles jõuan ikka poole öö peal, kui lähen lennukiga, jõuan kuus Helsingisse, mis ma seal siis kella üheksani teen ja kuni nemad oma tööpäeva alustavad, nemad lõpetavad kell kuus tööpäeva ära, mis ma siis keskööni teen.“

Innovatsioonivõimekus

- „Kindlasti küsimus on teaduse finantseerimises - üldlevinud ja teatud lugu. Aga isegi need, mis nad lubasid vist oli 2 kaks protsenti või millest nad taganesid, või oli kolm, ei mäleta, - sellest on niikuinii vähe. Ma arvan, et teaduse tegemiseks ei ole piisavalt finantsvahendeid teadlastel ja nad ei saaks tegeleda. Isegi ka teistpidi - neil ei ole ka võimekust tegeleda sellega, mida võib-olla tööstus vajaks. Üks küsimus on muidugi ka see, et jah - makske ise kinni see uuring. Aga võib olla ka ettevõtetel kõigil ei ole sellist finantsvõimekust ja kui me isegi saaks selle raha kokku, kas sellel kõrgkoolil on selline tehniline võimekus, et uuringud lõpule viia?“
- „Me tahaks rohkem näha, et ülikoolid tegeleks ka just sellise rakenduslikuma poolega.“
- „Meie ei ole teinud ülikoolidega koostööd. Eestis ei ole seda teadmist, mida meil vaja on.“
- „Eesti ülikoolidest ei ole väga palju võtta hetkel kuna enamused keemikuid, kes tuleb, nad on sellised, keegi ei taha sinna sügavamale minna. Eesti ülikoolid kahjuks valmistavad jah, keskkonnateadlasi tohutult“
- [koostööst ülikoolidega] „Kas ikka tasub ära, selle pärast et see bürokraatia, mis siia kaasa tuleb, see on üsna suur“
- „Mulle tundub, et kahjuks ka ülikoolid ei tööta. /.../ Pane asjad kokku, lood keskkonna, kus inimesed saavad suhelda, kus tekib nagu valdkondade ülene teadmine, siis tekivad mingisugused seosed. Tartus teeme spetsiaalselt - ehitame ühe asja ühe põllu peale, teise asja teise põllu peale, mingisugust ökosüsteemi ei loo ja katsume, et need inimesed üksteisega kokku ei puutuks. Inimesed suhtlevad läbi arvuti. See on minu jaoks hästi kurb“
- [Eestis on innovatsioonide tegemise võimekus] „On üsna madal, sellepärast et seda ressursi, mida sinna ollakse valmis paigutama, on väga vähe /.../ teadusasutustes on kindlasti see olemas, aga vähemalt mulle tundub, et see täna jääb ikkagi ressursi puudumise taha. Võimekust kui sellist oleks kindlasti palju rohkem, kui eraettevõtlus ja teadusasutused hakkaksid koostööd tegema. Selleks on vaja mingisuguseid nähtavaid ideid ja mõtteid, et mida üldse katsetada ja arendada./.../ võib-olla teadusasutused ei oska ka ennast müüa. See võiks olla võib-olla selline kahepoolne, et teadusasutused tulevadki pakkuma, et vaadake tegelikult meil on see ressurss olemas, et teeks midagi,

et meil on siuksed ideed, et läheks sealt edasi, et teil on ressurs, meil on idee, et mis te arvate. Minu meelest sellist dialoogi täna ei toimu, võib-olla toimub, aga ma ei ole järelikult selles infoväljas, et ma ei tea, et selline asi toimiks ja ma arvan, et eraettevõtted, mida väiksem see ettevõtte on, seda raskem on seda üles leida, et kus see pakkumine nagu võiks olla ja ma ei ole ka kindel, et nendel teadusasutustel on igasuguste asjade vastu üldse huvi mingeid asju teha“

- *„Standardi nõuete kohaselt me peame - ja mis on ka täiesti ratsionaalne - analüüsima oma tooteid, tegema referentsanalüüsid välislaborites. Me ei saa siin Eestis teha, saadame kõik proovid Hollandisse. Miks? Laborite võimekus meil on olemas, on maaülikoolis olemas laborid, mis suudaksid seda kõike teha. Mitte ükski labor ei ole rahvusvaheliselt akrediteeritud. Mitte ükski. Neil oleks tööd ülepeakaela - tuhanded ja tuhanded proovid, mida nad saaksid teha. Ja mitte ainult Eesti, me suudaks tuua ka Läti tootjate labori siia. Pole mitte ühtegi akrediteeritud laborit, mis suudaksid neid analüüse teha.“*
- *„Mul on praktiliselt võimatu leida ... meil oleks nagu neid arendusvaldkondi ülikoolidega ülipalju. Ma ei leia ülikoolis tiime, ei saa kokku panna adekvaatseid tiime, kes mul tegelikult aitaksid asju arendada./.../ Ülipalju on sellist võimetust koostööd teha. Ülikoolil endal on täiesti absurdseid mingisugused põhimõtted finantseerimiste osas, näiteks sul on overhead mingi 25%. Mille eest? Meil seisavad Euroopa rahadega ostetud masinad lihtsalt jõude. Sa ei kujuta ette, kui palju on Eesti ülikoolides tipptasemel masinaid, mis lihtsalt seisavad, me räägime nagu kümnetest-sadadest miljonitest, mis lihtsalt seisavad ja vananevad ja ei kasutata. Sa lähed ülikooli, ütled, ma toon teile siia - meil on projektid mingisugused kolmesajast tuhandest kuni mingisuguse pooleteist miljonini - projekti sisse, aga me ei aktsepteeriks, et annate lihtsalt ta mingisugustele vanadele teaduritele, minu sellest rahast võtate lihtsalt kakskümmend viis protsenti ära.“*
- *„Eesti patendivõimekus on nullilähedane, see on ülisuur probleem. Ei ole kompetentseid valdkonna inimesi. Meil Eestis on patendibüroosid hästi palju, sisuliselt tegelevad kaubamärkide patentide uuendamise. Meil on kaks inimest sisuliselt, kes patendinduses on nagu tehniliselt kompetentsed ehk et nad suudavad nagu mõtestada ja aru saada tehnilistest aspektidest. Ja suudavad patendi võtmesse panna selliselt, et see oleks nagu patenteeritav. /.../ Kui vaatame täna patendibüroosid, seal on mingisugused suvalised inimesed, kes on õppinud majandust, mis iganes asja, ma ei ütle halvasti, aga neil puudub nagu igasugune sisuline teadmine. Ja siis on see olukord on selline, et need kaks inimest on nagu absoluutselt üle book'itud. Sealt tulevad nii suured vead./.../ Patendindus on Eestis ülis**t, see on praegu asi, mida peaks tegelikult riiklikult soodustama, riiklikult ka mõtlema, ülikoolid peaks sellega tegelema täistambiga.“*

Toetusmeetmed

EASi meetmetega seotud probleemid ja ettepanekud

- *„See risk, et me midagi peame tagasi maksma EASile, on hästi suur ja see haldusmajandus, et sealt mingis ulatuses toetust saada, ei ole veel väga üle kaalunud seda kasu saamist“*
- *[EAS'ist] „Neid meetmeid me ei ole väga kasutanud, sest nendega tegelemine on keeruline ja aeganõudev. Siis sa pead palkama kellegi, kes on nende meetmetega tegeleb, me ei saa kulutada selle peale.“*

- [EAS'ist] „Me enamasti ei kvalifitseeru nende mõistes kuhugi, me oleme mingeid asju üritanud, aga siis on tulnud välja, et see ikka ei lähe nii.“
- [toetustele kvalifitseerumisest] „Meie seatööstus ei saanud sentigi toetust eelmine aasta samas kui keegi teine, kes on kohalik ettevõtja, tema saab ./../ kitsendused peavad olema arusaadavad, miks nad tulevad ja kust nad tulevad. Või siis ka soodustused“
- [EAS-i toetustest] „Kuna me oleme kontserniettevõtte ehk siis tütaretevõtte, siis väga paljud asjad meile kahjuks ei laiene. Siis öeldakse, et aga te olete kontsernis, et me ei saa teid toetada, see ei ole meie reeglite vastu, et kui te oleksite selles mõttes nagu erakapitalil, Eesti kapitalil, siis me saaksime teid aidata, et see tuleneb puhtalt ilmselt seadusandlusest.“
- [EAS'ist] „Meil kogemus nendega endal puudub, sellepärast et väga pikka me oleme ju sada protsenti väliskapitalil ja meile ei laienenud ükski EAS poolne meede. Jah, toetusi on alati tore saada, aga samas kui see bürokraatia, mis sellest tuleks teha, on niivõrd suur, siis taas teistpidi noh, ei ole suurt vajadust./../ siin pigem on niimoodi, et toetused ühes kohas on konkreetselt aidanud kaasa ebaausale konkurentsile näiteks sellega, et meie kohalik konkurent sai sealt rahasid selleks, et ennast promoda messidel ja selle asemel on seda toetust kasutatud hoopis omale kauplustes ostupindade ostmiseks, mis minu arvates väljub messitoetuse raamest ./../ isegi rohkem kui viis aastat tagasi **sellised** juhtumeid olid. Läksime Leetu ja kaupluses oli firmal sildike, seda toetab EAS. Aga see ilmselgelt polnud mitte koht, kus asi oli väljas, vaid see, kus see oli müügis.“
- [EAS'ist] „Minu arvates see ei ole efektiivne. Et kui võtta, et mis on EAS-i tegevuskulud versus see raha, mis ta nagu laiali jagab, see tegelikult ei ole okei, ükski eraomanikuga äriettevõtte sellist jama pikalt nagu ei laseks toimuda, mis meil toimub. Ja minu arust seda tuleks muuta“
- [EAS'ist] „Mulle tundub, et seal on lihtsalt organisatsiooniline probleem. Sa ei ehita organisatsiooni, millel on kaks või kolm täiesti erinevat, üksteisest sõltumatut eesmärki. Need on nagu turismi arendamine, ettevõtete rahastamine... Sellist organisatsiooni on võimatu saada korralikult tööle. Kuidas sa lood ettevõtteülesed eesmärgid? Minu jaoks täiesti arusaamatu. See, mis EAS-ist välja paistab, on konstantne kaklemine, konstantne juhtide vahetamine, konstantne mingisugune jama.“
- „Ma ei ole mitte midagi EASi käest saanud, aga küsinud ma ka ei ole, sest reeglina need formaadid, mis on olnud, nad ei ole kattunud reeglistikuga, mis seal on. Näiteks, kui mina midagi investeerin, siis reeglina kahjuks majanduse mõttes pärast seda vähendan töökohti, ma muudan mingi asja kihvtimaks. EAS-is on näha, et mitu töökohta ma sellega juurde tekitan. Ühtegi ei tekita, vähendan - ei kvalifitseeru./../ nad on pigem ikkagi sellisele alustavale väikeettevõttele, kel on mingi idee, me tuleme mingi asjaga turule, me tahame saada toetust, mingit uut seadet osta, ta on nagu sinna suunatud, suured korporatsioonid ei ole“
- [EAS'ist] „Üleüldiselt ma ei ole kunagi nende toetustega seda valemit lahti crack'itud, kuidas neid saadakse, ma olen alati proovinud, ei ole kunagi saanud. ./../ Kui ma võrdlen Inglismaaga, sealt me saame R&D toetust ja saame iga aasta, kogu aeg. Ma ei ole seal mitte ühtegi inimest kunagi näinud, ei ole kellegagi suhelnud, see on kuidagi selge, läbipaistev, sa ei pea kuskil midagi kedagi tundma. Seal on täpsed tingimused - kui sa teed siukseid asju, saad oma toetuse kätte, me saame ma toetuse kätte ja ma ei ole mitte ühtegi valitsusametnikku kunagi näinud. Eestis ma siin nagu ei ole kunagi midagi saanud. See minu jaoks arusaamatu maailm, et mida nad siis ... loed, et mida nad

toetavad ja see minu jaoks on täiesti arusaamatu, et miks nad siis seda asja toetasid ja meid ei toetanud?“

- [EAS'i digitoetustest] „Selleks, et digitoetust teha, oli vaja ära teha digiaudit. Digiauditi tellisime, saime selle tehtud, seda kompensatsiooni või seda raha tagasi me küll veel ei ole saanud, aga see on töös, ma loodan. Aga noh, ütleme nali või selles mõttes jutumärkides selle asja juures oli see, et sel hetkel, kui me digiauditiga saime ühele poole ja tuli välja, et digitoetus on läbi, raha on otsas. Nii et me kulutasime ära lisaks viisteist tuhat, kümme me loodetavasti saame sealt tagasi.“
- [digiauditi probleemidest] „Idee on üllas - hinnata, kas see ettevõtte üldse on digitaalselt võimekas või mitte. Kuid selle digiauditi eelarve on umbes 20 000 eurot, näha on, et see on tulnud ainult nendest toetustest tulenevalt selle tööstusharu pushimiseks on see hind nii ebanormaalselt kõrgeks lükatud. Ma olen täiesti veendunud, et üks või kaks inimest, kui sa tuled ja vaatad ära toimivad süsteemid ühe või kahe päevaga - see peaks olema selge, kas sellel ettevõttel on mingisugustki võimekust, ei ole. Venitada seda teadlikult 6-nädalaseks protsessiks, et siis oleks õigus küsida 20 000 eurot. /.../ digiauditist kas kolmandiku või pool pead ju ise ära maksma. Kui sa sellest kahekümnest tuhandest juba kümme investeerid millessegi, millesse sul usku ei ole ja siis sa saad midagi sealt toetuseks, siis see ei ole tasakaalus“
- „EAS-i kaudu oli Tehnoloogia tootearendus oli põhimõtteliselt reeglites ette kirjutatud, et selle leppe tulemusena peab siis ettevõtte tulemused kasvama enne kui see, nagu see projekt on juba alanud, peaks juba selle meetme tulemusena ettevõtte näitajad peaksid juba minema lakke ja lisandväärtus peaks juba minema olematuse kõrgustesse. Ja kui sa mõtled neid kulusid, kui sa teed mingisugune, ütleme viiesaja tuhande see tootearendusprojektide, siis sa kannad neid kuludesse esimese kolme aastaga viissada tuhat kannad kuludesse saab, seda selle perioodil sul ei saa kasum kasvada selle meetme toel ei saa, aga kui seal kirjutad, juba reeglitesse sisse ei vasta, see ei ole nagu kooskõlas raamatupidamistavaga. /.../ Jah, selline asi ka ütleme ka see bürokraatia, et see selle ka suhted on, mis on nüüd pehmelt, et sul peab olema mingisugune reisikulud peavad olema tulevase projektis nii palju. Kui sul reisikulud ei ole nii palju pärast projekti lõppu, siis vähendatakse ka teisi kulusid, nagu, et see peaks nagu natuke olema ka paindlikum ja eks see bürokraatia on selles mõttes arusaadav, see on Euroopa Liidu raha, reeglid ja seda on kuritarvitatud ja sellest ma saan nagu aru, aga eks me hindame ka, et kas see reeglite järgimine pidurdab meie tootearendust selliselt, et kas meie põhifookuses tootearendustehnoloogia arendus hakkab nagu elamas reeglite järgi või siis me ikkagi teeme seda tehnoloogia, tootearendust, nii et, et me saame nagu selle parima tulemuse, see, see küsimus alati. Et ei peaks aega ja ressursi raiskama sellistele asjadele ja kui see tasakaal läheb paigast ära, siis me oleme otsustanud, et me parem kasutame oma vahendeid.“
- „Me uurisime muid meetmeid, mis minu meelest on äärmiselt ebarealistlike nõudmistega. Kui me räägime arengutoetusest, kus on kosmilised eesmärgid - see oli pluss 15 protsenti turu keskmist kasvu näidata, kohe järgmisel aastal ja aasta-aastalt, lõpuks see kasvas välja, kui me võtsime viie aasta plaani, [peaksime] käivet põhimõtteliselt kahekordistama.“
- [EAS-i toetustest] „See oli tehnoloogiainvesteeringu meede ja selle eest ostisime natukene siis kellasid ja vilesid juurde. Ja me ei ole saanud need kellasid-vilesid kasutada. Need kellad-viled seisavad jõude ja iga kord, kui ma käin konkurendi või kolleegi juures, ma näen täpselt sedasama asja, see klepsu seal üleval, siis ma küsin, et kas te olete saanud

nelikümmend või kolmkümmend protsenti raha juurde või kas te kasutate, ei, me ostime lihtsalt lahedama masina.“

- *[EAS'ist] „Need otsetoetuseid suures osas ma arvan, et ei tohiks jagada /.../ See on maha visatud raha ja maha visatud talent, kõik need kuradi projektifirmad, seal on ju väga andekad inimesed, need võiksid mingit päris tööd teha.“*
- *[EAS-i toetustest koolitustele] „Väikseid toetusi oleme sealt saanud koolituste puhul, aga vist 2009 kadusid need taolised koolituste toetamised ära või 2010. Meile ta oli mõistlik asi, kasulik asi, võiks soovitusena sisse panna“*

Muude toetustega seotud probleemid ja ettepanekud

- *[toetuste tagajärjest Lätis] „Nemad panid seal eurorahade eest mingeid hulle pakkeseadmeid endale ja mingeid asju, noh küll täitsa ebamõistlike hindadega tänu sellele, see on toetuse nagu negatiivne pool, et sa ostad endale tegelikult ebamõistlikult kalli seadme, kuna sa saad tasuta nagu teatud osa /.../ igal juhul nemad said eurotoetusi oma liinide jaoks ja meie ei saanud siin Eestis eurotoetusi, nii et me pidime nüüd konkureerima ettevõttega, kes oli saanud toetatud“*
- *„KIK'i taotlust ei ole võimalik ettevõttes ise teha. See ei ole realistlik lihtsalt, kui sul on nii suur ettevõtte nii võimeka organisatsiooniga, siis sa ilmselt ei kvalifitseeru toetuseks enam./.../ tegelikult kolmekümne viie protsendine toetus realiseerub sul ... no kümme läheb puhtalt sebumiste peale kaduma tegelikult, ma ei mõtle ainult konsultante, vaid kogu see jama, ajakulu ja kõik muu sinna juurde.“*
- *[elektriaktsiisist]. „Oleme suhteliselt suured tarbijad, aga aktsiisivabastusele, mis siin loodi mõni aasta tagasi, me ei kvalifitseeru. Vist elektri sai kümme ettevõtet, kes kvalifitseeruvad, meie ei ole piisavalt suur... kui riik teeb mingisuguseid meetmeid, siis meede võiks olla ikkagi ka aus ja arusaadav, et me lähme teeme selle meetme ja teemegi nüüd sellepärast, et ... või siis ütlegi, et jah, meil on vaja toetada x maakonna ettevõtjaid ja et x maakonnas elu säiliks ja siis teemegi mingi erandi./.../ aga mitte ei teeks mingisugust ähmast seadust, mis soodustab mingit ühte tootmisvaldkonda, ühte regiooni või midagi sellist, mis justkui on kõigile avatud, aga tegelikult ei ole.“*
- *„Soomlane saab hektari pealt kuskil kolm korda rohkem raha kui eestlane. /.../ Kahjuks Eesti põllumees saab praegu Euroopa Liidu toetustest toetuste keskmisest kaheksakümmend protsenti. Et kui keskmised, siis keskmistes mõlemal pool, märgatavalt. Et me võiksite ikka jõuda Euroopa Liidu keskmisteni toetustes, sest kui me müüme oma teravilja seal sadamates või viime juustu välja ega siis need, kes on siitpoolt toetatud oluliselt kõrgemalt, omavad ju eelist, sest tegelikult turu peal ei ole juustul või teraviljapaki peal, et sina saad kõrgema hinna, sest sul on madalamad toetused, järelikult on sul omahind päeva lõpuks ju oluliselt kõrgem kui siin.“ [miks välisomanik on Eestis pettunud] „Esimesed tõsised löögid temale olid siin näiteks riigi poolt top-up'i kadumine. See on riigipoolne tugi, üks kord on kavva võetud, ta on äriplaanis sees, fikseeritud summa, sul on ta pangas esitatud. Ühel päeval saad teada, et riik otsustab, et top-up'i põllumajandustoetust Eesti riik ei maksa. Ümberringi teised riigid maksavad, Eesti riik ei maksa. Et see oli talle selline esimene nagu usaldus ja nii edasi, aga ta oli väga tõsiselt selles kõiges pettunud. Et riigis antakse lubadusi, sama äkki neid võetakse ära, mis annab sellise ebastabiilse tootmiskeskonna /.../ rääkisime top-up'ist, see on Eesti poole riigitugi, muidugi selline volatiilsus ei tule kasuks, et ükskord seal istutakse, vaadatakse, et elarve ei tule kokku, kus on vaja kokku võtta - võtame põllumeeste top-up'i viisteist miljonit, hea küll - viis anname. Okei, aga seega kümme miljonit, mis praegu*

aktuaalne on, on ju meie eelarvest ja meie pangalubadused, et see raha tuleb riigi poolt, jääb ära ju, see on väljas sealt. Me peame kuskilt selle leidma, kas oma inimeste palga arvelt või? Et see tekitab sellist meelehärmi.“

